

**T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI
ARAP DİLİ VE BELAGATI BİLİM DALI**

**OSMANLI DÖNEMİ ŞAİRLERİNDEN
YÛSUF EL-ESİR VE ŞİİRİ**

Selçuk PEKPARLATIR

DOKTORA TEZİ

**Danışman
Prof. Dr. Muhammet TASA**

KONYA-2019

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

BİLİMSEL ETİK SAYFASI

Adı Soyadı	Selçuk PEKPARLATIR		
Numarası	138106013023		
Öğrencinin	Ana Bilim / Bilim Dalı	Temel İslam Bilimleri / Arap Dili ve Belagati	
	Programı	Tezli Yüksek Lisans ☐	Doktora ☒
Tezin Adı	OSMANLI DÖNEMİ ŞAİRLERİNDEN YÛSUF EL-ESÎR VE ŞİİRİ		

Bu tezin proje safhasından sonuçlanmasına kadarki bütün süreçlerde bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini, tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel kurallara uygun olarak atıf yapıldığını bildiririm.

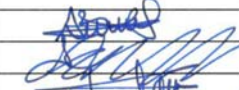

Selçuk PEKPARLATIR

 KONYA	T.C. NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü	 NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ KONYA SOSYAL BİLİMLER ENSTİTUSU
--	---	---

DOKTORA TEZİ KABUL FORMU

Öğrencinin	Adı Soyadı	Selçuk PEKPARLATIR
	Numarası	138106013023
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Temel İslam Bilimleri / Arap Dili ve Belagatı
	Programı	Doktora
	Tez Danışmanı	Prof. Dr. Muhammet TASA
	Tezin Adı	OSMANLI DÖNEMİ ŞAİRLERİNDEN YÛSUF EL-ESİR VE ŞİİRİ

Yukarıda adı geçen öğrenci tarafından hazırlanan **Osmanlı Dönemi Şairlerinden Yûsuf el-EsİR ve Şiiri** başlıklı bu çalışma 05/09/2019 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oybirliği ile başarılı bulunarak jürimiz tarafından Doktora Tezi olarak kabul edilmiştir.

Sıra No	Danışman ve Üyeler		
	Unvanı	Adı ve Soyadı	İmza
1	Prof. Dr.	Muhammet TASA	
2	Prof. Dr.	Mehmet Ali KAPAR	
3	Prof. Dr.	Mehmet Mesut ERGİN	
4	Doç. Dr.	Mehmet Cevat ERGİN	
5	Doç. Dr.	Mücahit KÜÇÜKSARI	

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Adı Soyadı	Selçuk PEKPARLATIR		
Numarası	138106013023		
Ana Bilim / Bilim Dalı	Temel İslam Bilimleri / Arap Dili ve Belagatı		
Programı	Tezli Yüksek Lisans ☐	Doktora ☒	
Tez Danışmanı	Prof. Dr. Muhammet TASA		
Tezin Adı	OSMANLI DÖNEMİ ŞAİRLERİNDEN YÛSUF EL-ESİR VE ŞİİRİ		

ÖZET

Bu çalışmada Osmanlı dönemi şairlerinden Yûsuf el-Esîr'in hayatı ve şiirleri incelenmiştir.

Çalışma bir giriş ve üç bölümden meydana gelmektedir. Girişte XIX. yüzyıl Arap Edebiyatı'na genel bir bakışla birlikte Yûsuf el-Esîr'in yaşadığı dönemdeki siyasi, sosyal ve kültürel durumlara değinilmiştir. Birinci bölümde şairin hayatı, edebî şahsiyeti ve eserleri ele alınmıştır.

İkinci bölümde ise Yûsuf el-Esîr'in şiirleri muhteva yönünden tahlil edilmiştir. Şiirler konularına göre sınıflandırılmış ve edebî tenkit eserlerindeki ölçütlere göre değerlendirilmiştir.

Üçüncü bölümde ise şiirlerin şekil özellikleri nazım türleri ve kaside yapısı bakımından ele alınmıştır. Şiirlerin üslup özellikleri ise bedî' sanatları ve beyânî anlatımlar çerçevesinde incelenmiştir. Böylece şiirlerin edebî değerlerinin tespit edilmesine gayret edilmiştir.

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Adı Soyadı	Selçuk PEKPARLATIR	
Numarası	138106013023	
Öğrencinin	Ana Bilim / Bilim Dalı	Temel İslam Bilimleri / Arap Dili ve Belagatı
	Programı	Tezli Yüksek Lisans ☐ Doktora ☒
Tez Danışmanı	Prof. Dr. Muhammet TASA	
Tezin İngilizce Adı	AN OTTOMAN PERIOD POET YOUSUF AL-ASEER AND HIS POEMS	

SUMMARY

In this study, the life and poems of the Ottoman poet Yousuf al-Aseer were examined.

The study consists of an introduction and three main chapters. In the introduction, it's mentioned to the political, social and cultural conditions of the period in which Yousuf al-Aseer lived with an overview of Arabic literature in the XIX. century. In the first chapter, poet's life, literary personality and his works are discussed.

In the second chapter, the poems of Yousuf al-Aseer are analyzed in terms of content. Poems were classified according to their subjects and evaluated according to the criteria in literary criticism.

In the third chapter, the shape features of poems are discussed in terms of verse types and qasidah structure. The stylistic features of the poems were examined within the framework of the bedî' arts and the beyân expressions. Thus, the literary values of poems were tried to be determined.

ÖN SÖZ

İnsanlığın adeta ortak sermayesi olan dilin en güçlü anlatım yöntemlerinden biri olan şiir; edebiyatın duyguya ve hissiyata dayanan, en ince anlatım türlerinin başında gelmektedir. Pek çok duyguyu veciz ve sanatlı bir biçimde aktarması nedeniyle en çok başvurulan edebî türlerin başında gelen şiir; siyasi, toplumsal, kültürel ve fikrî durumların değişmesine rağmen her zaman varlığını sürdürmeye devam etmiştir.

Arap şiiri de Cahiliye döneminden beri sahip olduğu güçlü yapıyı korumuş, Arap toplumunun tarihi, toplumsal ve kültürel sürecinin gözler önüne serilmesi noktasında önemli bir rol oynamıştır. Bu bilince sahip olan ve geçmişten günümüze kadar şiir söylemeyi büyük bir özenle sürdüren Arap şairlerin kimileri bunu eski geleneği taklit ederek yaparken kimileri de şiire bazı yenilikler katmışlardır. Böylece şiir geleneği günümüze kadar varlığını güçlü bir biçimde sürdürmeye devam etmiştir. Söz konusu şairlerden birisi de çalışmamıza konu olan Yûsuf el-Esîr'dir.

Yûsuf el-Esîr yaşadığı dönemde yüksek mertebeye sahip bir fakih, ferâiz âlimi, şair, yazar, edebiyatçı, dilci ve gazeteci olarak tanımlanmaktadır. Bir başka ifadeyle yaşadığı dönemde ilmi ve yaşantısı ile olduğu kadar edebiyat yönüyle de ön plana çıkmış olan bir şahsiyettir.

Yûsuf el-Esîr Arap ülkelerinde pek çok olayın meydana geldiği XIX. yüzyılda yaşamıştır. Kendisi Şam ve Mısır gibi Osmanlı Devleti'nin hâkim olduğu farklı bölgelerde ve İstanbul'da bir süre bulunmuştur. Bu yüzyılda meydana gelen olaylara siyasi mücadeleler ve toplumsal felaketler eşlik etmiştir. Bu hadiselerin şair ve edebiyatçıların ortaya koymuş olduğu eserlerde etkisi çokça görülmüştür.

Yûsuf el-Esîr, pek çok Arap edebiyatı tarihçisinin Arap şiirinin çöküş dönemi olarak adlandırdığı dönem ile yeniden uyanış anlamındaki *Nahda* döneminin başlangıcında yaşamış hatta daha sonra bu hareketin öncülerinden olacak olan birçok kişiye de Arapça ve fıkıh dersleri vermiştir. Divanında kendisine ait 1074 beyit bulunan Yûsuf el-Esîr'in hayatının ve şiirlerinin incelenmesi, yaşadığı dönemde Arap şiirinin durumunu tespit etme bakımından önem arz etmektedir.

Bu çalışma bir giriş ve üç bölümden meydana gelmektedir. Girişte XIX. yüzyıl Arap Edebiyatı'na genel bir bakışla birlikte Yûsuf el-Esîr'in yaşadığı dönemdeki siyasi,

sosyal ve kültürel durumlara değinilmiştir. Birinci bölümde şairin hayatı, edebî şahsiyeti ve eserleri ele alınmıştır. İkinci bölümde ise Yûsuf el-Esîr'in şiirinde muhteva özellikleri işlenmiştir. Üçüncü bölümde ise şiirlerde yer alan şekil ve üslup özellikleri incelenmiştir.

Bu araştırma esnasında konunun belirlenmesi aşamasından başlamak üzere tezin bu hale gelmesinde büyük katkısı olan ve kaynaklara ulaşma noktasında çok istifade ettiğim danışmanım Prof. Dr. Muhammet Tasa başta olmak üzere görüş ve tavsiyeleriyle katkılarını esirgemeyen değerli hocalarıma ve çalışma arkadaşlarıma şükranlarımı sunarım.

Selçuk PEKPARLATIR

Ağustos-2019/Konya

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ.....	V
TRANSKRİPSİYON SİSTEMİ.....	IX
KISALTMALAR.....	X
GİRİŞ.....	1
YÛSUF EL-ESİR'İN YAŞADIĞI XIX. YÜZYILA GENEL BİR BAKIŞ.....	1
1. Siyasi ve Sosyal Durum.....	2
2. İlmî ve Edebî Durum.....	4
BİRİNCİ BÖLÜM.....	6
YÛSUF EL-ESİR'İN HAYATI EDEBÎ ŞAHSİYETİ VE ESERLERİ.....	6
1. Doğumu, İsmi ve Nesebi.....	6
2. İlim Tahsili, Hocaları ve Öğrencileri.....	6
3. Resmî Görevleri ve Müderrisliği.....	12
4. Kişiliği ve Vefatı.....	14
5. Edebi Şahsiyeti ve Eserleri.....	15
5.1. Dil Alanındaki Eserleri.....	16
5.2. Edebiyata Dair Eserleri.....	16
5.3. Diğer Eserleri.....	18
İKİNCİ BÖLÜM.....	19
YUSUF EL-ESİR'İN ŞİİRİNDE MUHTEVA ÖZELLİKLERİ.....	19
1. Medîh.....	22
1.1. Osmanlı Sultanları'nı Methi.....	23
1.1.1. Sultan Abdülaziz.....	25
1.1.2. Sultan II. Abdülhamid.....	29
1.2. Devlet Adamlarını Methi.....	34
1.3. Hocalarını ve Âlimleri Methi.....	48
2. İhvâniyyât.....	60
2.1. Kutlama.....	61
2.1.1. Evlilik Kutlaması.....	61
2.1.2. Doğum Kutlaması.....	63
2.1.3. Rütbe Kutlaması.....	65
2.2. Takrîz.....	66
3. Gâzel.....	75
3.1. 'Afif Gâzel.....	77
3.2. Hissî Gâzel.....	84
4. Mersiye.....	89
5. Dini Şiir.....	94
5.1. Hz. Peygamber'i Methi.....	95
5.2. Kur'an-ı Kerîm'i Methi.....	104
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM.....	107
YUSUF EL-ESİR'İN ŞİİRİNDE ŞEKİL VE ÜSLUP ÖZELLİKLERİ.....	107
1. Şekil Özellikleri.....	107
1.1. Divandaki Nazım Türleri.....	108
1.2. Divandaki Kasidelerin Yapısı.....	109
1.2.1. Muqaddime.....	109
1.2.2. Tehalluş.....	116
1.2.3. Hâtime.....	119

1.3. Vezin ve Kâfiye.....	123
2. Bedî' Sanatlarından ve Beyânî Anlatım Üslûbundan Yararlanma	127
2.1. Cinas.....	127
2.2. Taşrî'.....	132
2.3. Raddu'l-'Acuz 'ale's-Şadr.....	135
2.4. İktibâs.....	138
2.5. Tîbâk	142
2.6. Muğabele	144
2.7. Tevriye.....	146
2.8. Murâ'âtu'n-Nazîr.....	148
2.9. Teşbih.....	150
2.10. İsti'âre	153
2.11. Kinâye.....	158
SONUÇ	160
KAYNAKÇA.....	162

TRANSKRİPSİYON SİSTEMİ

اَ	: A, E, a, e	س	: S, s
أُ	: U, u	ش	: Ş, ş
إِ	: I, Ī, ı, i	ص	: S, s
آ	: Â, Ê, â, ê	ض	: D, d
ؤ	: Ū, û	ط	: T, t
يِ	: Î, î	ظ	: Z, z
ء	: ’	ع	: ‘
ب	: B, b	غ	: Ğ, ğ
ت	: T, t	ف	: F, f
ث	: S, s	ق	: K, k
ج	: C, c	ك	: K, k
ح	: H, h	ل	: L, l
خ	: H, h	م	: M, m
د	: D, d	ن	: N, n
ذ	: Z, z	و	: V, v
ر	: R, r	ه	: H, h
ز	: Z, z	ي	: Y, y

Yukarıda verilen transkripsiyon sistemi şahıs isimleri, eser adları ve künyeler için; gerekli durumlarda da kimi kelimelerin telaffuzlarını göstermek için kullanılmıştır.

Türkçede sık kullanılan özel isimlere Arapça kitap ve müellif isimleri dışında transkripsiyon uygulanmamıştır. Bu isimler “*Muhammed, Hasan, Ömer vb.*” şeklinde Türkçede kullanıldığı gibi yazılmıştır. Tamlama olan ya da bileşik isimlerde Arapça okunuş esas alınmış, ancak kolaylıkla okunabilmesi için tamlamalar kesme işaretiyle ayrılmadan, “*Abdu’r-Rezzâk*” veya “*Nûru’d-dîn*” yerine, doğrudan “*Abdurrezzâk*” ya da “*Nûruddîn*” şeklinde verilmiştir.

Harf-i tariflerin yazımında “el-Cevâib” şeklinde küçük harf kullanılmış, cümle başlarında ya da dipnotlardaki isimlerin başlangıcında da bu usul gözetilmiştir. Şemsî harflerle başlayan kelimelerin başındaki harf-i tarifler ise, “eş- Şeyh Yûsuf” şeklinde kelimenin ilk harfinin okunuşu esas alınarak belirtilmiştir.

KISALTMALAR

(as)	: 'Aleyhi's-selâm
b.	: ibn, bin
bs.	: baskı
bkz.	: Bakınız.
byy.	: Basım yeri yok.
c.	: cilt
dan.	: danışman
DİA	: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
h.	: hicrî
Hız.	: hazreti
İÜEF	: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi
m.	: miladî
MEB	: Millî Eğitim Bakanlığı
ö.	: ölüm tarihi
s.	: sayfa
(s)	: Sallallâhu 'aleyhi ve sellem
sy.	: sayı
ter.	: tercüme eden
thk.	: tahkik eden
tsz.	: Basım tarihi yok.
vb.	: ve benzeri
vd.	: ve devamı
yay.	: yayınları
yy.	: yüzyıl

GİRİŞ

YÛSUF EL-ESİR'İN YAŞADIĞI XIX. YÜZYILA GENEL BİR BAKIŞ

Bir sözü söylendiği ortamdan bağımsız ve bağlamından kopararak ele almak, o sözün anlaşılmasına yahut yanlış anlaşılmasına yol açabilir. Şiirleri de şairlerinin yaşadığı coğrafyaları, sosyal statülerini, ekonomik durumlarını, eğitim düzeylerini, yolculuklarını, kısacası içinde buldukları hayat şartlarını göz önünde bulundurmadan ele almak yanlış veya eksik çıkarımlarda bulunmaya sebep olabilir. Zira söz konusu değişkenler şairlerin şiirlerini etkilemiş, gerek lafız gerekse konu olarak şiirlerin teşekkülünde etkin bir rol oynamıştır.

Yûsuf el-Esîr'in (1815-1889) yaşamış olduğu XIX. yüzyıl, Osmanlı Devleti'nde yenilik hareketlerinin en yoğun biçimde görüldüğü bir dönemdir. Tanzimat Fermanı, Islahat Fermanı, I. Meşrutiyet'in ilanı ve Kanun-i Esasi'nin yürürlüğe girmesiyle birlikte büyük reformlar hayata geçirilmiştir. Bu reformların halka benimsetilmesi amacıyla dönemin devlet adamları eğitime önem vermişler ve bu alanda yenilikler yapmışlardır. Yapılan yeniliklerle birlikte geleneği temsil eden eski eğitim kurumları da varlıklarını sürdürmeye devam etmişlerdir.¹

Yûsuf el-Esîr, XIX. yüzyılda yetişmiş önemli Arap dili âlimlerinden ve Nahda hareketinin önde gelen şahsiyetlerindedir. Osmanlı Devleti'nde önemli memuriyetlerde bulunan Yûsuf el-Esîr, daha çok Arap dili ve fıkıh alanındaki bilgisi ile dikkatleri çekmiş, çeşitli okullarda yerine getirdiği hocalık vazifesi ile Nahda hareketini geliştiren pekçok düşünür, edebiyatçı ve ilim adamı yetiştirmiştir.

Yûsuf el-Esîr fakihliği ve müderrisliği dışında kaleme almış olduğu şiirler ile de döneminin şöhretli şairlerinden biri haline gelmiştir. Bütün şairler gibi o da yaşadığı dönemin ve coğrafyanın şartlarından etkilenmiştir. Bu nedenle Yûsuf el-Esîr'in yaşamış olduğu XIX. yüzyıl Osmanlısındaki siyasi, sosyal ve kültürel duruma kısaca göz atmak faydalı olacaktır.

¹ Cengiz Poyraz - Fatih Öztop "19. Yüzyılda Yabancıların Gözüyle Osmanlı Eğitimi", *Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi*, c.2, sy.1, s. 315.

1. Siyasi ve Sosyal Durum

XIX. yüzyılda Osmanlı Devleti'nin başı, hilafet merkezi İstanbul'da ve Arapların yoğun olarak yaşadığı topraklardaki isyanlar ve darbelerle dertteydi. Milliyetçilik akımıyla başlayan bu isyanların ilki Sırp isyanıdır. Daha sonraki yıllarda gerek balkanlarda gerekse Arap coğrafyasında benzer isyan hareketleri meydana gelmiştir.² Ayrıca bu yüzyılda yapılan Sened-i İttifak (1808), Tanzimat Fermanı (1839), Islahat Fermanı (1856) ile Osmanlı Devleti siyasi anlamda büyük tavizler vermiştir.

Öte yandan Fransa ve İngiltere gibi devletlerin Arap coğrafyasını parçalama yönündeki çabaları da ilerleyen süreçte pek çok olumsuz gelişmelerin yaşanmasına sebep olmuştur. Hal böyle olunca XIX. yüzyılda tahta çıkan sultanlar farklı ıslahat hareketlerine girişmişlerdir ancak başta İstanbul olmak üzere Balkanlar ve Ortadoğu'da meydana gelen isyanlar neticesinde siyasi güçlerini kaybetmişlerdir.

Osmanlı Devleti'nin Arap coğrafyasında karşılaştığı problemlerin başlangıç noktası olarak Napolyon'un Mısır'ı işgal etmesi gösterilebilir. Nitekim Kavalalı Mehmet Ali Paşa 1805 yılında Mısır'da Fransızlara karşı vermiş olduğu mücadeleler neticesinde kendisini Mısır'a vali tayin ettirmiştir. Ancak ilerleyen yıllarda Mehmet Ali Paşa'nın devlet içerisindeki nüfuzu gittikçe artmış bunun neticesi olarak da bağımsızlık elde etme yönünde sürekli bir başkaldırı içerisinde olmuştur. Bu sorun ancak 1841 yılında Mehmet Ali Paşa'nın özerk bir vali olarak tasdik edilmesiyle son bulmuştur.³ Osmanlı Devleti yaklaşık yarım asır boyunca bu sorunla uğraşmak zorunda kalmıştır.

Osmanlı Devleti'nin XIX. yüzyıldaki sosyal yapısı incelendiğinde, farklı din ve ırklardan insanların bir arada yaşadığı büyük bir coğrafyaya hâkim olduğu görülmektedir. Tüm bu coğrafyada yaşayan insanları sosyal statü açısından yöneticiler, âlimler ve edebiyatçılar, halk tabakası ve zimmet ehli olarak dört ana grupta değerlendirilmek mümkündür.

Bilindiği üzere Osmanlı Devleti XVI. yy.'dan itibaren hilafeti ele almış, bu durum en üst yönetim makamı olan sultanlık ve halifeliğin Türklerin elinde bulunmasını

² Yüksel Kaştan, "Osmanlı Devleti'nden Türkiye Cumhuriyeti'ne Siyasal Partileşme Süreci", *Osmanlı Medeniyeti Araştırmaları Dergisi*, c.3, sy.5, s. 90.

³ İsmâil Ahmed Yâğî, *el-'Âlemu'l-'Arabîyyu fi't-Târîh il- Hadîs*, 1.bs., Mektebetu'l-'Abikân, Riyad, 1997, 313; Muhammed Ferit Beg el-Muhamî, *Târîhu'd-Devleti'l-'Aliyyeti'l-'Usmâniyye*, Dâru'l-Cil, Beyrût, 1977, 174 vd.; Kemal Beydilli, "Osmanlılar", *DİA*, İstanbul, 2007, XXXIII, 496.

sağlamıştır. Dolayısıyla Arap beldelerinde yaşayan Türkler azınlık konumunda olsa bile genel olarak üst düzey yöneticilik görevlerini ellerinde tutmuşlardır. Ancak belirli şartlar altında başta Araplara ve diğer milletlerden olan insanlara farklı yöneticilik görevleri verilmiştir.⁴

Din adamlarını ve yüksek askeri rütbelerde bulunan kimseleri de yönetici tabakası içerisinde düşünmek mümkündür. Zira bu kimseler üretime katkı sağlamadıkları gibi vergi de vermemekteydiler.⁵ Bazı kaynaklarda bu yöneticiler arasında rüşvetin yaygın olduğu ifade edilmiş olsa da⁶ bu durumun genele izafe edilmesi doğru değildir.

Osmanlı Devleti her dönemde âlimlere ve din adamlarına saygı duymuştur. Bu zümreye mensup olanlar siyasi ve sosyal hayatta her zaman etkin olmuşlardır. Nitekim XIX. yy.'da da kadılık ve müftülük müesseseleri toplum hayatında yönlendirici bir etkiye sahip olmuştur. Öyle ki şeyhülislamlık makamı kazaskerlikten daha üst bir rütbe konumuna erişmiştir.⁷ Ayrıca Osmanlı sultanları din adamlarını ve âlimleri vergilerden muaf tutmuşlardır. Bu kimseler, yoğunlukla mescitlerde ve medreselerde sürdürülen eğitim öğretim faaliyetlerinin yanı sıra çeşitli vakıf faaliyetlerinin yürütülmesine de öncülük etmişlerdir.⁸

XIX. yy.'da Osmanlı Devleti'nde halk tabakası farklı dil, din ve ırklara mensup kimselerden oluşmaktaydı. Bu dönemde Şam bölgesinde Müslümanların yanı sıra hatırı sayılır bir Hıristiyan nüfusu da yaşamaktaydı. Buna ek olarak bazı Arap şehirlerinde Fransız, İngiliz ve Amerikalılar da bulunmaktaydı. Dini farklılıkların yanı sıra aynı dine mensup insanlar arasında mezhepsel farklılıklar da göze çarpmaktadır. Bu bağlamda Müslümanlar Sünnî ve Şîî, Hıristiyanlar ise Marûnî Katolik ve Ortodoks olmak üzere ayrışmaktaydı. Bunların dışında başta Lübnan olmak üzere belli ülkelerde Dürzî nüfus da bulunmaktaydı. Bu farklılıklar kimi zaman toplum içerisinde fitnelerin ve çatışmaların meydana gelmesine neden olmuştur. XIX. yy.'da görülen ve Yûsuf el-Esîr'in de bizzat

⁴ Aḥmed Şelebî, *Târîḫü Mısır ve Sûriyâ munzu Maṭla'î'l-İslâm ile'l-Ân*, Mektebetu'n-Nahḍati'l-'Arabiyye, Kahire, 1986, 845 vd.

⁵ Yâğî, *el-'Âlemu'l-'Arabî*, 76.

⁶ Detaylı bilgi için bkz. Theodore Rothstein, *Târîḫü Mısır Ḳable'l-İḥtilâlî'l-Britânî ve Ba'dehu*, Arapça'ya ter.: Ali Aḥmed Şukrî, Mektebetu'l-Hilâl, Kahire, 1927, 50 ve 264.

⁷ Yâğî, *el-'Âlemu'l-'Arabî*, 72.

⁸ Yâğî, *el-'Âlemu'l-'Arabî*, 71; Selvâ el-'Attâr, *et-Tegayyurâtu'l-İctimâ'îyye fî 'Ahdî Muhammed Ali*, Dâru'n-Nahḍati'l-'Arabiyye, Kahire, 1989, 121-122.

şahit olduğu bu fitne ve çatışmaların en şiddetlilerinden birisi, Lübnan'daki Dürziler ve Mârûnîler arasında cereyan etmiştir.⁹

Osmanlı topraklarında kendilerine zimmet ehli adı verilen Yahudi ve Hıristiyanlar dini işlerinde bağımsız ve özgür bir hayat sürmüşler, ibadetlerini özgürce yerine getirebilmişlerdir. Buna karşılık canlarının ve mallarının himaye altına alınabilmesi için cizye vergisi ödemekle yükümlü kılınmışlar, askerî yükümlülüklerden muaf tutulmuşlardır.¹⁰

2. İlmî ve Edebî Durum

Siyasi anlamda yaşanan tüm olumsuzluklara rağmen XIX. yy.'da dil, edebiyat ve sanat alanlarında önemli gelişmeler yaşanmıştır. Özellikle gazeteler, yazar ve edebiyatçılardan oluşan yeni bir neslin yetişmesi noktasında önemli rol oynamıştır. Bu kişiler eserlerinde belli ölçüde klasik üsluba bağlı kalmışlardır. Bununla birlikte özellikle XIX. yy.'ın ikinci yarısında edebiyatçılar ve yazarlar, toplumlarında yaşanan hadiselerle doğrudan bağlantılı içeriğe sahip olan eserler ortaya koymuşlardır. Bununla birlikte Arapların batıyla iletişim içerisinde olması neticesinde hikâye, roman, tiyatro gibi yeni türler Arap edebiyatına dâhil olmuştur.¹¹

Bu anlamda XIX. yy., Arap dünyasında ilmî ve kültürel hareketliliğin gelişmeye başladığı yüzyıl olarak kabul edilmektedir. “Nahda” diye isimlendirilen ve “Arapların Uyanışı” veya “Arap Rönesansı” şeklinde tercüme edilebilecek olan bu hareketin başlangıcı olarak Napolyon'un Mısır'ı işgal ettiği 1798 yılı kabul edilmektedir. Suriye ve Mısır, Nahda hareketinin önemli iki kolunu oluşturmuştur. Lübnanlı düşünürler ve ilim adamları da özellikle dilbilim alanında yaptıkları çalışmalarla bu harekete büyük katkıda bulunmuşlardır. Söz konusu düşünür ve ilim adamlarının Mısır'daki gazetecilik, matbuat hayatı ve tercüme çalışmalarına yaptıkları katkılar da göz ardı edilemez.¹²

⁹ Detaylı bilgi için bkz. Râfet eş-Şeyh, *Târîhu'l-'Arabîyyi'l- Hâdis*, Dâru 'Ayn, el-Heram, 1999, 52-84; Philip Hitti, *Târîhu Sûriye ve Lubnân ve Filistin*, ter: Corc Haddâd, Abdulkarim Rafîk, Dâru's-Şekâfe, Beyrût, 1951, II, 317-325.

¹⁰ Ali el-Muhâfîza, *el-İtticâhâtu'l-Fikriyye 'inde'l-'Arab fi 'Asri'n-Nahda*, Dâru'l-Ehliyye, Beyrût, 1987, 159.

¹¹ Rızkullah b. Yûsuf b. 'Abdulmesîh b. Ya'kûb Şeyho, *Târîhu'l-Âdabî'l-'Arabîyye, fi'l-Karnî't-Tâsi'a 'Aşer ve'r-Rub'ul-Evvel mine'l-Karnî'l-İstîn*, Dâru'l-Meşriq, Beyrût, tsz., 5-8; Menâl Selîm Sâlim en-Nehhal, *eş-Şi'ru'l-'Arabî fi'l-Karnî't-Tâsi'a 'Aşer el-Milâdi/eş-Sâlişe Aşer Hicrî, Ağrâduhu –Zevâhiruhu – İtticâhâtuhu – Kađâyâhu*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, el-Câmi'atu'l-İslâmiyye, Ğazze, 2013, 41-42.

¹² Yılmaz Özdemir, Beyrutla İstanbul Arasında Yûsuf el-Esir Hayatı ve Eserleri, *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 8 (1), 131.

XIX. yüzyılın Arap edebiyatı açısından en önemli özelliklerinden birisi de bu dönemde pek çok şairin yetişmesi ve bu şairlerin oldukça fazla divan kaleme almaları olmuştur. Bu divanların bir kısmı basılmıştır ancak pek çoğu halen yazma nüsha halindedir.¹³

Yûsuf el-Esîr'in *er-Ravdu'l-Erîd*, Buṭrus Kerâme'nin *Sec'u'l-Ḥamame*, 'Abdulbâkî el-Fârûkî'nin *et-Tiryâkü'l-Fârûkî*, 'Ali ed-Dervîş'in *el-İş'âr bi Ḥamîdî'l-Eş'âr*, 'Âişe et-Teymûriyye'nin *Ḥilyetu't-Tirâz* adlı divanlarının yanı sıra Muḥammed Şihâbuddîn, 'Ali Ebu'n-Naşr, Maḥmûd Şafvet es-Sâ'âtî, Maḥmud Sâmî el-Bârûdî, 'Abdulkâdir el-Cezâirî, İbrahîm et-Taḫâtabâî, Ḥaydar el-Ḥillî, Niḳola et-Türk, Emîn el-Cundî, Nâşîf el-Yâzicî, ve Niḳola Naḳḳâş gibi şairlerin *Divânları* söz konusu yüzyılda kaleme alınıp basılmış olan divanlardan sadece birkaçıdır.

XIX. yüzyılda Arap edebiyatı ve şiirin gelişmesi noktasında pek çok etken saymak mümkündür. Arap İslam kültürüne olan bağlılık, gazete ve dergilerin faaliyetleri, matbaaların yaygınlaşması, önemli eserlerin matbaalar aracılığıyla basılması bunların en önemlileri olarak karşımıza çıkmaktadır.

¹³ en-Nehhal, *eş-Şi'ru'l-'Arabî*, 50.

BİRİNCİ BÖLÜM

YÛSUF EL-ESİR'İN HAYATI EDEBÎ ŞAHSİYETİ VE ESERLERİ

1. Doğumu, İsmi ve Nesebi

Suriye sancaklarından biri olan Şaydâ'da¹⁴ dünyaya gelen¹⁵ Yûsuf el-Esîr'in doğum tarihi olarak 1230/1815 yılı zikredilmektedir.¹⁶ Kimi kaynaklarda ise doğum tarihi 1232/1817 yılı olarak verilmektedir.¹⁷ Ayrıca doğduğu ay Zilkâde olarak belirtilmiştir.¹⁸

Tam adı eş-Şeyh Yûsuf b. es-Seyyid 'Abdulkâdir¹⁹ b. Muḥammed²⁰ el-Ḥuseynî el-Ezherî²¹ eş-Şaydâvî eş-Şâfî'î el-Esîr'dir.²² Daha sonra kendisine el-Beyrûtî nisbesi eklenmiştir.²³

Yûsuf el-Esîr, Benî Esîr kabilesindedir.²⁴ el-Esîr lakabı Frenkler tarafından Malta'da esir edilen dedesinden gelmektedir. Dedesi Şaydâ'ya döndükten sonra bu lakap ile tanınmıştır.²⁵

2. İlim Tahsili, Hocaları ve Öğrencileri

Çocukluğunu ailesinin yanında geçiren ve ilk tahsilini doğduğu yer olan Şaydâ'daki okullarda yapan Yûsuf el-Esîr,²⁶ babasının gözetiminde yetişmiş, temel ilmî bilgileri ondan almıştır. Kur'ân-ı Kerîm okumayı yedi yaşındayken hocası İbrahîm 'Arife'den, tecvidi ise 'Ali ed-Dîberî'den öğrendiği zikredilmektedir.²⁷ Hafız olduğuna dair kaynaklarda net bir

¹⁴ Şam denizi kıyısında yer alan, doğu Dimaşk'ın vilayetlerinden biridir. Bkz. Yâkût el-Ḥamevî, *Mu'cemu'l-Buldân*, 2.bs., Dâru Şâdir, Beyrût, 1995, II, 437.

¹⁵ Hayruddin Maḥmûd b. Muḥammed ez-Zirikli, *el-A'lâm*, 15.bs., Dâru'l-İlm li'l-Melâyin, Beyrût, 2002, VIII, 238; Ömer Rıza Keḥḥâle, *Mu'cemu'l-Muellifîn*, Muessesetu'r-Risâle, Beyrût, 1993, IV, 167; Corci Zeydân, *Terâcimu Meşâhiri's-Şark fi'l-Karnî't-Tâsi'a 'Aşer*, Matba'atu'l-Hilâl, Mısır, 1922, II, 164.

¹⁶ Corci Zeydân, *el-Meşâhîr*, II, 164; Keḥḥâle, *Mu'cemu'l-Muellifîn*, IV, 167; el-Vikont Philippe De Tarrâzi, *Târîhu's-Sihâfeti'l-'Arabîyye*, Dâru Şâdir, el-Matba'atu'l-Edebiyye, Beyrût, 1913, I, 135; Yûsuf b. Abdurrahmân el-Mar'aşli, *Nesru'l-Cevâhir ve'd-Durer fi 'Ulemâi'l-Karnî'r-Râbi'a 'Aşer ve bi Zeylihi 'Iḳdu'l-Cevher fi 'Ulemâi'r-Rub'î'l-Evvel mine'l-Karnî'l-Ḥâmise 'Aşer*, Dâru'l-M'arife, Beyrût, 2006, II, 1683.

¹⁷ ez-Zirikli, *el-A'lâm*, VIII, 238. 'Abdurrezzâk el-Baytar, *Hilyetu'l-Beşer fi Târîhi'l- Karnî't-Tâsi'a 'Aşer*, (thk.: Muhammed Behcet Baytar), Dâru Şâdir, Beyrût, 1993, III, 1616.

¹⁸ Keḥḥâle, *Mu'cemu'l-Muellifîn*, IV, 167; De Tarrâzi, *Târîhu's-Sihâfeti'l-'Arabîyye*, I, 135.

¹⁹ Corci Zeydân, *el-Meşâhîr*, II, 164.

²⁰ ez-Zirikli, *el-A'lâm*, VIII, 238.

²¹ ez-Zirikli, *el-A'lâm*, VIII, 238.

²² Yûsuf Elyân Serkis, *Mu'cemu'l-Matbû'âti'l-'Arabîyye ve'l-Mu'arrabe*, Matba'atu Serkis, Mısır, 1346/1928, 449; Keḥḥâle, *Mu'cemu'l-Muellifîn*, IV, 167.

²³ el-Mar'aşli, *Nesru'l-Cevâhir*, II, 1683.

²⁴ ez-Zirikli, *el-A'lâm*, VIII, 238.

²⁵ ez-Zirikli, *el-A'lâm*, VIII, 239; el-Mar'aşli, *Nesru'l-Cevâhir*, II, 1683.

²⁶ Riyâd Kâsım, *el-İtticâhâtu'l-Baḥsi'l-Luġaviyyi'l-Ḥadîs fi'l-Âlemi'l-'Arabî*, I. Cilt: *Lubnân fi'l-Karnî't-Tâsi'a 'Aşer (1801-1900)*, Muessesetu Nevfel, Beyrût 1982, 336.

²⁷ el-Baytar, *Hilyetu'l-Beşer*, III, 1616.

bilgi yer almamakla birlikte Peygamber Efendimiz'i (s) methetmek için yazmış olduğu bir kasidesinde yer alan şu beyitte bizzat ifade ettiği üzere hafız olduğu anlaşılmaktadır:²⁸
[Tavîl]

41 فَشُكِّرًا لِرَبِّي إِذْ هَدَانِي لِحِفْظِهِ فَإِنِّي بِهِ أُحْيِيْتُ مُنْشَرِحَ الصَّدْرِ

41- Rabbime şükürler olsun çünkü onu bana ezberletti ve o, bana gönül huzuruyla birlikte bahşedildi.

Babası ticaretle meşgul olan Yûsuf el-Esîr, ticarete yönelmemiş aksine kendini ilme adayarak beş yıl boyunca Şeyh Muhammed eş-Şirimbâli'den ders almıştır.²⁹ Söz konusu hocasının adı Aḥmed eş-Şirimbâli olarak da zikredilmektedir.³⁰

Küçük yaşlardan itibaren ilme ilgisi olan Yûsuf el-Esîr, on yedi yaşına geldiğinde h.1247 yılında Dımaşk'a gitmiş ve yaklaşık bir yıl, bir başka bilgiye göre de altı ay³¹ Muradiye Medresesi'nde kalarak oranın âlimlerinden ders almıştır. Bir süre sonra kendisine babasının vefat haberi ulaşmıştır. Bunun üzerine Şaydâ'ya geri dönerek ticaretle uğraşmış,³² böylece üç yıl boyunca kardeşlerini idare etmiş ve onların geçimlerini sağlamıştır.³³

Yûsuf el-Esîr kardeşlerinin geçimini sağlamak üzere gittiği Şaydâ'dan ilme olan bağlılığından dolayı tekrar ayrılmış, Mısır'a giderek el-Ezher Üniversitesi'nde yedi yıl boyunca pek çok hocadan eğitim almıştır. Hocaları arasında Şeyh Muhammed ed-Demenhûrî (ö.1288/1871),³⁴ Şeyh Muhammed et-Taṭṭâvî (ö.1278/1861),³⁵ Şeyh

²⁸ Yûsuf b. es-Seyyid 'Abdulkâdir b. Muḥammed el-Huseynî el-Esîr, *er-Ravdu'l-Eriḍ*, thk.: İbrahim el-Meczûb, el-Matba'atu'l-Lubnâniyye, Beyrut, 1888, 6.

²⁹ el-Baytar, *Hilyetu'l-Beşer*, III, 1616.

³⁰ Corci Zeydân, *el-Meşâhîr*, II, 164; el-Mar'aşli, *Nesru'l-Cevâhîr*, II, 1683.

³¹ el-Baytar, *Hilyetu'l-Beşer*, III, 1617.

³² ez-Zirikli, *el-A'lâm*, VIII, 238; Keḥhâle, *Mu'cemu'l-Muellifîn*, IV, 167; el-Baytar, *Hilyetu'l-Beşer*, III, 1617.

³³ el-Baytar, *Hilyetu'l-Beşer*, III, 1617; Corci Zeydân, *el-Meşâhîr*, II, 164; De Tarrâzi, *Târîhu's-Sihâfeti'l-'Arabiyye*, I, 135; el-Mar'aşli, *Nesru'l-Cevâhîr*, II, 1684.

³⁴ Keḥhâle, *Mu'cemu'l-Muellifîn*, IV, 167; el-Baytar, *Hilyetu'l-Beşer*, III, 1617; Corci Zeydân, *el-Meşâhîr*, II, 164; el-Mar'aşli, *Nesru'l-Cevâhîr*, II, 1684. Ezher hocalarındandır. Hayatı ve eserleri için bkz., Keḥhâle, *Mu'cemu'l-Muellifîn* III, 287; Serkis, *Mu'cemu'l-Matbû'âti'l-'Arabiyye*, 883-884; İsmâil Paşa el-Bagdâdi, *İdâhu'l-Meknûn fî Zeyl-i 'alâ Keşfu'z-Zunûn 'an Esami'u'l-Kutub ve'l-Funûn*, İstanbul, 1972, I, 61, II, 167, 407, 449; Carl Brockelmann, *Geschichte der Arabischen Litteratur (GAL)*, Leiden 1949, II, 478; *Geschichte Der Arabischen Litteratur/Zweiter Supplementband*, E.J. Brill, 1938, II, 726.

³⁵ Keḥhâle, *Mu'cemu'l-Muellifîn*, IV, 167; el-Baytar, *Hilyetu'l-Beşer*, III, 1617; Corci Zeydân, *el-Meşâhîr*, II, 164; el-Mar'aşli, *Nesru'l-Cevâhîr*, II, 1684. Tam adı Muḥammed 'İyâd b. S'ad b. Süleyman b. 'İyâd el-Merhûmî et-Taṭṭâvî'dir. Tanta'da doğmuş olan Muhammed et-Taṭṭâvî, birçok ilimde uzmanlaşmış bir ilim adamı ve ediptir. Ezher'den mezun olduktan sonra orada hocalık yapmıştır. Bazı müsteşriklerle tanışmasının ardından Arapça öğretmesi için Petersburg'da bulunan Doğu Dilleri Enstitüsüne davet edilmiş ve Rusya'ya gitmiştir. Bunun dışında Rusya Devleti müsteşarlığı ve St. Petersburg Üniversitesinde hocalık yapmıştır. St. Petersburg'da vefat

Muhammed eş-Şibîni,³⁶ İbrahim el-Bâcûrî (ö.1277/1860),³⁷ Aḥmed ed-Dimyâtî,³⁸ Ḥasen el-‘Attâr,³⁹ Şeyḥ Ḥasen el-Ḳuveysînî (ö.1254/1838)⁴⁰ gibi dönemin ileri gelen âlimlerin olduğu zikredilmektedir.

Yûsuf el-Esîr hocalarından almış olduğu bu eğitimler neticesinde dil, fıkıh, hadis, tefsir,⁴¹ tecvid, şiir, mantık⁴² gibi aklî ve naklî ilimlerde uzmanlaşmış ve bu ilimlerde kendisine danışılan bir hoca haline gelmiştir.⁴³ Hatta hocaları Yûsuf el-Esîr’i o kadar beğenmiştir ki Şeyḥ Muhammed eṭ-Ṭantâvî St. Petersburg şehrindeyken kendisinin ilmini ve erdemlerini övdüğü bir kaside yazmıştır.⁴⁴

Mısır’da kaldığı süre zarfında Mısır’ın büyük âlimleriyle dostluklar kurmuş olan Yûsuf el-Esîr, bir süre sonra karaciğer hastalığına yakalanmış ve Şaydâ’ya geri dönmüştür ancak orada kalmaktan da hoşnut olmamıştır. Zira Şaydâ’da ilmini sergileme fırsatı bulamamış ve Trablusşam’a gitmiştir. Oranın âlimleri ve ileri gelenleri tarafından güzel bir şekilde karşılanıp ilgi görünce onların arasında üç yıl geçirmiştir. Kendileriyle birlikte geçirmediği neredeyse bir gün bile olmamış, ileri gelen kimseler kendisinden ders almışlardır. Son olarak havasının kendisine iyi gelmesinden dolayı Beyrut’a yerleşmeye karar vermiştir. Beyrut’ta öğrenciler kendisine adeta akın etmiş, ona bağlı olanların sayısı oldukça artmıştır.⁴⁵

etmiştir. Hayatı ve eserleri için bkz., Keḥḥâle, *Mu‘cemu’l-Muellifîn*, III, 571; ez-Ziriklî, *el-A‘lâm*, VII, 212; İsmâil Paşa el-Bağdâdî, *Hediyetu’l-‘Arifîn Esmâu’l-Muellifîn ve Âşâru’l-Muşannifîn*, Vekâletu’l-Me‘ârif, İstanbul, 1951, II, 372; el-Bağdâdî, *İdâhu’l-Meknûn*, I, 240; Brockelmann, *GAL*, II, 479.

³⁶ Keḥḥâle, *Mu‘cemu’l-Muellifîn*, IV, 167; el-Bayṭar, *Hilyetu’l-Beşer*, III, 1617; Corci Zeydân, *el-Meşâhîr*, II, 164; el-Mar’aşlî, *Nesru’l-Cevâhîr*, II, 1684. Muhammed b. ‘Abdülḥayy eş-Şibîni, nahivci ve muhaddisidir. Bkz., Keḥḥâle, *Mu‘cemu’l-Muellifîn*, III, 388.

³⁷ el-Bayṭar, *Hilyetu’l-Beşer*, III, 1617; Tam adı İbrahim b. Muhammed b. Aḥmed el-Bâcûrî eş- Şâfi’î’dir. Mısır’ın Bâcûr köyünde doğmuş olan İbrahim el-Bâcûrî öğrenim görmüş olduğu Ezher Üniversitesi’nde hocalık yapmıştır. Hayatı ve eserleri için bkz., Keḥḥâle, *Mu‘cemu’l-Muellifîn*, I, 57; el-Bağdâdî, *Hediyetu’l-‘Arifîn*, I, 40; ez-Ziriklî, *el-A‘lâm*, I, 66; Serkis, *Mu‘cemu’l-Matbû‘âti’l-‘Arabîyye*, 507-510.

³⁸ el-Bayṭar, *Hilyetu’l-Beşer*, III, 1617.

³⁹ Keḥḥâle, *Mu‘cemu’l-Muellifîn*, IV, 167. Tam adı Ḥasen b. Muhammed el-‘Attâr eş-Şâfi’î el-Ezherî el-Mağribî el-Mısri’dir. Ailesi Mağribli olmakla birlikte kendisi Kahire’de doğup büyümüştür. Hayatı ve eserleri için bkz. Keḥḥâle, *Mu‘cemu’l-Muellifîn*, I, 587-588.

⁴⁰ Keḥḥâle, *Mu‘cemu’l-Muellifîn*, IV, 167; el-Bayṭar, *Hilyetu’l-Beşer*, III, 1617; Muhammed ‘Abdulcevâd el-Ḳâyâtî, *Nefḥatu’l-Beşâm fî Riḥleti’ş-Şâm*, Dâru’r-Râidi’l-‘Arabî, Beyrût, 1981, 18; Corci Zeydân, *el-Meşâhîr*, II, 164; el-Mar’aşlî, *Nesru’l-Cevâhîr*, II, 1684. Ezher Üniversitesi hocalık yapmıştır. Tam adı Ḥasen b. Dervîş el-Burhân el-Ḳuveysînî eş-Şâfi’î’dir. Hayatı ve eserleri için bkz. Keḥḥâle, *Mu‘cemu’l-Muellifîn*, I, 425, 551, 579.

⁴¹ Corci Zeydân, *el-Meşâhîr*, II, 164; el-Mar’aşlî, *Nesru’l-Cevâhîr*, II, 1684.

⁴² De Tarrâzî, *Târîhu’ş-Şihâfeti’l-‘Arabîyye*, I, 135.

⁴³ De Tarrâzî, *Târîhu’ş-Şihâfeti’l-‘Arabîyye*, 135; Corci Zeydân, *el-Meşâhîr*, II, 164; el-Mar’aşlî, *Nesru’l-Cevâhîr*, II, 1684.

⁴⁴ Corci Zeydân, *el-Meşâhîr*, II, 164; el-Mar’aşlî, *Nesru’l-Cevâhîr*, II, 1684. Maalesef bu kasideye ulaşılamamıştır.

⁴⁵ Corci Zeydân, *el-Meşâhîr*, II, 164; el-Mar’aşlî, *Nesru’l-Cevâhîr*, II, 1684.

Yûsuf el-Esîr bir süre İstanbul'da Ma'ârif Nezâreti bünyesinde baş musahhihlik yapmıştır.⁴⁶ Bu süreçte devlet ricalinden bazıları kendisinden ders almıştır. Bunlar arasında Sadrazam Rüşdü Paşa, Ma'ârif Nazırı Ahmed Cevdet Paşa, Reîsu'l-Küttâb Vasfî Efendi, Meclis-i Ma'ârif Başkanı Zihnî Efendi ve Fransa Sefiri Mösyö Bora yer almaktadır.⁴⁷

Bazı kaynaklarda, Yûsuf el-Esîr'in İstanbul'daki memuriyeti süresince edebiyat çevrelerinde arkadaşlık edebileceği ve Arapça konuşabileceği bir kimse bulamadığı için Beyrut'a döndüğü iddia edilmektedir.⁴⁸ Ancak genel kanaat İstanbul'un soğuk havasının kendisine ağır gelmesinin yanı sıra⁴⁹ ilmî planlarını devam ettirmek istediğinden dolayı İstanbul'da kalmayı reddettiği yönündedir. Üstelik bunu devlet ricali arasında saygın bir konuma erişip kendisine yüksek bir makam ve maaşla birlikte terfî teklif edilmesine rağmen yapmıştır.⁵⁰

Dönemin Ma'ârif Nazırı Ahmed Cevdet Paşa onu kaybedeceğinden dolayı çok üzülmüştür. Onun geniş ilmini fark eden ve tashih ettiği kitaplara olan talebi de bizzat gören Ahmed Cevdet Paşa, İstanbul'da kalması umuduyla Yûsuf el-Esîr'in istifasını bir süre kabul etmemiştir. Ancak Yûsuf el-Esîr, Şam diyarına dönmek hususunda ısrarcı davranmış, sonuç olarak Beyrut'a yerleşmiş ve burada başta öğrencilerine dersler vermek olmak üzere farklı ilmî faaliyetlerde bulunmuştur.⁵¹

Görüldüğü üzere Yûsuf el-Esîr hareketli bir ilim serüvenine sahiptir ve bu süreçte çeşitli okullarda yürüttüğü hocalık vazifesi ile özellikle XIX. yy.'da etkisini artıran *Nahda Hareketini* geliştiren pek çok düşünür, edebiyatçı ve ilim adamı yetiştirmiştir. Bu da Yûsuf el-Esîr'i Nahda hareketinin öne çıkan şahsiyetlerinden biri haline getirmiştir. Öğrencilerinin tamamını zikretmek mümkün olmadığından sahip oldukları konumu ve dönemlerine etkilerini anlamak açısından bazıları hakkında kısaca bilgi vermek yerinde olacaktır.

⁴⁶ ez-Zirikli, *el-A'lâm*, VIII, 238; Keşhâle, *Mu'cemu'l-Muellifin*, IV, 167; De Tarrâzî, *Târîhu's-Sihâfeti'l-'Arabîyye*, I, 137; Corci Zeydân, *el-Meşâhîr*, II, 164; el-Mar'aşli, *Nesru'l-Cevâhîr*, II, 1684.

⁴⁷ De Tarrâzî, *Târîhu's-Sihâfeti'l-'Arabîyye*, I, 137.

⁴⁸ el-Kâyâtî, *Nefhatu'l-Beşâm*, 18.

⁴⁹ De Tarrâzî, *Târîhu's-Sihâfeti'l-'Arabîyye*, I, 137; Corci Zeydân, *el-Meşâhîr*, II, 165; el-Mar'aşli, *Nesru'l-Cevâhîr*, II, 1684.

⁵⁰ Corci Zeydân, *el-Meşâhîr*, II, 164; el-Mar'aşli, *Nesru'l-Cevâhîr*, II, 1684.

⁵¹ Corci Zeydân, *el-Meşâhîr*, II, 165; el-Mar'aşli, *Nesru'l-Cevâhîr*, II, 1684.

Cerces Şafâ (1265 – 1325 / 1849 – 1933)

Fransızca ve Türkçe eğitimi almış Lübnanlı bir hukukçu ve tarihçidir. Yûsuf el-Esîr'den Arapça ve fıkıh eğitimi almıştır. Sultan Abdülaziz'e nispet edilen Aziziye Medresesi'nde kuruluşundan itibaren beş yıl boyunca müderrislik yapmıştır.⁵²

Şalâh el-Esîr (1335 – 1391 / 1917 – 1971)

Lübnanlı bir edebiyatçıdır. el-Vâha adlı divanında topladığı manzum şiirleri ve nesirleri vardır.⁵³ Yûsuf el-Esîr'in torunudur.

Muhyiddîn el-Hayyât (1292 – 1332 / 1875 – 1914)

Edebiyatçı, şair, yazar, gazeteci ve tarihçidir. Şaydâ şehrinde dünyaya gelmiştir. Şaydâ ve Beyrut'ta eğitim görmüştür. Beyrut'ta İkbâl Gazetesi'nin editörlüğünü yapmıştır. el-İttihâdu'l-'Usmaniyye gazetesinin yayımlanmasında katkıda bulunmuştur. Beyrut'ta vefat etmiştir.⁵⁴

Muştafâ Necâ (1269 – 1350 / 1853 – 1932)

Fakih, edebiyatçı ve şairdir. Beyrut'ta doğmuş ve orada yetişmiştir. Lübnan müftülüğü yapmış ve Beyrut'ta vefat etmiştir.⁵⁵

Mikâil 'Avrâ (1269 – 1350 / 1853 – 1932)

Edebiyatçı, gazeteci ve hukukçudur. Fransızca, İtalyanca, Türkçe ve İngilizce bilmektedir. Filistin'in 'Akkâ şehrinde doğmuştur. Papaz okulunda eğitim almıştır. Nâşif el-Yâzici'den Arapça, Yûsuf el-Esîr'den de İslam Hukuku dersi almıştır. İtalya'nın Napoli şehrinde vefat etmiştir.⁵⁶

Nikola Nakkâş (1240 – 1312 / 1825 – 1894)

Edebiyatçı, yazar, şair, öykücü ve hukukçudur. Beyrut'ta dünyaya gelmiştir. Arapça, Süryanice, Türkçe ve İtalyanca öğrenmiş, şer'î ilimlerin eğitimini de Yûsuf el-Esîr'den almıştır. Beyrut mutasarrıfı Kamil Paşa'nın hizmetinde çalışmıştır. Suriye Vilayet Meclisi üyesi, Osmanlı Meclisi'nde Suriye milletvekili ve Osmanlı Ticaret Mahkemesi'nin daimi

⁵² ez-Zirikli, *el-A'âm*, II, 116.

⁵³ ez-Zirikli, *el-A'âm*, III, 208.

⁵⁴ Keĥhâle, *Mu'cemu'l-Muellifîn*, III, 834.

⁵⁵ Keĥhâle, *Mu'cemu'l-Muellifîn*, III, 886; Muhammed Aĥmed Dernaĥa, *Mu'cemu A'lâmi Şu'arâi'l-Medĥi'n-Nebevî*, Dâru ve Mektebetu'l-Hilâl, byy., tsz., I, 321.

⁵⁶ Keĥhâle, *Mu'cemu'l-Muellifîn*, III, 944-945.

üyesi olarak atanmıştır. Beyrut'ta vefat etmiş ve Mârûniyye kabristanına defnedilmiştir. *Şerhu Kânuni't-Ticâra, Tekrîmu'l-Kiddîsîn, Şiir Divanı, Rivâyetu's-Şeyhi'l-Câhil, Rivâyetu Rebî'a* gibi bazı önemli eserleri vardır.⁵⁷

Cornelius Van Allen Van Dyck (1818 – 1895)

Yûsuf el-Esîr'den Arapça eğitimi almış olan Amerikalı müsteşriktir.⁵⁸

Yukarıda zikredilenlerin dışında, Mârûnîlerin Patriği Yuhanna Hâcc ve Mârûnî Misyoner Cemiyeti Kurucusu Yuhanna Hâbib gibi dönemin önemli şahsiyetleri de Yûsuf el-Esîr'den ders almış öğrenciler arasında yer almaktadır.⁵⁹

Görüldüğü gibi Yûsuf el-Esîr ders verme hususunda seçici davranmamış, kendisinden ilim öğrenmek isteyen herkese kapısını açık tutmuştur. Yukarıda isimleri verilen öğrencilerden anlaşılacağı üzere Yûsuf el-Esîr'in yetiştirdiği kişiler arasında Müslüman olmayan müsteşrikler de yer almaktadır. Nitekim 'Abdulcevâd el-Kâyâtî, *Nefhatu'l-Beşâm fî Rihleti's-Şâm* adlı eserinde Beyrut'taki misyoner ve hıristiyan okullarında ders verdiği ve buralarda yetişen kişilerin daha sonra yaptıklarından dolayı Yûsuf el-Esîr için sitemkâr ifadeler kullanmış ve onu şöyle eleştirmiştir: “*Bu şehirde (Beyrut) görüştüğümüz büyük âlimlerden ve değerli ediplerden birisi de büyük üstad, engin bilgi sahibi, allâme, araştırma ve yazı yazmada meşhur isim Yûsuf Efendi el-Esîr'dir. Lübnan ahalisinden pek çok hıristiyanı Beyrut'taki okullarda nahiv, sarf ve beyan gibi edebiyat ilimlerinde yetiştirmiştir. Bunu yapmamış olsaydı bütün kemal vasf ve sıfatlarını üzerinde toplamış olacaktı. Zira yetiştirdiği bu insanlar, daha sonra onun faziletini, ilmini ve irfanını yok saymışlar, kendi şiirleri ve yazılarıyla övünmeye başlamışlardır.*”⁶⁰

Bu bilgiler Yûsuf el-Esîr'in ilme bakış açısını ve ona verdiği önemi ortaya koyması açısından oldukça önemlidir. Tüm bu bilgiler ışığında denilebilir ki ilim öğrenmek ve öğretmek Yûsuf el-Esîr için her zaman birinci sırada gelen bir unsur olmuştur. İlmi, hem babasının ticarete olan teşviki hem de devlet adamlarının cazip makam ve maaş teklifleri karşısında ikinci plana atmamış ve hayatı boyunca ilmin içerisinde kalmaya gayret göstermiştir.

⁵⁷ Keĥhâle, *Mu'cemu'l-Muellifîn*, IV, 40.

⁵⁸ ez-Zirikli, *el-A'âm*, VIII, 238.

⁵⁹ Keĥhâle, *Mu'cemu'l-Muellifîn*, IV, 167; De Tarrâzi, *Târîhu's-Sihâfeti'l-'Arabiyye*, I, 137.

⁶⁰ el-Kâyâtî, *Nefhatu'l-Beşâm*, 19.

3. Resmî Görevleri ve Müderrisliği

Yûsuf el-Esîr'in ilk memurluk deneyimi Trablusşam'daki Şeriat Mahkemesi başkanlığıdır.⁶¹ Mısır'daki eğitimini tamamlayıp memleketi Şaydâ'ya giden Yûsuf el-Esîr orada dilediği ilim ortamını bulamayınca Trablusşam'a gitmiş ve orada kaldığı süre zarfında Trablusşam Şeriat Mahkemesi Başkanlığı yapmıştır.⁶²

Bu görevinin ardından Yûsuf el-Esîr Lübnan'da yer alan el-Metn ve Kisrevân'da kadılık görevinde bulunmuştur.⁶³

Sonrasında Beyrut Şeriat Mahkemesi Başkâtipliği yapmıştır.⁶⁴ Corci Zeydân bu dönemde Beyrut Kadısı'nın Mustafa 'Âşir Efendi olduğunu zikretmiştir.⁶⁵

Bahsi geçen vazifelerden sonra Yûsuf el-Esîr 'Akkâ Müftülüğü görevini üstlenmiş,⁶⁶ bunun dışında Dâvud Paşa'nın mutasarrıflık yaptığı dönemde⁶⁷ ise dört yıl boyunca⁶⁸ Cebel-i Lubnân'da başsavcılık görevini yürütmüştür.⁶⁹

Sonrasında İstanbul'a giderek Ma'ârif Bakanlığı'nda Kitap Editörlüğü Başkanlığı ve Dâru'l-Mu'allimîn el-Kubrâ'da Arapça Tedrîsât Başkanlığı görevleri yapmıştır.⁷⁰ Son olarak Beyrut'a dönerek Beyrut Kadı Yardımcılığı görevini yerine getirmiştir.⁷¹

Yûsuf el-Esîr'in hocalık sürecine değinilecek olursa bunun Mısır'da henüz öğrenci olduğu dönemde başladığını söylemek mümkündür. Kendisi el-Ezher'de hocaları tarafından takdir görmüş bir öğrencidir. Nitekim Mısır hidivinin de hazır bulunduğu resmî

⁶¹ Keĥhâle, *Mu'cemu'l-Muellifin*, IV, 167.

⁶² Keĥhâle, *Mu'cemu'l-Muellifin*, IV, 167; De Tarrâzi, *Târîhu's-Sıĥâfeti'l-'Arabiyye*, I, 137; Corci Zeydân, *el-Meşâhîr*, II, 164; el-Mar'aşlî, *Nesru'l-Cevâhîr*, II, 1684; Kâmil Selmân el-Cebûrî, *Mu'cemu'l-Udebâ mine'l-'Asri'l-Câhîlî Hatta Senetî 2002 Milâdî*, Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, Beyrût, 2003, VII, 56.

⁶³ Keĥhâle, *Mu'cemu'l-Muellifin*, IV, 167.

⁶⁴ Keĥhâle, *Mu'cemu'l-Muellifin*, IV, 167; De Tarrâzi, *Târîhu's-Sıĥâfeti'l-'Arabiyye*, I, 137; Corci Zeydân, *el-Meşâhîr*, II, 164; el-Mar'aşlî, *Nesru'l-Cevâhîr*, II, 1684.

⁶⁵ Corci Zeydân, *el-Meşâhîr*, II, 164.

⁶⁶ ez-Ziriklî, *el-A'lâm*, VIII, 238; Keĥhâle, *Mu'cemu'l-Muellifin*, IV, 167; De Tarrâzi, *Târîhu's-Sıĥâfeti'l-'Arabiyye*, I, 137; Corci Zeydân, *el-Meşâhîr*, II, 164; el-Mar'aşlî, *Nesru'l-Cevâhîr*, II, 1684; el-Cebûrî, *Mu'cemu'l-Udebâ*, VII, 56.

⁶⁷ De Tarrâzi, *Târîhu's-Sıĥâfeti'l-'Arabiyye*, I, 137; Corci Zeydân, *el-Meşâhîr*, II, 164; el-Mar'aşlî, *Nesru'l-Cevâhîr*, II, 1684.

⁶⁸ ez-Ziriklî, *el-A'lâm*, VIII, 238; De Tarrâzi, *Târîhu's-Sıĥâfeti'l-'Arabiyye*, I, 137; el-Cebûrî, *Mu'cemu'l-Udebâ*, VII, 56.

⁶⁹ ez-Ziriklî, *el-A'lâm*, VIII, 238; Keĥhâle, *Mu'cemu'l-Muellifin*, IV, 167; De Tarrâzi, *Târîhu's-Sıĥâfeti'l-'Arabiyye*, I, 137; Corci Zeydân, *el-Meşâhîr*, II, 164; el-Mar'aşlî, *Nesru'l-Cevâhîr*, II, 1684; el-Cebûrî, *Mu'cemu'l-Udebâ*, VII, 56.

⁷⁰ ez-Ziriklî, *el-A'lâm*, VIII, 238; Keĥhâle, *Mu'cemu'l-Muellifin*, IV, 167; De Tarrâzi, *Târîhu's-Sıĥâfeti'l-'Arabiyye*, I, 137; Corci Zeydân, *el-Meşâhîr*, II, 164; el-Mar'aşlî, *Nesru'l-Cevâhîr*, II, 1684; el-Cebûrî, *Mu'cemu'l-Udebâ*, VII, 56.

⁷¹ ez-Ziriklî, *el-A'lâm*, VIII, 238; Keĥhâle, *Mu'cemu'l-Muellifin*, IV, 167; el-Baytar, *Ĥilyetu'l-Beşer*, III, 1617; el-Cebûrî, *Mu'cemu'l-Udebâ*, VII, 56.

sınavlarda hocalarının gözetiminde öğrencilere soru sorma seviyesine gelmiştir.⁷² Ayrıca Kahire'nin ileri gelenlerinin çocuklarına da müderrislik yapmıştır.⁷³

Mısır'daki eğitiminden sonra Şaydâ'ya geri dönen Yûsuf el-Esîr burada halka fıkıh dersleri vermiş⁷⁴ ancak ilmini yeterince sergileme fırsatı bulamadığından dolayı oradan bir kez daha ayrılarak Trablusşam'a gitmiştir.

Buṭrus el-Bustânî'nin el-Medresetü'l-Vataniyye, Muṭrân Yûsuf ed-Debbus'un Medresetü'l-Hikme, Ortodoks Rumların Şelâsetu Aqmâr gibi bazı okullarında ve Amerikan Fakültesi'nde öğretmenlik yapmış,⁷⁵ gazetelerde pek çok araştırmalar yayımlamış, bir süre Şemerâtu'l-Funûn ve Lisânu'l-Ḥâl gazetelerinin editörlüğünü yürütmüştür.⁷⁶

1866 yılında Beyrut'ta Buṭrus el-Bustânî'nin kurmuş olduğu el-Medresetü'l-Vataniyye'nin Tedrisat Heyeti

رسم يمثل عمدة « المدرسة الوطنية » لمنشئها بطرس البستاني في بيروت سنة ١٨٦٦

الواقفون = سعيد شقير • أبرهم الباحوط • سعد الله البستاني • عبدالله البستاني • شاهين مركيس • الشيخ خطار السدحاح • سليم البستاني
الجالسون = خليل ربيع • عبدالله شبل • فضل الله غرزوزي • الشيخ يوسف الاسير • بطرس البستاني

Ayaktakiler (Sağdan sola): Saîd Şakîr, İbrahîm el-Bâhûṭ, Sadullah el-Bustânî, Abdullah el-Bustânî, Şâhîn Serkîs, eş- Şeyh Hattâr ed-Dahdâh, Selîm el-Bustânî

Oturanlar (Sağdan sola): Halîl Rubeyz, Abdullah Şiblî, Fazlullah Ğarzûzî, eş- Şeyh Yûsuf el-Esîr, Buṭrus el-Bustânî

⁷² Corci Zeydân, *el-Meşâhîr*, II, 164; el-Mar'aşlı, *Nesru'l-Cevâhîr*, II, 1684.

⁷³ Keḥḥâle, *Mu'cemu'l-Muellifîn*, IV, 167.

⁷⁴ el-Bayṭar, *Ḥilyetu'l-Beşer*, III, 1617.

⁷⁵ ez-Ziriklî, *el-A'lâm*, VIII, 238; Keḥḥâle, *Mu'cemu'l-Muellifîn*, IV, 167; De Tarrâzî, *Târîhu's-Şihâfeti'l-'Arabiyye*, I, 137; el-Cebûrî, *Mu'cemu'l-Udebâ*, VII, 56.

⁷⁶ ez-Ziriklî, *el-A'lâm*, VIII, 239; Keḥḥâle, *Mu'cemu'l-Muellifîn*, IV, 167; Corci Zeydân, *el-Meşâhîr*, II, 164; el-Mar'aşlı, *Nesru'l-Cevâhîr*, II, 1684; el-Cebûrî, *Mu'cemu'l-Udebâ*, VII, 57.

4. Kişiliği ve Vefatı

Yûsuf el-Esîr, orta boylu, orta yapılı, esmer tenli, siyah saçlı ve sık sakallı, sözüne sadık, hafızası güçlü bir kimseydi. Çok nazik, sakin, letafet sahibi, yumuşak huylu ve insani ilişkileri iyi olan bir karakteri olan el-Esîr, evinin ihtiyaçlarını bizzat kendisi karşılamaktan asla yüksünmeyen bir yapıya sahipti. Şafi'î mezhebine mensuptu. Kur'ân-ı Kerîm'i her gün okuma ve dinleme hususunda aşırı titiz davranırdı. Sağlam inancı sayesinde dünyaya meylettirmeyen, dinin vecibelerine bağlı, zahidane bir yaşantı sürmüştür.

Kendisine bir şey sorulduğunda meseleyi bütün yönleriyle ele alır ve dinleyenlerin anlayabileceği en basit ve yalın şekilde cevap verirdi. İlmi ve ilim adamlarını sever, onlara yardımcı olurdu. İlme olan sevgisinden dolayı, onu yayma konusunda geçmişteki âlimlerin yolunu takip ederek ilmi halkın faydasına sunmaya gayret göstermiştir.⁷⁷

Rebiu'l-Evvel ayının 6. gününde⁷⁸ 1307/1889 yılında Beyrut'ta vefat etmiş ve Beyrut'taki el-Bâşûrâ kabristanına defnedilmiştir.⁷⁹

el-'Umerî camiinde cenaze namazı kılındıktan sonra Selim el-Cârûdî tarafından kendisi için okunan mersiye'nin matla' kısmı şu şekildedir:⁸⁰ [Vâfir]

1 مِّنَ الدُّنْيَا لَقَدْ سَارَ الْأَسِيرُ إِلَى الْأُخْرَى فَيَا نِعْمَ الْمَسِيرُ
2 إِمَامٌ كَانَ لِأَفْضَالٍ قُطْبًا عَلَيْهِ مَدَارُهَا أَبَدًا يَدُورُ

1-el-Esîr dünyadan ahrete göçtü. Orası ne güzel bir varış yeridir.

2-Fazilet sahipleri için kutup olan bir imamdır. Onun üzerinde [dünyanın] yörüngesi daima döner.

Kaynaklarda oğullarından birinin adının Mustafa olduğu bilgisi yer alan⁸¹ Yûsuf el-Esîr, geride beş erkek iki de kız evlat bırakmıştır. Çocuklarına ise iyi bir hatıradan başka bir şey bırakmayan Yûsuf el-Esîr'in vefatından dolayı Beyrut ve Şam halkı çok üzölmüştür. Zira pek çoğu kendisinden ilim öğrenmiştir. Yûsuf el-Esîr, ömrünün sonuna kadar ilim ve amel bakımından insanlara faydalı olmaya devam etmiştir.⁸²

⁷⁷ Corci Zeydân, *el-Meşâhîr*, II, 165; el-Mar'aşli, *Nesru'l-Cevâhîr*, II, 1684.

⁷⁸ Keşhâle, *Mu'cemu'l-Muellifîn*, IV, 167.

⁷⁹ Corci Zeydân, *el-Meşâhîr*, II, 165; el-Mar'aşli, *Nesru'l-Cevâhîr*, II, 1684.

⁸⁰ De Tarrâzi, *Târîhu's-Sihâfeti'l-'Arabîyye*, I, 138.

⁸¹ Keşhâle, *Mu'cemu'l-Muellifîn*, III, 888.

⁸² Corci Zeydân, *el-Meşâhîr*, II, 165; el-Mar'aşli, *Nesru'l-Cevâhîr*, II, 1684.

Şeyh Kâsım el-Kistî'nin Yûsuf el-Esîr'e yazılmış mersiyeleri derlediği *Mecmû'atu Resâi Yûsuf el-Esîr* adlı basılmış bir risalesi mevcuttur.⁸³ Ancak söz konusu risaleye ulaşamamıştır.

5. Edebi Şahsiyeti ve Eserleri

Yûsuf el-Esîr yaşadığı dönemde yüksek mertebeye sahip bir yazar, ferâiz âlimi, fakih, şair,⁸⁴ edebiyatçı, dilci ve gazetecidir.⁸⁵

Yûsuf el-Esîr, yaşadığı dönemde ilmi ve yaşantısı ile olduğu kadar edebiyat yönüyle de ön plana çıkmış olan bir şahsiyettir. Müslüman olsun olmasın herkesin sevgi ve saygısını kazanmıştır. Vefatının ardından kendisine pek çok ilim adamı ve edebiyatçı tarafından yazılan mersiyeler onun söz konusu çevrelerce ne denli sevildiğini ve değer gördüğünü gözler önüne sermektedir.

Yûsuf el-Esîr Beyrut'a son dönüşünde te'lîf ve tasnîf üzerine yoğunlaşmıştır. Çoğunlukla fıkıh ve dil üzerine çalışmalar yapmıştır.⁸⁶ Kitaplarına ilişkin bilgiler eserleri başlığı altında verilecektir.

Yûsuf el-Esîr, İbrahîm el-Ahdeb (ö.1891), Ahmed Fâris eş-Şidyâk (ö.1887) ve Nâsîf el-Yâzicî (ö.1906) gibi dönemindeki ediplerle hem manzum hem de mensur biçimde mektuplaşmıştır.⁸⁷

Yûsuf el-Esîr dil ve edebiyata hâkim olmasının yanı sıra özellikle fıkıh alanında yetkin bir ilim adamıdır. Bu durumun bir sonucu olarak söz konusu alanlarda eserler vermiştir. Kaynaklarda Yûsuf el-Esîr'in pek çok eseri olduğundan bahsedilmektedir ancak çoğu dil ve fıkıha dair olan eserleri ile yazılarının büyük bir kısmı, Beyrut'taki yangın esnasında zayi olmuştur.⁸⁸

Tespit edilebildiği kadarıyla Yûsuf el-Esîr'in 12 adet eseri vardır. Bunların bir kısmı matbudur bazıları ise kayıptır. Bu bölümde söz konusu eserler türlerine göre gruplandırılarak kendileri hakkında kısaca bilgi verilecek daha sonra da araştırmanın ana konusu olan, şairin *er-Ravdu'l-Erîd*, adlı Dîvân'ı incelenmeye başlanacaktır.

⁸³ ez-Zirikli, *el-A'lâm*, VIII, 239; el-Mar'aşlı, *Nesru'l-Cevâhir*, II, 1684; el-Cebûri, *Mu'cemu'l-Udebâ*, VII, 57.

⁸⁴ ez-Zirikli, *el-A'lâm*, VIII, 238; Keşhâle, *Mu'cemu'l-Muellifîn*, IV, 167; el-Cebûri, *Mu'cemu'l-Udebâ*, VII, 56.

⁸⁵ Keşhâle, *Mu'cemu'l-Muellifîn*, IV, 167.

⁸⁶ Corci Zeydân, *el-Meşâhîr*, II, 165; el-Mar'aşlı, *Nesru'l-Cevâhir*, II, 1684.

⁸⁷ Luvîs Şeyho, *Târîhu'l-Âdâbi'l-'Arabîyye*, 203.

⁸⁸ De Tarrâzi, *Târîhu's-Sihâfeti'l-'Arabîyye*, I, 137.

5.1. Dil Alanındaki Eserleri

İrşâdu'l-Verâ fî Tahteti Cevfi'l-Ferâ

İstanbul'da Matba'atu'l-Cevâib tarafından h.1290/m.1873 yılında basılan eser 93 sayfadan oluşmaktadır. Nâşif el-Yâzici'nin *Nâru'l-Kırâ fî Şerhi Cevfi'l-Ferâ* adlı eserinin tenkididir. Yûsuf el-Esîr, *İrşâdu'l-Verâ*'da Nâşif el-Yâzici'nin bu eserindeki bilgi yanlışları ve dil tekniğindeki kusurları üzerinde durmuştur.

Raddu's-Şehm li's-Sehm

Yûsuf el-Esîr'in bu kitabı *İrşâdu'l-Verâ* adlı eserinden 1 yıl sonra h.1291/m.1874 yılında tıpkı onun gibi İstanbul'da Matba'atu'l-Cevâib tarafından neşredilmiş olup 56 sayfadan müteşekkildir.

Kitap, Aḥmed Fâris eş-Şidyâk'a ait *Gûnyetu't-Tâlib ve Munyetu'r-Râgib Fî's-Sarf ve'n-Nahv ve Hurûfi'l-Me'ânî* adlı eserine, Şa'îd eş-Şertûnî'nin *es-Sehmu's-Sâib fî Tahteti Gûnyetu't-Tâlib* adıyla tenkitlerini yazdığı kitabına Yûsuf el-Esîr'in reddiyelerini içermektedir.

Kitâbun 'alâ Nesakî'l-Me'âcim

Yûsuf el-Esîr'in sözlüklere dair bu eseri kayıptır.⁸⁹

Tahteti'd-Duktûr Beşşâra Zelzel

Yûsuf el-Esîr'in Dr. Beşşâra Zelzel'e yazdığı dile dair bir reddiyedir. Bu eser de Yûsuf el-Esîr'in kayıp eserleri arasındadır.⁹⁰

Ḥucecu Kulliyâti Ebi'l-Beḳâ el-Ḥuseynî el-Ḥanefî

Yûsuf el-Esîr'in dile dair bir başka reddiyesidir. Kaybolan eserleri arasındadır.⁹¹

5.2. Edebiyata Dair Eserleri

Şerhu Etvâki'z-Zehab

Birinci baskısı h.1293/m.1876 yılında Beyrut'taki Matba'atu Cem'iyeti'l-Funûn'da 72 sayfa olarak, ikinci baskısı 1894 yılında yine Beyrut'ta el-Matba'atu'l-Edebiyye'de 112 sayfa olarak, üçüncü baskısı ise h.1370/m.1950 yılında Mısır'da 'Abdullḥamîd el-Ḥanefî

⁸⁹ Muḥsin el-Aḥmer, *eş-Şeyḥ Yûsuf el-Esîr Ḥayatuhu ve Nitâcuhu*, Arap Dili ve Edebiyatı Eğitimi Yeterlik Tezi, dan.: Cebbûr 'Abdunnûr, Beyrût, el-Câmi'atu'l-Lubnâniyye Eğitim Fakültesi, Haziran, 1970, 24.

⁹⁰ el-Aḥmer, *eş-Şeyḥ Yûsuf el-Esîr Ḥayatuhu ve Nitâcuhu*, 24.

⁹¹ el-Aḥmer, *eş-Şeyḥ Yûsuf el-Esîr Ḥayatuhu ve Nitâcuhu*, 24.

tarafından 108 sayfa olarak yapılmıştır. Kitap vaaz, nasihat, hikmet ve yüce ahlaki değerlere dair 100 adet makale içermektedir.

er-Ravdu'l-Erif (Dîvân)

Çalışmanın konusunu oluşturan Yûsuf el-Esîr'e ait divandır. İbrahim el-Meczûb tarafından derlenip tahkik edilen divan, Yûsuf el-Esîr'in vefatından bir sene önce h.1306/m.1888 yılında Beyrut'ta⁹² el-Matba'atu'l-Lubnâniyye tarafından 80 sayfa halinde basılmıştır.

Çoğunu medîh şiirlerinin oluşturduğu divanda ayrıca muvaşşah, mersiye, takriz, ihvâniyyât, te'rîh gibi içeriklere sahip 67 adet şiir yer almaktadır.

Divanın son üç sayfasına Yûsuf el-Esîr'in divanına yazılmış 3 adet takriz eklenmiştir. Bunların ilki İbrahim Efendi el-Ahdeb'e, ikincisi Şeyh Kâsım Ebu'l-Hasen el-Kistî'ye, üçüncüsü ve sonuncusu da divanı derleyen ve tahkik eden İbrahim el-Meczûb'a aittir. Bu üç takrizle birlikte divanda toplam 70 adet şiir bulunmaktadır.

Divanda 1074'ü Yûsuf el-Esîr'e, 37 tanesi de kendisine takriz yazan şairlere ait olmak üzere toplam 1111 beyit bulunmaktadır.

Tezin ikinci bölümünde şiirlerin muhteva özellikleri, üçüncü bölümünde ise şekil özellikleri ele alınarak divandaki şiirler detaylı bir biçimde incelenecektir.

Mecmû'u'l-Esîr

Yûsuf el-Esîr'in şiir, nesir ve çeşitli edebi türlerden hoşuna giden örnekleri topladığı, kendi el yazısı ile yazmış olduğu bir özlü sözler kitabıdır. İçerisinde M'atûk b. Şihâbud'dîn el-Müsevî'nin divanı da yer almaktadır. Bu mahtut eser 672 sayfadır.

Seyfu'n-Naşr / Seyfu'l-Efkâr

Yûsuf el-Esîr'e ait tiyatro oyunu olarak yazılmış bir romandır. Bu roman sayesinde *Semerâtu'l-Funûn* gazetesinin kuruluşunda gazetenin malzemeleri için gelir sağlanmıştır.⁹³

⁹² Şeyho, *Târîhu'l-Âdabi'l-'Arabîyye*, 202.

⁹³ De Tarrâzi, *Târîhu's-Sihâfeti'l-'Arabîyye*, I, 137.

5.3. Diğer Eserleri

Râidü'l-Ferâid

İlk olarak h.1290/m.1873 yılında Beyrut'ta 276 sayfa halinde yayımcısı belli olmadan neşredilen bu eser, daha sonra h.1318 senesinde Ba'abda'da el-Matba'atu'l-'Usmâniyye tarafından 287 sayfa olarak basılmıştır.

Kitabın el-Matba'atu'l-'Usmâniyye tarafından yapılan söz konusu baskısında Yûsuf el-Esîr'in kendisi bir şafîî olmasına rağmen hanefî mezhebine göre yazdığı, miras paylaşırma ve hesaplamayı içeren İslam Hukuku'nun Ferâiz alanına dair tamamı recez olan 522 beyiti yer almaktadır.

Yûsuf el-Esîr daha sonra kitaba bir de şerh yazmıştır. Bu şerhte bir hutbe, bir mukaddime, 6 bölüm ve 9 bâbın yanı sıra 268 ile 284. sayfalar arasında notlar, 285 ve 286. sayfalarda sonuç bölümü, son sayfa olan 287. sayfada ise fihrist yer almaktadır.

el-Mecelle

1904 yılında Matba'atu'l-Âdâb tarafından yayımlanan 272 sayfalık eser, içerisinde fıkıh kitaplarına uygun adli hükümler ve şer'î kanunların yer aldığı bir kitaptır. Muhakkik âlimlerden oluşan bir komisyon kitabın editörlüğünü yapmıştır. Yürürlüğe koyulan bir yasa olmuştur. Anlaşıldığı kadarıyla Yûsuf el-Esîr kitabın yazılmasına katılmamış ancak iki kez tashihini yapmıştır. İlk seferde tercümesini tashih etmiştir ki bu, onun için çok meşakkatli bir iş olmuştur. İkinci seferde ise aslını muhafaza etmekle birlikte daha da özen göstermiştir. Kitapta toplam 1851 madde yer almaktadır. Haşiyeler Yûsuf el-Esîr'in açıklamalarından oluşmaktadır. Mecelle bir mukaddime ve fıkıh ilmine dair bilgilerin yanı sıra 16 kitaptan oluşmaktadır. Her bir kitapta çok sayıda bâb yer alır. Her bir bâbın fasılları, her faslın içerisinde de pek çok madde bulunmaktadır.⁹⁴

Risâletü'l-Cerâd

Çekirgelerin özellikleri, isimleri ve tarihine dair 12 sayfalık bir risaledir. 1865 yılında Beyrut'ta yayımlanmıştır.

⁹⁴ el-Ahmer, *eş-Seyh Yûsuf el-Esîr Hayatuhu ve Nitâcuhu*, 127-128.

İKİNCİ BÖLÜM

YUSUF EL-ESİR'İN ŞİİRİNDE MUHTEVA ÖZELLİKLERİ

Bu bölümde Yûsuf el-Esîr'in *er-Ravdu'l-Erîd* adlı divanında yer alan şiirler, ele aldığı ana konular bakımından incelenecektir. Bir şiiri oluşturan iki temel unsur muhteva ve şekildir. Vezin, kafiye, nazım türleri ve anlatımı güçlendirmek için kullanılan sanatlar şiirdeki şekil özelliklerini yansıtan unsurlar olarak karşımıza çıkmaktadır.

Şiirin muhtevası denilince tespit edilmesi gereken unsur ise şiirin konusudur. Kendine özgü yapısı gereği klasik Arap şiiri kasidelerinde birden fazla konu bulunabilir.⁹⁵ Fakat genellikle şiirler belli bir amaçla yazıldığından dolayı her şiirin bir ana konusu bulunmaktadır. Şiirin söyleniş amacı olarak da ifade edilebilecek olan bu ana konu tespit edilerek şiirler tasnif edilmektedir.⁹⁶

Kaynaklarda, klasik dönemden başlanarak Arap şiirinde temel konuların neler olduğu hususunda oldukça fazla tartışma ve bilgi mevcuttur. Özetle belirtilecek olursa; Arap şiirinin ana konuları medîh, gazel, vâsıf, fahr, hiciv, mersiye olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu konulara daha sonra ihvâniyyât, hamriyyât, tabiat şiirleri, hikmet ile zühd, ve Peygamber methiyesi gibi dinî şiir türleri olmak üzere pek çok konu eklenmiş ve bu konular Arap şiirinin konuları arasında kendilerine yer bulmuşlardır.⁹⁷

Yûsuf el-Esîr'in divanı incelendiğinde şiirlerin 5 ana konu etrafında toplandığı görülmektedir. Bunlar medîh, ihvâniyyât, gazel, mersiye ve dini şiirdir. Divanda yer alan şiirler muhteva yönünden incelenirken, sıralamada nicelik bakımından divandaki oranları göz önünde bulundurulacaktır. Dolayısıyla söz konusu şiirlerin konularını ve sayısal verilerini bir tablo halinde vermek divanın genel haritasını görmek bakımından uygun olacaktır.

⁹⁵ Şevkî Dayf, *Târîhu'l-Edebi'l-Arabî el-Asru'l-Câhili*, Dâru'l-Ma'ârif, Kâhire, 1976, s. 195-219.

⁹⁶ Aḥmed Maṭlûb, *Mu'cemu'l-Muṣtalaḥâti'n-Naḫdi'l-Arabîyyi'l-Ḳadîm*, Mektebetu Lubnân Nâşirûn, Beyrût, 2001, 301.

⁹⁷ Ebu'l-Ferec Ḳudâme b. Ca'fer b. Ḳudâme el Baġdâdî, *Naḫdu's-Şî'r*, 1.bs., Matba'atu'l-Cevâib, İstanbul, h.1302, 17; Ebû Hilâl el-Ḥasen b. 'Abdillâh b. Sehl b. Sa'îd b. Yahyâ el-'Askerî, *Kitâbu's-Sinâ'ateyn el-Kitâbe ve's-Şî'r*, thk.: Ali Muḥammed el-Bicâvî, Ebu'l-Faḍl İbrâhîm, el-Mektebetu'l-Unşuriyye, Beyrût, h.1419, 131; Ebû Ali İbn Raşîk el-Ḥasen el-Ezdî el-Ḳayravânî, *el-'Umde fî Meḥâsini's-Şî'r ve Adâbih*, thk.: Muḥammed Muḥiddin 'Abdulḥamid, 5.bs., Dâru'l-Cil, 1981, I, 120; Ömer Rıza Keḫhâle, *el-Edebu'l-Arabî fî'l-Câhiliyye ve'l-İslâm*, Dımaşq, 1972, 57; Maṭlûb, *Mu'cemu'l-Muṣtalaḥâti'n-Naḫdi'l-Arabî*, 301.

KONU	KASİDE	MUKATTA'A	TOPLAM ŞİİR SAYISI	BEYİT SAYISI
Medih %51	27	-	27	548
İhvâniyyât %24,5	17	4	21	263
Gazel %3,5	4	-	4	37
Mersiye %6,3	3	1	4	68
Dini Şiir %12,3	4	2	6	132
Diğer Konular % 2,4	-	5	5	26
TOPLAM %100	55	12	67	1074

Tabloda yer alan konuların beyit sayılarına bakıldığında medih şiirlerinin en büyük hacme sahip olduğu görülmektedir. Medih şiirlerinin sayısı 27'dir. Bu sayı, toplam şiir sayısının %40'ına tekabül etmektedir. Medih şiirlerinin beyit sayısı ise divanda yer alan toplam beyit sayısının %51'dir. Bu durum medih şiirlerinin diğer konulara nazaran daha uzun kasidelerden oluştuğunu göstermektedir.

Medih şiirlerinden sonra divanda en çok yer alan konu olan İhvaniyyat şiirlerinin sayısı (21) medih şiirlerinin sayısına (27) yakın olsa da beyit sayıları arasında oldukça fazla fark vardır. Medih şiirleri beyit sayısı olarak İhvâniyyât şiirlerinin iki katından fazladır. Söz konusu durum birkaçı dışında İhvâniyyât şiirlerinin medih şiirleri kadar uzun olmamasından kaynaklanmaktadır.

Divanda yer alan İhvâniyyât konulu şiirlerin büyük çoğunluğunu doğum ve evlilik kutlamaları ile takrizler oluşturmaktadır. Bu şiirlerin pek çoğunun beyit sayısı azdır. Özellikle takriz için yazılmış şiirler bu özellikleriyle ön plana çıkmaktadır. Zira divanda yer

alan ve en uzununu 16 beyit olan 10 takriz şiirinin toplam beyit sayısı 92'dir. Bu da şiir başına ortalama 9 beyite karşılık gelmektedir.

Tablodan da anlaşılacağı üzere gazel şiirlerinin beyit sayısı mersiyeler ve dini içerikli şiirlerden daha azdır ancak çalışmamızda medih ve ihvâniyyâttan sonra üçüncü sırada incelenecektir. Çünkü tabloda verilen beyit sayıları müstakil gazel şiirlerinin beyit sayısıdır. Bunun dışında pek çok medih ve ihvâniyyât şiirinin mukaddimesinde de gazel temalı beyitler yer almaktadır. Bu beyitler bağlamlarından kopmaması adına nicelik olarak gazel şiirlerinin beyit sayılarına dâhil edilmemiş ancak muhteva incelemesinde gazel şiirlerinin arasında değerlendirilmiştir. Bu durum gazel şiirleri çerçevesinde incelenen beyit sayısını artırmıştır.

Yûsuf el-Esîr'in divanında mersiye konulu sadece 4 şiir yer almaktadır. Ancak mersiye için yazmış olduğu şiirler daha uzun yapıda olduğu için beyit sayısı gazel şiirlerinin neredeyse iki katıdır. Bu durum şiirlerin konularının beraberinde getirdiği doğal bir durum olarak değerlendirilebilir. Zira Yûsuf el-Esîr, biri dışında tüm mersiye şiirlerinde *nedb*, *te'bîn* ve *azâ'* gibi klasik mersiye şiirlerinin karakteristik özelliği olan bölümlere yer vermiştir. Bu durum da doğal olarak bu konuda yazdığı şiirlerin daha uzun olma durumunu ortaya çıkarmıştır.

Son olarak Yûsuf el-Esîr'in dini şiirlerine göz atılacak olursa bunların sayısının 6 olduğu görülecektir. Yapı olarak 4'ü kaside 2'si mukatta'a olan bu şiirlerin konuları incelendiğinde 4'ünün peygamber methiyesi, 1'inin Kur'ân-ı Kerîm methi, 1'inin de münâcât olduğu tespit edilmiştir. Peygamber methiyelerinden bir tanesi ve münâcât şiiri mukatta'a olup diğerleri kasidedir. Divanın en uzun kasidesi de şairin peygamber methiyesi olarak yazmış olduğu ve divandaki ikinci şiir olan 67 beyitlik kasidedir. Dini şiirlerin değerlendirme kıstasları diğer şiirlere nazaran farklılık gösterdiğinden çalışma kolaylığı olması için muhteva incelemesi sıralamasında en sona alınması tercih edilmiştir.

1. Medîh

Medîh sözlükte güzel övgü, bir kimsenin güzel özelliklerini ve meziyetlerini dile getirme anlamlarına gelmektedir.⁹⁸ Arap şiirinin en başta gelen konularından biridir. Arap edebiyatında ise bir kişi, bir topluluk veya bir mekânı övmek için yazılmış şiirler için kullanılan bir ıstılahdır.⁹⁹

Medîh şiirleri genellikle kralları, sultanları, komutanları, yöneticileri, hocaları, âlimleri, edebiyatçıları, dostları, kabileleri vb. övmek üzere yazılan şiirlerdir. Memdûh; akıl, cesaret, adalet, iffet, cömertlik, yüce ahlak vb. unsurlarla övülür.¹⁰⁰ Şairin medîh şiiri yazmasının pek çok nedeni olabilir bunlar genellikle samimi beğeni ve teşekkür ile dalkavukluk ve kazanç gibi farklı amaçlarda tezahür eder.

Cahiliye döneminden beri bilinen ve Arap şiirinin en meşhur temalarından biri olan medîh, Arap Edebiyatının hiçbir döneminde popülerliğini yitirmemiş, her zaman şairlerin en başta ele aldığı konular arasında yer almıştır. Cahiliye döneminden itibaren Arap şiirinin en eski, en yaygın¹⁰¹ ve en önemli konularından biri olan medîh, aynı zamanda şiirin en geniş konusu olarak da kabul edilir.

Arapların İslamiyeti kabul ettiği ilk dönemde medîh şiirleri gelişme imkânını fazla bulamamıştır. Zira bu dönemde belli bir kişinin takdirini kazanmak ya da belli bir kazanç elde etmek arzusuyla şiirler kaleme alan meddâhlar eleştirilmişlerdir. Ancak Emeviler döneminde medîh konulu şiirler eskisinden daha da fazla ilgi görmüş, siyasi ve toplumsal olayların şekillenmesinde önemli bir rol üstlenmiştir. Sonraki dönemlerde de medîh şiirine şairler tarafından gösterilen bu ilgi hiçbir zaman azalmamıştır. Ancak bu alanda ortaya kayda değer yenilikler de konulamamıştır.¹⁰²

Osmanlı dönemine gelindiğinde ise Arap şiirinde medîh konusunun yukarıda zikredilen dönemlerle benzerlik arz ettiği görülmektedir. Nitekim bu dönemde yazılan medîh şiirlerinin muhatabı olan kimseler daha önceki dönemlerde de olduğu gibi genellikle

⁹⁸ el-Halil b. Aḥmed el-Ferâhîdî, *Kitâbu'l-'Ayn*, thk.: Dâvûd Sellûm, Dâvud Selmân el-'Anbekî, İn'âm Dâvûd Sellûm, Mektebetu Lubnân Nâşirûn, Beyrût, 2004, s. 772.

⁹⁹ Kudame b. Ca'fer, *Nakdu's-Şi'r*, 17; Ebû Hilâl el-'Askerî, *Kitâbu's-Sinâ'ateyn*, 131.

¹⁰⁰ Kudame b. Ca'fer, *Nakdu's-Şi'r*, s. 96-98.

¹⁰¹ Bedevî Tabâne, *Kudame b. Ca'fer ve'n-Nakdu'l-Edebî*, 334, 335.

¹⁰² Aḥmed Ebû Hâka, *el-Funûnu'l-Edebiyye 'inde'l-'Arab 11: Fennu'l-Medîh*, Dâru's-Şarkî'l-Cedid, Beyrût, 1962, 200 vd.

Peygamber Efendimiz (s), sultanlar, devlet ve din adamları, âlimler, edebiyatçılar, şairin hocaları ve dostları olmuştur.¹⁰³

XIX. yy.'da kaleme alınan başta Yusuf el-Esîr'in divanı olmak üzere çeşitli divanlar incelenecek olursa medîh konusunda şiir söylemeye büyük önem verildiği ve bu yüzyılda yazılan divanlardaki medîh şiirlerinin diğer konularda yazılan şiirlerden daha fazla olduğu görülecektir.¹⁰⁴ Nitekim Yusuf el-Esîr'in divanında yer alan şiirlerin yaklaşık %51 gibi önemli bir kısmını medîh şiirleri oluşturur.

Yusuf el-Esîr'in divanında bulunan medîh şiirleri incelendiğinde Sultan II. Abdülhamid'e ve Sultan Abdülaziz'e yazmış olduğu şiirlerin yanı sıra özellikle yöneticilere yazdığı şiirler dikkat çekmektedir. Bu yöneticiler arasında bakanlar, paşalar, emirler, hidivler gibi yüksek mertebelerde görev yapan kişiler bulunmaktadır. Şair, yöneticiler dışında hocalarına ve âlimlere de medîh şiirleri yazmıştır.

Bunların dışında divanda 4 adet Peygamber methiyesi 1 tane de Kur'an-ı Kerîm methiyesi yer almaktadır. Ancak bu şiirler dini yönlerinin daha ağır basmaları sebebiyle dini şiir başlığı altında ayrıca ele alınacaktır.

Bu bağlamda Yusuf el-Esîr'in medîh şiirleri Osmanlı Sultanları'nı Methi, Devlet Adamlarını Methi, Hocalarını ve Âlimleri Methi olmak üzere 3 ana başlık altında incelenecektir.

1.1. Osmanlı Sultanları'nı Methi

Yusuf el-Esîr'in yaşadığı dönem boyunca beş Osmanlı Sultanı tahta çıkmıştır. Bu sultanlar ve tahtta kaldıkları süreler şu şekildedir:

Sultan	Tahtta kaldığı dönem	Tahtta kaldığı süre
II. Mahmud	1808 – 1839	31 yıl
Abdülmeccid	1839 – 1861	22 yıl

¹⁰³ Bu konuda yapılmış çalışmalar için bkz.: Mehmet Mesut Ergin, *İbn Ma'sûm el-Medenî Şâ'iran*, 1.bs., Dâru'l-Beyrûtî, Dımaşk, 2004; Muhammet Tasa, *İbnu's-Semmân ve Şiirleri*, 1.bs., Adal Ofset, Konya, 2007; Mehmet Mesut Ergin, *İbnu'n-Nahhâs el-Halebî ve Şiirleri*, 1.bs., Araştırma Yayınları, Ankara, 2008; İbrahim Fidan, *Osmanlı Dönemi Arap Şairlerinden İbnu'n-Nakîb el-Huseynî ve Şiirleri*, Gece Kitaplığı, Ankara, 2016, s. 56 vd.; Mücahit Küçükşarı, *Arap Şairlerinden es-Sefercelânî ve Şiiri*, Çizgi Kitabevi, Konya, 2017, s. 44-45.; Yusuf Sami Samancı, *Osmanlı Dönemi Arap Şairlerinden Mencek Paşa ve Şiirleri*, Çizgi Kitabevi, Konya, 2017, s. 60 vd.

¹⁰⁴ en-Nehhal, *eş-Si'ru'l-'Arabî*, 63.

Abdülaziz	1861 – 1876	15 yıl
V. Murad	30 Mayıs 1876 – 31 Ağustos 1876	3 ay
II. Abdülhamid	1876 – 1909	33 yıl

Şairin divanı incelendiğinde tabloda isimleri verilen 5 sultandan yalnızca ikisi için medih şiiri yazdığı tespit edilmiştir. Bunlar Sultan Abdülaziz ve Sultan II. Abdülhamid'dir. Yûsuf el-Esîr her iki sultan için de birer kaside kaleme almıştır.

Diğer sultanlar için neden medih şiiri yazmadığına dair kaynaklarda net bir bilgiye rastlanmamıştır ancak Yûsuf el-Esîr'in hayatı incelendiğinde elde edilen veriler ışığında bu duruma yol açan sebepler şöyle sıralanabilir:

Daha önce de belirtildiği üzere Yusuf el-Esîr 1815 -1889 yılları arasında yaşamıştır. Sultan II. Mahmud'un padişahlık yaptığı dönem Yusuf el-Esîr'in çocukluk ve ilk eğitimini aldığı döneme rastlamaktadır. Şairin henüz herhangi bir devlet kademesinde görev almadığı bu süreçte Sultan II. Mahmud'a medih şiiri yazmamış olmasının gayet doğal bir durum olduğu düşünülmektedir.

Sultan Abdülmecid döneminde ise Yûsuf el-Esîr'in Lübnan bölgesinin dışına çıkmadığı göze çarpmaktadır. Lübnan ise eskiden beri sahip olduğu özerk yönetim özelliğini Osmanlı döneminde de devam ettirmiştir. Sultan Abdülmecid'in tahtta kaldığı dönemde (1839 – 1861) Yûsuf el-Esîr Trablusşam Şeriat Mahkemesi Başkanlığı (1842 – 1845), Beyrut Şeriat Mahkemesi Başkâtipliği ve 'Akkâ Müftülüğü (1845 – 1861) gibi görevlerde bulunmuştur. Bu vazifelere tayinlerin Lübnan yönetimi tarafından yapılmasından dolayı Yûsuf el-Esîr'in İstanbul'daki merkezi yönetimle doğrudan bir irtibatı olmamıştır. Yûsuf el-Esîr'in Sultan Abdülmecid'e medih şiiri yazmamış olmasında bu sürecin rol oynadığı düşünülmektedir. Ayrıca 1841 yılında meydana gelen ve uzun süre etkisi devam eden Lübnan İsyanı'nın da¹⁰⁵ aynı durum üzerinde etkisi olması muhtemeldir.

Şairin, Sultan V. Murad'a medih şiiri yazmamasının nedeninin ise sultanın yaklaşık üç ay gibi kısa bir süre tahtta kalması olduğu düşünülmektedir.

¹⁰⁵ Erdoğan Keleş, *Cebel-i Lübnan'da İki Kaymakamlı İdari Düzenin Uygulanması ve 1850 Tarihli Nizamname*, byy., tsz., 134.

1861'den 1865 yılına kadar Cebel-i Lübnan'da başsavcılık görevini yürüten Yûsuf el-Esîr, sonrasında Ahmed Cevdet Paşa tarafından İstanbul'a çağrılmış ve orada kitap editörlüğü başkanlığı ve Arapça muallimliği görevlerinde bulunmuştur. Böylece İstanbul'daki idarî yapıyla tanışmış, Sultan Abdülaziz ve Sultan II. Abdülhamid dönemleri boyunca merkezdeki yönetimle irtibat halinde kalmıştır. Yusuf el-Esîr'in kendilerine medîh şiiri söylediği iki padişahın Sultan Abdülaziz ve Sultan II. Abdülhamid olmasının izahı tarihî seyr çerçevesinde bu şekilde görünmektedir.

Bu tarihi bilgilerden sonra Arap şiirinde Osmanlı sultanlarının övüldüğü özellikleri zikretmek gerekirse bunlar genellikle cesaret, dine yardım, siyaset ve yönetim alanında isabetli kararlar vermeleri, iyi yönetim, sınırların korunması, kararlılık, cömertlik, asalet ve düşmanları korkutmak gibi unsurlardan oluşmaktadır.¹⁰⁶

Bu özelliklerin pek çoğuna Yusuf el-Esîr'in medîh şiirlerinde de rastlanmaktadır. Kendisi, Sultan Abdülhamit'i ve Sultan Abdülaziz'i övdüğü iki kasidesinde onların bu özelliklerine temas etmiş ve samimi bir niyetle onları övmüştür. Bu iki sultana yazılmış olan medîh şiirleri iki ayrı başlık altında incelenecektir.

Bu iki şiire divanda yer verilirken sultanların yaşadığı yılların kronolojisi dikkate alınmadığı görülmektedir. Bunun, muhakkikin tercihi olduğu düşünülmektedir. Tarihi insicamı bozmamak adına bu iki kaside incelenirken divanda yer alan sıralama değil kronolojik sıralama gözetilecektir.

1.1.1. Sultan Abdülaziz

Osmanlı sultanlarının 32.'si olan Sultan Abdülaziz, Avrupa'ya seyahat eden ilk Osmanlı Sultanı olma özelliğiyle öne plana çıkmaktadır. Muhtevası incelenecek olan kasidenin daha iyi anlaşılmasına katkı sağlayacağı düşünüldüğünden dolayı bu önemli olaydan kısaca bahsetmek uygun olacaktır.

Fransa imparatoru III. Napolyon, Milletlerarası Paris Sanayi Sergisi'nin açılışı münasebetiyle Sultan Abdülaziz'i Fransa'ya davet etmiştir. Bu vesile ile genel barışı kuvvetlendirecek bir fikir alışverişinde bulunulabileceğini de İstanbul'daki elçisi vasıtasıyla bildirmiş, bu sırada İngiliz Kraliçesi Viktorya da padişahı Londra'ya davet edince Abdülaziz her iki daveti de kabul ederek 21 Haziran 1867 tarihinde Avrupa seyahatine

¹⁰⁶ en-Nehhal, *eş-Si'ru'l-'Arabî*, 64.

çıkılmıştır. Böylece Osmanlı tarihinde yabancı ülkelere seyahate çıkan yegâne padişah ve Hıristiyan dünyasına dost olarak giden ilk halife Sultan Abdülaziz olmuştur. Fransa ve İngiltere’yi ziyaret eden; bu arada Belçika, Prusya ve Avusturya’ya da uğrayan padişah 7 Ağustos 1867 günü İstanbul’a dönmüştür.¹⁰⁷

Padişahın dönüşü şerefine tertiplenen kutlamalar sadece İstanbul ile sınırlı kalmamış, gelişinin mahalli yetkililere telgrafla duyurulmasıyla Arnavutluk’tan Lübnan’a, Bosna’dan Hicaz’a tüm Osmanlı dünyası şehrâyinlerle renklenmiştir.¹⁰⁸

Osmanlı tarihinde bir ilk olan bu olay yaşandığı dönemde hem Osmanlı topraklarında hem de Avrupa’da büyük yankı uyandırmış, siyasi bakımdan etkilerinin yanı sıra edebiyat alanında da yansımaları görülmüştür.

Ülke sathındaki bu genel kutlamalar yanında Sultan Abdülaziz’in Avrupa seyahatini ebedileştiren birincisinden daha anlamlı ve önemli faaliyet, dönemin bazı şairleri veya aynı zamanda birer şair olan ulemâ ve meşâyîhi ile kalem erbabı memurlarınca yazılan manzum eserler olmuştur. Sultanın gezisi ve dönüşünü övgüyle tasvir eden ve çoğu kasîde tarzında kaleme alınan bu şiirlerin bir kısmı muhtevası açısından birer “*manzum tarih*” niteliği taşıdığı gibi dil ve üslubu bakımından da birer edebî üründür. Büyük çoğunluğu Türkçe yazılan bu eserlerin içerisinde Arapça ve Farsça kaleme alınanlar da mevcuttur.¹⁰⁹

Söz konusu Arapça kasîde Yûsuf el-Esîr’e ait olup “*Başbakanlık Osmanlı Arşivi, irade-i dâhiliye, no:39446 melfûfu*”nda bu bilgi yer almaktadır.¹¹⁰

Yûsuf el-Esîr’in Sultan Abdülaziz’e yazmış olduğu söz konusu kasîde 15 beyitten oluşmaktadır. el-Esîr bu kasîdede sultanın 47 günlük Avrupa seyahatinden dönüşü vesilesiyle Lübnan halkında meydana gelen sevinci yansıtmış, Sultan’ın üstün özelliklerinden övgüyle bahsetmiş, halkın da onun hilafetinin gölgesinde olmaktan duydukları hoşnutluğu, mutluluğu ve huzuru dile getirmiş ve hatime bölümünde de halifeye dua ederek kasîdeyi sonlandırmıştır.

¹⁰⁷ Cevdet Küçük, “Abdülaziz”, *DİA*, İstanbul, 1988, I, 180.

¹⁰⁸ Osman Köksal, “Sultan Aziz’in Avrupa Seyahati Dönüşü Münasebetiyle Yapılan Kutlamalar ve Bir Manzum Tarihçe” *Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Haziran, 2003, c.4, sy.1, 124.

¹⁰⁹ Osman Köksal, “Sultan Aziz’in Avrupa Seyahati Dönüşü Münasebetiyle Yapılan Kutlamalar ve Bir Manzum Tarihçe”, 125.

¹¹⁰ Bkz. Osman Köksal, “Sultan Aziz’in Avrupa Seyahati Dönüşü Münasebetiyle Yapılan Kutlamalar ve Bir Manzum Tarihçe”, 125.

Şair, şiirin mukaddimesinde halifenin dönüşü vesilesiyle halkta meydana gelen sevincin sebebini belirtmeksizin ıtınab ile anlatımına başlamakta ve böylece okuyucuda bir merak uyandırmaktadır. Bu durum şiire güzellik katmıştır zira şiiri dinleyen kişi sevincin sebebini merak etmekte, bu da kendisinde bir an önce onu duyma isteği uyandırmaktadır. Şair mukaddimenin sonunda da sevincin sebebini zikrederek kasideye giriş yapmıştır:¹¹¹ [Vâfir]

1 رَوَى الْفَرْحُ الْعَمِيمُ عَنِ الشُّرُورِ بِشَيْرٍ لِلْوَرَى بِسَنَا الْخُضُورِ
2 وَلَا حَ عَلَى وَجْهِ النَّاسِ بِشُرِّ يَدُلُّ عَلَى انْشِرَاحِ فِي الصُّدُورِ
3 وَجَدَّ عِنْدَهُمْ عِيدٌ سَعِيدٌ تَحْفَلُ بِالتَّهَائِي وَالْحُبُورِ
4 وَنَادُوا فِي الْمَحَافِلِ وَالتَّوَادِي بِشُكْرِ الْمُنْعِمِ الرَّبِّ الشُّكُورِ
5 لِعَوْدَةِ شَاهِنَا الشَّهْمِ الْمُسَمَى بِعَبْدِ لِلْعَزِيزِ مِنْ الْمَسِيرِ

1-Yayılan sevinç mutluluğu anlattı, onun gelişinin ışığını (aydınlığını) da insanlara müjdeliyor.

2-İnsanların yüzünde, kalplerdeki mutluluğun bir göstergesi olan bir sevinç belirdi.

3-Onlarda yeniden tebrik ve sevinç dolu mutlu bir bayram meydana geldi.

4-Merasim ve toplantılarda şükürleri çokça kabul eden Rabbe şükrederek dua ettiler.

5-el-Aziz'in kulu diye adlandırılan yiğit şahımız yolculuktan döndüğü için.

Sultan Abdülaziz'in seferden dönüşüyle oluşan sevinç, saltanat merkezi olan İstanbul başta olmak üzere tüm Osmanlı topraklarında görülmüş ve ülkenin pek çok yerinde kutlama törenleri tertip edilmiştir. Hatta kaynaklarda yer aldığı şekliyle İstanbul'un Beyoğlu tarafları, Tophane ve Boğaziçi semtleri, Dolmabahçe Sarayı ile birlikte devlet ileri gelenlerinin sahillerdeki konakları, bütün dağlar, bağlar ve bahçeler, kandiller ve fenerlerle süslenmiş, havai fişek şenlikleriyle şenlendirilmiştir.¹¹²

Yûsuf el-Esîr de bu durumu şiirinde şöyle yansıtmıştır:¹¹³ [Vâfir]

¹¹¹ Yûsuf el-Esîr, *er-Ravdu'l-Eriq*, 10.

¹¹² Osman Köksal, "Sultan Aziz'in Avrupa Seyahati Dönüşü Münasebetiyle Yapılan Kutlamalar ve Bir Manzum Tarihçe", 123.

¹¹³ Yûsuf el-Esîr, *er-Ravdu'l-Eriq*, 10.

- 6 وَكُلُّ الْمَلِكِ أَمْسَى فِي ابْتِهَاجٍ وَكُلُّ الْكَوْنِ أَضْحَى فِي عَيْبِ
7 وَكُلُّ الْأَرْضِ قَدْ ضَاءَتْ فَضَاهَتْ سَمَا الدُّنْيَا بِإِشْرَاقٍ وَنُورِ
8 فَحَلْنَا الْجَوَّ مَمْلُوءًا نُضَارًا فَيَا عَجَبًا لِمَنْظَرِهِ النَّصِيرِ

6-Tüm saltanat sevince boğuldu ve bütün kâinata sümbül kokusu yayıldı.

7-Yeryüzünün tamamı aydınlandı, parlaklığı ve nuru dünyanın gökyüzüne benzedi.

8-Havanın saf altınla dolduğunu zannettik. Âh! Onun parlak manzarası ne harikadır!

el-Esîr, Dersaadet'te yaşanan sevincin yanı sıra Sultan'ın sefere çıktıktan sonra halkın ona duyduğu özlemi de gayet hoş bir teşbihle betimlemiş ve ona olan sevgisini yine onun övgüye layık özelliklerini zikrederek ortaya koymuştur:¹¹⁴ [Vâfir]

- 9 وَفِي دَارِ السَّعَادَةِ حَلَّ أَنْسُ بِحَضْرَتِهِ وَتَشْرِيفِ السَّرِيرِ
10 سَرَى عَنْهَا وَقَدْ حَنَّتْ إِلَيْهِ حَيْنَ الْأُفُقِ لِلْبَدْرِ الْمُنِيرِ
11 وَبُرِّجَتْ وَبُرُوجُ الْبُرُوجِ لِمُلْتَقَاهُ وَزُحْرِفَتِ الزَّحَارِفُ فِي الْبُحُورِ
12 جَلِيلُ الشَّانِ مُحَمَّدُ الْمَرْيَا حَزِيلُ الْفَضْلِ ذُو الْعَدْلِ الشَّهِيرِ

9-Onun gelişi ve tahtı şereflelendirmesiyle Dersaadet'te (İstanbul'da) sevinç meydana geldi.

10-Oradan ayrıldı ve oradakiler onu, ufuğun ışık saçan dolunayı özlediği gibi özledi.

11-Onu karşılamak için kuleler dikildi ve denizlerdeki ziynetler süslendi.

12-O; övgüyü hak eden özelliklere ve herkesçe bilinen bir adalete sahip, çok faziletli, şanı yüce bir kimsedir.

Şair kasidesini Osmanlı dönemi Arap şairlerin pek çoğunda görülen bir üslupla sultan için dua ederek bitirmektedir.¹¹⁵

- 13 جَزَاهُ اللَّهُ خَيْرًا عَنْ عَيْدِ بِهِ سَادُوا عَلَى خَلْقِ كَثِيرِ
14 فَلَا زَالَتْ مُؤَبَّدَةً عِلَاهُ مُؤَيَّدَةً مِنْ الْمَوْلَى النَّصِيرِ

¹¹⁴ Yûsuf el-Esîr, *er-Ravdu'l-Erîd*, 10.

¹¹⁵ Yûsuf el-Esîr, *er-Ravdu'l-Erîd*, 9.

15 وَلَا بَرِحْتُ مَرَامَهُ عَلَيْنَا مُظَلَّلَةً إِلَى أَمَدِ الدُّهُورِ

13-Onun sayesinde pek çok insanın efendisi oldukları kulu Allah iyilikle mükâfatlandırın.

14-Yüceliği ebedî olmaya, yüce Allah tarafından desteklenmeye devam etsin.

15-Onun merhameti sonsuza kadar üzerimizde gölge yapmaya devam etsin.

1.1.2. Sultan II. Abdülhamid

Osmanlı Sultanlarının 34.'sü olan Sultan II. Abdülhamid yıkılmak üzere olan Osmanlı Devleti'ni uyguladığı politikalarla 33 yıl ayakta tutmayı başarmış bir padişahdır.

Sultan II. Abdülhamid halifelik makamına yakışır iffet, haysiyet, vakar ve namus timsali bir kimse idi. Dindar, hayırsever ve cömert bir insan olan Sultan II. Abdülhamid aynı zamanda son derece şefkatli idi. Kan dökülmesinden asla hoşlanmazdı. Örneğin, kendisini öldürmek isteyenleri bağışlaması, dünya siyaset tarihinde ender rastlanan bir olaydır. Otuz üç yıllık saltanatı süresince imzaladığı ölüm fermanlarının sayısı birkaç taneyi geçmemiştir. Kimsenin rızkına mâni olmak istemez, yurt dışına kaçan veya sürgüne gönderilen siyasî muhaliflerine dahi maaş bağlatırdı.¹¹⁶

Yûsuf el-Esîr'in Sultan II. Abdülhamid'e yazmış olduğu ve bahsi geçen bu özelliklerinden sıkça bahsettiği kasidesi 23 beyitten oluşmaktadır. Yûsuf el-Esîr söz konusu kasidesinde genel olarak onun pek çok üstün özelliğe sahip, takvalı biri olduğuna değinmiş; hâkimiyetlerini iyilik ve takva üzere inşa eden atalarının izinden gittiğini zikretmiştir. Ayrıca Osmanlıların tüm asaletini ve kahramanlığını zatında topladığından, adaletli ve Rabbine itaat eden bir hükümdar olup kendilerine Hz. Ömer'in adaletiyle muamele ettiği tebaasının da ona karşı itaatkâr olduğundan bahsetmiştir.

Şair klasik sultan methiyelerinden farklı olarak kasideye klasik tarzda bir mukaddimeyle yani gazel temalı beyitlerle giriş yapmamıştır. Dolayısıyla bu methiye klasik medîh şiirlerinin muhteva yapısıyla genel anlamda örtüşmemektedir. Bu durum kasidenin ilk iki beytinde açıkça görülmektedir:¹¹⁷ [Tavîl]

1 أَلَا إِنِّي أَهْدِي التَّنَاءَ مَعَ الْبُشْرَا لِمَنْ صَاءَتِ الدُّنْيَا بِدَوْلِيهِ الْعُرَا

¹¹⁶ Cevdet Küçük, "Abdülhamid II" *DİA*, İstanbul, 1988, I, 224.

¹¹⁷ Yûsuf el-Esîr, *er-Ravdu'l-Erîd*, 8.

2 لِسُلْطَانِنَا عَبْدِ الْحَمِيدِ الَّذِي زَكَّتْ مَحَامِدُهُ الْحُسْنَى فَلَا تَقْبَلُ الْحَصْرَا

1-Dikkat edin (dinleyin) muhakkak ki ben, bembeyaz (şerefli) saltanatıyla dünyayı aydınlatana müjde ile birlikte övgüyü hediye ediyorum.

2-Övgüye layık yönleri, güzel ve sayılamayacak kadar çok olan sultanımız Abdülhamid'e...

Kasidesine Sultan II. Abdülhamid'e övgüsünü açıkça belirterek giriş yapan Yûsuf el-Esîr, ikinci beyitte de onun övülecek yönlerinin çokluğundan bahsetmiş ve kasidesinin devamında bu yönlerini ön plana çıkararak beyitlerini dizmiştir.

Yûsuf el-Esîr Sultan Abdülhamid'i methettiği kasidesinin ilk bölümünde Osmanlı sülalesinin halifelik makamı sayesinde diğerlerine karşı övünülecek bir üstünlüğü olduğunu vurgulamış ve Sultan Abdülhamid'in de tıpkı şerefli ataları gibi yönetiminde haktan ve adaletten ayrılmadığından bahsetmiştir. Ayrıca onun neredeyse bütün üstün özelliklere sahip takvalı biri olduğuna da değinen şair, Sultan II. Abdülhamid'in adeta kendinden önceki sultanların bir hülasesi sadedinde olduğunu ve bu durumun da onun hem maddi hem de manevi şahsiyetine yansıdığını belirterek bunları beyitlerinde şöyle zikretmiştir: ¹¹⁸ [Tavil]

3 بِآبَائِهِ الْعُرَّ الْكِرَامِ قَدِ اقْتَدَى لِدَاكَ اهْتَدَى لِلْحَقِّ مُذْ وُيِّ الْأَمْرَا

4 فَهُمْ آلُ عُثْمَانَ الْخَلَائِفُ مَنْ بِهِمْ مَمَالِكُهُمْ تَزْهَوُ عَلَى غَيْرِهَا فَحَرَا

5 عَلَى الْبِرِّ وَالتَّقْوَى تَأَسَّسَ مُلْكُهُمْ فَدَامَ لَهُمْ إِذْ هُمْ بِهِ دَائِمًا أَحْرَا

6 وَإِنَّ أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ إِمَامَنَا قَدِ اجْتَمَعَتْ فِيهِ مَا تَزْهَمُ طَرَا

7 وَقَدْ زَادَهُ الرَّحْمَنُ فِي الْخَلْقِ بَسْطَةً وَأَحْسَنَ فِيهِ الْخَلْقَ وَالرَّأْيَ وَالْفِكْرَا

3-Şerefli atalarını örnek aldı bu yüzden yönetime geçtiğinden beri hakkı rehber edindi.

4-Onlar halife olan Osmanlı ailesidir. Onunla saltanatları diğerlerine karşı iftihar eder.

5-Saltanatları iyilik ve takva üzerine kuruldu ve onların olmaya devam etti çünkü onlar bunu daha çok hak etmiştir.

¹¹⁸ Yûsuf el-Esîr, *er-Ravdu'l-Erîd*, 8.

6-Şüphesiz ki imamımız Müminlerin Emirinde bütün onların tüm marifetleri toplanmıştır.

7-Rahman onu hem bedenen bereketli ve yetenekli kılmış ayrıca onun ahlakını, görüşünü ve düşüncesini iyileştirmiştir.

Yûsuf el-Esîr, uzun bir süre tahtta kalan Sultan II. Abdülhamid'in adaletli ve Rabbine itaat eden bir hükümdar olması yönüyle övgüye layık birisi olduğunu belirtir. Ayrıca tebaasının ona karşı itaatkâr olduğundan söz eder zira Sultan da onlara Hz. Ömer'in adaletiyle muamele etmiştir. Bu nedenle halk onun uzun süre tahtta kalması için dua eder.

Onun sayesinde yönettiği tüm topraklar ve hatta tüm dünya onun döneminde huzur, refah ve adalete kavuşmuştur. Kendi yönetimi ve adaleti ile emri altındaki idarecilere de örnek olmuş ve onlar da gösterdikleri yönetimlerle onu hoşnut etmişlerdir:

¹¹⁹ [Tavîl]

8 هُوَ الْمَلِكُ الْعَدْلُ الْمُطِيعُ لِرَبِّهِ وَإِنَّ رَعَايَاهُ تُطِيعُ لَهُ الْأَمْرَ
9 لَقَدْ سَارَ فِيهِمْ سِيرَةً عُمَرِيَّةً وَأَوْسَعَهُمْ بَرًّا فَأَهْدَوْا لَهُ شُكْرًا
10 عَلَى أَنَّهُمْ يَرْجُونَ طَوْلَ بَقَائِهِ وَيَدْعُونَ مَوْلَاهُمْ يُطِيلُ لَهُ الْعُمْرَ
11 بِهِ سَعِدَتْ أَيَّامُهُ وَبِلَادُهُ وَقَامَتْ بِهَا الْأَفْرَاحُ وَالرَّاحَةُ الْكُبْرَى
12 وَنَالَتْ بِهِ الدُّنْيَا بَهَاءً وَبَهْجَةً وَزَادَ لِيَوَاءِ الْعَدْلِ فِي عَصْرِهِ نَشْرًا
13 وَوَأَفَقَهُ فِي عَدْلِهِ وَكَلَاؤُهُ وَلَا سِيَّمَا مَنْ مِنْهُمْ اخْتَارَهُ صَدْرًا
14 فَأَرْضَوْا رَعَايَاهُ بِخَيْرِ سِيَاسَةٍ وَأَجْرُوا عَلَيْهِمْ أَمْرَهُ أَحْسَنَ الْإِجْرَا

8-O, adaletli, Rabbine itaat eden bir sultandır. Şüphesiz ki halkı da onun emrine itaat eder.

9-Onların arasında Hz. Ömer'in yürüdüğü gibi yürüdü, onlara çok iyilikte bulundu, onlar da kendisine şükranlarını sundular.

10-Ayrıca onlar (halk) onun uzun süre kalmasını diliyor ve Rablerine ona uzun ömür vermesi için dua ediyorlar.

¹¹⁹ Yûsuf el-Esîr, *er-Ravdu'l-Erîd*, 8-9.

11-Zamanı ve ülkeleri (toprakları) onunla mutlu mesut oldu. Sevinçler ve büyük refah onunla kaim oldu.

12-Dünya onunla güzellik ve iyiliğe kavuştu ve adalet sancağı onun zamanında daha çok yayıldı.

13-Adaleti konusunda valileri ona tabi oldu özellikle de onlardan sadrazam (başbakan) seçtiği.

14-O [valiler] tebaalarını en güzel siyasetle razı ettiler ve onun emirlerini en güzel biçimde onlara icra ettiler.

Sultan II. Abdülhamid gösterdiği bu yönetim özelliklerinin yanı sıra yönetimi boyunca üzerine düşen görevleri yapmak hususunda hiçbir yorgunluk ve usanma göstermeksizin kararlı bir şekilde halkını ve devletini idare etmiştir. Bu yönüyle şahsiyetine dair iyi yönleriyle de şair tarafından övülmüştür. Ona göre Sultan II. Abdülhamid yeryüzündeki hükümdarların en saygın, heybetli, şerefli, dindar, akıllı, cömert ve en üst makama sahip olanıdır:¹²⁰ [Tavîl]

15 لَهُ هِمَّةٌ فِي كُلِّ شَأْنٍ عَلَيْهِ وَعَزْمٌ شَدِيدٌ لَا فَتُورَ بِهِ يُطْرَأُ
16 أَجَلُ مُلُوكِ الْأَرْضِ شَأْنًا وَهَيْبَةً وَأَكْبَرُهُمْ بَجْدًا وَأَكْثَرُهُمْ بِرًّا
17 وَأَرْسَحُهُمْ حِلْمًا وَأَجْوَدُهُمْ بَدًّا وَأَعْظَمُهُمْ قَدْرًا

15-Üzerine düşen bütün işlerde gayreti ve kendisiyle azalacağı hiçbir bezginliğin olmadığı yüksek kararlılığı vardır.

16-Yeryüzündeki hükümdarların en saygını, en heybetlisi, en şerefli ve en dindarıdır.

17-En derin akla sahip, en cömert, en adaletli hüküm veren ve en yüce makama sahiptir.

Kasidenin hatime bölümünde şair Sultan II. Abdülhamid'e övgülerini devam ettirmesinin yanı sıra tıpkı Sultan Abdülaziz için yazmış olduğu kasidede olduğu gibi bu kasidesini de dua ile sonlandırmaktadır:¹²¹ [Tavîl]

¹²⁰ Yûsuf el-Esîr, *er-Ravdu'l-Erîd*, 9.

¹²¹ Yûsuf el-Esîr, *er-Ravdu'l-Erîd*, 9.

- 18 فَلَا زَالَ مَسْرُورًا وَدَامَ سَرِيرُهُ بِهِ ثَابِتًا مَا دَامَتِ الْقُبَّةُ الْحَضْرَا
- 19 بِذَاكَ إِلَيْهِ اسْتَجَلُّوْا أَحْسَنَ الدُّعَا فَزَادَ لَهُمْ مَوْلَاهُمْ الْعِزَّ وَالنَّصْرَا
- 20 وَصَارَ لَهُ فَضْلٌ عَلَى كُلِّ حَاكِمٍ فَمَا قَيْصَرَ يَحْكِيهِ فَضْلًا وَلَا كِسْرَا
- 21 لَهُ رَأْفَةٌ بِالْعَالَمِينَ وَرَحْمَةٌ فَلَيْسَ يُرِيدُ الشَّرَّ جَهْرًا وَلَا سِرًّا
- 22 فَقَدْ جُمِعَتْ كُلُّ الْمَعَالِي بِذَاتِهِ وَحَيْثُ اكْتَسَى التَّقْوَى بِهَا اكْتَسَبَ الْأَجْرَا
- 23 حَرِيصٌ عَلَى الْجُنْدِ الْعُرَاةِ لِأَنَّهُمْ حُمَاةٌ بِهِمْ عَنِ مُلْكِهِ يَدْفَعُ الْعُدْرَا

18-el-Kubbetu'l-Hadra var olmaya devam ettikçe mutluluğu devam etsin, tahtı (yönetimi) daima ayakta kalsın.

19-Böylece ailesi en güzel duayı aldı ve Allah Teâlâ onların şeref ve zaferlerini artırdı.

20-Bütün hükümdarlara üstün hale geldi, ne Kayser ne de Kısra fazilet bakımından ona benzer.

21-O insanlara karşı şefkatli ve merhametlidir. Çünkü o, ne açıktan ne de gizliden kötülük ister.

22-Bütün yücelikler onun zatında toplanmıştır, öyle ki takva [elbisesini] giyinip sevap kazanmıştır.

23-Savaşan askerlerine önem verir çünkü onlar, saltanatından ihaneti kendileriyle uzak tuttuğu koruyuculardır.

Genel itibariyle medîh “memduhu içten duygularla ve samimi bir niyetle övmek” yahut “övülen kişiden bahşiş almak” olmak üzere iki amaç için yazılır.¹²² Osmanlı döneminde de bu amaçlarla yazılmış şiir örnekleri mevcuttur. Ancak Osmanlı sultanlarına bir başka ifadeyle dinin temsilcisi olan halifelere XIX. yy.’da yazılmış olan şiirlerde bahşiş alma gibi bir kaygı pek fazla görülmemektedir. Yazılan medîh şiirleri halis niyetle yazılmıştır.¹²³ Bu durum Yûsuf el-Esîr’in Sultan Abdülaziz ve Sultan II. Abdülhamid için yazmış olduğu şiirlerde de açıkça görülmektedir.

¹²² Geniş bilgi için bkz.: İbn Raşîk el-Ğayravânî, *el-'Umde*, I, 80-86.

¹²³ en-Nehhal, *eş-Si'ru'l-'Arabî*, 64.

Yûsuf el-Esîr'in Sultanları methettiği şiirlerde sonuç olarak klasik medîh şiirlerinde görüldüğü gibi memduhun üstün vasıfları zikredilmiştir ve bu özellikler medîhin tanımında da geçtiği şekilde methedilen kişide gerçekten mevcuttur. O, şiirlerini sultanlardan herhangi bir beklenti içinde olarak kaleme almamış aksine sadık bir niyetle içten ifadelerle onları methetmiştir.

1.2. Devlet Adamlarını Methi

Yûsuf el-Esîr ilim adamlığı ve eğitimciliğinin yanı sıra devlet adamlığı ile de ön plana çıkmış ve bürokratik alanda aktif olarak görev almış bir şahsiyettir. Dolayısıyla pek çok devlet adamını tanıma ve onlarla yakın ilişkiler kurma imkânı bulmuştur. Bunların arasında bakanlar, emirler, paşalar, hidivler yer almaktadır. el-Esîr kendilerinden olumlu anlamda etkilendiği bu yöneticilere olan beğenisini ve hayranlığını şiirlerine aksettirmiş bu yöneticilerin bazılarını medîh şiirleri yazmıştır.

Yûsuf el-Esîr'in medîh şiiri yazmış olduğu yöneticiler arasında Dâhiliye Nâzırlığı yapmış olan Mehmed Rüşdü Paşa eş-Şirvânî, pek çok kez Ma'ârif ve Adalet Nâzırlığı yapmış olan Ahmed Cevdet Paşa, Cezâyir Emiri 'Abdulkâdir el-Cezâîrî, kısa süreli Sadrazamlık ve Nâzırlık yapmış olan Esad Paşa, Lübnan Mutasarrıfı Davut Paşa, Kahire Hidivi Tevfik Paşa gibi dönemin ileri gelen şahsiyetleri yer almaktadır.

Yûsuf el-Esîr'in yöneticiler için yazmış olduğu medîh şiirleri incelenirken ele alınacak bilgiler ve şiirler, Sultanları Medîh bölümünde yapıldığı şekliyle her bir yöneticiye müstakil başlık açılarak değil, övüldüğü nitelikler temel alınarak aktarılacaktır. Bu özellikler de genel olarak adalet, cesaret, asalet, akıl ve ilim sahibi olmak ile iffet ve cömertlik gibi unsurlardır.

Örneğin şair adaletinden, verdiği isabetli görüşlerden ve aldığı doğru kararların arkasında cesaretle durmasından bahsettiği beyitlerde Sultan Abdülaziz ve II. Abdülhamid dönemlerinde Adalet Bakanlığı yapmış olan Ahmed Cevdet Paşa için şunları söylemiştir:¹²⁴ [Tavîl]

7 فَأَرَاؤُهُ فِي كُلِّ حَظِّ سَدِيدَةٍ مُؤَيَّدَةً مِنْهُ بِأَقْوَى الدَّلَائِلِ
8 وَأَحْكَامُهُ بِالْعَدْلِ مَقْرُونَةٌ كَمَا صَنَائِعُهُ مَوْصُوفَةٌ بِالْجَمَائِلِ

¹²⁴ Yûsuf el-Esîr, *er-Ravdu'l-Erîd*, 12-13.

- 9 فَمَا صَدَّهُ عَنْ خُطَّةِ الْعَدْلِ ذُو هَوَى
- 10 بَعَزْمٍ شَدِيدٍ يَنْصُرُ الْحَقَّ دَائِمًا
- 11 تَقَرَّبَ فِي حُسْنِ السِّيَاسَةِ عِنْدَ مَنْ
- 12 وَخَيْرَ صِفَاتِ الْمَرْءِ حُسْنُ اسْتِقَامَةٍ
- وَمَا مَالَ فِي إِبْتَاتِ حَقِّ لِبَاطِلٍ
- وَلَا يَخْشَى فِي نَصْرِهِ لَوْمَ عَادِلٍ
- عَلَى خُلُقِهِ وَلَا هُ أَعْدُلُ عَادِلٍ
- فَتِلْكَ لِنَيْلِ الْعِزِّ أَقْوَى الْوَسَائِلِ

7-Tüm önemli işlerdeki görüşleri isabetli ve en güçlü delillerle desteklidir.

8-Hükümleri adaletle bağdaştır ayrıca yaptıkları güzellikle mevsuftur.

9-İhtiras sahibi [kimseler] onu adalet planından (yolundan) alıkoymadı. Hakkı, batılı ispat etmek için [kullanmaya] yönelmedi.

10-Her zaman güçlü bir kararlılıkla hakkı destekler ve bu desteğinde kınayıcının kınamasından korkmaz.

11-İyi siyasetiyle, ahlakından dolayı kendisini atayan adaletlilerin en adaletlisine yakın oldu.

12-Kişinin en iyi özelliği istikamet üzere olmaktır. Çünkü o şeref elde etmenin en güçlü yoludur.

Yine kendisine yazdığı bir başka şiirinde Yûsuf el-Esîr, Ahmed Cevdet Paşa'nın aynı özelliklerini şu mısralarla anlatır:¹²⁵ [Tavîl]

- 11 وَلَمْ يَخْشَ فِي الْأَحْكَامِ لَوْمَةَ لَائِمٍ
- 12 فَسِيرَتُهُ بَيْنَ الْوَرَى عُمَرِيَّةٌ
- 13 وَقَدْ كَانَ فِي أَحْكَامِهِ تَابِعَ الْهُدَى
- 14 لَهُ هِمَّةٌ فِي كُلِّ خَطْبٍ عَلِيَّةٌ
- 15 رَحِيمٌ بِمَنْ قَدْ جَاءَهُ بِسَكِينَةٍ
- وَلَكِنَّهُ يَخْشَى الْإِلَاهَ تَعْبُدًا
- فَبِالْعَمْرَيْنِ الْعَادِلِينَ قَدْ اِقْتَدَا
- وَمَا لِاِكْتِسَابِ السُّحْتِ بِالْجُورِ أَخْلَدَا
- وَرَأَى سَدِيدٍ حَيْثُمَا مُشْكَلٌ بَدَا
- وَلَكِنَّهُ قَاسٍ عَلَى مَنْ تَمَرَّدَا

11-Hükümlerde kınayıcının kınamasından korkmaz ancak kulluğundan dolayı ilahından korkar.

12-Onun insanlar arasındaki hali (duruşu) Ömerce'dir. Çünkü o iki adil Ömer'in ardınca gitmiştir.

¹²⁵ Yûsuf el-Esîr, *er-Ravdu'l-Erîd*, 14.

13-Hükümlerinde doğru yola tabi oldu ve haksızca haram yemeye meyletmedi.

14-Bütün önemli işlerde onun yüce bir gayreti ve ne zaman bir sorun ortaya çıksa isabetli bir görüşü (kararı) vardır.

15-Huzuruna vakarlı bir şekilde gelene karşı merhametli ancak isyankârlık yapana karşı ise son derece serttir.

Bu iki şiirde görüldüğü üzere Ahmed Cevdet Paşa devlet için büyük önem arz eden konularda isabetli kararlar vermiştir ve bu kararları her zaman sağlam delillere dayanmaktadır. Hükümlerinde insanların eleştirilerinden değil Allah Teâlâ'dan korktuğu için kararlarındaki isabet, adalet olarak tezahür etmiştir. Her zaman istikamet üzere bir yol izleyen Ahmed Cevdet Paşa kendi menfaatini değil Allah rızasını gözettiği için asla harama meyletmemiş ve kişisel çıkarlarını devletin maslahatının önüne asla geçirmemiştir.

Yûsuf el-Esîr'in şiirlerinde adaletinden söz ettiği bir diğer devlet adamı da Mehmed Rüşdü Paşa eş-Şîrvânî'dir.¹²⁶ Onun belirttiğine göre Mehmed Rüşdü Paşa adaleti ve gayreti ile insanları mutlu etmiştir. Şair de onun mutlu olmasını dileyerek kendisine dua etmiş ve kendisinin adaletinden söz ettiği şu beyiti zikretmiştir:¹²⁷ [Tavîl]

2 فَلَا زِلْتٌ مَسْرُورًا سَعِيدًا مُنْعَمًا كَمَا قَدْ سَرَّرْتَ النَّاسَ بِالْعَدْلِ وَالْجِدِّ

2-Adalet ve gayretle insanları mutlu ettiğin gibi sen de mutlu, sevinçli ve refah içinde olmaya devam et.

Yûsuf el-Esîr'in aktardığına göre eş-Şîrvânî, adaleti sağlama konusunda oldukça kararlıdır. Tam da olması gerektiği gibi hakkını savunamayacak zayıf kimseler devlet sayesinde adaleti elde etmiş, zalimlere fırsat verilmemiştir. Beyitte de görüleceği üzere pek çok mazlum onun yanında hakkını elde etmiştir. Haddi aşan zalimler de yaptıkları zalimliklerin karşılığını almıştır:¹²⁸ [Tavîl]

12 فَكَمْ فَازَ مَظْلُومٌ لَدَيْكَ بِحَقِّهِ وَكَمْ مِنْ ظَلُومٍ قَدْ رَدَعْتَ إِذِ اعْتَدَا

12-Nice mazlum senin yanında hakkını kazandı (elde etti) ve nice zalimi de haddi aştığında def ettin.

¹²⁶ Dönemin içişleri bakanıdır.

¹²⁷ Yûsuf el-Esîr, *er-Ravdu'l-Erîd*, 11.

¹²⁸ Yûsuf el-Esîr, *er-Ravdu'l-Erîd*, 11.

Yûsuf el-Esîr'in adalet vurgusuyla methettiği yöneticilerden birisi de Sultan II. Abdülhamid'in bizzat tayin ettiği Kahire Hidivi Tevfik Paşa'dır.¹²⁹

Şair, Tevfik Paşa'nın Mısır valisi olmasından sonra onun adaleti sayesinde hem yönetimin sağlamlaştığını hem de Mısır'ın adeta bir cennete dönüştüğünü şu beyitlerde dile getirmiştir:¹³⁰ [Tavîl]

4 وَأَضْحَى سَرِيرُ الْحُكْمِ بِالْعَدْلِ مُحْكَمًا وَأَصْبَحَ مَسْرُورًا يَلُوحُ بِهِ الْبِشْرُ

5 وَقَدْ شَابَهَتْ مِصْرُ بِحِلْمِكَ جَنَّةً فَمَا شَابَهَا ضَيْمٌ وَلَا نَابَهَا ضُرٌّ

4-Yönetimin tahtı adaletle sapaşağlam hale geldi. Kendisiyle müjdenin ortaya çıktığı bir bahtiyara dönüştü.

5-Mısır senin aklınla bir cennete benzedi. Ne zulüm bulaştı ona ne de bir zarar dokundu.

Tevfik Paşa'nın göreve gelmiş olmasından kendisinin ve halkın duyduğu mutluluğu da dile getiren Yûsuf el-Esîr, yine onun adaleti sayesinde Mısır'ın eşi benzeri olmayan bir ülkeye dönüştüğünü zikretmiştir:¹³¹ [Tavîl]

12 فَيَا دَا الْخِدْيَوِيَّ الَّذِي كُلُّ عَصْرِهِ عَلَى مِصْرِهِ عِيدٌ لَهُ يَعْجُطُ الدَّهْرُ

13 فَيَا سَعْدَ قُطْرِ أَنْتَ صِرْتَ عَزِيزُهُ بِعَدْلِكَ أَمْسَى لَيْسَ يَعْدُلُهُ قُطْرُ

12-Ey her döneminin Mısır için bayram olduğu, zamanın da kendisine gıpta ettiği Hidiv!

13-Ne mutlu o ülkeye ki sen onun Azizi oldun! Adaletin sayesinde dengi olmayan bir ülke oldu.

Yûsuf el-Esîr'in kendisine medîh şiiri yazdığı yöneticilerden biri de, büyük bir hayranlık ve sevgi beslediği 'Abdulkâdir el-Cezâîrî'dir. 'Abdulkâdir el-Cezâîrî, 1830'da Fransızların Cezayir'i işgal etmesi üzerine yabancı hâkimiyetine karşı çıkan unsurları bir araya getirip Fas Sultanının hükümdarlık hakkını tanıyarak Cezayir Emiri olmuştur.¹³²

¹²⁹ Detaylı bilgi için bkz. Şit Tufan Bozpınar, "Tevfik Paşa, Hidiv", *DİA*, İstanbul, 2012, XXXXI, 14-15.

¹³⁰ Yûsuf el-Esîr, *er-Ravdu'l-Eriç*, 15.

¹³¹ Yûsuf el-Esîr, *er-Ravdu'l-Eriç*, 16.

¹³² Ercüment Kuran, "Abdülkâdir el-Cezâîrî", *DİA*, İstanbul, 1988, I, 232-233.

el-Esîr, ‘Abdulkâdir el-Cezâirî dışındaki yöneticilere ikiden fazla şiir yazmadığı halde ‘Abdulkâdir el-Cezâirî için 4 kaside kaleme almıştır. Bu hem memduhun sahip olduğu faziletlerin çokluğuna hem de şairin kendisine duyduğu muhabbete delalet etmektedir. Bu kasidelerin genelinde ‘Abdulkâdir el-Cezâirî; sahip olduğu dindarlık, adalet, cömertlik, asalet, vakarlı olmak ve isabetli kararlar almak gibi üstün özellikleri ön plana çıkarılarak methedilmiştir.

Şair kendisine yazmış olduğu kasidelerin birinde yer alan bir beyitte memduhun adaletini şöyle vurgulamıştır:¹³³ [Tavîl]

19 لَقَدْ سَادَ فِي كُلِّ الْعَالَا غَيْرَ أَنَّهُ يُبَيِّضُ وَجَهَ الْعَدْلِ فِي حَلِكِ الدَّهْرِ

19-Tüm yücelikleriyle hükümdar olmasının yanı sıra zamanın en karanlık döneminde adaletin yüzünü ağartır.

Buna göre el-Cezâirî sahip olduğu pek çok üstün vasfın yanına adaleti de eklemiş ve liyakat sahibi bir hükümdar olmasının yanı sıra adaleti ile de yönetiminin hakkını vermiştir.

el-Esîr, ‘Abdulkâdir el-Cezâirî’nin zulme karşı takındığı tavrı ortaya koyarak hem zalimlerin hem de mazlumların onun karşısına çıktığında hak ettikleri karşılığı aldıklarını yine aynı kasidede yer alan bir başka beyitte şöyle zikretmiştir:¹³⁴ [Tavîl]

23 وَإِنْ جَاءَهُ دُو الظُّلْمِ يَرْجِعُ خَاسِرًا وَإِنْ جَاءَهُ الْمَظْلُومُ يَرْجِعُ بِالنَّصْرِ

23-Zalimler onun karşısına çıktığında hüsrana uğrayarak gerisin geriye dönerler. Onun yanına mazlumlar geldiğinde ise yardım ve zaferle geri dönerler.

Örnek olarak verilen beyitlerden de anlaşılacağı üzere yöneticiler devlet adına aldıkları önemli kararlarda adaletten ayrılmamış böylece isabetli kararlar vererek üstlendikleri görevi layıkıyla yerine getirmişlerdir. Haksızlık ve zulüm karşısında adaleti uygulama konusunda son derece kararlı ve taviz vermeyen bir tavır takınmışlardır. Bu uygulamaları halkı memnun etmiş bu sayede yönetimi yanlarında hissetmişler ve onlara güven duymuşlardır. Bunun bir sonucu olarak da yönetimleri altında olan topraklarda huzur ve güven hâkim olmuştur.

¹³³ Yûsuf el-Esîr, *er-Ravdu'l-Erîd*, 21.

¹³⁴ Yûsuf el-Esîr, *er-Ravdu'l-Erîd*, 22.

XIX. yy. Arap şiirinde yöneticilerin methedildiği bir başka unsurun da iffet ve cömertlik gibi yüce ahlakın tezahürlerine haiz olmak olduğu daha önce zikredilmişti. Bu durum Yûsuf el-Esîr'in şiirlerinde sıkça görülmektedir. Yûsuf el-Esîr yöneticileri methetmek için yazmış olduğu kasidelerin neredeyse tamamında onların hayırsever, cömert, izzet ve şerefli, yüce ahlaka sahip kimseler olduğundan söz eder.

Örneğin Ahmed Cevdet Paşa'yı methettiği kasidesinde onun sahip olduğu yüce ahlak nedeniyle övgüye layık olduğunu diğer faziletli kimselerin de onun bu özelliğine şahit olduğunu şu beyitlerde anlatmıştır:¹³⁵ [Tavîl]

1 أَحَقُّ الْوَرَى بِالْمَدْحِ رَبُّ الْفَضَائِلِ وَمَنْ قَدْ تَحَلَّى بِالْمَعَالِي الْجَلَائِلِ
2 كَحَوْدَتِ بَاشَا صَاحِبِ الدَّوْلَةِ الَّذِي لَهُ شَهَدَتٌ بِالْفَضْلِ كُلِّ الْأَفْضَالِ
3 وَزَيْرٌ عَلَيُّ الشَّانِ قَدْ شَادَ مَنْزِلًا مِنْ الْمَجْدِ مَعْمُورًا بِحُسْنِ الشَّمَائِلِ

1-İnsanların övgüye en layık olanı, faziletlerin sahibi ve üstün yüceliklerle bezenmiş olanı,

2-Bütün fazilet sahiplerinin erdemle kendisine tanık olduğu devlet adamı Cevdet Paşa gibidir.

3-Şerefın üzerine en güzel ahlak yapısıyla onurdan bir ev inşa eden bir vezirdir.

Bunların yanı sıra o, tüm kâmil vasıfları üzerinde toplayan, insanlar arasında da bu güzelliklerin dilden dile yayıldığı üstünlükleri saymakla bitmeyecek yüce bir şahsiyettir:¹³⁶ [Tavîl]

13 مَكَارِمُ أَخْلَاقٍ جُمِعْنَ بِدَاتِهِ بَجَلُّ عَنِ الْإِحْصَاءِ فِي قَوْلِ قَائِلِ
14 عَلَى الْبِرِّ وَالتَّقْوَى سَرِيرَتُهُ انْطَوَتْ فَسِيرَتُهُ الْحُسْنَى فَشَتَّ فِي الْقَبَائِلِ
15 فَعَنْ كُلِّ شَيْءٍ قَدْ تَحَلَّى وَإِنَّمَا تَحَلَّى بِأَنْوَاعِ الصِّفَاتِ الْكَوَامِلِ

13-Hiç kimsenin sayamayacağı kadar çok ahlaki özellikler onun zatında toplanmıştır.

14-Onun niyeti iyilik ve takva içerir ve güzel hayatı kabileler arasında yayılır.

15-Her türlü kusurdan arınmış, sadece kâmil vasıf türleri ile süslenmiştir.

¹³⁵ Yûsuf el-Esîr, *er-Ravdu'l-Erîd*, 12.

¹³⁶ Yûsuf el-Esîr, *er-Ravdu'l-Erîd*, 13.

Yûsuf el-Esîr tarafında kendisine medîh şiiri yazılan bir başka yönetici de şiirin ilk şatırında belirtildiği üzere Esad Paşa'dır. Şair ilk mısradaki memduhun ismini zikretmesinin ardından ikinci beytin başında da 'وَزِيرٌ' lafzıyla görevi hakkında da bize bilgi vermiştir:¹³⁷

[Tavîl]

1 لِأَسْعَدَ بَاشَا السَّعْدُ لَا زَالَ يَخْدُمُ وَدَامَتْ لَهُ كُلُّ الْعَلَائِ وَالْتَقَدُّمُ
2 وَزِيرٌ حَبَاهُ اللَّهُ عِزًّا وَرَفْعَةً وَحَيَّاهُ بِالْإِحْلَالِ فَهُوَ الْمُعْظَمُ

1-Mutluluk Esad Paşa'nın olsun. Hizmeti daim olsun ve bütün yücelikler ile ilerlemeler onun adına devam etsin.

2-Allah Teâlâ'nın kendisine izzet ve şeref bahsettiği, yücelterek selamladığı böylece azamet sahibi olan bir vezirdir (bakandır).

Vezir, Osmanlılarda devletin bakanlık, valilik gibi yüksek görevlerinde bulunan ve paşa unvanını taşıyan kimse ve Osmanlılarda sivil ve askerî yetkileri olan ve paşa sanına erişmiş bulunan en yüksek aşamalı görevli anlamlarına gelmektedir.¹³⁸ Esad Paşa'nın hayatını incelediğimizde kendisi bu görevlerde bulunmuş ve Paşa ünvanını almıştır.

Söz konusu Paşa'nın hem yaşadığı dönem (1828–1875) hem de Sultan Abdülaziz döneminde kısa süreli de olsa iki kez sadrazamlık, yine kısa süreli de olsa Bahriye ve Nâfia Nazırlığı ayrıca çeşitli vilayetlerde valilik görevlerinde bulunmuş olması¹³⁹ nedeniyle Sakızlı Ahmed Esad Paşa¹⁴⁰ olduğu kanaatindeyiz.

Dürüst ve ikinci kez sadrazamlığa geldiğinde kendi maaşını 200000 kuruştan 50000 kuruşa düşürecek kadar kanaatkâr olan Esad Paşa diğer devlet adamlarının maaşlarını da düşürerek devlet bütçesine önemli bir katkıda bulunmuştur.¹⁴¹

Yûsuf el-Esîr'in de belirttiği gibi Esad Paşa izzet ve şerefin yanı sıra güzel ahlak sahibi, gayretli, isabetli görüşleri olan böylece işleri rayına oturtan, cömert, iyi bir itibar ve

¹³⁷ Yûsuf el-Esîr, *er-Ravdu'l-Erîd*, 14.

¹³⁸ Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, MEB Yay., İstanbul, 1993, III, 590-592.

¹³⁹ Bkz. Sinan Kunalp, *Son Dönem Osmanlı Erkân ve Ricali (1839-1922) Prosopografik Rehber*, İSİS Yay., İstanbul, 1999, 56.

¹⁴⁰ Detaylı bilgi için bkz. Ali İhsan Gencer, "Ahmed Esad Paşa", *DİA*, İstanbul, 1989, II, 64.

¹⁴¹ Gencer, "Ahmed Esad Paşa", II, 64.

hayr sahibi ayrıca herkese örneklik teşkil eden karaktere sahip bir şahsiyettir. Şair onun bu özelliklerini kendisine yazmış olduğu kasidesinde şöyle özetlemiştir:¹⁴² [Tavîl]

3 لَهُ هِمَّةٌ عَلِيَاءٌ فِي حُسْنِ شِيمَةٍ وَرَأْيٍ سَدِيدٍ لِلْأُمُورِ مُقَوِّمٌ
4 تَرَاهُ لِأَهْلِ الْجُودِ وَالْجِدِّ قُدْوَةً فَلَا زَالَ يُعْطِي مَنْ يَشَاءُ وَيُنْعِمُ
5 لَهُ سُمْعَةٌ حَسَنَاءٌ فِي كُلِّ مَوْطِنٍ وَصِيَّتْ كَنْشِرِ الْمِسْكِ فَهُوَ الْمَكْرَمُ

3-Güzel ahlakıyla birlikte onun büyük bir gayreti ve işleri rayına oturtan isabetli bir görüşü (kararı) vardır.

4-Onun cömertlik ve gayret ehli için bir örnek olduğunu görürsün; isteyene lütuf ve ihsanda bulunmaya devam eder.

5-Onun her memlekette iyi bir itibarı, misk kokusunun yayılması gibi bir namı vardır ki; o cömerttir.

Sonunda da kendisi için hayır duada bulunarak kasidesine son verir:¹⁴³ [Tavîl]

6 فَصَدْتُ جَمَاهُ مَادِحًا فِي جَنَابِهِ وَفِي دَعَوَاتِ الْخَيْرِ لِلْمَدْحِ أَخْتِمُ
7 وَأَسْأَلُ رَبِّي أَنْ يُطِيلَ بَقَاءَهُ وَيَحْفَظَهُ رَبُّ الْعِبَادِ وَيُكْرِمُ

6-Makamını överek ona sığındım ve övgümü hayır dualarıyla bitiriyorum.

7-Rabbimden onun bekasını uzatmasını, kulların rabbinden de onu korumasını ve ikramda bulunmasını istiyorum.

Yûsuf el-Esîr'in şiirlerinde yüce ahlakından en çok söz ettiği yönetici 'Abdulkâdir el-Cezâiri'dir. el-Esîr onu överken sahip olduğu ilme vurgu yaparak ilmin ona hilm, şeref ve saygınlık kazandırdığını söyler ve ardından da onu Arapça'da isim cümlesinin başlangıç ögesi olan mübtedaya benzeterek kendisinin şerefli kimselerin en başında gelen bir 'mübteda' olduğunu belirtmiştir:¹⁴⁴ [Tavîl]

10 أَمْوَالِي عَبْدُ الْقَادِرِ الْحَسَنِيِّ الَّذِي مَعَ الْعِلْمِ حَارَ الْحِلْمِ وَالْمَجْدَ وَالْقَدْرًا
11 لِأَنْتَ إِذَا عُدَّ الْأَكَارِمُ مُبْتَدَا لَكَ الْخَبْرُ الْمُبْدِي الْغَوَالِي وَالْعِطْرَا

¹⁴² Yûsuf el-Esîr, *er-Ravdu'l-Eriç*, 15.

¹⁴³ Yûsuf el-Esîr, *er-Ravdu'l-Eriç*, 15.

¹⁴⁴ Yûsuf el-Esîr, *er-Ravdu'l-Eriç*, 17.

12 تَهَنَّا بِمَا أَوْلَيْتَهُ مِنْ كَرَامَةٍ فَأَنْتَ وَوَلِيُّ الْمُشْتَكِيِّ الضَّيِّمِ وَالضُّرِّاءِ

10-Ey ilimle hilm, şeref ve saygınlığı elde eden Efendim Abdulkadir el-Hasenî!

11-Şerefli kimseler sayıldığı zaman ‘mübteda’ sen olursun. Senin değerli şeyleri ve hoş kokuları açığa çıkaran ‘haber’in’ vardır.

12-Layık görüldüğün şeref sebebiyle mesud ol zira sen zulüm ve deritten şikâyet edenin dostusun.

‘Abdulkâdir el-Cezâiri’nin sahip olduğu yüce vasıfları saymaya devam eden şair, onun güzel ahlakını gittiği yere bereket götüren bir meltem rüzgârına benzetir. Ayrıca sahip olduğu alçakgönüllülük ve nezaketin heybetini artırdığını belirtir. Öyle bir fazilete sahiptir ki kendisi için yapılan övgüler en uç noktaya ulaşır ve o, insanlara doğru yolu gösterenlerin de imamıdır:¹⁴⁵ [Tavîl]

19 شَمَائِلُهُ تَحْكِي الشَّمَالَ لَطَافَةً إِذَا وَرَدَتْ وَرَدَ الرُّبَا فَجَرَتْ فَجْرًا

20 تَوَاضَعُهُ وَاللُّطْفُ زَادَهُ هَيْبَةً وَهَيْبَتُهُ مِنْهَا الْمَحَامِدُ تُسْتَفْرَأُ

21 لَهُ مَنْصِبُ الْفَضْلِ الرَّفِيعِ مُؤَبَّدًا يَجْرُ لَهُ أَفْصَى ثَنَاءِ الْمَلَا جَرًّا

22 إِمَامٌ بِهِ ائْتَمَّ الْهُدَاهُ وَإِنَّهُمْ بِذَلِكَ قَدْ نَالُوا السَّعَادَةَ وَالذِّكْرَا

23 أَمِيرٌ يَسِيرُ الرَّكْبُ يَخْدُو بِوَصْفِهِ كَمَا بِاسْمِهِ يَلْقَى التَّيْمَنَ وَالْبِشْرَا

19-Onun ahlakı, tepelerin gülüne uğradığında onu coşturan Şemâl melteminin inceliğine benzer.

20-Tevazu ve nezaketi onun heybetini artırır. Övgüler de onun yapısından ortaya çıkarılır.

21-Onun, kendisini zamanın övgüsünün en uç noktasına götüren, sonsuz ve yüce olan bir fazilet makamı vardır.

22-Doğru yolu gösterenlerin kendisine uyup böylece mutluluğa ve şerefe ulaştığı imamdır.

23-Kâfilenin, onun vasıflarını şarkı olarak söyleyerek develerini yürüttüğü bir emirdir o. Tıpkı onun adıyla talih ve neşeyle karşılaştıkları gibi.

¹⁴⁵ Yûsuf el-Esîr, *er-Ravdu'l-Erîd*, 17-18.

Şiirlerinde ‘Abdulkâdir el-Cezâiri’nin cömertliğini de sıkça vurgulayan şair Yûsuf el-Esîr, memduhu gittiği yere bereket götüren bir yağmura benzetir ve çorak bir araziye bile yerleşse orayı ihya ettiğini, kendisinin de bu cömertliğin esiri olduğunu söyler:¹⁴⁶ [Kâmil]

1	مَوْلَايَ	أَنْتَ	الْمَالِكُ	الْحُرُّ	وَأَنَا	الْأَسِيرُ	وَنِعْمَ	ذَا	الْأَسْرُ
2	فَتَدَاكَ	نَادَانِي	وَقَيَّدَنِي	يَا	حَبْدَا	صَفَدًا	بِهِ	الْيَسْرُ	الْيَسْرُ
3	أَكْسَبْتَهُ	شَرَفًا	فَأَنْتَ	بِهِ	فَخَرُّ	لَهُ	وَلِأَهْلِهِ	ذُخْرُ	ذُخْرُ
4	وَمَنِي	حَلَلْتَ	بِمَنْزِلٍ	يَمُنْتُ	أَفْطَارُهُ	وَتَيْسَرُ	الْقَطْرُ	الْقَطْرُ	الْقَطْرُ
5	وَإِذَا	نَزَلَتْ	بِقَفْرَةٍ	أَهَلَّتْ	لَكِنْ	يُفَارِقُ	أَهْلَهَا	الْفَقْرُ	الْفَقْرُ
6	تَحْيَا	وَيَخْضُرُ	الْبَيْسُ	بِهَا	فَكَأَنَّمَا	قَدْ	حَلَّهَا	الْحِضْرُ	الْحِضْرُ

1-Efendim! Sen özgür efendisin ben ise bir esir. Bu ne güzel bir esaret!

2-Cömertliğin beni esir aldı. Bu, kendisinde zenginliğin olduğu ne güzel bir kelepçe.

3-Sen ona şeref kazandırdın. Zira sen onun ve ailesi için bir kıvanç ve hazinesin.

4-Ne zaman bir yere yerleşsen oranın tüm bölgeleri bereketlenir ve oraya bol bol yağmur nasip olur.

5-Çorak bir araziye yerleşirsen orası bayındır olur ancak halkından da fakirlik ayrılır.

6-Sanki Hızır (as) yerleşmiş gibi canlanır ve kurak yerler yeşerir.

Cesareti, cömertliği ve faziletlerinden söz ederek Kahire Hidiv’i Tevfik Paşa’yı övdüğü beyitlerde Yûsuf el-Esîr, onu cesaretinden dolayı kükreyen aslanların bile karşısına çıkmaktan korktuğu bir yiğit olarak niteler. Sahip olduğu cömertliğin ise sayılamayacak kadar çok olan üstünlüklerini zenginleştirdiğini zikreder:¹⁴⁷ [Tavîl]

17	تَهَابُ	الْأُسُودُ	الضَّارِبَاتُ	اصْطِدَامَهُ	وَيُنَجِدُهُ	مِنْكَ	الْمَهَابَةُ	وَالْأَزْرُ
18	وَجُودُكَ	أَعْنَاهُ	وَحِلْمُكَ	زَانَهُ	وَحُكْمُكَ	أَعْلَى	شَأْنُهُ	وَلَكَ
19	بِهِ	لَكَ	جُنْدُ	النَّصْرِ	وَالْفُلُكُ	الَّتِي	تُشَاهِيهَا	فِي
20	لَيْنٍ	أَحْصَيْتُ	زُهْرَ	الْكَوَاكِبِ	فِي	الْعَلَا	فِي	الْعَلَا

¹⁴⁶ Yûsuf el-Esîr, *er-Ravdu'l-Erîd*, 18-19.

¹⁴⁷ Yûsuf el-Esîr, *er-Ravdu'l-Erîd*, 16.

21 لِدَلِكْ اِنْ اَحْسَنْتُ فِي التَّنْظِمِ بَعْضَهَا وَمَلْتُ اِلَى جَنْبِ الْقُصُورِ فَلِي عُدْرُ

17-Kükreyen aslanlar onunla karşılaşmaktan korkarlar ve onu senden vakarın ve kuvvetin kurtarır.

18-Cömertliğin zenginleştirir, ağırbaşlılığın süsler onu; yönetimin şanını yüceltir bunun sevabı sana aittir.

19-Orada senin zafer askerlerin ve yürüngelerin mecrasındaki çiçeklerin kendisine benzediği gemilerin vardır.

20-Eğer yükseklerdeki yıldızların parıltılarını saysaydım, senin yüce meziyetlerin sayılamazdı.

21-Bu sebeple onların bir kısmını şiirde güzel bir şekilde ifade edip kusurlarına yönelsem suç benimdir.

Yûsuf el-Esîr'in medih şiiri yazdığı devlet adamlarının kimisi cesareti, adaletli oluşu ve cömertliği ile ön plana çıkarken kimisi de sahip olduğu ilim ile temayüz etmiştir. Bunların en başında gelenlerinden biri olan Ahmed Cevdet Paşa esasen "İlmiye" sınıfından bir "Efendi" iken kendisine verilen görevlerde gösterdiği üstün başarılarından dolayı "Mülkiye" sınıfına aktarılarak "Paşa" unvanı almıştır.¹⁴⁸ Her ne kadar Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye, Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye Cemiyeti adında bir komisyon tarafından kaleme almış olsa da eserin başlangıç ve tamamlanma aşamalarında gösterdiği üstün gayret ve dik duruş nedeniyle en büyük pay Ahmed Cevdet Paşa'ya aittir.¹⁴⁹ Kendisi de bu heyette görev almış olan Yûsuf el-Esîr, Ahmed Cevdet Paşa'nın ilmî birikiminden oldukça etkilenmiş ve onun ilmini şu beyitlerle vasfetmiştir:¹⁵⁰ [Tavîl]

4 هُوَ الْبَحْرُ فِي عِلْمٍ وَجُودٍ وَإِمَامًا تَنْزَهُ فِي الْوَصْفَيْنِ عَنْ نَهْرٍ سَائِلِ

5 فَلِلدَّوَلَةِ الْعُلْيَا افْتِخَارٌ بِمِثْلِهِ فَلَيْسَ لَهُ فِي غَيْرِهَا مِنْ مُمَاتِلِ

6 تَمَكَّنَ مِنْ كُلِّ الْمَعَارِفِ فَأَنْجَلَتْ لِأَفْكَارِهِ فَوْرًا صِعَابُ الْمَسَائِلِ

4-İlim ve cömertlikte bir denizdir o. Hatta bu iki özellikte akan nehirden bile üstündür.

¹⁴⁸ Yusuf Halaçoğlu-M. Akif Aydın, "Cevdet Paşa", *DİA*, İstanbul, 1993, VII, 444.

¹⁴⁹ Halaçoğlu-Aydın, "Cevdet Paşa", *DİA*, VII, 448.

¹⁵⁰ Yûsuf el-Esîr, *er-Ravdu'l-Erîd*, 12.

5-Onun gibisiyle Devlet-i 'Âli'de bir övünç vardır. Başka devlette onun benzeri yoktur.

6-Bütün bilgilere vakıf oldu ve zor meseleler ona hemen açık hale geldi.

Yine başka bir kasidesinde onun gençliğinden itibaren ilme olan düşkünlüğünü ve ilminin ona sağladığı faydalardan söz etmiştir:¹⁵¹ [Tavîl]

4 وَزَيْرٌ أَحَبُّ الْعِلْمِ مُذْ كَانَ يَافِعًا فَكَانَ لَهُ يَسْعَى دَوَامًا لِيَسْعَدَا
5 فَحَازَ بِجِدِّ مِنْهُ مَا هُوَ نَافِعٌ فَأَحْرَبَ بِهِ مَوْلَى السَّعَادَةِ أَجْدَا
6 وَنَيْلُ الْعُلَا بِالْعِلْمِ حَقٌّ لِأَنَّهُ طَرِيقٌ لِمَنْ رَامَ السِّيَادَةَ وَالْجِدَا

4-Gençliğinden beri ilmi seven bir bakandır. Zira mutlu olma adına hep onun için çalışırdı.

5-Gayretiyle ondan faydalı olan şeyi elde etti. O ne kadar da mesut ne kadar da şerefli bir efendidir.

6-İlim ile yücelikleri elde etmek haktır çünkü o efendilik ve şeref isteyen için bir yoldur.

Şirvâni Mehmed Rüşdü Paşa da Yûsuf el-Esîr'in ilmine atıf yaptığı yöneticilerdendir. Bir beyitle de olsa onun sahip olduğu ilimden şöyle söz etmiştir:¹⁵² [Tavîl]

15 نَصَبْتُ بِتَحْصِيلِ الْعُلُومِ فَنَيْتَهَا وَلِلْمَنْصِبِ الْأَسْنَى رُفِعَتْ مُؤَبَّدَا

15-İlim tahsili için gayret ettin ve elde ettin de. Sonsuza kadar da en parlak makama yükseltildin.

Methodilen yöneticilerin asil bir soydan geldiğini şiirlerine konu etmek eskiden beri şairlerin başvurduğu yöntemlerden birisidir. Bu durum Yûsuf el-Esîr'in yöneticiler için yazmış olduğu medîh şiirlerinde de karşımıza çıkmaktadır.

Şairin özellikle 'Abdulkâdir el-Cezâirî için kaleme aldığı kasidelerde en çok temas ettiği konu onun soyunun Peygamber Efendimiz'in (s) soyuna dayanması ve yüce bir sülaleye mensup olmasıdır. Bu özelliği ile el-Cezâirî daha önce temas edildiği üzere adaletli,

¹⁵¹ Yûsuf el-Esîr, *er-Ravdu'l-Erîd*, 18-19.

¹⁵² Yûsuf el-Esîr, *er-Ravdu'l-Erîd*, 11.

cömert, yüce ahlak sahibi bir komutan olmasının yanı sıra nesep olarak da diğer insanlardan daha önde gelen bir konuma sahiptir.¹⁵³ [Tavîl]

2 وَأَنْتَ سُلَافُ الْعَصْرِ أَكْرَمُ أَهْلِهِ سَلَاةُ أَسْلَافِ الْكِرَامِ بَنِي الزَّهْرَا
3 فَذَلِكَ طَهَ الْمُصْطَفَى وَوَرِيرُهُ عَلِيٌّ فَقَدْ أَمْسَيْتَ أَعْلَى الْوَرَى بُحْرَا
4 وَقَدْ سِرْتَ مِنْ عَهْدِ الصَّبَا سِيرَتَيْهِمَا فَكُنْتَ السَّعِيدَ السَّيِّدَ الرَّأْسَ وَالصَّدْرَا

2-Sen dönemin ileri geleni ve ailesi en şerefli olansın. Şerefliilerin en önde geleni, Benî Zehrâ'nın soyundansın.

3-Onlar Taha el-Mustafâ (s) ve yardımcısı Ali'dir. Böylece sen neseb bakımından mahlûkatın en üstünü oldun.

4-Sen çocukluğundan beri o ikisinin yolundan yürüdüün böylece bahtiyar ve efendi oldun.

Daha önce zikredildiği üzere 'Abdulkâdir el-Cezâiri'nin nispetlerinden birisi de el-Hasenî'dir. Bu durum onun soyunun Peygamber Efendimiz'in (s) torunu ve Hz. Ali'nin oğlu olan Hz. Hasan'a dayanmasından kaynaklanmaktadır.¹⁵⁴ [Kâmil]

9 فَسَلَاةُ ابْنِ الْمُرْتَضَى حَسَنٌ سِبْطُ النَّبِيِّ وَلَا كَذَا فَخْرُ

9-Peygamber (s)'in torunu el-Murtezâ (Hz. Ali)'nın oğlu Hasan'ın sülalesindensin. Bunun gibi bir şeref yoktur.

Yûsuf el-Esîr'in divanında, 'Abdulkâdir el-Cezâiri'yi methetmek için yazmış olduğu kasidelerin içerisinde birer bölüm olarak yer alan bu beyitlerin dışında onun soyunun yüceliğini methetmek için yazmış olduğu müstakil bir kaside de mevcuttur.¹⁵⁵ [Tavîl]

1 فَطَمْتُ يِرَاعِي عَنِ مَدِيحِ الْوَرَى طُرَا سِوَى مَا يُرَاعَى مِنْ مَدِيحِ بَنِي الزَّهْرَا
2 أَوْلِكَ مَنْ يُثْنِي عَلَيْهِمْ فَإِنَّهُ يُجَارَى بِذِي الدُّنْيَا وَيَسْعُدُ فِي الْأُخْرَى
3 هُمْ الْأَكْرَمُونَ الْعُرُّ خَيْرٌ سَلَاةٍ وَأَعْلَى الْوَرَى فِي كُلِّ آوَنَةٍ قَدْرَا
4 وَإِنَّ مَدِيحَ الظَّالِمِينَ وَلَوْ عَلُوا ظَلَامٌ وَظَلْمٌ يُورِثُ الدَّلَّ وَالْفَقْرَا

¹⁵³ Yûsuf el-Esîr, *er-Ravdu'l-Eriç*, 16-17.

¹⁵⁴ Yûsuf el-Esîr, *er-Ravdu'l-Eriç*, 19.

¹⁵⁵ Yûsuf el-Esîr, *er-Ravdu'l-Eriç*, 52-53.

5 لَذَلِكَ قَدْ خَصَّصْتُ بِالْمَدْحِ سَيِّدًا شَرِيفًا كَرِيمًا حَائِزَ الْمَجْدِ وَالْفَخْرِ
6 هُوَ الْحَسَنِيُّ الْفَاضِلُ الْكَامِلُ الَّذِي مَدَائِحُهُ تَأْتِي إِلَى بَابِهِ تَتْرَى
7 أَمِيرٌ لَقَدْ نَالَ الْإِمَارَةَ يَافِعًا وَكَانَ بِهَا إِذْ ذَاكَ مِنْ غَيْرِهِ أُحْرَى
8 فَلَا زَالَ فِي عِزِّهِ وَجَاهِهِ مُكْرَمًا وَفِي عَمَلِهِ يُبْقِي لَهُ الشُّكْرَ وَالْأَجْرَ

1-Benî Zehrâ'nın hürmet edilmeye değer övgüleri dışında yaratılmışlara dair övgüleri tamamen terk ettim.

2-Onları kim överse, bu dünyada mükâfatlandırılır ve ahirette de bahtiyar olur.

3-Onlar soylu, şerefli, en hayırlı sülaledir ve her zaman insanların en kıymetli olanlarıdır.

4-Ne kadar yüksek [makamda] olurlarsa olsunlar zalimleri övmek, zillet ve acziyeti doğuran karanlık ve zulümdür.

5-Bu nedenle ben övgülerimi onur ve itibar sahibi, yüce, şerefli efendiye has kıldım.

6-O, övgüleri peş peşe kapısına gelen üstün ve kâmil el-Hasenî [nispesi olan] kişidir.

7-O, bu göreve başkalarından daha layık olduğu için genç yaşta emirliği elde eden bir emirdir.

8-Her zaman izzet ve şerefli bir makam ile kendisine daima şükran duyulacağı ve mükâfatın verileceği bir görev içinde olsun.

XIX yy.'da yöneticileri methetmek için yazılan şiirlerin muhtevastı incelendiğinde yöneticilerin genellikle *vatana ve dine hizmet, yüce ahlak, yaptıkları hayırlar, fitneleri ortadan kaldırmak, İslam ümmetini koruma ve güveni yayma konusundaki rolleri ve gösterdikleri çabalar, düşmanlarla savaşmak ve onlara karşı dini ayakta tutmak, ülkenin durumunu ıslah etmek* gibi idari unsurlarla methedildikleri göze çarpmaktadır. Bunların yanı sıra yöneticiler cesaret, adalet, kararlılık, itibar, mantıklı olma, cömertlik gibi kişisel özellikleri ile de ön plana çıkmışlar ve methedilmişlerdir.¹⁵⁶

Yûsuf el-Esîr'in yöneticiler için yazmış olduğu medîh şiirleri incelendiğinde ise genel olarak adalet, cesaret, asalet, akıl ve ilim sahibi olmak ile iffet ve cömertlik gibi

¹⁵⁶ en-Nehhal, eş-Sîru'l-'Arabî, 71-72.

unsurların ele alındığı görülmektedir. Bu durum XIX. yy.'da yöneticileri methetmek için yazılmış olan Arap şiirlerinde ön plana çıkan ve yukarıda bahsi geçen medîh şiirlerinde yer alan unsurlarla Yûsuf el-Esîr'in devlet adamları için yazmış olduğu medîh şiirlerinin örtüşüğünü göstermektedir.

1.3. Hocalarını ve Âlimleri Methi

XIX. yy.'da kaleme alınmış olan Arap şiirlerinde kendilerine medîh şiiri yazılan zümre arasında âlimler, müftüler, kadılar, edebiyatçılar ve şairler de bulunmaktadır. Şairlerin söz konusu kişileri methettiği kasidelerin genellikle uzun kasideler olduğu göze çarpmaktadır. Bu kimselerin övüldükleri özellikler arasında cömertlik, cesaret, takva ve ibadet, düzgün bir soy, Allah'a karşı itaatkâr olma, dini yüceltme, görüşlerinde isabetli olma, belâgat ve fasahat sahibi olmaları, ilimleri, telifleri ve edebiyatta öne çıkmaları gibi hem kişisel hem de genel anlamdaki iyi hasletleri yer almaktadır.¹⁵⁷

Yûsuf el-Esîr'in hocalarını ve âlimleri methetmek için yazmış olduğu kasidelerin genel özelliği çoğunun mukaddimesinin gazel olmasıdır. Sultanlar ve devlet adamları için yazmış olduğu medîh şiirlerinde ise böyle bir durum söz konusu değildir. Yûsuf el-Esîr'in âlimler için yazmış olduğu medîh şiirlerinde bulunan bu üslup farklılığı göze çarpmaktadır. Bu bölümde âlimlere yazılmış olan şiirler tıpkı "Osmanlı Sultanlarını Medîh" başlığında olduğu gibi her bir âlimin adı altında övüldüğü özellikler zikredilerek ele alınacaktır. Ancak âlimlerin isimleri müstakil başlık olarak verilmeyecektir.

Yûsuf el-Esîr'in divanında medîh şiiri yazmış olduğu âlimler arasında kendileri ile tanışma fırsatı bulduğu ve saygın bir konumu olan dönemin önde gelen âlimlerinin yanı sıra; hoca-öğrenci ilişkisi içerisinde olduğu âlimler de yer almaktadır. Bu âlimlerden birisi aynı zamanda hocası da olan Şeyh Muhammed 'Ayyâd et-Ṭantâvî'dir.¹⁵⁸

Hocasını St. Petersburg'a gittikten sonra Yûsuf el-Esîr'e bir mektup yazmış¹⁵⁹ ve içerisinde kendisinin ilmini ve erdemlerini övdüğü bir kasideye yer vermiştir.¹⁶⁰ Ancak söz konusu mektuba ve içerisinde yer alan kasideye maalesef ulaşamamıştır. Yûsuf el-Esîr'in hocasına yazmış olduğu bu kaside ona bir cevap niteliğindedir.

¹⁵⁷ en-Nehhal, *eş-Şi'ru'l-'Arabî*, 84-85.

¹⁵⁸ Bilgi için bkz. İsmail Durmuş-Philip Charles Sadgrove, "Ṭantâvî, Muhammed Ayyâd" *DİA*, İstanbul, 2010, XXXIX, 578.

¹⁵⁹ Durmuş- Sadgrove, "Ṭantâvî, Muhammed Ayyâd", *DİA*, XXXIX, 578.

¹⁶⁰ el-Mar'aşlî, *Nesru'l-Cevâhir*, II, 1684.

Hocası için yazmış olduğu kasideye gazel ile giriş yapan Yûsuf el-Esîr, Mısır'dan ayrılıp St. Petersburg'a gitmesi nedeniyle ayrı kaldığı hocasına duyduğu özlemi gazelden medîhe geçiş yaptığı bir beyitle zikretmesinin ardından “üstadım” diye hitap ettiği beyitte hocasının zekâ, fesahat ve beyan açısından çok üst düzeyde olduğunu belirtmiş ve bunu da yapmış olduğu teşbihlerle pekiştirmiştir.¹⁶¹ [Silsile]

11 تَحْكِي بِحَيْنِهَا وَصَبَّ مِيَاهِ عَيْنِي وَقَلْبِي لِبُعْدِ شَيْخِي ذِي الشَّانِ
12 أُسْتَاذِي مَنْ قَدْ حَكَى الْحَلِيلَ ذِكَاً وَالسَّعْدَ بَيَانًا وَفِي الْفَصَاحَةِ حَسَانًا

11-[Dolabın] ona olan özlemi ve suları akıtması; benim şan şeref sahibi şeyhimden ayrı düştüğümdeki gözlerime ve kalbime benzer.

12-Zekâ yönünden Halil'e,¹⁶² beyan bakımından S'ad'a, fesahat bakımından da Hassan'a¹⁶³ benzeyen hocam!

Daha sonraki beyitlerde hocasının sahip olduğu ilmi metheden şair, ismini de zikrederek hocasının yaşadığı çağın en büyük âlimlerinden biri olduğunu belirtmiş ve bütün ilim sahibi olanların da imamı ve sultanıdır diyerek mübalağalı bir ifade de kullanmıştır. Hatta öğrencisi olması nedeniyle kasidenin 14. beytinde yer alan “bütün ilim sahibi olanlar” lafzıyla Yûsuf el-Esîr'in bizzat kendisini övdüğünü söylemek de mümkündür.

Yaptığı benzetmelerle hocasının sahip olduğu ilim alanlarına atf yapan el-Esîr, onun hadis ilmine dair ilmî derecesini ifade etmek için onu el-Ğâğî 'İyâğ'a, tefsir ilmindeki birikimini ortaya koymak içinse Ebu's-Su'ûd'a benzetmiştir.¹⁶⁴ [Silsile]

13 حَبْرٌ يَتَسَمَّى مُحَمَّدًا وَجَدِيدٌ مِنْهُ بِدِمَامٍ مَدَى الزَّمَانِ وَإِحْسَانٌ
14 عَلَّامَةٌ هَذَا الزَّمَانِ بَلْ وَإِمَامٌ حَقًّا لِلدَّوِي الْعِلْمِ أَجْمَعِينَ وَسُلْطَانٌ
15 إِنْ حَدَّثَ قُلْنَا هُوَ الْإِمَامُ عِيَاضٌ أَوْ فَسَّرَ قُلْنَا أَبُو السُّعُودِ بِإِتْقَانٍ

13-Muhammed diye adlandırılan bir âlimdir o. Tüm zamanlar boyunca eman ve ihsan ehli olmaya layıktır.

¹⁶¹ Yûsuf el-Esîr, *er-Ravdu'l-Eriđ*, 25.

¹⁶² Halil b. Aħmed kastedilmektedir.

¹⁶³ Hassan b. Sabit kastedilmektedir.

¹⁶⁴ Yûsuf el-Esîr, *er-Ravdu'l-Eriđ*, 25.

14-Bu çağın allamesi hatta bütün ilim sahiplerinin gerçek imamı ve sultanıdır.

15-Hadis söylerse o, İmâm 'İyâd'dır.¹⁶⁵ Tefsir yaptığında ise o kesinlikle Ebu's-Su'ud'dur¹⁶⁶ deriz.

Hocasının ilmîni methetmesinin ardından Yûsuf el-Esîr onun onurlu, şerefli, yüce gönüllü ve cömert bir şahsiyete sahip olduğunu hatta bu konuda ona benzeyen birisi olmadığını zikretmiştir. Sonrasında da böyle birinin olduğunu iddia eden kimsenin bunun delilini getirmesi gerektiğini belirterek adeta meydan okumuş ve yine hocasını övme konusunda mübalağalı bir üslup kullanmıştır. Ayrıca öğrencisi olduğu dönemde hocasından gördüğü sevgi ve hoşgörünün kendisini şerefliendirdiğini belirtmiş ve bu durumu şu beyitlerde dile getirmiştir:¹⁶⁷ [Silsile]

16 هَلْ يَا نَدْمَائِي سَمِعْتُمُو بِهَمَامٍ يَحْكِيهِ فَهَاتُوا إِذَا ادَّعَيْتُمْ بُرْهَانَ
17 قَدْ شَرَّفَنِي إِذْ أَحْبَبَنِي وَحَبَّابِي فَضْلاً وَتَغَاضَى عَنِ الْعُيُوبِ وَمَا شَانَ

16-Ey dostlarım sizler ona benzeyen âlicenap bir kimse işittiniz mi? Öyle iddia ediyorsanız haydi bunun delilini getirin!

17-Beni sevip bana ihsanda bulunduğunda ve ayıplarımı yüzüme vurmayıp görmezden geldiğinde beni yüceltmıştır.

Yûsuf el-Esîr, hocasının kendisi için yazmış olduğu kasideyi övüp, hocasına karşı duyduğu özlem ve kavuşma arzusunu belirterek kasidesini sonlandırmıştır:¹⁶⁸ [Silsile]

18 أَهْدَى لِي شِعْرًا حَوَى بَيَانَ إِيَّاسٍ بَلْ يَرْكَعُ قُوسٌ لَهُ وَيَسْجُدُ سَحْبَانَ
19 يَا شَمْسُ وَإِنْ كَانَ أَفُقُ ذَاتِكَ قَلْبِي لَكِنْ بَتَلَّاقِي الْعُيُونَ يُصْبِحُ جَدْلَانَ
20 يَا حَائِزَ كُلِّ الْكَمَالِ مِنْكَ نُرْحِي لُقْيَاكَ قَرِيًّا فَمِصْرُنَا بِكَ تَزْدَانُ

18-Bana, İyâs'ın belağatını içeren hatta Kuss'un¹⁶⁹ kendisine boyun eğip Sehbân'ın¹⁷⁰ da diz çöktüğü bir şiir hediye etti.

¹⁶⁵ İmâm el-Kâdî 'İyâd kastedilmektedir.

¹⁶⁶ Müfessir Ebu's-Su'ud Efendi kastedilmektedir.

¹⁶⁷ Yûsuf el-Esîr, *er-Ravdu'l-Eriq*, 26.

¹⁶⁸ Yûsuf el-Esîr, *er-Ravdu'l-Eriq*, 26.

¹⁶⁹ Kuss b. Sa'îde kastedilmektedir.

¹⁷⁰ Sehbân Vâil kastedilmektedir. Fesahat konusunda darb-ı mesel olmuş bir sahabidir. Bir kimse fesahatıyla övüleceği zaman Sehbân Vâil'den daha fesahat sahibi denilmektedir.

19-Ey güneş! Senin zatının ufku benim kalbim olsa bile, gözler ancak seninle buluştuğunda mutlu olur.

20-Ey bütün üstün özelliklere sahip olan! Sana en kısa zamanda kavuşmayı diliyoruz. Zira Mısırımız seninle süslenir.

Yûsuf el-Esîr'in şiirlerinde methettiği bir başka âlim olan İbrahim el-Ahdeb,¹⁷¹ Yûsuf el-Esîr'in divanına bir takriz yazmış ve İbrahim el-Meczûb da bu kasideyi, tahkik etmiş olduğu divanın sonuna eklemiştir.¹⁷²

Şair, İbrahim el-Ahdeb'e yazmış olduğu iki kasidenin de mukaddimesinde gazelle giriş yapmış sonrasında da medîh bölümlerine geçmiştir. Bu kısımlarda İbrahim el-Ahdeb'i soylu bir aileden gelmesi, cömertliği ve sahip olduğu yüce vasıfları ön plana çıkararak methetmiştir.

Yûsuf el-Esîr'in nazarında İbrahim el-Ahdeb öyle övülesi bir kimsedir ki onu övmek olması gereken bir durumu dile getirmek gibidir. Öyle ki şair onu övmenin “gökyüzünün yukarıda olduğunu söylemek” kadar normal ve herkesçe bilinen, söylenmeye bile ihtiyaç duyulmayan bir durum olduğunu belirtmiş ancak hemen ardından “biz ona teşekkür etmek amacıyla iyi hasletlerini dile getiririz” diyerek onu methetme nedenini de izah etmiştir:¹⁷³ [Seri’]

19 إِذَا مَدَحْنَاهُ نَرَى مَدْحَهُ كَقَوْلِنَا: إِنَّ السَّمَاءَ سَامِيَةً
20 لَكِنَّا شُكْرًا لِمَعْرُوفِهِ نَذْكُرُ مِنْ أَوْصَافِهِ الرَّاهِيَةَ

19-Onu övdüğümüzde bu övgümüzü gökyüzü yukarıdadır sözü gibi görürüz.

20-Ancak biz onun iyiliklerine teşekkür etmek için onun güzel özelliklerini zikrederiz.

¹⁷¹ Asıl adı İbrahim b. Ali et-Trablusî olan âlimin “Kanbur” anlamındaki el-Ahdeb lakabını hangi sebepten dolayı aldığı bilinmemektedir. Hz. Hüseyin’in soyundan olup 1242 (1826) yılında Trablusşam’da doğmuştur. Dil, edebiyat ve İslâmî ilimler alanında tahsil görmüştür. Özellikle fıkıh ve edebiyatta ihtisas sahibi olmasının yanı sıra şiir de yazmıştır. Lübnan’da Şûfin bölgesi valisinin şer’î işler danışmanlığı yapmıştır. Beyrut’ta önce şer’î mahkeme nâibliğine, sonra da aynı mahkemenin başkâtipliğine tayin edilmiştir. Bu görevini aralıksız otuz yıl sürdürmüştür. Bu müddet zarfında Semerâtu’l-Funûn gazetesinde yazılar yazmıştır. Daha sonra Beyrut Ma’ârif Meclisi üyesi seçilmiştir. 4 Mart 1891’de Beyrut’ta vefat etmiş ve Başûre Mezarlığı’na defnedilmiştir. Detaylı bilgi için bkz. Nasrullah Hacımüftüoğlu, “Ahdeb”, *DİA*, İstanbul, 1988, I, 509.

¹⁷² Bkz. Yûsuf el-Esîr, *er-Ravdu’l-Eriḍ*, 77-78.

¹⁷³ Yûsuf el-Esîr, *er-Ravdu’l-Eriḍ*, 32.

İbrahîm el-Ahdeb'i övmesinin nedenini böylece açıklayan şair sonrasında onun yüce vasıflara sahip bir kimse olduğunu ve her türlü iyi niteliği zatında barındırdığını zikrederek onu methetmeye devam eder:¹⁷⁴ [Seri']

21 غَالِيَةٌ أَوْصَافُهُ عِنْدَنَا أَرْكَى مِنْ الْعَنْبَرِ وَالْعَالِيَةِ

22 تَحَقَّقَتْ فِيهِ الْمَعَالِي فَمَا يَلْقَى الْمُعَالِي مِدْحَةً لَا غِيَةَ

21-Bizim nazarımızda onun sıfatları değerlidir. Hoş kokulu amberden bile daha temizdir.

22-Yücelikler onun şahsında vücut bulmuştur. Onu öven kimse boş söz söylemiş olmaz.

Şair; İbrahîm el-Ahdeb'in pek çok üstün vasıflarının bulunduğunu dile getirdiği beyitlerden ardından onun, bu nitelikleri olmasa dahi sadece babasına nispet edilmesinin bile vasıf olarak kendisi için yeterli olacağını söyleyerek asaletine de vurgu yapmış bununla beraber şahsiyetinin tüm yücelikleri barındırdığını söylemeyi de ihmal etmemiştir:¹⁷⁵ [Seri']

23 إِنْ لَمْ يَكُنْ فِيهِ سَوَى نِسْبَةٍ إِلَى أَبِي لَهُ تَكُنْ كَافِيَةً

24 لَكِنْ لَهُ نَفْسٌ لِكُلِّ الْعَلَا مِنْ طَارِفٍ أَوْ تَالِدٍ حَاوِيَةٍ

23-Babasına nispet edilmekten başka hiçbir özelliği olmasa bile bu onun için yeterlidir.

24-Ancak onun yeni ve eski bütün yücelikleri kapsayan bir şahsiyeti vardır.

Bir başka kasidesinde İbrahîm el-Ahdeb'in yine asaletini vurguladığı beyitlerde Yûsuf el-Esîr, onun sahip olduğu yüceliklerin babasından ve dedesinden gelmiş olduğunu ve bu durumun da halkın arasında yayıldığını ayrıca asaletinin sağlam ve kalıcı olduğunu, bozulmadığını şu şekilde zikretmiştir:¹⁷⁶ [Recez]

13 فَالْفَضْلُ فِيهِ عَنِ أَبِيهِ كَمَا عَنِ جَدِّهِ بَيْنَ الْوَرَى يُنْقَلُ

14 فَمَجْدُهُ عَنِ سَلْفٍ ثَابِتٌ وَجُودُهُ طَبَعٌ بِهِ أَكْمَلُ

¹⁷⁴ Yûsuf el-Esîr, *er-Ravdu'l-Eriç*, 32.

¹⁷⁵ Yûsuf el-Esîr, *er-Ravdu'l-Eriç*, 32.

¹⁷⁶ Yûsuf el-Esîr, *er-Ravdu'l-Eriç*, 43.

13-Onun babasından ve dedesinden gelen fazileti insanlar arasında dilden dile dolaşır.

14-Atalarından aldığı şerefi kalıcıdır ve cömertlik onun en mükemmel huyudur.

İbrahim el-Ahdeb'in sahip olduğu asaleti ve yüce vasıfları dışında Yûsuf el-Esîr tarafından methedildiği bir diğer niteliği ise cömert oluşudur. Yûsuf el-Esîr onun bu özelliğini, gülyüzünü şimşeğe cömertliğini de sağanak ve sürekli yağmur yağdıran buluta benzettiği beytindeki güzel teşbihle yansıtmıştır:¹⁷⁷ [Seri']

25 فَجُودُهُ يَتَلَوُ لَنَا بِشَرِّهِ كَالْبَرْقِ قَبْلَ الدَّيْمَةِ الْهَامِيَةِ

25-Gülyüzlülüğünü cömertliği takip eder tıpkı sağanak ve sürekli yağmur yağdıran bulutun şimşeği takip etmesi gibi.

Vasıfla giriş yaptığı diğer kasidesinde İbrahim el-Ahdeb'i methe geçerken kendisini vafsetmekten yine onun cömertliğini methetmesinin alıkoyduğunu dile getiren Yûsuf el-Esîr böylece vasıftan medihe husnu't-tehallusla geçiş yaparak mana ve üslup bütünlüğü oluşturmuştur. Devamında ise onu cömertliğin denizine benzetmiş ve ne zaman içinden çıkılmaz bir zor bir duruma düşülse yardım istenecek kişinin yine o olduğunu belirterek memduhun cömertliğini ve yardımseverliğini şu güzel beyitlerle yansıtmıştır:¹⁷⁸ [Recez]

10 أَشْغَلَنِي عَنْ وَصْفِهَا مَدْحُ مَنْ عَلَى الْوَرَى بِالْمَالِ لَا يَبْخُلُ

11 فَذَاكَ إِبْرَاهِيمُ بَحْرُ النَّدَى صَاحِبُنَا الْمَعْرُوفُ لَا يُجْهَلُ

12 الْمُرْتَجَى إِنْ جَلَّ حَوْبُ بِنَا أَوْ حَلَّ خَطْبُ حَلُّهُ مُعْضَلُ

10-Onu vafsetmekten beni, insanlara malıyla cimrilik etmeyen kimseyi methetmem alıkoydu.

11-O kimse; cömertliğin denizi, herkesçe tanınan dostumuz İbrahim'dir.

12-Sıkıntıya düşer veya çözümsüz bir sorun meydana gelirse kendisinden [yardım] istenen kişidir.

¹⁷⁷ Yûsuf el-Esîr, *er-Ravdu'l-Erîd*, 32.

¹⁷⁸ Yûsuf el-Esîr, *er-Ravdu'l-Erîd*, 43.

Yûsuf el-Esîr'in medîh şiirlerine muhatap olan bir başka âlim de Aḥmed Fâris eş-Şidyâk'tır.¹⁷⁹ Aḥmed Fâris, Modern Arap Edebiyatı'nın önde gelen temsilcilerinden birisidir. Sahip olduğu ilmin tezahürü olan pek çok eserinin yanı sıra ilk sayısı 31 Mayıs 1861 son sayısı ise 1884 yılında çıkarılmış olan; çeşitli dönemlerde yayımlanmasına kısa süreliğine ara verilmesine rağmen 23 yıl boyunca yayın hayatına devam eden ve İslam âleminde geniş bir etki yaratan el-Cevâib¹⁸⁰ adlı gazeteyi neşretmiştir.

Yûsuf el-Esîr'in âlimler için yazılan medîh şiirleri incelendiğinde şairin Aḥmed Fâris'e diğer alimlere nazaran daha fazla medîh şiiri yazdığı görülmektedir. Yukarıda zikredilen bilgiler bu durumun nedenleri arasında sayılabilir zira Yûsuf el-Esîr'in kendisine yazdığı dört medîh şiirinde de ön planda olan unsurun Aḥmed Fâris'in çıkardığı gazete olduğu göze çarpmaktadır. Sahip olduğu ilim, fesahat ve güçlü kaleme bu unsur çerçevesinde vurgu yapmıştır.

Yûsuf el-Esîr, Aḥmed Fâris'i Hz. Nûh'un (as) gibi gemileri bulunan bir denize benzettiği bir kasidesinde, içerisinde pek çok bilgiyi barındıran el-Cevâib adlı gazetesinin de bu gemiler gibi tüm dünyayı dolaştığını ve insanlara bu bilgileri aktardığını şu beyitlerle dile getirmiştir:¹⁸¹ [Vâfir]

19 فَأَحْمَدُ فَارِسٌ بَحْرٌ لَدَيْهِ أَلْ حَوَارِي الْمُنَشَاتُ كَفُلْكَ نُوحِ
20 جَوَائِبُهُ تَحُوبُ الْأَرْضَ طَرًا فَتُوعِي كُلَّ فَائِدَةٍ وَتُوحِي
21 هِيَ الشَّمْسُ الْمُضِيئَةُ حَيْثُ تَبْدُو وَكَيْفَ النَّجْمِ يَظْهَرُ عِنْدَ يُوحِ

19-Aḥmed Fâris, Nuh'un (as) gemisi gibi gemileri bulunan bir denizdir.

20-Onun Cevâib [gazeteleri] tüm yeryüzünde dolaşır ve her türlü bilgiyi barındırır ve bildirir.

¹⁷⁹ Atilla Çetin, "Fâris eş-Şidyâk", *DİA*, İstanbul, 1995, XII, 168-170.

¹⁸⁰ Aḥmed Fâris'in güçlü kalemi ve dolgun bir muhteva ile neşredilmesi sayesinde kısa sürede Osmanlı Devleti'nin Arapça konuşulan vilâyetleri yanında bütün İslâm ülkelerinde de şöhret kazanan; Hindistan'dan Fas'a, Çin'den Mısır'a, Orta Asya'ya kadar geniş bir tesire sahip olan gazete, devrinde İslâmcı cereyanın etkili sözcülerinden biri durumuna gelmiştir. Daha geniş bilgi için bkz. Atilla Çetin, "el-Cevâib", *DİA*, İstanbul, 1993, VII, 435-436. Ayrıca aynı ismi taşıyan matbaa da 1870'de İstanbul'da kurulmuş, Türkçe ve Arapça kitaplar basmıştır. Daha detaylı bilgi için bkz. Hüseyin Gazi Topdemir-İbrahim Ethem Polar, "Türk Matbaacılığının Gelişiminde Bir Sayfa: Cevâib Matbaası", *Nüşa*, Yıl:4/14 (Yaz 2004), s. 87-102; Atilla Çetin, "el-Cevâib Gazetesi ve Yayını", *İÜEF Tarih Dergisi*, 34 (1983/84), s. 475-484.

¹⁸¹ Yûsuf el-Esîr, *er-Ravdu'l-Erîd*, 38.

21-O [gazeteler] belirlediği yeri aydınlatan güneştir. Yıldız güneşin yanında nasıl ortaya çıksın!

Yine aynı kasidede şair bu kez Aḥmed Fâris'in söz söyleme konusundaki becerisinden bahsederken onun, kendisiyle yarışılmayacak kadar belağat sahibi bir kimse olduğunu ve bir söz söylediğinde adeta onun sözleriyle yaralı hale gelen kimselerin artık peşini bırakacağını şu beyitlerle aktarmıştır:¹⁸² [Vâfir]

25 بَلِيغٌ لَا يُجَارِيهِ بَلِيغٌ وَيَبْلُغُ مِنْ عِلَاهُ سِوَى السُّفُوحِ
26 إِذَا اقْتَرَحَتْ قَرِيحَتُهُ مَقَالًا وَنَتَّ عَنْهُ رَوِيَّةٌ ذِي الْقُرُوحِ

25-O, kendisiyle hiçbir hatibin yarışamayacağı belîğ bir kimsedir. Onun yüceliğine ancak dağın etekleri ulaşır.

26-Yeteneğini söz olarak ortaya koyduğunda yara sahiplerinin düşünceleri onun peşini bırakır.

el-Cevâib gazetesini överek giriş yaptığı bir başka kasidesinde Yûsuf el-Esîr, gazetede yer alan yazıların dostlarının söylediği en tatlı ve hoş sözler olarak niteledikten sonra gazetelerin sahibi olan Aḥmed Fâris'i yine bir denize, gazeteleri ise bulutlara benzetmiştir:¹⁸³ [Tavîl]

1 أَلْدُّ حَدِيثٍ مَا رَوْتُهُ الْحَبَائِبُ وَأَعْدَبُهُ مَا قَدَّ حَوْتُهُ الْجَوَائِبُ
2 صَحَائِفُ نُنْمِيهَا لِأَحْمَدَ فَارِسٍ وَمَا هُوَ إِلَّا الْبَحْرُ وَهِيَ السَّحَائِبُ

1-Dostların rivayet ettiği en tatlı ve hoş sözler, el-Cevâib'in içerdiği sözlerdir.

2-Onlar, Aḥmed Fâris'e ait bizim de desteklediğimiz gazetelerdir. O (Aḥmed Fâris) bir denizken onlar (gazeteler) da ancak birer buluttur.

Bu iki beytin ardından gelen beyitlerde gazete hakkındaki methiyelerine devam eden Yûsuf el-Esîr, gazetenin kâğıtlarını kolyenin takıldığı gerdana, içerisindeki yazıları ise inci kolyeye benzetmiştir. Ayrıca arzulanan tüm bilgilerin içerisinde olduğunu belirten şair, gazetenin seçkin kimseler tarafından değer gördüğünü ve içerisindeki doğru bilgiler sayesinde gizli işlerin üzerindeki sis perdesinin kalktığını belirtmiş ve onu kıskanan

¹⁸² Yûsuf el-Esîr, *er-Ravdu'l-Erîd*, 39.

¹⁸³ Yûsuf el-Esîr, *er-Ravdu'l-Erîd*, 40–41.

kimselerin, bulunduğu zirveye asla ulaşamayacaklarını hoş bir anlatımla ortaya koymuştur.¹⁸⁴ [Tavil]

3 أَحَادِيثُ شَتَّى نُظِّمَتْ فِي صَحِيفَةٍ كَعَقْدِ لَالٍ وَالطُّرُوسِ تَرَائِبُ
4 فَرَائِدُ دُرٍّ مِنْ فَوَائِدِهَا بَدَتْ وَأَبْكَارُ أَفْكَارٍ حِسَانُ غَرَائِبُ
5 هِيَ الْبُرْجُ زَانَتْهُ الْكَوَاكِبُ فِي الْعَلَا أَوْ الْبُرْجُ حَلَّتْهُ الْعَدَارَى الْكَوَاعِبُ
6 وَتُحْسَبُ مِنْ لُطْفِ الْفُنُونِ خَمِيلَةٌ جَمِيلَةٌ أَفْنَانٍ وَفِيهَا الْأَطَايِبُ
7 وَيُكْرَمُ مَثْوَاهَا لَدَى كُلِّ فَاضِلٍ وَفِيهَا لِكُلِّ الْعَالَمِينَ رَعَائِبُ
8 لَقَدْ طُبِعَتْ قَصْدًا عَلَى الصِّدْقِ فَانْجَلَتْ بِهَا عَنْ خَفِيَّاتِ الْأُمُورِ غِيَاهِبُ
9 رَقِيقَةٌ لَفْظٍ حُرَّةٌ عَرَبِيَّةٌ مُهَدَّبَةٌ مَا شَانَهَا قَطُّ عَائِبُ
10 فُقُلٌ لِحَسُودٍ رَامَ إِدْرَاكَ شَأْوِهَا تَنْكَبُ وَإِلَّا قَطَّرْنَاكَ الْمَنَاكِبُ

3-Kâğıtları adeta gerdan olan gazetede çeşitli konular inci kolye gibi dizilmiştir.

4-Ondaki bilgilerden kıymetli inciler ve yeni, güzel, alışılmadık fikirler ortaya çıkar

5-Onlar yıldızların süslediği yüksek yerlerdeki burçlar yahut göğüsleri henüz belirginleşmemiş bakire kızların yerleştiği kulelerdir.

6-Sanatlarının letafetinden dolayı güzel dalları olan, hoş kokulu bir fundalık zannedilir.

7-Bütün yüce kişilerce ona değer verilir ve onda her âlem için arzulanan şeyler vardır.

8-Bilerek ve isteyerek doğruluk üzerine basılmıştır böylece gizli işlerin üzerinden karanlıklar onun sayesinde uzaklaştırılmıştır.

9-İnce sözlüdür, özgürdür, Arapçadır. Terbiyelidir; hiçbir kınayıcı ona halel getirmemiştir.

10-Onun [bulduğu] zirveye ulaşmaya çalışan hasetçiye de ki: [kendini] sakın yoksa omuzlar seni yıkar!

¹⁸⁴ Yûsuf el-Esîr, *er-Ravdu'l-Erîd*, 41.

Sonraki beyitlerde gazetenin sahibi olan Aḥmed Fâris'i methetmeye başlayan Yûsuf el-Esîr daha önce bahsi geçen kasidelerde olduğu gibi onun, çağdaşı olan diğer âlimlere nazaran üstünlüğünü ve sahip olduğu fesahati vurgulamaya devam etmiştir:¹⁸⁵ [Tavîl]

14 وَمَا هُوَ إِلَّا الشَّمْسُ عَمَّ ضِيَاؤُهَا وَمَنْ هُمْ سِوَاهُ إِنْ سَمَوْا فَكَوَاكِبُ
15 إِذَا شَاءَ إِنْشَاءً فَلِلَّهِ دَرَّةٌ يُرَى الدُّرُّ فِيهِ وَالدَّرَارِيُّ التَّوَابُ
16 وَتَسْكُنُ فِي أَبِيَاتٍ شِعْرِ نِظَامِهِ عَقَائِلُ غَيْدٍ بِالْعُقُولِ لَوَاعِبُ
17 وَكُلُّ الْقَوَائِفِ وَاقِفَاتٍ لِأَمْرِهِ فَيَخْتَارُ مِنْهُنَّ الَّتِي هُوَ طَالِبُ

14-O ancak ışığı her yeri kaplayan bir güneştir. Ondan başkaları gökyüzünde olsalar bile sadece yıldızlardır.

15-Maşallah ona! Eğer bir şey yazmak isterse onun içindeki inciler parlak yıldızlar gibi görünür.

16-Nazmettiği şiirlerin beyitlerinde akılları oynatan güzel boyunlu kadınlar oturur.

17-Bütün kafiyeler onun emrine amadedir ve onlardan dilediğini seçer.

Keskin dilinden dolayı kimsenin karşısına çıkamaya cesaret etmeyeceği ve kendisine üstün yetenekler bahşedilmiş olan adeta ismiyle müsemma bir kahramandır:¹⁸⁶ [Tavîl]

20 فَلَا تَطْلُبُوا يَا حَاسِدِيهِ لِحَافَهُ فَذَاكَ مُحَالٌ وَالْمَرْيَا مَوَاهِبُ
21 وَلَا تَطْمَعُوا أَنْ تَعْلِبُوا فِي جِدَالِهِ تُجِدُّ لَكُمْ مِنْهُ لُيُوثُ غَوَالِبُ
22 هُمَامٌ تَسْمَى فَارِسًا عَنْ تَقْرِسٍ فَذَا الْإِسْمُ فِي هَذَا الْمُسَمَى مُنَاسِبُ

20-Ey onu kıskananlar ona yetişmeyi arzu etmeyin. Bu imkânsızdır çünkü meziyetler Allah vergisidir.

21-Tartışmada ona karşı galip gelmeyi ummayın, size ondan galip gelen aslanlar belirir.

22-Sezgilerinden dolayı Fâris diye adını alan atılgan bir kimsedir dolayısıyla bu isim, onunla isimlendirilen bu kimseye uygundur.

¹⁸⁵ Yûsuf el-Esîr, *er-Ravdu'l-Erîd*, 41-42.

¹⁸⁶ Yûsuf el-Esîr, *er-Ravdu'l-Erîd*, 42.

Yûsuf el-Esîr, Aḥmed Fâris'in sahip olduğu ilim ve fazileti aktardığı bir diğer kasidesinde onu şu şekilde methetmiştir:¹⁸⁷ [Tavîl]

1 أَلَا إِنَّ خَيْرَ النَّاسِ مَنْ هُوَ أَنْفَعُ وَمَنْ قَدْرُهُ عِنْدَ الْأَفْضَلِ أَرْفَعُ
2 فَيَحْيَا سَعِيدًا فِي الْكِرَامِ مُكْرَمًا وَيَبْقَى لَهُ شُكْرٌ مَدَى الدَّهْرِ يُسْمَعُ
3 وَذَلِكَ مِثْلُ الْحَبْرِ أَحْمَدَ فَارِسِ إِمَامٌ ذَوِي الْفَضْلِ الْهُمَامِ السَّمِيدِ
4 لَقَدْ شَاعَ فِي كُلِّ الْبَرِيَّةِ فَضْلُهُ وَمَا زَالَ فِيهِمْ دَائِمًا يَتَوَسَّعُ

1-İnsanların en hayırlısı, en faydalı ve faziletli kimselerin yanında kıymeti en yüksek olanıdır.

2-Böylece yüce kimseler arasında saygın ve mutlu bir biçimde yaşar. Her zaman onun için teşekkür [sözü] duyulmaya devam eder.

3-Öylesi, fazilet sahibi kimselerin imamı, cesur yiğit, âlim Aḥmed Fâris gibi olur.

4-Onun fazileti tüm insanlar arasında yayılmıştır ve her zaman da genişlemeye devam etmektedir.

Fesahati ve belağatı sayesinde sahip olduğu güçlü kalemi anlattığı beyitlerde yaptığı hoş benzetmelerde şair, Aḥmed Fâris'in övdüğü kimse için adeta kaleminden bal damladığını, hicvettiğinde ise hicvettiği kimsenin adeta bir yılan yahut akrebin ısırıldığı kişiye benzediğini zikretmiş ayrıca onun ilimde derinleşmiş bir âlim olduğunu vurgulamıştır:¹⁸⁸ [Tavîl]

5 لَهُ قَلَمٌ إِنْ شَاءَ إِنْشَاءً مِدْحَةً نَرَى الْأَرْيَ مِنْ أَنْبُوبِهِ يَتَبَعُ
6 وَإِنْ شَاءَ هَجْوًا قُلْتُ: أَرْقَمٌ لَادِعٌ وَأَرْقَامُهُ مِثْلُ الْعَقَارِبِ تَلْسَعُ
7 وَإِنْ شَاءَ تَأْلِيفًا يَجِيءُ بِنَافِعِ بِهِ لِدَوِي التَّحْصِيلِ فَضْلٌ مُوسَعُ
8 فَلَا عَجَبَ إِنْ قِيلَ فِي الْعِلْمِ رَاسِحٌ كَذَلِكَ فِي فَنِّ الْبَلَاغَةِ مِصْنَعُ
9 فَقَدْ حَازَ مَا قَدْ حَازَ عَنْ خَيْرِ أَهْلِهِ عَلَى أَنَّهُ حِينَ التَّعَلُّمِ لَوَدَعُ

5-Onun [öyle bir] kalemi vardır ki medîh yazmak istediğinde borusundan bal stzdiğini görürüz.

¹⁸⁷ Yûsuf el-Esîr, *er-Ravdu'l-Erîd*, 44.

¹⁸⁸ Yûsuf el-Esîr, *er-Ravdu'l-Erîd*, 44-45.

6-Hicvetmek istediğinde ise şöyle dersin: Isıran yılanların en kötüsü! Onun ısırtıkları akreplerin sokmasına benzer!

7-Eser yazmak istediğinde de tahsilli kimseler için içerisinde geniş iyiliklerin bulunduğu faydalar getirir.

8-İlimde derinleşmiştir denilirse bunda şaşılacak bir şey yoktur. Üstelik belağat sanatında da kudretli bir hatiptir.

9-O, öğrenme sürecinde keskin zekâlı bir kimse olmasıyla beraber, ailesinden gelen iyiliklere de sahip oldu.

Bu beyitlerin ardından kurucusu olduğu gazetenin de Aḥmed Fâris'in faziletlerine şahitlik ettiğini, onun tüm gazetelerin anası gibi olduğunu ayrıca gazetenin dünyanın dört bir yanına ulaştığını, okuyucularının ise bir sevgili beklercesine onu dört gözle beklediğini anlattığı beyitlerde el-Cevâib gazetesini methetmeye devam etmiştir:¹⁸⁹ [Tavîl]

10 جَوَائِبُهُ تَكْفِي شُهُودًا لِفَضْلِهِ فَفِيهَا لِأَرْبَابِ الدَّرَايَةِ مَقْنَعٌ
11 فَقَدْ أَصْبَحَتْ أُمًّا لِكُلِّ حَرِيدَةٍ وَمُنْشئُهَا ذَاكَ الْإِمَامُ الْمُرُوعُ
12 وَقَدْ جَابَتْ الدُّنْيَا فَلَمْ يَخُلْ مَعْرَبٌ وَلَا مَشْرِقٌ مِنْهَا فَكَالشَّمْسِ تَطْلُعُ
13 مُطَالِعُهَا يَصْبُو لَهَا كَحَرِيدَةٍ وَعَاشِقُهَا مِنْ وَصْلِهَا لَيْسَ يَشْبَعُ
14 فَلِلَّهِ مَنْ أَنْشَأَ كَهَذِي حَرِيدَةً فَرِيدَةً حُسْنِ بِالْبَيَانِ تُرْصَعُ

10-Cevâib [gazeteleri] onun faziletine şahit olarak yeter. Onlarda idrak sahipleri için kanaat vardır.

11-Bütün gazetelerin anası olmuştur. Kurucusu da işte bu heybetli imamdır.

12-Tüm dünyayı gezmiş, ne batı ne de doğu ondan vareste kalmıştır çünkü o, güneş gibi doğar.

13-Okuyucuları onu bir bakire gibi arzular. Aştıkları da ona kavuşmaya doymaz.

14-Beyanla bezenmiş, güzelliğin incisi böylesine bir gazeteyi kurana aşk olsun!

¹⁸⁹ Yûsuf el-Esîr, *er-Ravdu'l-Erîd*, 45.

2. İhvâniyyât

Aralarında dostluk bağı bulunan kimselerin birbirlerine gönderdiği şiir ve risaleler olarak tanımlanan¹⁹⁰ ihvâniyyât, Abbasiler döneminde ortaya çıkmış ve süreç içerisinde müstakil bir konu haline gelmiştir.¹⁹¹

İhvaniyyat şiirlerinde ele alınan konular; kutlama, taziye, bir meclise davet veya bir meclisi ziyaret, özür dileme, sitem, kınama, şikâyet, bir ihtiyacın arzı, teşekkür ve hastanın durumunu sormak, takrîz için söylenen şiirler olarak karşımıza çıkmaktadır.¹⁹²

Konuların isimlerinden de anlaşılacağı üzere temelde dostluk bağlamında yazılan ihvâniyyât şiirlerinde konu adedinin bu denli artmasının sebebi, şairin şiiri yazmasındaki amacın değişkenliğidir. Bu çeşitlilik şairin hareket alanını genişletmiş ve onun dostları, arkadaşları, akrabaları yahut yöneticiler ile olan ilişkilerini güçlendirmesi noktasında adeta bir köprü görevi görmüştür.¹⁹³

Şairlerin ihvâniyyât konulu şiirler yazmalarındaki maksatları muhataplarına arzularını en pratik şekilde aktarmak olduğundan dolayı şairler, bu şiirlerde içlerinde barındırdıkları samimi duyguları diğer şiir türlerinde nazaran çok daha basit edebi sanatların olduğu, muhatabın kolayca anlayacağı anlamlar içeren, sade ve yalın bir anlatımla karşı tarafa yansıtmayı tercih etmişlerdir.¹⁹⁴ Bir başka ifadeyle medîh, fahr, gazel yahut hiciv konularında olduğu gibi söz sanatlarının çokça görüldüğü ve mübalağalı üsluplara bu şiirlerde pek rastlanmamaktadır.

Yûsuf el-Esîr'in divanında yer alan ihvâniyyât şiirleri incelendiğinde genel anlamda kutlama ve takrîz konularında yazıldıkları görülmektedir. Şairin dostlarına kutlama maksatlı yazdığı şiirlerde onların evlenmeleri, çocuk sahibi olmaları (doğum) ve görevlerindeki rütbelerinin yükselmesi gibi durumlarını tebrik ettiği görülmektedir.

¹⁹⁰ Maflûb, *Mu'cemu'l-Mustalahâti'n-Nakdi'l-'Arabi*, 54-55; Cebbûr 'Abdu'n-Nûr, *el-Mu'cemu'l-Edebi*, 2.bs., Dâru'l-İlm li'l-Melâyîn, Beyrût, 1984, 9.

¹⁹¹ Ebu'l-Feth Naşrullah b. Muḥammed b. el-Esîr el-Cezerî, *el-Meşelu's-Sâir fî Edebi'l-Kâtib ve's-Şâ'ir*, thk.: Muḥammed Muḥyiddîn 'Abdulḥamîd, el-Mektebetu'l-'Aşriyye, Beyrût, 1420, II, 395.

¹⁹² Aḥmed b. Ali b. el-Ferazî el-Kalkaşendî, *Subḥu'l-Aşâ fî Şinâ'ati'l-İnşâ*, thk.: Muhammed Huseyn Şemsuddîn, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrût, 1987, IX, 3, 82, 101, 127, 144, 152, 156, 160, 166, 173, 176, 183, 189, 201, 216, 218, 224.

¹⁹³ Mehmet Mesut Ergin, "Osmanlı Dönemi Arap Şiirinde Sosyal Unsurlar", *Nüşa*, Ankara, 2006, VI, 42.

¹⁹⁴ Bekrî Şeyḥ Emîn, *Mutâla'ât fî's-Ş'iri'l-Memlûki ve'l-'Usmâni*, 4.bs., Dâru'l-İlm li'l-Melâyîn, Beyrût, 1986, 290-291; Muhammed et-Tenûhî, *el-Mu'cemu'l-Mufaşşal fî'l-Edeb*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrût-1999, 2.bs., I, 45.

Yûsuf el-Esîr'in yazmış olduğu ihvâniyyât konulu şiirlerin girişlerinde genellikle muhatabın övüldüğü medîh içerikli beyitler yer almaktadır. Takriz için yazmış olduğu şiirler arasında ise doğrudan eserin övüldüğü ve sözün çok uzatılmadığı ihvâniyyât konulu kasideler yer almaktadır. Divanda bulunan ihvâniyyât konulu şiirler kutlama ve takriz olmak üzere iki ana başlık altında ele alınacaktır.

2.1. Kutlama

İhvâniyyât türü şiirlerin başlıca konularından biri olan kutlama şiirleri, şairlerin tebrik amaçlı söylemiş oldukları şiirlerden oluşmaktadır. *“Şairler bu tür anlatımı, dinî bayramlar, düğün, doğum, hastalıktan kurtulma ve üstlenilen görevler gibi o günün sosyal realitesiyle alakalı farklı münasebetler dolayısıyla eş ve dostlarına karşı besledikleri samimi duygularını, hocalarına ve büyüklerine karşı sevgi ve saygılarını dile getirmek amacıyla sıkça kullanmışlardır.”*¹⁹⁵

Yûsuf el-Esîr'in divanında yer alan kutlama şiirleri evlilik, doğum ve rütbe kutlaması için yazılmış olan şiirlerdir. Bu şiirler *“Evlilik Kutlaması”*, *“Doğum Kutlaması”* ve *“Rütbe Kutlaması”* adlı üç alt başlıkta incelenecek ve kendilerine şiir yazılan şahısların bilgileri de ilgili yerlerde verilecektir.

2.1.1. Evlilik Kutlaması

Yûsuf el-Esîr'in divanında evlilik kutlaması için kaleme alınmış dört şiir mevcuttur. Şairin şiirlerini yazdığı kimseler; Hacı Huseyn Efendi Beyhem, Abdurrahim Efendi Bedrân, Seyyid Selîm Efendi Ramadân ve Hasen Efendi Beyhem'dir. Bu şiirlerin üçünde yer alan ihvâniyyât konulu kasideler, mukaddimelerinde muhatabın methedildiği beyitlerin oldukça fazla olduğu kasideler olarak karşımıza çıkmaktadır. Hasen Efendi Beyhem için yazılmış olan kaside ise mukaddimesi gazel olan bir ihvâniyyât şiiridir.

Yûsuf el-Esîr'in evlilik kutlaması için şiir yazdığı kişilerden ilk ele alınacak olanı Hacı Huseyn Efendi Beyhem el-'Aytânî'dir. Kendisi el-Cem'iyetu'l-'İlmiyyetu's-Sûriyye'nin başkanlığını yapmıştır. Aynı zamanda Mağâsîdî'l-İslâmiyye Cemiyeti ve Mecmû'u'l-'Ulûm Dergisi'nin kurucularından birisidir. Ayrıca 1877 yılında Meclis-i Meb'ûsân'a Beyrut temsilcisi olarak seçilmiştir.

¹⁹⁵ Mesut Ergin, “Osmanlı Dönemi Arap Şiirinde Sosyal Unsurlar”, 42.

1833 yılında Beyrut'ta dünyaya gelen ve şairin, kasidenin sonunda düştüğü tarihe göre h.1271/m.1854 yılında evlenen Hacı Huseyn Efendi bu bilgiye göre evlendiğinde 21 yaşındadır. Yûsuf el-Esîr, mukaddimesi gazel olan şiirinde kibar ve iyilik sahibi biri olduğunu belirttiği ve kendisine dua ettiği Huseyn Efendi'nin evliliğini şu beyitlerle kutlamıştır:¹⁹⁶ [Silsile]

9 أَوْ خُذْ بِيَدِي كَيْ أَرَى زَفَافَ حُسَيْنٍ إِذْ كُلُّ كَرِيمٍ بِحُسْنٍ ذَلِكَ جَدْلَانِ
10 يُدْعَى بِحُسَيْنٍ تَحَبُّبًا وَجَزِيلُ حُسْنٍ مَعَ لُطْفٍ بِهِ وَعَايَةُ إِحْسَانِ
11 فَاللَّهُ يُهْنِيهِ فِي الْحَيَاةِ دَوَامًا بِالْعُرْسِ لِيَلْقَى بَنِي بَنِيهِ ذَوِي شَانَ

9-Yahut elimi tut ki Huseyn'in düğünü göreyim. Çünkü her asil kişi bu [düğünün] güzelliği ile mutlu olur.

10-Sevildiği için Huseyn diye çağrılır. Kibarlığıyla birlikte oldukça nezaket sahibi ve gayet iyilikseverdir.

11-Allah bu düğünle onu hayatta daima mutlu etsin ki şan sahibi torunlarını görsün.

Yûsuf el-Esîr'in, evliliğini kutalama amacıyla şiir yazdığı kişilerden bir başkası da Meclis-i Meb'ûsân'ın II. Dönem meb'uslarından biri olan¹⁹⁷ Abdurrahim Efendi Bedrân'dır.

Şair, muvaşşah tarzında yazdığı ve 27 beyitten oluşan kasidesinin kendisini methettiği bir bölümünden sonra sözü Bedrân'ın evliliğine getirmiş ve onu şu beyitlerle tebrik etmiştir:¹⁹⁸ [Remel]

23 وَوَلَدًا جَعْتُ أَهْنِيهِ أَنَا وَكَذَا إِخْوَتَهُ الْعُرَّ الْكِرَامِ
24 لَا يَزَالُونَ بَعِزًّا وَهَنَا وَيَدُومُونَ جَمِيعًا بِانْتِظَامِ
25 وَوَيْرَى كُلُّ سَعِيدًا مُحْسِنًا فَيُخَالُونَ بُدُورًا بِالتَّمَامِ
26 وَأَحْيِيهِمْ بِنِظْمِ ثَمَمًا يُوَشَّاحِ مُحْكَمِ أَنْدُلُيسِي

23-Bu nedenle ben onu ve asil, şerefli kardeşlerini tebrik ediyorum.

¹⁹⁶ Yûsuf el-Esîr, *er-Ravdu'l-Eriq*, 22-23.

¹⁹⁷ Yılmaz Kızıltan, *I. Meşrutiyetin İlanı ve İlk Osmanlı Meclis-i Mebusanı*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Genel Türk Tarihi Anabilimdalı, Ankara, 1994, 147.

¹⁹⁸ Yûsuf el-Esîr, *er-Ravdu'l-Eriq*, 64.

24-Her daim izzet ve afiyette olsunlar! Hep birlikte düzen içerisinde kalsınlar!

25-Her biri mutlu ve iyilik sahibi olarak görülsün ve tam dolunaylar olarak kabul görsünler.

26-Sağlam bir Endülü's kuşağıyla tamama eren nazmıyla selamlıyorum onları.

2.1.2. Doğum Kutlaması

Divanda yer alan kutlama amaçlı yazılmış ihvâniyyât şiirlerinin bir başka konusu da doğumdur. Şair, çocuk sahibi olan dostlarını da tıpkı evlilikte olduğu gibi şiir yazarak tebrik etmiştir.

Yûsuf el-Esîr'in bu anlamda ele alınacak ilk şiiri, Ömer Efendi el-Unsî'nin Yûsuf adını verdiği çocuğunun doğumunu tebrik etmek için yazmış olduğu şiirdir:¹⁹⁹ [Mütekârib]

تَشْرُفُ	بِهِ	الْمَعَالِي	سَمَاءُ	بَدَا	هَيْلَالٌ	وَبَدْرٌ	لِشَّمْسٍ	1
يُعْرَفُ	ذَا	مُحْيَاهُ	بِسِيمَا	الْهُدَى	أَهْلٍ	خَيْرٍ	مِنْ	2
يُوصَفُ	بِهِ	مَعْنَى	وَذَلِكَ	نَسْبَةً	لَهُ	حَقًّا	الْأُنْسِ	3
يُوسَفُ	الْهُدَى	عُلَامٌ	وَأَرَّخَ	بِتَوْفِيْقِهِ	أَبَاهُ		فَبَشَّرَ	4

1-Hem güneşin hem de ayın yüceliklerin gökyüzünün kendisiyle şereflendiği bir hilali vardır.

2-Hidayet ehlinin en hayırlısından dünyaya geldi ve bu yüzün simasıyla bilinir.

3-Onun gerçekten dostlukla bağı vardır. Bu kendisiyle nitelendiği manadır.

4-Babasını bu muvaffakiyetinden dolayı müjdele ve el-Hudâ'nın oğlu Yûsuf diye tarih düş.

Şair, Şeyh Kâsım el-Kistî'ye oğlu Hasan'ın doğumu münasebetiyle yazdığı şiirinde ise Allah'ın insanlara bahşettiği en büyük nimetin zeki ve akıllı bir çocuk olduğunu belirttikten sonra sözü Hasan'a getirmiş ve onun sayesinde babasının tebrik haberlerini

¹⁹⁹ Yûsuf el-Esîr, *er-Ravdu'l-Erîd*, 36.

aldığını zikretmiştir. Mutluluklar getiren o seneyi de tarih düşerek şiirinde şöyle aktarmıştır:²⁰⁰ [Münserih]

1 كَمْ لِلإِلَهِ عَلَى الْوَرَى مِنْهُ وَأَجْلُهَا النَّجْلُ الذِّكِيُّ الْفَطْنُ
2 مِثْلُ النَّجِيبِ ابْنِ النَّجِيبِ وَمَنْ قَدْ طَابَ فِيهِ الْعَيْشُ وَالزَّمَنُ
3 أَعْنِي بِهِ بَدْرُ الْعَلَا حَسْنَا فَرَعُ بَنِي الْمَجْدِ لَا يَهْنُ
4 فِيهِ تَزْفُ التَّهْنَاتُ إِلَى أَبِيهِ ذَاكَ الْفَاضِلُ اللَّسِينُ
5 شُكْرًا لِعَامِ بِالسُّرُورِ أَتَى أَرَحْتُ فِيهِ عُلَامُهُ حَسَنُ

1-Allah-u Teâlâ'nın insanlara nice ihsanları vardır. Bunların en büyüğü ise zeki ve kıvrak zekâlı çocuktur.

2-Tıpkı iyi bir yaşantı ve zamana sahip olan asil oğlu asil gibi.

3-Onunla yüceliklerin dolunayı Hasan'ı kastediyorum. [O], şerefi elde etmekte güçlük çekmeyecek olan bir torundur.

4-Onun [sayesinde] tebrikler; yüce ve belîğ babasına yöneltiliyor.

5-Mutluluklar getiren bu yıla şükürler olsun. Ben de ona oğlu Hasan'ın tarihini düştüm.

Şair doğum münasebetiyle yazmış olduğu bir başka kasidesinde, dönemin Beyrut Kadısı olan Şerîf Efendi'yi üstün özelliklerini zikrederek övdükten sonra torunu Ziyâuddîn'in doğumunu tarih düşerek şu beyitlerle kutlamıştır:²⁰¹ [Tavîl]

2 فَيَا حُسْنَ مَا تَحْوِي مِنَ الْعِلْمِ وَالتَّقَى وَيَا حَبْدًا حُسْنُ الشَّمَائِلِ وَالْوُدِّ
3 إِذَا كُنْتَ فِي قَوْمٍ وَأُبْعِدْتَ عَنْهُمْ يُرَى عِنْدَهُمْ تَكَرُّرُ شُكْرِكَ كَالْوَرْدِ
4 فَأَنْتَ شَرِيفٌ أَيْنَمَا كُنْتَ وَالَّذِي يُلَاقِيكَ يُهْدَى ثُمَّ يَدْعُوكَ يَا رُشْدِي
5 فَلَا زِلْتَ فِي تِلْكَ الْفَضَائِلِ خَالِدًا لَتَدْعُو مَنْ يُدْعَى بِدَا الْإِسْمِ بِالْجَدِّ

2-İlim ve takva barındıran şey ne güzeldir. Güzel ahlakın ve muhabbetin güzelliği ne hoştur!

²⁰⁰ Yûsuf el-Esîr, *er-Ravdu'l-Erîd*, 42.

²⁰¹ Yûsuf el-Esîr, *er-Ravdu'l-Erîd*, 47-48.

3-Sen bir topluluğun yanında bulunup da onlardan ayrılırsan, onlarda sürekli güle benzeyen şükür görürsün.

4-Sen nerede olursan ol şeref sahibisin. Seninle kim karşılaşırsa doğru yola eriştirilir. Sonra seni “ey rüşdüm” diye çağırır.

5-Bu erdemler içerisinde daim olası ki bu isimle çağrılanı samimiyetle çağırasın.

2.1.3. Rütbe Kutlaması

Yûsuf el-Esîr evlilik ve doğum kutlamalarının dışında devlet adamlarının elde ettiği rütbelere ve yeni vazifelerden dolayı da kutlama maksadıyla şiir yazmıştır. Bunun divanda yer alan tek örneği; Sultan Abdülhamid tarafından 1884 yılında Cebel-i Lubnân Sancağı'na bağlı Şûf Kazası'na Kaymakam olarak atanan ve Rutbe-i Sâniye Nişanı alan Nesîb Bey Canbulâf'ı (1855–1922) kendisine tevdi edilen yeni vazifeden dolayı kutlamak için kaleme aldığı kasidedir.

Şiirin esas yazılış amacı kutlama olsa da mukaddime kısmının uzun medîh beyitlerinden oluşması dikkat çekicidir. Zira 21 beyitten oluşan kasidenin 18 beytinde şiirin muhatabı olan Nesîb Bey'in üstün vasıfları dile getirilmiştir. Bunlar; kasidenin 5. ve 11. beyitleri arasında belirtildiği üzere asalet; 12. ve 15. beyitler arasında dile getirildiği üzere iffet ve yüce ahlak sahibi olma ile 16. ve 18. beyitler arasında ele alınan adalet ve iyi yönetim gibi özelliklerdir.²⁰²

Kendisi de bir yönetici olan Nesîb Bey Canbulâf'ın övüldüğü bu özellikler daha önce “Devlet Adamlarını Medîh” başlığı altında incelenen yöneticilerin methedildiği özelliklerle örtüşmektedir. Bu kasideyi söz konusu medîh şiirlerinden ayıran ve ihvâniyyât şiirleri arasında değerlendirilmesine neden olan özellik ise kasidenin sonunda yer alan ve şairin Nesîb Bey'i yeni görevinden dolayı tebrik ettiği şu beyitlerdir:²⁰³ [Basît]

19 إِيَّيَّ أَهْنِي عَنْ حُبِّ سَعَادَتِهِ بِمِنْحَةٍ دَامَ فِي مَسْرَاهُ يُعْلِيهَا
20 ذِي نِعْمَةٍ سَرَّتِ الْأَحْبَابَ قَاطِبَةً وَكُلُّهُمْ أَطْبَبُوا فِي شُكْرِ مُوَلِّيهَا
21 عَبْدِ الْحَمِيدِ الَّذِي تَارِيحُهُ بَهَجٌ يَمُنُّ بِالرُّتْبَةِ الْأُولَى لِأَهْلِيهَا

²⁰² Bkz. Yûsuf el-Esîr, *er-Ravdu'l-Eriq*, 39-40.

²⁰³ Yûsuf el-Esîr, *er-Ravdu'l-Eriq*, 40.

19-Kendisine bahşedilen [görev] sebebiyle eriştiği saadeti içtenlike tebrik ediyorum. Yürüdüğü [bu] yolda her daim vazifesini yüceltsin.

20-Bu, tüm dostları mutlu eden bir nimettir. Onların hepsi de o [vazifeyi] verene uzun uzun şükranlarını sunmuşlardır.

21-Ki o [vazifeyi veren], geçmişi bahtiyarlık olup en yüksek rütbeyi de ehline teslim eden Abdülhamid'dir.

Şair yeni görevinden dolayı Nesib Bey'i tebrik ederken bu görevi kendisine tevdi eden Sultan II. Abdülhamid'i de zikretmeyi unutmamış ve son beyitte işi ehline vermesinden dolayı onu da övgüyle zikretmiştir.

2.2. Takriz

Takriz ilk olarak Memlukler döneminde ortaya çıkmış ve Osmanlılar döneminde şiir yazılmaya devam edilmiş bir konudur.²⁰⁴

Takriz için yazılan şiirler genel anlamda medih yahut gazel şiirleri gibi beyit sayısı fazla olan şiirler olarak karşımıza çıkmamaktadır. Bu şiirlerde genellikle birkaç beyitle kitabın içerdiği bilgilere değinildikten sonra eserin müellifinin edebî yönünün üstünlüğüne, eserin sahip olduğu hoş anlatım üslubuna temas edilerek eser ve müellifin övüldükleri görülmektedir.

Söz konusu şiirler birbirine benzer üslupta yazılmıştır. Bu da aralarında bazı ortak yönler meydana getirmiştir. Takrizler ele alınırken her bir şiir tek tek ele alınmayacak, sahip oldukları ortak yönler ön plana çıkarılarak beyitlerle örneklendirilecektir. Bu ortak yönler “şairin veya müellifin sahip olduğu dil becerisine vurgu ve eserin methedilmesi”, “şair yahut müellifin adının zikredilmesi”, “eserin sahibinin hem edebî yönünün hem de şahsiyetinin ön plana çıkarılarak övülmesi” olarak karşımıza çıkmaktadır.

Meydana gelebilecek karışıklığı ortadan kaldırmak adına şiirlerin hangi kitaplar için yazıldığına dair bir tablo vermek yararlı olacaktır. Beyitler örnek verilirken birkaç istisna dışında divandaki sıralama gözetilecektir.

²⁰⁴ el-Kalkaşendi, *Subhu'l-Aşâ*, XIV, 335-340.

Kitabın Adı	Müellifi	Konusu	Takrizin Beyit Sayısı
Luḡtatu'l-'Aclân	Siddîk Ḥasen Ḥân	Dil, Tarih, Biyografi	11
Tercumânu'l-Efkâr	Ebu'l Ḥasen Ḳâsım el-Kistî el-Beyrûtî	Divan	12
Sırru'l-Leyâl fî'l-Ḳalbi ve'l-İbdâl	Aḥmed Fâris Şidyâḳ	Dil	15
-	Misbâḫ Efendi	Divan	2
-	Neḳûla (Niḳola) Efendi Naḳḳâş	Divan	10
el-Mir'âtu'l-Ġaribe	Ebu'l Ḥasen Ḳâsım el-Kistî el-Beyrûtî	Divan	7
Urzetu Lubnân	Mârûn Efendi en-Naḳḳâş	Roman	7
-	-	-	16
el-Kelimu'n-Nevabiĝ Ḥâşiyesi	Muḥammed Efendi el-Kistî	Belagat	4
-	Ömer Efendi el-Unsî	Divan	8

Tabloda da görüldüğü üzere Yûsuf el-Esîr'in divanında yer alan 67 şiirin 10'unu takrizler oluşturmaktadır. Bu sayı toplam kaside sayısının %15'ine tekabül etmektedir. Söz konusu takrizlerin 5'i şiir divanı, 1'i roman, 1'i dil, 2'si de islâmî ilimler alanında telif edilmiş kitaplar için yazılmıştır. (Geriye kalan 1 takriz şiirinin hangi eser ve müellifi için yazıldığı tespit edilememiştir.) Bu durum şairin hem edebiyat ve edebiyatçılarla hem de ilim adamlarıyla kuvvetli bir ilişkisinin bulunduğu bir göstergesi olarak karşımıza çıkmaktadır.

Yûsuf el-Esîr'in takrizlerinde ilk ele alınacak husus şairin veya müellifin sahip olduğu dil becerisine yapılan vurgu ve eserin methedilmesidir. Bu kapsamda incelenecek olan ilk beyitler Yûsuf el-Esîr'in Sıddîk Hasan Hân'a²⁰⁵ ait "Luḳṭatu'l-'Aclân"²⁰⁶ adlı eserine yazmış olduğu takrizdir. Yaptığı güzel benzetmelerle eseri överek şiirine başlayan şairin, sonraki beyitlerde kitabın müellifini methederek şiirini sonlandırdığı görülmektedir.²⁰⁷ [Hafif]

1	أَعْمُودٌ تَنْظَمْتُ	مِنْ جُمَانٍ	تَتَحَلَّى	بِهَا صُدُورُ	الْحِسَانِ
2	أَمْ جِنَانٌ فِيهَا	حَمَائِلُ زَهْرٍ	وَفُنُونُ	الثَّمَارِ فِي	الْأَفْئَانِ
3	أَمْ كِتَابٌ حَوَى	التَّوَارِيخَ طُرًّا	وَبَيَانَ	الْأَدْيَانَ	بِالِإِتْقَانِ
4	دُوْ اخْتِصَارٍ بِلَا	اخْتِلَالٍ لِهَذَا	قَدْ تَسَمَّى	بِلُفْطَةِ	الْعَجَلَانِ
5	فَلَهُ اللهُ مَا	أَلَدَّ وَأَشْهَى	مَا حَوَى مِنْ	بَدِيعِ حُسْنِ	الْبَيَانِ
6	فَائِقُ رَائِقُ	أَنْيَقُ زَيْقُ	مُعْجَبٌ مُطْرِبٌ	رَشِيقُ	الْمَبَانِي
7	مَا سَمِعْنَا	بِمِثْلِهِ أَوْ	رَأَيْنَا	فَلِهَذَا	نَصُونُهُ فِي
8	حَفِظَ اللهُ	أَنْمَلًا نَمَقْتَهُ	وَفُؤَادًا	أَلْقَى لَيْلَكَ	الْبَنَانِ
9	يَا لَهُ مِنْ	مُصَنَّفٍ لِبَدِيعِ	بَيَانٍ	أَزْرَى	عَلَى الْهَمْدَانِي
10	قُلْتُ لَمَّا	رَأَيْتُهُ صَحَّ مَا	قَدِ	كَلَامُ السُّلْطَانِ	كَالسُّلْطَانِ
11	فَجَزَاهُ	الْإِلَهَ عَنَّا	بِحَيْرٍ	نَافِعًا	لِللُورَى عَظِيمِ الشَّانِ

1-Güzel kadınların bağlarının süslendiği, büyük inciden dizilmiş bir kolye midir?

2-Yoksa taze dallarında çiçek bahçelerinin ve çeşit çeşit meyvenin olduğu bir gölgelik midir?

3-Yahut tüm tarihleri ve dinlerin eksiksiz beyanlarını içeren bir kitap mıdır?

4-Eksiksiz bir özete sahiptir. Bu nedenle Luḳṭatu'l-'Aclân adını almıştır.

²⁰⁵ Tam adı Ebu't-Tayyib Muhammed Sıddîk Bahâdır Hân b. Hasan b. Ali el-Kannevcî (ö.1307/1890) olan Hindistanlı âlimdir. Detaylı bilgi için bkz. Abdulhamit Birışık-A. Cüneyt Eren, "Sıddîk Hasan Han", *DİA*, İstanbul, 2009, XXXVII, 96-98.

²⁰⁶ Tam adı "Luḳṭatu'l-'Aclân Mimmâ Temessu ilâ Ma'rifetihî Hâcetu'l-İnsân" olan kitap 1878 yılında Bopal'de, h.1296 yılında İstanbul'da ve 1985 yılında Beyrut'ta basılmıştır. Detaylı bilgi için bkz. Birışık-Eren, "Sıddîk Hasan Han", XXXVII, 96-98.

²⁰⁷ Yûsuf el-Esîr, *er-Ravdu'l-Eriḳ*, 36-37.

5-Allah için, beyanın eşsiz güzelliklerinden içerdikleri ne kadar lezzetli, ne kadar hoştur!

6-Üstün, ince, zarif ve ışıltılıdır. Hayranlık uyandırır, neşelidir ve endamı yerindedir.

7-Onun gibisini ne duyduk ne de gördük bu nedenle onu kalplerde muhafaza ederiz.

8-Allah, onu süsleyen o parmak uçlarını ve bu parmak uçlarına şarkılar söyleyen gönlü muhafaza etsin!

9-Bedi ve Beyan için [kaleme alınan], Hemedâni'yi [bile] hor gören ne güzel bir eserdir!

10-Onu gördüğüm zaman şu sözün ne kadar doğru olduğunu anladım: Sultanın sözü sultan gibidir.

11-Allah bize karşılık onu mahlûkat için faydalı ve önemi büyük bir hayırla mükâfâtlandırın.

Şiirin ve şairinin sahip olduğu güzelliklerin zikredildiği bir diğer takriz, Yûsuf el-Esîr'in Ebu'l-Hasen Kâsım el-Kistî'nin iki divanından biri olan *Tercumânu'l-Efkâr* için yazmış olduğu şu beyitlerdir:²⁰⁸ [Tavîl]

1 خَلِيلِيَّ كَمْ قَدْ جَدَّ فِي النَّاسِ شَاعِرٌ وَلَيْسَ لَهُ بَيْتٌ مِنَ الشَّعْرِ عَامِرٌ
2 وَأَحْسَنُ شِعْرِ مَا تَرَاهُ مُهَدَّبًا بَلِيغًا بِهِ يَلْتَدُّ بَادٍ وَحَاضِرٌ
3 بِهِ تَطْرَبُ الْأَسْمَاعُ مِنْ كُلِّ مُنْشِدٍ وَبَحْرِي بِهِ الْأَمْثَالُ وَهِيَ سَوَائِرُ

1-Dostlarım, insanlar arasına nice şair eklendi de onun şiirle mamur bir evi olmadı.

2-En güzel şiir, ince ve beliğ olarak gördüğün ve bedevinin de şehitlinin de lezzet aldığı şiirdir.

3-Her okuyanla kulaklar onunla şenlenir. İnsanlar arasında yayılırken onunla darbu meseller söylenir.

Yukarıdakine benzer bir anlatım Yûsuf el-Esîr tarafından bu kez Niçola Efendi Nakşkâş'ın divanı için yazılmış olan şiirde karşımıza çıkmaktadır.²⁰⁹ [Tavîl]

²⁰⁸ Yûsuf el-Esîr, *er-Ravdu'l-Erîd*, 29-30.

1 إِذَا رُمْتَ أَنْ تَحْطَى بِشِعْرِ مُهَدَّبٍ بَلِغِ سَلِيقِي عَدِيمِ التَّكْلِيفِ
 2 يَمُرُّ كَسَلْسَالٍ حَلَا فِي طَلَاوَةِ بِالْأَطْفِ أَسْلُوبٍ خَلَا عَنْ تَعَسُفِ
 3 يُحَاكِي أَنْسَجَامَ الْمَاءِ عِنْدَ أَحْدَارِهِ فَيَشْرِبُهُ الذَّوْقُ السَّلِيمُ وَيَكْتَفِي
 4 فَذُونِكَ دِيْوَانًا مِنْ الشَّعْرِ دُونَهُ دَوَاوِينُ أَسْلَافٍ كَرُوضِ مُسَلَّفِ

1-İnce, doğal ve zorlamadan uzak,

2-Arı su gibi [boğazdan] geçen, zerafetiyle tatlı, en latif üslupla aşırılıktan uzak,

3-Dökülen suyun insicamına benzeyen ve zevk-i selim sahibinin içip de onunla yetineceği bir şüre nail olmak istersen,

4-İşte sana önceki kimselerin divanlarının kendisinden daha aşağıda kalacağı, bahçe gibi bir şiir divanı.

Cârullâh ez-Zemaḥşerî'nin el-Kelîmu'n-Nevabîğ kitabına Muḥammed Efendi el-Kistî'nin yazmış olduğu haşiye için kaleme aldığı takrizde Yûsuf el-Esîr müellifi ve kitabı şöyle övmektedir:²¹⁰ [Basît]

1 هَذَا كِتَابٌ بَلَاغَاتٍ مُؤَلَّفَةٌ بِفَضْلِهِ قَدْ أَقَرَّ الْعَرَبُ وَالْعَجَمُ
 2 عَزَّ النَّظِيرُ لَهُ حَتَّى لَقَدْ شَهِدُوا بِأَنَّهُ فِي الْعُلُومِ الْمُفْرَدِ الْعَلَمُ
 3 وَقَدْ أَصَابَ مُحَشِّيهِ وَضَابِطُهُ مِنْ حَيْثُ وَافَقَ لِلْمَعْنَى بِهِ الْكَلِمُ
 4 فَأَلْبَسَ الْأَصْلَ تَفْسِيرًا يُسْرُّ بِهِ إِذَا تَأَمَّلَ فِيهِ الْحَادِثُ الْقَهْمُ

1-Bu, yazarının üstünlüğünü Arapların ve Acemlerin kabul ettikleri bir belâğat kitabıdır.

2-Onun benzeri az bulunur. Hatta onlar onun ilimlerde eşsiz ve seçkin olduğuna şahitlik etmişlerdir.

3-Onu zabt eden ve ona haşiye yazan isabet etmiştir. Kelimeler [kast edilen] anlamlarla örtüşmüştür.

4-Asıl kitaba, usta ve anlayış sahibi kimselerin dikkatle baktığı zaman hoşnut olacağı bir tefsir [elbisesi] giydirmiştir.

²⁰⁹ Yûsuf el-Esîr, *er-Ravdu'l-Erîd*, 50.

²¹⁰ Yûsuf el-Esîr, *er-Ravdu'l-Erîd*, 58.

Ömer Efendi el-Unsi'nin divanı için yazmış olduğu şiirde ise Yûsuf el-Esîr onun şiirini inci gerdanlığa benzetmektedir. Ayrıca şiirinin edebiyat zevki olan insanlara şekerden daha tatlı geldiğini söyleyip şiirini övmesinin ardından Ömer Efendi'yi de edepli ve nazik bir insan olarak niteleyerek methetmektedir.²¹¹ [Tavîl]

1 أَلَا إِنَّ هَذَا الشُّعْرَ مِنْ أَفْخَرِ الشُّعْرِ وَمَا هُوَ إِلَّا كَالْعُقُودِ مِنَ الدُّرِّ
2 فَتَاظِمُهُ حُرٌّ رَقِيقٌ مُهَدَّبٌ فَكَانَ حَرِيًّا أَنْ يُقَوِّمَ بِالتَّبْرِ
3 إِذَا مَرَّ فِي سَمْعِ الْأَدِيبِ وَفِكْرِهِ يَرَى ذَوْقَهُ أَحْلَى مِنَ السُّكَّرِ الْمِصْرِيِّ

1-Bu şiir en görkemli şiirlerdendir ve o, inciden yapılmış bir gerdanlık gibidir.

2-Onu nazmeden özgür, nazik ve edeplidir. Altınla ödüllendirilmeye layıktır.

3-Bir edebiyatçının kulağına ve düşüncesine uğradığı zaman onun Mısır şekerinden daha tatlı olduğunu görür.

Yûsuf el-Esîr'in takrizlerinde dikkat çeken bir başka husus şair yahut müellifin adının şiirde zikredilmesidir. Yazmış olduğu takriz şiirlerinin biri hariç²¹² tamamında bu durum görülmektedir. Örneğin Ebu'l-Hasen Kâsım el-Kistî'nin divanına yazmış olduğu takrizde Yûsuf el-Esîr, Ebu'l-Hasen'in divanını methettiği şiirin 4. beytinin ardından gelen beyitte şairin ismini zikrederek bahsi geçen üslubu yansıtmıştır.²¹³ [Tavîl]

4 كَدِيوَانٍ مَنْ فِي الْعَصْرِ أَصْبَحَ نَظْمُهُ
5 أَبِي الْحَسَنِ الْكِسْتِيِّ مَنْ شَهِدَتْ لَهُ
يُضَاهِي بُجُومَ اللَّيْلِ وَهِيَ زَوَاهِرُ
عُدُولُ دَوِي الْأَبَابِ وَالْأَمْرُ ظَاهِرُ

4-Asrımızda, nazmı gecenin ışıldayan yıldızlarına benzeyen kişinin.

5-Akıl sahiplerinin dürüstlüklerinin şahadet ettiği kişi Ebu'l-Hasen el-Kistî'nin divanı gibi ki durum açıktır.

el-Esîr, Ebu'l-Hasen el-Kistî'nin diğer divanı için yazmış olduğu takrizde yine adını zikrederek aynı üslubu kullanmayı sürdürmüştür.²¹⁴ [Vâfir]

6 جَلَاهُ لَنَا أَبُو حَسَنِ بَدِيعًا بَطْبَعِ رَقِّ بِالتَّحْرِيرِ لُطْفًا

²¹¹ Yûsuf el-Esîr, *er-Ravdu'l-Eriç*, 75.

²¹² Söz konusu şiir Kelîmu'n-Nevâbiğ kitabının haşiyesi için yazmış olduğu takriz şiiridir. Bkz. Yûsuf el-Esîr, *er-Ravdu'l-Eriç*, 58.

²¹³ Yûsuf el-Esîr, *er-Ravdu'l-Eriç*, 37.

²¹⁴ Yûsuf el-Esîr, *er-Ravdu'l-Eriç*, 54.

7 مَطَالِعُهُ تَرُوقُ مُطَالِعِيهِ كَمَا حُسْنُ الْحَوَاتِمِ فِيهِ يُلْفَى

6-Ebû Hasen, ince tabiatıyla, lütuf gösterip kaleme alarak onu bize eşsiz bir şekilde aşikâr etmiştir.

7-Matla‘ beyitleri onu mütalaa edenlerin hoşuna gider. Ayrıca güzel hatimleri de vardır.

Ömer Efendi el-Unsî'nin divanına yazmış olduğu takrizin dördüncü beytinde Yûsuf el-Esîr, şairin ismini zikrederek diğer takriz şiirlerindeki üslubu kullanmayı sürdürmüştür.²¹⁵ [Tavîl]

4 إِلَى عَمَرَ الْأُنْسِيِّ يُنْسَبُ وَهُوَ فِي بَنِي عَصْرِهِ كَالْبَدْرِ فِي الْأَنْجَمِ الزُّهْرِ

4-Ömer el-Unsî'ye nisbet edilir ki o çağdaşları arasında ışık saçan yıldızların arasındaki dolunaydır.

Eser sahibinin isminin zikredildiği bir başka örnek de Mârûn Efendi en-Naqqâş'ın Urzetu Lubnân adlı romanına yazılmış olan beyitlerde karşımıza çıkmaktadır. Şair eseri övdükten sonra sözü Mârûn Efendi'ye getirmiş, ismini zikrettikten sonra ona teşekkür ederek şiirini sonlandırmıştır.²¹⁶ [Meczûu'r-Recez]

5 أَعْنِي بِهِ مَارُونَ مَنْ أَبَدَعَهَا بِالْعَرَبِيِّ

6 شُكْرًا لَهُ مِنْ فَاضِلٍ فَازَ بِكُلِّ الْأَرْبِ

5-Bu [sözümle] onu, Arapça olarak ortaya koymuş olan Mârûn'u kastediyorum.

6-Bütün hedeflerine ulaşmış olan o değerli [kimseye] teşekkür ediyorum.

Yûsuf el-Esîr bir takrizinde ise kitabın müellifi yerine kitabın ismini zikretmeyi tercih etmiştir. “Luḳṭatu'l-‘Aclân” kitabına yazmış olduğu takrizde bunun örneği görülmektedir.²¹⁷ [Hafîf]

4 ذُو اخْتِصَارٍ بِلَا اخْتِلَالٍ لِهَذَا قَدْ تَسَمَّى بِالْقِطْعَةِ الْعَجَلَانِ

4-Eksiksiz, öz bir [anlatımı] vardır. Bu nedenle Luḳṭatu'l-‘Aclân adını almıştır.

²¹⁵ Yûsuf el-Esîr, *er-Ravdu'l-Eriḳ*, 75.

²¹⁶ Yûsuf el-Esîr, *er-Ravdu'l-Eriḳ*, 55

²¹⁷ Yûsuf el-Esîr, *er-Ravdu'l-Eriḳ*, 30.

Yûsuf el-Esîr'in takriz şiirlerinde görülen bir başka özellik de kendisine şiir yazılan eser sahibinin hem edebi yönünün hem de şahsiyetinin ön plana çıkarılarak övülmesidir. Bu duruma ilk örnek Kâsım el-Kistî'ye yazılmış olan şiirdir.²¹⁸ [Tavîl]

7 لَهُ تَحْضُرُ الْأَدَابِ حِينَ يُرِيدُهَا
8 فَيُنشِئُ مِنْهَا مَا يُرِيدُ وَيَصْطَفِي
9 فَكَمْ غَاصَ فِي بَحْرِ الْبَلَاغَةِ فَاهْتَدَى
10 وَعِنْدَ ذَوِي الْأَلْبَابِ جَلَّ مَقَالُهُ
وَتَخَضَعُ طَوْعًا عِنْدَهُ وَهُوَ أَمْرُ
مِنَ اللَّفْظِ مَا تَصْبُو إِلَيْهِ الْخَوَاطِرُ
لِحُسْنِ مَعَانٍ كُلُّهُنَّ جَوَاهِرُ
وَقَدْ عُقِدَتْ مِنْهُمْ عَلَيْهِ الْخَنَاصِرُ

7-O istediği vakit edebiyat ona gelir ve o emrettiğinde ona boyun eğer.

8-Onlardan dilediğini ve düşüncelerin özendiği lafızlardan seçtiklerini yazar.

9-Nice kez belagat denizine dalmıştır da tamamı mücevher olan güzen manalar keşfetmiştir.

10-Akıl sahipleri nezdinde sözü yücedir ve onların serçe parmakları ondan dolayı düğümlenmiştir.

Bu övgülere bir başka örnek de Niçola Efendi Nakşâş'ın divanına yazılan takriz şiirinde yer alan beyitlerdir.²¹⁹ [Tavîl]

7 فَمَنْ شَاءَ نَظَّمَ الشُّعْرَ يَسْئَلُكَ سَبِيلَهُ
8 أَلَيْسَ الَّذِي وَشَى وَمَنْمَ بُرْدَهُ
9 بَرِيْعٌ وَدِيْعٌ فَاضِلٌ غَيْرَ أَنَّهُ
وَيَجْرِي كَمَجْرَاهُ الْجَمِيلِ وَيَقْتَفِي
فَتَى يَجْتَبِيهِ كُلُّ شَهْمٍ وَيَصْطَفِي
أَدِيْبٌ أَرِيْبٌ كَامِلٌ ذُو تَلَطُّفٍ

7-Kim şiir nazmetmek isterse onun yolunu tutsun. Onun güzel mecrasında gitsin ve onu izlesin.

8-Onun elbisesini işleyip süsleyen her soylunun seçip üstün tuttuğu o genç değil midir!?

9-Akllı, yumuşak huylu ve erdemlidir. Şu da var ki edip, mahir, kâmil ve letafet sahibidir.

²¹⁸ Yûsuf el-Esîr, *er-Ravdu'l-Erîd*, 37.

²¹⁹ Yûsuf el-Esîr, *er-Ravdu'l-Erîd*, 50.

Yûsuf el-Esîr Mârûn Efendi Nakkâş'ın *Urzetu Lubnân* adlı romanı için yazmış olduğu takrizde “*edebiyatın sanatlarına vakıf olmuş bir kimse*” ve “*bütün hedeflerine ulaşmış olan o değerli [kimseye]*” ifadelerine yer vererek onun hem edebî yönüne hem de şahsiyetine dair övgüsünü ortaya koymuştur.²²⁰ [Meczûu'r-Recez]

كَالرُّطْبِ	فُكَاهَةً	أَمَّرْتُ	رِيَاضٌ	هَدِي	1
لَعِبٍ	فِي	رُكِبْتُ	قَدْ	أَمَّ حِكْمٌ	2
طَرِبٍ	مِنْ	مَنْ	يَرُفُصَ	أَنْ	3
الْأَدَبِ	فُنُونٌ	مَنْ	فِكْرٍ	ذِي	4
بِالْعَرَبِي	أَبْدَعَهَا	مَنْ	مَارُونَ	بِهِ	5
الْأَرَبِ	بِكُلِّ	فَازَ	مِنْ	لَهُ	6
الذَّهَبِ	بِمَاءٍ	نَفْسٌ	نَقَّاشَهَا	عَلَى	7

1-Bu meyve veren bir bahçe gibidir. Taze hurma gibi yüz güldürür.

2-Yahut oyun formunda dizilmiş hikmetler [gibidir].

3-Onu dinleyenler coşkudan dolayı neredeyse oynarlar.

4-Veyahut bu, edebiyatın sanatlarına vakıf bir kimsenin düşüncelerinin ürünüdür.

5-Bu [sözümle] onu Arapça olarak ortaya koymuş olan Mârûn'u kastediyorum.

6-Bütün hedeflerine ulaşmış olan o değerli [kimseye] teşekkür ediyorum.

7-Onun nakkâşının hakkı, altın suyuyla nakşetmektir.

Bu şiir aynı zamanda romanın 1869 yılında Beyrut'ta yapılan baskısının 421. sayfasında yer almaktadır.²²¹

Yûsuf el-Esîr'in kaleme almış olduğu takrizlerde şiire genellikle eserin ve müellifin methedilerek başlandığı görülmektedir. Müellifin edebî yönüyle olduğu kadar şahsiyeti bakımından da övüldüğü söz konusu şiirlerin çoğunda şair eser sahibinin adını zikretmeyi ihmal etmemiştir. Dolayısıyla Yûsuf el-Esîr'in yazmış olduğu takriz şiirlerinde bir üslup bütünlüğü olduğu söylenebilir.

²²⁰ Yûsuf el-Esîr, *er-Ravdu'l-Erid*, 54-55.

²²¹ Bkz. Mârûn Efendi en-Nakkâş, *Urzetu Lübnân*, el-Matba'atu'l-'Umumiyye, Beyrût, 1869, 421.

3. Gazel

Sözlüklerde delikanlıların genç kızlarla sohbet etmesi²²², kadınlarla konuşup onlarla şakalaşmak²²³ ve onlarla alaka kurmak²²⁴ gibi anlamlara gelen *gazel*; “*Bir edebiyat terimi olarak, ana teması sevgi ve aşk olup esasında sevgilinin anlatıldığı, maddi ve manevi güzelliklerinin nitelendiği, ayrılık ve aşk acısının konu edildiği ve genellikle coşkulu bir dil kullanılan şiir türüdür.*”²²⁵

Cahiliye dönemine kadar uzanan bir geçmişi olan gazel şiirleri, Arap edebiyatının her döneminde sıkça rastlanılan başlıca şiir türlerinden biridir²²⁶ Bu tür için *gazel* isminden farklı olarak *nesîb*²²⁷ *teşbîb*²²⁸ ve *tegazzul* isimleri de kullanılmaktadır. Genel görüş bu tabirlerin gazelle eş anlamlı olduğu yönündedir²²⁹ ancak kimi edebiyatçılar bu görüşü kabul etmemişler ve söz konusu kavramların gazelden farklı manalar ifade ettiğini, dolayısıyla bu tabirlerin gazelle aynı anlamda kullanılmasının doğru olmayacağını belirtmişlerdir.²³⁰

İlk dönem gazel şiirlerinde genel anlamda şairin sevgiliye duyduğu aşk ve sevgilisinin onu terk etmesi sebebiyle çektiği acılar, sevgiliden geriye kalan kalıntıların ve hatıraların başında şairin gözyaşı dökerek hüznünü anlatması, sevgilinin bedensel güzelliğinin tasviri, sevgilinin güzelliğini tamamlayan tabiat ve içki meclislerinin

²²² el-Halil, *Kitâbu'l-‘Ayn*, s. 608.

²²³ İbn Dureyd Ebû Bekr Muhammed b. el-Hasen el-Ezdî, *Cemheratu'l-Luğa*, Dâru'l-‘İlm li'l-Melâyin, thk.: Remzi Munir Be'albekki, Beyrût, 1987, II, 819.

²²⁴ el-Cevherî Ebû Naşr İsmail b. Hammâd, *eş-Şihâh Tacu'l-Luğa ve Şihâhi'l-‘Arabiyye Muratleb Tertibiyyen Elifbâiyyen*, thk.: Halil Me'mûn Şihâ, Dâru'l-Ma'rife, Beyrût, 1428/2007, 2.bs., s. 774; Mecduddin Muhammed b. Ya'kûb el-Firûzâbâdî, *el-Ķâmûsu'l-Muĥit*, thk.: Halil Me'mûn Şihâ, Dâru'l-Ma'rife, Beyrût, 1429/2008, 3.bs., s. 947.

²²⁵ Mücahit Küçüksarı, *Arap Şairlerden es-Sefercelânî ve Şiiri*, 56-57.

²²⁶ Cebbûr 'Abdunnûr, *el-Mu'cemu'l-Edebi*, 186.

²²⁷ Aĥmed İbn Fâris, *Mu'cemu Mekâyisi'l-Luğa*, thk.: 'Abdusselam Muhammed Harûn, Dâru'l-Fikr, Beyrût, 1399/1979, V, 423; Ebu'l-Faĥl İbn Manzûr Muhammed b. Mukrim b. Ali Cemâluddin el-Enşârî, *Lisânu'l-‘Arab*, 3.bs., Dâru Şâdir, Beyrût, h.1414, I, 756; Mecduddin Ebû Tâhir Muhammed b. Ya'kûb el-Firûzâbâdî, *el-Ķâmûsu'l-Muĥit*, thk.: Muhammed Na'im el-Arĥşûşi, 8.bs., Muessesetu'r-Risâle, Beyrût, 2005, s. 137.

²²⁸ Ebû Mañşûr Muhammed b. Aĥmed el-Herevî el-Ezherî, *Tehzibu'l-Luğa*, thk.: Muhammed 'Avd Mur'ib, 1.bs., Dâru İhyâi't-Turâsi'l-‘Arabî, Beyrût, 2001, XI, 198; İbn Manzûr, *Lisânu'l-‘Arab*, I, 481; Muhammed b. Muhammed b. 'Abdurrezzâĥ el-Ĥuseynî ez-Zebîdî, *Tâcu'l-‘Arûs min Cevâhiri'l-Ķâmûs*, Dâru'l-Hidâye, by., tsz., III, 96.

²²⁹ Bkz.: Ķudâme b. Ca'fer, *Naĥdu's-Şîr*, 134; Sâmi ed-Dehhân, *el-Ķazel munzu Neş'etihî hattâ Şadri'd-Devle el-‘Abbâsiyye*, Dâru'l-Ma'rife, Kâhire-1954, I, 5, 12; Ĥassân Ebû Raĥĥâb, *el-Ķazel inde'l-‘Arab*, Maĥba'atu Mîsr, Kâhire, 1947, s. 9. Ebû Muhammed İbn Ķuteybe 'Abdu'llâh b. Muslim, *eş-Şîr ve's-Şu'arâ*, Dâru'l-Ĥadis, Kâhire, h.1423, I, 75; Ergin, “Osmanlı Dönemi Arap Şiirinde Sosyal Unsurlar”, 48; Nebil Hâlid Ebû 'Alî, “Me'âni Şîri'l-Gazel Beyne't-Taĥlîd ve't-Tecdid fi'l-‘Aşri'l-Memlûkî ve'l-Uşmâni”, *Mecelletu'l-Câmi'ati'l-İslâmiyye*, 2009, XVII, 2.

²³⁰ Bkz.: İbn Raşîĥ el-Ķayravânî, *el-'Umde*, II, 116-128; Ķudâme b. Ca'fer, *Naĥdu's-Şîr*, 1.bs., s. 42; Mustafa Şadîĥ b. 'Abdirrezzâĥ b. Sa'îd b. Aĥmed b. Abdilĥâdir er-Râfi'i, *Târiĥu Âdâbi'l-‘Arab*, Dâru'l-Kitâbi'l-‘Arabî, tsz., III, 75.

betimlenmesi gibi unsurlar yer almaktadır. Bu dönem şiirlerinde bahsi geçen unsurlara, gazel temasına ayrılmış müstakil şiirler yerine genellikle medîh ya da fahr gibi farklı amaçlar için söylenmiş şiirlerin mukaddime bölümünde yer verilmektedir.²³¹

Gazel şiirleri, yukarıda bahsi geçen unsurlardan hangisini ele aldığına bağlı olarak kendi içinde kısımlara ayrılmıştır. Ömer b. Ebî Rebi'a'ya (h.93/m.711)²³² nisbet edilerek 'umerî gazel olarak da adlandırılan²³³ hissî gazel yahut sarîh gazel şiirleri, sevgilinin vücut güzelliği daha cüretkâr ifadelerle tasvir edildiği şiirler olarak karşımıza çıkmaktadır.

Sevgilinin fiziksel güzelliğinin yanı sıra daha çok manevî güzelliklerinin ön plana çıkarılarak anlatıldığı 'uzrî yahut 'afîf gazel olarak adlandırılan gazel şiirlerinde ise şairler sevgiliye olan aşklarını içlerinde yaşadıkları kalbî duygular, özlem ve hasret ile dile getirmektedirler.²³⁴

Abbasî dönemi gazel şiirinde ise cariyelere ve mevâlilere gazel şiiri söyleme gibi bir üslup ortaya çıkmıştır. Ayrıca erkeklerin güzelliklerinin betimlendiği şiirler olan ve *gûlâmiyyat*, *el-gazel bi'l-muzekker* ve *et-teğazzul bi'r-ricâl* şeklinde isimlendirilen gazel şiirleri de oldukça yaygınlaşmıştır.²³⁵

XIX. yüzyıla gelindiğinde ise araştırmacılar, siyasî ve sosyal boyutta XIX. yy.'a damga vuran büyük olayların yaşanmış olması sebebiyle şairlerin kadına bakışının olumsuz etkileneceği ve şiirin de onu konu edinmeyeceği düşüncesine kapılmışlardır. Ancak şaşırtıcı şekilde bu dönemde yazılmış hiçbir divanın gazelden soyutlanmadığı görülmektedir. Hatta bu dönemde yazılmış olan gazel şiirlerinin miktarı medîh şiirlerine denktir. Çünkü şairler her ne kadar kimi zaman gazel temalı müstakil kasideler yazmaya yönelmiş olsalar bile klasik Arap şiir metodunu koruyarak kasidelerine gazel, nesîb ve vukûf 'ale'l-atlâl ile başlamışlardır.²³⁶

²³¹ Şevkî Dayf, *Târîhu'l-Edebi'l-'Arabî el-'Aşru'l-Câhili*, 212-214. Mukaddime bölümünde yer alan gazel örnekleri için bkz. Muhammed Rislân Tahhân, *Şerhu'l-Mu'allakâtî'l-'Aşr li'z-Zevzenî ve't-Tebrizî*, Dâru Muhrât li'l-'Ulûm, Humus-1428/2008, s. 21, 62, 93.

²³² Ömer b. Ebî Rebi'a'nın biyografisi için bkz. Ebu'l-Ferec Ali b. el-Huseyn el-Işfehânî, *el-Egânî*, thk.: İhsân 'Abbâs, Dâru Şâdir, Beyrût, 1429/2008, 3.bs., I, 62.

²³³ Sirâcuddîn Muhammed, *el-Gazel fi's-Şi'rî'l-'Arabî Mevsû'atu Ravâi'î's-Şi'rî'l-'Arabî*, Dâru'r-Râtib el-Câmi'iyye, Beyrût, tsz., IV, 20.

²³⁴ Hâssân Ebû Rahhâb, *el-Gazel inde'l-'Arab*, 167-171; Şevkî Dayf, *Târîhu'l-Edebi'l-'Arabî el-'Aşru'l-İslâmî*, Dâru'l-Ma'ârif, Kâhire-1976, 7.bs. s. 359-364; Sirâcuddîn Muhammed, *el-Gazel fi's-Şi'rî'l-'Arabî*, IV, 19-20.

²³⁵ Şevkî Dayf, *Târîhu'l-Edebi'l-'Arabî el-'Aşru'l-'Abbâsî el-Evvel*, Dâru'l-Ma'ârif, Kâhire, 1993, 12.bs., s. 176-178.

²³⁶ en-Nehhal, *eş-Şi'ru'l-'Arabî*, 121.

Yûsuf el-Esîr'in divanındaki gazel şiirleri çoğunlukla medîh ve ihvâniyyât şiirlerinin mukaddimelerinde yer alan beyitler şeklinde kimi zaman da müstakil kasideler olarak karşımıza çıkmaktadır. İçerikleri incelendiğinde Yûsuf el-Esîr'in divanında cariyeler ile mevâlilere söylenmiş ve Ğulamiyyât tarzındaki gazel şiirlerine rastlanmamıştır. Dolayısıyla divanda mevcut olan gazel temalı kasideler *Afif Gazel* ve *Hissî Gazel* olmak üzere iki başlık altında ele alınacaktır.

3.1. 'Afif Ğazel

Afif gazel, şairin kadın bedeninin cezbedici çeşitli özelliklerini vafsetmekten uzak durup aşk acısı, özlem, sevgilinin reddetmesi, ayrılık, uykusuz kalma ve ızdırap çekme gibi unsurlara binaen kadının manevi yönlerden vafsedildiği gazel şiirleridir.²³⁷

Tanımdan da anlaşılacağı üzere bu gazel türünde sevgilinin aşkından kaynaklanan yürek yangını, gönlün sevgilinin peşine takılıp kara sevdaya tutularak divaneye dönmesi, ona duyulan özlem ve aşkından dolayı sevgiliye sitem etme gibi unsurlar ön plandadır.

Böyle bir anlatıma Yûsuf el-Esîr'in, Mısır'dan ayrılıp St. Petersburg'a giden hocası Muḥammed eṭ-Ṭantâvî için yazmış olduğu medîh şiirinin mukaddimesinde rastlanmaktadır. Şair, kasidesine 11 beyitten oluşan bir afif gazel ile giriş yapmıştır.

Söz konusu beyitlerde şair kalbinin aşkla dolup taşığını bu nedenle onu aşkıyla başa bırakmalarını, zira ayrıldığı sevgilisini unutmak ve avunmak için en iyi yolun yine aşkın kendisi olduğunu kendisini kınayanlara anlatmaktadır. Peşinden koştuğu sevgilisini de ceylana benzeten şair, sevgilisinin kendisini aşka sürüklediği için kara sevdaya tutulduğunu belirtmektedir:²³⁸ [Silsile]

1 يَا عَادِلُ دَعْنِي مَعَ الْهَوَىٰ فَأَنَا الْآنَ
2 لَا الْعِشْقُ حَرَامٌ وَلَا الْمَحَبَّةُ إِثْمٌ
3 أَفْدِيهِ عَزَالًا قَدْ اسْتَجَرَ فُؤَادِي
قَدْ أَصْبَحَ قَلْبِي مِنَ الصَّبَابَةِ مَلَانٌ
حَتَّى أَتَسَلَّى عَنِ الْحَبِيبِ بِسَلْوَانٍ
لِلْعِشْقِ جَمَالٌ بِهِ فَأَصْبَحَ وَهَانٌ

1-Ey kınayan! Beni aşk ile baş başa bırak şu anda zaten kalbim aşkla dolup taşmış.

2-Sevgiliyi unutup avuntuyla teselli bulana kadar ne aşk haramdır ne de sevgi günah.

²³⁷ en-Nehhal, *eş-Sîru'l-'Arabî*, 122; Nebil Ebû Ali, *el-Edebu'l-'Arabî beyne 'Asreyni'l-Memlûki ve'l-'Usmâni*, 4.bs., Mektebetu'l-Merkezi'd-Devliyyi li't-Ṭibâ'a ve'n-Neşr, Ğazze, Filistin, 2013, 107.

²³⁸ Yûsuf el-Esîr, *er-Ravdu'l-Erid*, 25.

3-O ceylana canım feda olsun ki güzelliği kalbimi aşka sürüklediği için kara sevdaya tutuldu.

Sevgilinin fiziksel özellikleri hakkında da teşbihler yapan şair; yürüdüğünde selvi ağaçlarının dallarının utanacağı kadar güzel bir endamı olan sevgilisinin yüzünü sabaha, endamını ise bir mızrağa benzetmesinin ardından tükürüğünün adeta bir şarap, yanaklarının da kor misali olduğunu zikretmektedir.²³⁹ [Silsile]

4 مَا أَلْطَفَ مَا فِيهِ مِنْ رَشَاقَةٍ قَدْ إِنَّ مَاسَ فَيَا حَجَلَهُ الْعُصُونِ مِنَ الْبَانِ
5 كَالصُّبْحِ وَكَالرَّمْحِ قَامَةً وَمُحْيَا كَالْحَمْرِ وَكَالْجَمْرِ رِيقٌ فِيهِ وَخَدَّانِ

4-Endamının güzelliği ne kadar da zarif! Salınarak bir yürürse selvi ağacının dalları nasıl da utanır.

5-Yüzü sabah, endamı mızrak; tükürüğü şarap, yanakları da kor gibidir.

Bu anlatımların ardından geçmişe duyduğu özlemin bir tezahürü olarak sevgilinin kendine sunmuş olduğu kadehleri unutmadığını söyleyen şair; üzerine rengârenk elbiseler giyinmiş bir gelin gibi ışıldayan, genç ve zarif kadınların içerisinde ikişerli üçerli olarak salınarak yürüdüğü, bülbülün dalların üzerinde şarkılar söylediği ve meltemlerin estiği güzel bahçeler ifadeleriyle tabiat tasviri yaparak şiirine anlatım zenginliği katmıştır.²⁴⁰ [Silsile]

6 لَمْ أُنْسَ كُؤُوسَ الطَّلَا يُنَاوِلِيهَا فِي رَوْضَةِ أُنْسٍ بِهَا النَّسِيمُ لَهُ شَانَ
7 وَالرَّوْضَةُ تَزْهُو بِزَهْرِهَا كَعُرُوسٍ بَجَلَى وَعَلَيْهَا مِنَ الْمَلَابِسِ أَلْوَانِ
8 وَالغَيْدُ تُهَادِي بِهَا ثَلَاثَ وَمَشَى وَالْبُلْبُلُ غَتَّى عَلَى الْعُصُونِ بِالْحَانَ
9 الْحَانَ قِيَانٍ عَزْفَنَ فِي يَدِهِنَّ أَلْ أَوْرَاقُ دُفُوفٍ إِذِ الرَّوَاقِصُ أَعْصَانُ

6-Meşhur meltemin [estiği] ünsiyet bahçesinde bana sunduğu lezzet kadehlerini unutmadım.

7-Bahçe, üzerine rengârenk elbiseler [giyinip] süslenen bir gelin gibi çiçekleriyle ışıldar.

²³⁹ Yûsuf el-Esîr, *er-Ravdu'l-Erîd*, 25.

²⁴⁰ Yûsuf el-Esîr, *er-Ravdu'l-Erîd*, 25.

8-Genç ve zarif kadınlar orada ikiyeşerli üçerli olarak salınarak yürüdüler. Bülbül ise dalların üzerinde şarkılar söyledi.

9-Ellerinde müzik aleti çalan kadın şarkıcıların şarkısını... Defleri yapraklar, rakkaseleri de dallar olan...

Bahçenin içerisinde akan suyu ise altın ve gümüşten yapılmış halhallara benzeten şair, bahçede çağıldayan dolapların yer aldığından söz ederek Arap şairlerin şiirlerinde sıkça kullandığı dolap unsuruna da bir atıf yapmıştır. Sonrasındaki beyitte ise hocasından ayrı kaldığında duyduğu özlemden dolayı gözlerinin ve kalbinin aldığı hali, dolabın suya duyduğu özleme ve onu üzerinden akıtmasına benzeten şair, söz konusu beyitlerin peşinden gelen medih bölümüne de hoş bir geçiş yapmıştır:²⁴¹ [Silsile]

10 وَالْمَاءُ خَلَاحِيلُ عَسَجِدِ وَجُنَيْنِ شَتَّى وَدَوَالِيهَا نَحْرُ بَتَحْنَانَ
11 تَحْكِي بِجُنَيْنِ هَا وَصَبَّ مِيَاهِ عَيْنِي وَقَلْبِي لِبُعْدِ شَيْخِي ذِي الشَّانِ

10-Su, çeşit çeşit altın ve gümüşten halhallar gibidir. Dolapları da özlemle çağıldar.

11-[Dolabın] ona olan özlemi ve suları akıtması; benim şan şeref sahibi şeyhimden ayrı düştüğümdeki gözlerime ve kalbime benzer.

Afif gazelde görülen ayrılık, özlem ve şikâyet gibi temel unsurları barındıran bir başka şiir de şairin müsteakil bir kaside olarak kaleme almış olduğu şu beyitlerdir:²⁴² [Basîl]

1 وَدَعْتُهَا وَفُؤَادِي مُودِعٌ مَعَهَا وَخَلَّفْتَنِي حَرِيقَ الْكِبْدِ مُوجَعَهَا
2 وَخَلَّفْتَنِي بِأَنْ أَعْتَادَ زُورَتَهَا وَكَلَّفْتَنِي بِأَنْ أَرْتَادَ مَرْجَعَهَا
3 وَمُنْتَهَى كُلِّ آمَلِي وَعَايَتُهَا فِي أَنْ أَرَى وَجْهَهَا دَوْمًا وَأَسْمَعَهَا
4 وَفِي نَوَاهَا أَرَى الْأَنْزَاحَ قَاطِبَةً وَإِذْ أَرَاهَا أَرَى الْأَفْرَاحَ أَجْمَعَهَا
5 لَمْ أَنْسَ وَفَقَّتَهَا لِي وَهِيَ وَاعِدَةٌ بِأَنْ أَرَى عَنْ قَلِيلِ الْبَيْنِ مَرْجَعَهَا
6 وَسَيْرَهَا عَنْ مَقَامِي وَهِيَ لَافِتَةٌ كَظْبِيَّةٍ قَدْ لَوَتْ لِلنَّخْشِفِ أَتْلَعَهَا
7 تَرْتُو إِلَيَّ بِعَيْنَيْهَا وَأَرْمُئُهَا وَمَدْمَعِي قَدْ حَكَى فِي الْخَدِّ مَدْمَعَهَا
8 لِلَّهِ دَرٌّ سُلَافِ الْعَصْرِ بَارِعَةٌ سُبْحَانَ مَنْ مِنْ خَلَاصِ اللَّطْفِ أَبْدَعَهَا

²⁴¹ Yûsuf el-Esîr, *er-Ravdu'l-Erîd*, 25.

²⁴² Yûsuf el-Esîr, *er-Ravdu'l-Erîd*, 56-57.

9 فَإِنْ تَحَلَّتْ رَأَيْتُ التُّورَ يَتَدُمُّهَا وَإِنْ تَوَلَّتْ رَأَيْتُ النُّورَ أَتْبَعَهَا

1-Kalbim ona emanet bir halde ona veda ettim. O da beni ciğeri yanmış, acı çeker bir halde geride bıraktı.

2-Ziyaretine beni alıştırdı ve otağına gitmeye beni mecbur kıldı.

3-Bütün beklentilerimin amacı ve son noktası her zaman onun yüzünü görmek ve onun [sesini] işitmektir.

4-Ondan uzaklaştığımda tüm üzüntüleri, onu gördüğümde ise bütün sevinçleri görüyorum.

5-Unutmadım kısa bir ayrılıktan sonra geri döneceğini vaat ederken [karşımda] duruşunu;

6-Ve yavrusuna boynunu uzatarak yönelen bir ceylan gibi göz alıcı bir şekilde yanımdan gidişini.

7-O, gözleriyle bana bakmaya devam ediyor ben ise gözyaşlarım yanaklarımda onun gözyaşlarını taklit ederken onu süzüyorum.

8-Kurban olayım yeteneği ile asrın öncüsü olana. Onu tam bir lütufla eşsiz bir biçimde yaratan [Allah] her türlü eksiklikten münezzehtir.

9-Belirirse nurun ona öncülük ettiğini, dönüp giderse de nurun onu takip ettiğini görürüm.

Dokuz beyitten oluşan bu kasidesinde şair genel olarak ayrılıktan ve duyduğu acıdan şikâyet etmekte, sevgiliye ve geçmişe özlem duymakta ayrıca kavuşma vaadini yerine getirmediğinden dolayı sevgiliye sitem etmektedir.

İlk beyitte yer alan “Kalbim ona emanet bir halde ona veda ettim. O da beni ciğeri yanmış, acı çeker bir halde geride bıraktı.” ifadesi ayrılıktan dolayı çektiği acıyı ve şikâyetini net bir biçimde yansıtmaktadır.

Sonrasındaki beyitlerde ise tüm beklentisinin kendisini ziyaretine alıştıran sevgilisini tekrar görmek olduğunu belirten şair, kısa bir ayrılık sonrası geri döneceğini söyleyen ve yanından yavrusuna doğru yönelen bir ceylan gibi ayrılan sevgiliye yeniden kavuşmaya ve geçmişe duyduğu özlemi güzel bir şekilde ifade etmiştir.

7. beyitte geçen “gözyaşlarım yanaklarımda onun gözyaşlarını taklit ederken” ifadesiyle ayrılmadan önce bakıştukları sırada her ikisinin de gözyaşı döktüğü anlaşılmaktadır. Son olarak sevgilisinin güzelliğinden söz eden şair son beyitte sevgilisinin görüldüğünde sanki önünde bir ışık belirmediğini, yürüyüp gittiğinde ise ışığın kendisini takip ettiğini söyleyerek tam da afif gazele uygun bir betimleme yapmıştır.

Yûsuf el-Esîr’in İbrahîm el-Ahdeb için yazmış olduğu medîh şiirinin mukaddimesinde yer alan gazel şiiri de afif gazele güzel bir örnektir. Şair söz konusu beyitlere sevgilisini benzettiği ve hüznü temsil eden güvercine seslenerek şiirine başlamış ve onun, ötüşüyle aşkla dolup taşan kalbine daha fazla hüznü verdiğini belirtmiştir. Devamındaki beyitlerde bu aşktan dolayı duyduğu ıstırabı ve acıyı anlatan şair, ardından sevgiliyle geçmişte geçirdiği günlere duyduğu özlemi şiirine yansıtmıştır. Son olarak sevgiliye sitem eden şair, şiirinde afif gazel unsurlarını ustaca işlediği bir gazel şiiri ortaya koymuştur.

Yukarıda bahsi geçen ve Yûsuf el-Esîr’in ayrılıktan kaynaklanan aşk acısını aktardığı beyitleri şu şekildedir:²⁴³ [Serî]

1 يَا ذَاتَ طَوْقٍ فِي الضُّحَى شَادِيَةً أَنْتِ لِقَلْبِي ذِي الْهَوَى شَاجِيَةً
2 دَكَّرْتَنِي أَهْلَ وَدَادِي الْأَلَى بَانُوا وَخَلَّوْا مُهَجَّتِي دَامِيَةً

1-Ey kuşluk vakti güzel sesiyle öten güvercin. Sen benim aşk dolu kalbime üzüntü veriyorsun.

2-Sen benden uzaklaşıp bana kalbimi kanatan sevgililerimi hatırlattın.

Bu beyitlerin ardından şair ayrılıktan duyduğu ıstırabı, tükenen sabrını ve çektiği acıyı ise şöyle aktarmıştır: [Serî]

3 أَوْلَيْكَ الْجَيْرَةُ يَا جَارِي جَارُوا وَفِيهِمْ أَدْمَعِي جَارِيَةً
4 بَانُوا بِهَا فِي الْبَدْوِ فِي دُبَّةٍ وَأَحْرَمُونِي لَدَّةَ الْعَافِيَةِ
5 لَمْ يَبْقَ لِي مِنْ جَلْدٍ بَعْدَهَا وَفِي جُلُودِي أَعْظَمِي بَادِيَةً
6 قَدْ شَعَلُوا بَالِي بِهَا دَائِمًا بَلْ أَشْعَلُوا عِظَامِي الْبَالِيَةَ

3-Ey komşum, o komşular gözyaşlarım onlar için akarken bana zulmettiler.

²⁴³ Yûsuf el-Esîr, *er-Ravdu'l-Erîd*, 31.

4-Gecenin en karanlık zamanında onu benden uzaklaştırdılar ve ağzımın tadını bozdular.

5-Sonrasında bende sabır kalmadı ve derimin altında kemiklerim ortaya çıktı.

6-Benim zihnimi sürekli onunla meşgul ettiler. Hatta yıpranmış kemiklerimi yaktılar.

Çektiği acıyı anlatmasının ardından şair geçmişe duyduğu özlemi ise beyitlerine şu şekilde yansıtmıştır:²⁴⁴ [Serî]

7 يَا ذَاتَ جِيدٍ عَاطِلٍ مِنْ حُلَى فِي كُلِّ حَالٍ أَنْتِ لِي حَالِيَّةٌ
8 هَلْ عَهْدُ أَنْسٍ بَيْنَنَا فِي اللَّوَى فِي الْفِكْرِ أَمْ أَنْتِ لَهُ نَاسِيَّةٌ

7-Ey boynunda hiçbir süs olmayan sevgili, sen her zaman benim için süslüsün.

8-Livâ'daki aramızdaki samimiyeti hatırlıyor musun yoksa onu unuttun mu?

Son olarak ise şair aşkından dolayı sevgiliye sitem ederek ve ondan kısa bir süre de olsa kendisini ziyaret etmesini isteyerek afif gazel konulu beyitlerine son vermiştir.²⁴⁵ [Serî]

9 وَهَلْ أَرَى عِنْدَكَ مِنْ رَحْمَةٍ لِي أَمْ عَلَى طُولِ النَّوَى نَاوِيَّةٌ
10 مَنْ لِي بَلْقِيَاكِ وَلَوْ أَنِّي أَرَى بِهَا أَشْيَاءَ لِي شَاوِيَّةٌ

9-Sende benim için bir merhamet mi kalmadı yoksa niyetin benden uzaklaşmak mı?

10-Sana nasıl kavuşabilirim, kavuşmanın beni yakıp kavuracağını bile bile...

14 مَا ضَرَّ لَوْ زُرْتِ عَلَى عَفْلَةٍ جُنْحَ الدُّجَى كَالنَّجْمَةِ السَّارِيَّةِ
15 وَدُرْتِ فِي دَارِي وَلَوْ سَاعَةً حَامِلَةً الْكَأْسِ وَلِي سَاقِيَّةِ
16 حَتَّى أَرَانِي وَاحِدًا فِي الْوَرَى كَأَنِّي دُو الرُّتْبَةِ الثَّانِيَّةِ

14-Gecenin sonunda beliren sabahyıldızı gibi kısa bir süre ziyaret etsen bile ziyarı yok;

15-Susuzluğumu giderecek kavuşma kadehini taşıyarak az bir vakit evimde dolaşsan da!

²⁴⁴ Yûsuf el-Esîr, *er-Ravdu'l-Erîd*, 31.

²⁴⁵ Yûsuf el-Esîr, *er-Ravdu'l-Erîd*, 31.

16-Ta ki kendimi insanlar içerisinde üstün mertebeye sahip bir kimseymişim gibi görsem.

Yûsuf el-Esîr'in kasidelerinde yer alan afif gazel konulu beyitlere bir başka örnek de müstakil bir gazel şiiri olarak kaleme almış olduğu 14 beyitlik kasidesinin ilk 8 beyitlik kısmıdır. Devamındaki 6 beyitlik kısımda ise şair hissî gazel unsurlarına yer verdiği için dolayı söz konusu beyitler hissî gazel başlığı altında değerlendirilecektir.

Şair şiirine katlandığı ızdırabın farkında olmayan sevgiliye nida ederek başlamıştır. Ayrıca kendisi acı çekerken onun eğlendiğini söyleyerek sevgiliye sitem etmektedir.²⁴⁶ [Basît]

1 يَا مَنْ فُؤَادِكَ مِنْ هَمِّ الْهَوَىٰ فَاصِيٍّ وَمَنْ تَرَىٰ مَا أَقَاسِيهِ بِحُبِّكَ
2 قَلْبِي يُقَلِّبُ فِي نَارٍ وَأَرْمَاضٍ وَأَنْتِ لَاهِيَةٌ مَا بَيْنَ أَهْلِيكَ

1-Ey kalbi aşk endişesinden uzak olan ve sana olan sevgimden dolayı nelere katlandığımı görmeyen!

2-Kalbim kavurucu kor ve ateşin içinde alt üst ediliyor sen ise eşinin dostunun arasında eğleniyorsun.

Sonraki beyitlerde şairin yaşanan ayrılıktan dolayı acı çektiği anlaşılmaktadır. Nitekim şair sevgiliye, yaşadığı kederden dolayı ne kadar uykusuz kaldığını yıldızlardan öğrenebileceğini ve kendisini terk ettiğinden beri ağladığını söylemektedir. Ayrıca yaşadığı üzüntü nedeniyle şairin tüm hastalıkları tekrar ortaya çıkmıştır.²⁴⁷ [Basît]

3 سَلِيٍّ نُجُومَ الدُّجَىٰ عَن قَدْرِ إِعْمَاضِيٍّ فَهَيَّيَ الْتِي عَن سُهَادِي فِيهِ تُنْبِيكَ
4 بَدْمَعِ عَيْنٍ عَلَى الْخَدَّيْنِ فَيَاضٍ أَيْتُ طُولَ لَيْالِي الْهَجْرِ أَبْكَيكِ
5 أَنْتِ الَّتِي مِنْكَ جَدَّتْ كُلُّ أَمْرَاضِيٍّ وَأَسْأَلُ اللَّهَ مِنْهَا الدَّهْرَ يَحْمِيكَ

3-Gözlerimi ne kadar kapadığımı karanlık gecelerin yıldızlarına sor onlar sana uyuyamadığımı haber verir.

4-Beni terk ettiğinden [beri] geceleri, yanaklarımın üzerinden taşan gözyaşlarıyla ağlayarak geçiriyorum.

²⁴⁶ Yûsuf el-Esîr, *er-Ravdu'l-Eriç*, 49.

²⁴⁷ Yûsuf el-Esîr, *er-Ravdu'l-Eriç*, 49.

5-Tüm hastalıklarım senin yüzünden depreşti. Allah Teâlâ'dan seni onlardan her zaman korumasını diliyorum.

Şair son olarak aşkından dolayı sevgiliye sitemini dile getirmeye devam etmektedir. Ayrıca geçmişte yaşananları bir kenara bırakarak tekrar kavuşmak için gerekirse kendini bile öldürebileceğini söyleyerek kavuşmaya duyduğu güçlü özlemi ortaya koymaktadır.²⁴⁸
[Basît]

6 دَعِيَ الَّذِي قَدَّ جَرَى فِي عَصْرِنَا الْمَاضِي فَمَا الَّذِي لَوْصَالِي الْآنَ يُدْنِيكَ
7 أَمَّا كَفَانِي صُدُودٌ بَعْدَ إِعْرَاضٍ أَظُنُّ مَا قَدَّ جَرَى مِنْ ذَاكَ يَكْفِيكَ
8 رُوحِي فِدَاؤُكَ إِنِّي وَالْهَوَى رَاضِي بِأَيِّ قَتْلٍ بِهِ إِنْ كَانَ يُرْضِيكَ

6-Geçmişte aramızda olanları [bir kenara] bırak da seninle kavuşmamı yaklaştıracak olan şey nedir [onu söyle]!

7-[Benden] yüz çevirdikten sonra bana [bu kadar] sırt dönmen yetmedi mi? Bence yaptıkların yeter.

8-Eğer seni razı edecekse beni ve aşkıma istediğin şekilde öldürmene ben razıyım. Canım sana feda olsun!

Afif gazel konulu şiirlerde genel anlamıyla aşk acısı, özlem, ayrılık, ızdırap, sevgiliye sitem gibi konuların işlendiğinden konunun başlangıcında bahsedilmiştir. Yûsuf el-Esîr'in yazmış olduğu kasidelerde yer alan afif gazel konulu beyitlerde de aşk acısı, kara sevdaya tutulma, ayrılık, şikâyet, geçmişe ve kavuşmaya duyulan özlem, ızdırap, sevgiliye sitem etme, uykusuz kalma gibi konuların ele alındığı görülmektedir. Bu durum Yûsuf el-Esîr'in, afif gazel konulu şiirlerinde kendisinden önceki şiir geleneğini başarılı bir şekilde devam ettirdiğini ve bu konuda farklı bir metot ve yenilik arayışı içerisine girmediğini göstermektedir.

3.2. Hissî Gazel

Hissî gazel sevgilinin fiziksel özelliklerinin daha ön planda olduğu, bu özelliklerin net ve detaylı bir biçimde anlatıldığı şiirlerdir. Bu fiziksel özellikler genelde yüz, endam, ben, yanak, göz ve gözkapağı, bakış, sevgilinin hal ve tavırları, ağız, gülüş, kaş, saç vb. unsurlar olarak karşımıza çıkmaktadır.

²⁴⁸ Yûsuf el-Esîr, *er-Ravdu'l-Erîd*, 49.

Yûsuf el-Esîr'in Hacı Huseyn Efendi'ye evlilik kutlaması münasebetiyle yazmış olduğu ihvâniyyât temalı kasidesinin mukaddimesinde yer alan gazel beyitleri hissî gazele güzel bir örnektir.

Şair dostu için kaleme almış olduğu söz konusu beyitlerde sevgiliye hitap edencesine ifadeler kullanmış ve onu ilk olarak içerisinde her güzellikten birer çift bulunan bir bahçeye benzetmiştir. Sonrasında fiziksel özelliklerinden bahseden şair onun *yanagını* bu bahçenin içerisinde yer alan bir güle, *gözlerini* nergise ve *göğüslerini* de nar meyvesine benzetmiştir. Sevgilinin *ağzının suyunu* ise bir şaraba benzeten şair, kendisi gibi kara sevdaya düşen kimselerin onunla şifa bulacağını belirtmektedir:²⁴⁹ [Silsile]

1 حَيِّ هُوَ وَاجْنَتُهُ الْبَهِيحَةُ سَيَّانُ مِنْ كُلِّ بَهَاءٍ بِهِ لَطْرَفِي زَوْجَانُ
2 الْوَجْنَةُ وَرْدٌ وَالْيَاسَمِينُ مُحِيطٌ وَالتَّرْجِسُ عَيْنَاهُ وَالتَّهْوُدُ كَرْمَانُ
3 وَالرِّيْقُ رَحِيقٌ حَلَا كَصَفْوَةٍ شَهْدٍ كَمَ فِيهِ شِفَاءٌ لِقَلْبٍ مَنْ هُوَ وَلِهَانُ

1-Dostumun hoş bir bahçeden farkı yoktur. Bakışlarım için o bahçedeki her güzellikten bir çift vardır.

2-Yanağı bir gül, yasemin de [o gülün] çevresidir, gözleri birer nergis, göğüsleri ise nar gibidir.

3-Tükürüğü balın saflığı gibi tatlı bir şaraptır. Kara sevdaya düşen bir kimsenin kalbi için onda nice şifalar vardır.

Bu beyitlerin devamında bu kez sevgilinin yüzündeki güzellikleri vasfetmeye başlayan şair onun yüzündeki *beni* bir inci tanesine, *ağzını* ise akike benzetir. *Gülüşü* bir amber olan sevgilinin *dışeti* ise bir mercan gibidir. Sevgilinin *endamından* da bahseden şair onu selvi ağacının dallarına benzeterek onun ince, zarif ve uzun boylu olduğunu belirtmiştir:²⁵⁰ [Silsile]

4 وَالْحَالُ وَنَعْرٌ وَمِبْسَمٌ وَلِثَاتٌ دُرٌّ وَعَقِيقٌ وَعَنْبَرٌ وَكَمْرَجَانُ
5 أَقْسَمْتُ بِمَيْنَا بِهِ قَوْمٌ قَوْمٌ كَالْعُصْنِ إِذَا هَزَّهُ الشَّمَائِلُ مِنْ بَانَ

4-Beni bir inci, ağzı akik, gülüşü amber ve dışeti de mercan gibidir.

²⁴⁹ Yûsuf el-Esîr, *er-Ravdu'l-Erîd*, 22.

²⁵⁰ Yûsuf el-Esîr, *er-Ravdu'l-Erîd*, 22.

5-And olsun ki; rüzgârın titrettiği selvi ağacının dalları gibi kusursuz bir endama sahiptir.

Bu teşbihlerde şair ustalığını konuşturmuştur zira yüzündeki güzelliklerin benzetildiği unsurlar şekil ve renk olarak çok uyumludur. Sevgilinin ağzının kırmızı renkli akike benzetilerek dudaklarının rengine yapılan vurgu ve dişetlerinin mercana benzetildiği teşbihler bu kabildendir.

Kendisini kınayan dostuna da sitem eden şair, dostundan buna bir son vermesini istemektedir zira o, *aşkın şarabından* ve *dostunun tavırlarından* dolayı sarhoş olmuştur. Son olarak da dostundan onu ya aşkıyla baş başa bırakmasını ya da hancı kızın dağıttığı şarap ile yahut müzik aleti çalan cariyelerin şarkıları ile kendisini *teselli etmesini* istemektedir.²⁵¹ [Silsile]

6 يَا صَاحِ أَقْلِي مَنِ الْمَلَامِ فَإِنِّي
7 إِنْ كُنْتُ مُحِبِّي فَخَلِّني وَعَرَامِي
8 أَوْ سَلِّ فُؤَادِي الْكَيْبِ بِابْنَةِ حَانَ
مِنْ جَامِ مُدَامِ الْهُوَى وَجِدِّكَ سَكْرَانَ
فَالْعِشْقُ حَرَامٌ إِذَا يُشَابُ بِسَلْوَانَ
مَعَ شَدْوِ قِيَانٍ تَدُقُّ آلَةَ الْحَانَ

6-Dostum beni kınamayı bırak! Çünkü ben aşk şarabının kadehinden ve senin ciddi tavırlarından dolayı sarhoşa döndüm.

7-Beni seviyorsan aşkımla beni baş başa bırak. Zira saçlar [süreklî] teselli edilmekle ağaracaksa o zaman aşk haramdır.

8-Ya da hancı kızın [dağıttığı içkiler] ve müzik aletlerine vuran cariyelerin şarkı söylemeleriyle dertli gönlümü teselli et.

Görüldüğü üzere beyitlerde *yanak*, *göz*, *ben*, *ağız*, *yüz* ve *endama* dair teşbihler ile aşk şarabından dolayı *sarhoş olmak* ve ancak hancının şarabı veya cariyelerin şarkılarıyla *teselli bulmak* gibi hissî gazelin başlıca unsurlarından olan ifadeler yer almaktadır. Şair bu unsurları ustaca kullanmış ve güzel bir hissî gazel örneği ortaya koymuştur.

Yûsuf el-Esîr, gazel temalı müstakil bir kaside olarak kaleme aldığı şiirlerinin birinde yine dostunun kendisini kınamayı bırakmasını söyleyerek söze başlamış ve boş, gamsız kalbin hasta ve dertli bir kalp gibi olmayacağını zikrettikten sonra dostuna sitem etmeye devam etmiştir. Şair ikinci beyitte dostunun kendisini kınamak yerine buluşmanın

²⁵¹ Yûsuf el-Esîr, *er-Ravdu'l-Erîd*, 22.

bir yolunu bulması gerektiğini söyleyerek bu sitemini belirtmiştir. Ardından da kalbine hâkim olan sevgiden söz eden şair bunları anlattığı kasidenin ilk üç beytinde afif gazel örneği olarak değerlendirilebilecek ifadeler kullanmıştır:²⁵² [Hafif]

1 كُفَّ لَوْمِي وَخَلَّيَ يَا خَلِيلِي لَيْسَ قَلْبُ الْخَلِيِّ مِثْلَ الْعَلِيلِ
2 كَانَ حَقًّا عَلَيْكَ أَنَّكَ تَسْعَى بَدَلَ اللُّومِ فِي اللَّقَا بِسَبِيلِ
3 إِنَّ قَلْبِي لَقَدْ تَمَكَّنَ فِيهِ حُبُّ هَيْفَاءَ مَا لَهَا مِنْ مَثِيلِ

1-Dostum! Beni kınamaktan vazgeç ve beni rahat bırak. Zira boş bir kalp hasta bir kalp gibi değildir.

2-Senin beni kınamak yerine bir araya gelmek için bir yol araman gerekirdi.

3-Benim kalbime eşi benzeri olmayan ince bir sevgi hâkim oldu.

Burada şairin gamsız ve hasta lafızlarından kastı aşktır. Yani içinde aşk olmayan bir kalbin aşk bulunan bir kalp gibi olmayacağını, bu nedenle dostunun kendisini kınamaktan vazgeçmesini istemektedir.

Kalbini ele geçiren ve eşi benzeri olmayan bir sevgiden bahsettiği beyitten sonra şair bu sevgiye sebep olan sevgilinin fizikî özelliklerini saymaya başlamış ve adeta kasidede afif gazelden hissî gazele bir geçiş yapmıştır:²⁵³ [Hafif]

4 ذَاتُ ثَغْرِ كَأَنَّهُ كَنْزُ دُرِّ ذِي رُضَابٍ فِي الدَّوْقِ كَالسَّلْسَبِيلِ
5 ذَاتُ قَدِّ كَأَنَّهُ خُوطُ بَانٍ إِذْ تَثَقَّى وَذَاتُ فَرْعِ طَوِيلِ
6 ذَاتُ خَالٍ حَكَّتُهُ نُقْطَةٌ مِسْكٍ وَجُفُونِ مَرْضَى وَطَرْفِ كَجِيلِ
7 ذَاتُ جِيدٍ حَكَاهُ جِيدُ غَزَالٍ وَخُدُودِ زَهَتْ بِوَجْهِ جَمِيلِ

4-İnci hazinesi gibi ağzı vardır. [O inciler ise] tadı pınar gibi olan tükürüğe sahiptir.

5-Eğildiği vakit sorkun ağacının fidanı gibi bir endamı ve uzun dalları vardır.

6-Misk damlasının kendisini taklit ettiği bir bene, hasta göz kapaklarına ve sürmeli gözlere sahiptir.

²⁵² Yûsuf el-Esîr, *er-Ravdu'l-Erîd*, 53.

²⁵³ Yûsuf el-Esîr, *er-Ravdu'l-Erîd*, 53.

7-Ceylanın boynunun kendisine benzediği bir boynu ve güzel yüzünde parlayan yanakları vardır.

Görüldüğü üzere hissî gazel türlerinde genel olarak rastlanan ifadeler bu beyitlerde de karşımıza çıkmaktadır. İnciye benzetilen *ağız*, pınar gibi tadı olan *tükürük*, fidan gibi bir *endam*, misk damlasının kendisine benzediği *ben*, sürmeli *gözler*, *göz kapakları*, ceylanın boynunu andıran bir *boyun*, güzel bir *yüz* ve o yüzün üzerinde parlayan *yanak* gibi hissî gazelerde rastlanan başlıca unsurların her birini beyitlerinde kullanmış olan şair, bu üslubuyla güzel bir hissî gazel örneği daha ortaya koymuştur.

Son olarak şairin İbrahim el-Ahdeb için yazmış olduğu medîh şiirinin mukaddimesinde yer alan gazel beyitleri hissî gazele örnek olarak gösterilebilir. Bu beyitlerde şair *göz*, *endam* ve *ben* unsurlarını telaffuz ederek bir başka güzel hissî gazel örneği ortaya koymuştur:²⁵⁴ [Serî]

جَفْنَاكَ	يَا	وَيْلَ	الْحَشَا	مِنْهُمَا	مُضَارِعَانَ	النَّصْلَةَ	الْمَاضِيَةَ	11
وَقُدُّكَ	العَسَّالُ	كَمْ	طَعْنَةَ	مِنْ	صَدْرِهِ	فِي	كَبِدِي	12
وَحَالِكَ	النُّقْطَةُ	مِنْ	عَنْبَرٍ	لَهُ	فَعَالٌ	النُّقْطَةَ	العَاشِيَةَ	13

11-Göz kapakların, iç organlarımı parçalayan keskin mızrağa benziyor.

12-Mızrak gibi endamın göğsünden çiğrime nice yakıcı darbe sapladı.

13-Yüzündeki amberden yapılmış ben, kalbimde gökten inen bir bela etkisi yapar.

Yûsuf el-Esîr'in hissî gazel konulu şiirleri hakkında sonuç olarak denilebilir ki; Yukarıda örnek verilen beyitlerde sıkça yer alan ve hissî gazelde bulunması olmaz olan *yüz*, *yanak*, *ağız*, *boyun*, *ben*, *gözler*, *göz kapakları*, *endam*, *tükürük*, *gülüş*, *dişeti*, *sarhoş olmak*, *teselli bulmak* gibi sevgilinin fiziksel özellikleri ile bunların benzetildiği *inci tanesi*, *amber*, *mercan*, *selvi ağacının dalları*, *şarap*, *nergis*, *nar meyvesi*, *gül*, *pınar gibi bir tat*, *fidan*, *misk damlası*, *bir ceylanın boynu* gibi unsurların hoş bir biçimde kullanılmış olması, sayıca az olsa da Yûsuf el-Esîr'in yazmış olduğu hissî gazel şiirlerini oldukça başarılı kılmıştır.

²⁵⁴ Yûsuf el-Esîr, *er-Ravdu'l-Erîd*, 31.

4. Mersiye

Mersiye sözlüklerde “birisini överken onun için gözyaşı dökmek ve acı çekmek²⁵⁵, ölmüş olan bir kimse için ağıt yakmak²⁵⁶, bir kimsenin ardından onun güzel vasıflarını dile getirerek ağlamak²⁵⁷, birisine merhamet duyguları beslemek²⁵⁸,” gibi anlamlara gelmektedir. *Mersiye* Arap şiirinin en eski ve köklü konularından biri olup²⁵⁹ terim olarak bir kimsenin vefatından dolayı söylenmiş ve içerisinde ölen kimse için ağıt yakılıp, iyi hasletlerinin sayıldığı şiirlerin adıdır.²⁶⁰

Mersiye şiirleri bazı âlimler tarafından üç kategoriye ayrılmıştır. Bunlar ölen kimsenin ardından duyulan üzüntü ve acının zikredildiği *nedb*, yine ölen kimsenin iyi özelliklerinin ön plana çıkarıldığı *te’bîn* ve ölümden dolayı duyulan acı ve üzüntülere sabretmenin tavsiye edildiği teselli kısmı olan ‘*azâ*’ bölümleridir.²⁶¹

Yûsuf el-Esîr divanında Hacı Huseyn Efendi için kaleme almış olduğu mersiye, yukarıda bahsedilen üç unsurun bir arada yer aldığı mersiye örneği olarak verilebilir. Zira kasidenin *nedb* bölümü olarak değerlendirilebilecek giriş kısmında şair üzüntüsünü dile getirmiştir.

Kasidenin ilk üç beytinde şairin iyi kimseler için ölümün çabucak geldiğini, ondan hiç kimsenin kaçış yolunun olmadığını, ne kadar yaşarsa yaşasın ölümün er ya da geç her canlı için gelecek olan bir hakikat olduğunu belirtmiştir. Bir sonraki beyitte ise bu hayırlı kimselerden biri olan Hacı Huseyn Efendi’nin vefatından dolayı duydukları üzüntüyü dizelerine şu şekilde yansıtmıştır:²⁶² [Tavîl]

1 نَرَى الْمَوْتَ لِلْأَخْيَارِ مِنَّا يُسَارِعُ وَلَيْسَ لَنَا مِمَّا قَضَى اللَّهُ مَانِعُ
2 أَمَّا كُلُّ إِنْسَانٍ وَإِنْ مَلَكَ الْعِنَى وَعُمَّرَ فِي الدُّنْيَا إِلَى اللَّهِ رَاجِعُ
3 وَلَيْسَ لَنَا أَمْنٌ مِنَ الْمَوْتِ سَاعَةً وَإِنْ أَبْعَدْتَهُ فِي النُّفُوسِ الْمَطَامِعُ

²⁵⁵ el-Halil, *Kitâbu’l-‘Ayn*, 286.

²⁵⁶ İbn Dureyd, *Cemheratu’l-Luğa*, II, 1035.

²⁵⁷ el-Cevherî, *eş-Şihâh*, 391; el-Firûzâbâdî, *el-Kâmûsu’l-Muhtâ*, 491.

²⁵⁸ İbn Fâris, *Mu‘cemu Mekâyisi’l-Luğa*, I, 512.

²⁵⁹ Mañlûb, *Mu‘cemu Muşlahâti’n-Nakdi’l-‘Arabî*, 234.

²⁶⁰ Mecdî Vehbe, Kâmil el-Muhendis, *Mu‘cemu’l-Muşlahâti’l-‘Arabîyye fi’l-Luğati ve’l-Edeb*, Mektebetu Lubnân, Beyrût, 1984, 176.

²⁶¹ Şevkî Dayf, *Funûnu’l-Edebi’l-‘Arabîyyi el-Fennu’l-Ginâi 2: er-Risâ, Dâru’l-Ma’ârif*, Kahire, 1955, 12-13, 54-55, 86-88.

²⁶² Yûsuf el-Esîr, *er-Ravdu’l-Eriç*, 69-70.

4 وَإِنَّا فَقَدْنَا الْآنَ مَنْ كَانَ سَيِّدًا وَكَانَتْ لَهُ فِي الْعَالَمِينَ مَنَافِعُ

1-Ölümün, içimizdeki hayırlı kimseler için çabucak geldiğiniz görüyoruz. Allah'ın takdir ettiğini engellemenin yok bir yolu.

2-Varlıklı ve uzun ömürlü olsa bile her insan mutlaka Allah'a dönecek!

3-Arzular, kendisini özümüzden (düşüncemizden) uzaklaştırırsa da ölümden bir an bile emin olduğumuz bir durum yoktur.

4-Biz şimdi, bir efendiyi ve âlemlere faydası olan birisini yitirdik.

Bu beyitlerin ardından 5. ve 7. beyitler arasında şair vefat eden Hacı Hüseyin Efendi'nin üstün vasıflarını saydığı *te'bîn* bölümüne geçmiştir:²⁶³ [Tavîl]

5 وَمَنْ هُوَ لِلْإِحْسَانِ وَالْفَضْلِ وَالتَّقَى وَنَيْلِ الْعَلَا وَالْمَجْدِ وَالسَّعْدِ جَامِعُ

6 كَرِيمٌ سَمِيٌّ السَّبْطِ أَعْلَى جُدُودِهِ حُسَيْنٌ لَهُ فِي الْخَلْقِ وَالْخَلْقِ تَابِعُ

7 عَسَى أَنْ نَرَاهُ مُلْحَقًا بِجَنَابِهِ بِأَعْلَى جِنَانِ الْخُلْدِ فَاللَّهُ رَافِعُ

5-İyilik, fazilet, takva, üstünlük, şeref ve bahtiyarlığı [kendinde] toplayan birini,

6-[Soyu] şerefli, yaratılışında ve ahlakında kendisine tabi olduğu, soyunun dayandığı torunun, Hz. Hüseyin'in adaşı olan birini [yitirdik]...

7-Umulur ki onu Hz. Hüseyin'in yanında, sonsuzluk (cennet) bahçelerinin en üstünde görürüz. Çünkü Allah yüceltendir.

Şiirin 8. beytinden itibaren sabır tavsiyesi ve teselli verdiği 'aza' bölümünde ise şair, kasidesini ümmetine şefaatçi olacağını belirttiği Hz. Peygamber'e salât ve selâmda bulunarak bitirmiştir:²⁶⁴ [Tavîl]

8 بَنِي بَيْنَهُمْ صَبْرًا كَانَ مُصَابِكُمْ بِدَا الشَّهْمِ فِي كُلِّ الْبَرِيَّةِ وَاقِعُ

9 لِدَاكَ تَرُونَ النَّاسَ فِي غَايَةِ الْأَسَى عَلَيْهِ وَسَّالَتْ كَالْعُيُوثِ الْمَدَامِعُ

10 تَسَلُّوا بِأَنْ أَبْقَى لَهُ خَلْقًا بِكُمْ بَيْنَ تَحَاكِيهِمْ بُدُورُ طَوَالِغِ

11 وَإِنَّا نُسَلِّي بِالْبَقَاءِ نَفُوسَنَا وَمَا هِيَ فِي الْأَجْسَامِ إِلَّا وَدَائِعُ

²⁶³ Yûsuf el-Esîr, *er-Ravdu'l-Erîd*, 70.

²⁶⁴ Yûsuf el-Esîr, *er-Ravdu'l-Erîd*, 70.

- 12 عَلَى أَنَّا نَلْقَى الْمُنَى بَعْدَ مَوْتِنَا بِأَعْمَالِنَا الْحُسْنَى فَهِنَّ نَوَافِعُ
- 13 عَلَى أَنَّا نَرْجُو مِنَ اللَّهِ عَفْوَهُ لِمَنْ خَلَطَ الْأَعْمَالَ فَالْعَفْوُ وَاسِعٌ
- 14 أَلَيْسَ لَنَا يَا قَوْمُ أَعْظَمُ شَافِعٍ بِأَمْتِهِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ شَافِعٌ
- 15 عَلَيْهِ صَلَاةُ اللَّهِ ثُمَّ سَلَامُهُ مَدَى الدَّهْرِ مَا نَاحَ الْحَمَامِ السَّوَاجِعُ

8-Beyhem oğulları! Sabredin! Bu asil kimsenin [ölümünün] başınıza gelmesi, sanki tüm mahlûkatın başına gelmiş gibidir.

9-Bu nedenle insanların ona son derece üzüldüğünü görürsünüz. Gözyaşları da sağanak yağmur gibi akmıştır.

10-İçinizden, doğan dolunayların kendilerine benzediği oğulları ardında bırakması sayesinde teselli bulun!

11-Biz de geride (hayatta) kalmanın düşüncesiyle kendimizi avutuyoruz. Aslında canlarımız bedenlerdeki emanetlerden başka bir şey değiller.

12-Çünkü bizler, ölümümüzden sonra isteklerimize iyi amellerimiz sayesinde kavuşuruz. Ancak onlar bize fayda verir.

13-İyi amellere [kötü amelleri] karıştıran kimse için Allah'tan af dileriz çünkü onun affi geniştir.

14-Kıyamet günü ümmetinin yanında olacak en yüce kişi bize şefaathçi olmayacak mı?

15-Güvercinler tekrar tekrar ağlayıp inleyerek ağıt yaktığı sürece, sonsuza kadar salât ve selam onun üzerine olsun.

Kimi şairler mersiyelerinde kişinin vefat ettiğini doğrudan ya da dolaylı olarak dile getirdikten sonra geçmişteki üstün vasıflarını zikrederek onu övmüş ve ona duydukları özlemi ifade etmişlerdir.²⁶⁵ Bu bağlamda kasidelerine uzun bir nedb bölümü ile giriş yapmaksızın birkaç ifade ile şiirin mersiye maksadıyla yazıldığına işaret etmekle yetinmişlerdir. Sonrasında ise övgü kısmına geçen şairler, ortaya çıkmasında kişilerin sahip

²⁶⁵ Yusuf Sami Samancı, *Osmanlı Dönemi Arap Şairlerinden Mencek Paşa ve Şiirleri*, 288.

oldukları statülerin etkili olduğu;²⁶⁶ vefat eden kimsenin üstün özelliklerini uzunca ve mübalağalı bir şekilde anlatma üslubunu tercih etmişlerdir.

Nitekim Aḥmed Fâris eş-Şidyâk'ın (h.1305/m.1887) vefatı üzerine yazdığı mersiye şiirinde Yûsuf el-Esîr'in bu üslubu kullandığı görülmektedir. Şayet ilk beyitte yer alan *reṣâ* ve *nedb* ifadeleri ile 5. beyitte geçen 'azâ lafzı olmasaydı şiiri 10. beyite kadar okuyan bir okuyucu bunun bir medîh şiiri olduğu zannına kapılabilirdi. Söz konusu durum şu beyitlerde mülâhaza edilmektedir:²⁶⁷ [Tavîl]

1	رِثَاءُ ذَوِي الْعِلْمِ الْأَجَلَّةِ يُنْدَبُ	وَذِكْرُ مَعَالِيهِمْ إِلَى الْفَرَضِ أَوْحَبُ
2	كَمَنْ شَاعَ فِي كُلِّ الْمَمَالِكِ فَضْلُهُ	وَكَانَ بِهِ عِنْدَ الْمُلُوكِ يُقَرَّبُ
3	هُوَ الْكَامِلُ الْمَشْهُورُ أَحْمَدُ فَارِسُ	هُوَ الْفَاضِلُ الْمَشْكُورُ وَالْمُتَأَدَّبُ
4	أَمَائِلُ كُلِّ النَّاسِ تَهْوَى بَيَانَهُ	وَفِي مِثْلِهِ الْأَمْثَالُ تُتْلَى وَتُضْرَبُ
5	خَلِيلُ ذَوِي الْعِرْفَانِ فِي كُلِّ مَوْطِنٍ	جَلِيلٌ إِلَى لُبْنَانَ يُعْزَى وَيُنْسَبُ
6	لَقَدْ سَادَ فِي أَهْلِيهِ إِذْ هُوَ يَافِعُ	وَقَدْ زَادَ فِي فَضْلِ حَوَاهُ التَّعَرُّبُ
7	فَسَارَ لِأَهْلِ الْعَرَبِ فَاحْتَفَلُوا بِهِ	وَدَامُوا عَلَى إِكْرَامِهِ حَيْثُ يَذْهَبُ
8	وَجَاءَ إِلَى دَارِ السَّعَادَةِ قَاطِنًا	وَقَدْ نَالَ فِيهَا فَخَارًا وَمَنْصَبُ
9	بَنَى لِبَنِي الشُّدْيَاقِ بَجْدًا مُخَلَّدًا	وَلَمْ يَنْسَ مَنْ قَدْ كَانَ مِنْ قَبْلُ يَصْحَبُ

1-Büyük ilim sahibi olanların yaşları tutulur ve onların üstün özelliklerini zikretmek daha zorunludur.

2-Bütün krallıklarda fazileti yayılan ve kendisiyle krallara yaklaşılacak kimse gibi.

3-O kâmil, meşhur Aḥmed Fâris'tir. O faziletli, teşekkürle layık, edep sahibidir.

4-Bütün insanların meselleri onun beyanını arzular. Onun gibilerle darbı meseller söylenir.

5-Her yurttaki ifran sahiplerinin dostudur. Lübnan'a dayandırılır ve nisbet edilir.

6-Daha delikanlıyken halkına efendi olmuştur. Batılılaşmayı da içeren erdemi artmıştır.

²⁶⁶ Sirâcuddîn Muhammed, *er-Risâ fi Şi'rî'l-'Arabî Mevsû'atu'l-Mubdi'ün*, Dâru'r-Râtib el-Câmi'iyye, Beyrût, tsz., 5.

²⁶⁷ Yûsuf el-Esîr, *er-Ravdu'l-Erîd*, 70-71.

7-Batı ehline gitmiş, onu hoş karşılamışlardır. Nereye giderse gitsin ona hep ikram etmişlerdir.

8-Ümitsiz bir halde Dersaadet'e gelmiş, orada övgüye ve makama nail olmuştur.

9-Şıdyak oğulları için ebedi bir şeref inşa etmiştir. Öncesinde dost olan da unutmamıştır.

Muştafâ Şâdık er-Râfi'î'nin de belirttiği gibi medih şiiri ile mersiye arasındaki en net ayrım olan kendisine şiir yazılan kimsenin vefat etmiş olması zorunluluğu²⁶⁸ 10. beyitten itibaren şiirde kendisini göstermiştir. Bu durumu belirten bir ifade olarak *vefât* tabirini kullanan şair, kişinin vefat ettiğini doğrudan yansıtmış ardından da hem Aḥmed Fâris'in hayattayken sahip olduğu vasıflarını saymaya devam etmiş hem de Allah Teâlâ'nın herkes için mutlak takdiri olan ölümden kaçış olmadığını belirterek sevenlerini teselli etmiştir.²⁶⁹

[Tavîl]

10 فَعَاشَ بِهَا حَتَّى أَتَتْهُ وَفَاتُهُ كَمَا كُلُّ إِنْسَانٍ لَهُ الْمَوْتُ مَشْرَبٌ
11 مَعَارِفُهُ شَتَّى وَمَنْ كَانَ مِثْلَهُ يَعِزُّ عَلَيْنَا أَنْ يَمُوتَ وَيَصْعَبُ
12 وَلَكِنْ قَضَاءُ اللَّهِ بِالْمَوْتِ عَمَّنَا وَلَيْسَ لَنَا مِمَّا قَضَى اللَّهُ مَهْرَبٌ
13 وَمَا مَاتَ مَنْ تَبَقَّى مَا تَرَى فَضْلِهِ وَكَانَ لَهُ بِنَجْلِ سَعِيدٍ مُهْتَدَبٌ

10-Bütün insanlara ölümün şerbet olması gibi, ölüm vakti gelene dek orada yaşadı.

11-Onun ve onun gibi olanların marifetleri pek çeşitlidir. Onun ölümü bize ağır gelir.

12-Ancak Allah'ın takdiri hepimiz içindir. Allah'ın hükmünden kaçışımız da yoktur.

13-Faziletinin izleri kalan, mutlu ve edepli bir nesli olan kişi ölmemiştir.

Son olarak da dua bölümüyle kasidesini noktalamıştır:²⁷⁰ [Tavîl]

20 وَرُبَّ بَجِيبٍ فَاقَ فِي الْفَضْلِ أَصْلَهُ وَذَلِكَ يُرْجَى مِنْ سَلِيمٍ وَيُحْسَبُ
21 فَلَا زَالَ لِلْفِعْلِ الْحَمِيلِ مُوَفَّقًا وَدَامَ بِأَوْجِ الْعِزِّ مَا ضَاءَ كَوْكَبُ

²⁶⁸ er-Râfi'î, *Târîhu Âdâbi'l-'Arab*, III, 72.

²⁶⁹ Yûsuf el-Esîr, *er-Ravdu'l-Erîd*, 71-72.

²⁷⁰ Yûsuf el-Esîr, *er-Ravdu'l-Erîd*, 72.

20-Nice soylu kimse vardır ki üstünlük bakımından atalarını geçmiştir. Bu, [oğlu] Selîm'den de arzu edilmekte ve beklenmektedir.

21-Her daim güzel işler başarmaya ve yıldızlar parıldadıkça izzetin en üst noktasında olmaya devam etsin.

Benzer bir anlatım Yûsuf el-Esîr'in eş-Şeyh Necm Nâsıruddîn'in vefatı (h.1285) üzerine yazmış olduğu mersiyesinde de görülmektedir. Şair, ister uzun ister kısa bir ömür sürsün ölümün herkes için kaçınılmaz bir son olduğundan söz ederek şiire giriş yapmıştır. Sonrasında herkese zarar veren kimselerin ölümüyle insanların adeta sevinç duyduklarını ancak Şeyh Nâsıruddîn gibi kimseye zararı olmayan aksine herkese faydası dokunan kişilerin ölümünden dolayı ise üzüldüklerini ifade etmiştir.²⁷¹

5. Dini Şiir

İçinde yaşadıkları coğrafya, sosyal çevre ve dönemlerinde meydana gelen önemli olaylar gibi unsurlar, şairlerin yaşantılarını etkilediği gibi şiirlerinin muhtevasını da etkilemiş ve şairler bu unsurları şiirlerine yansıtmışlardır.

Arap şiirinin önemli konularından birini teşkil eden ve oldukça geniş bir yer kaplayan dini şiirler de Arapların İslamiyeti kabul etmesiyle birlikte Arap şiirinde kendisine yer bulmuş ve başlıca konulardan birisi haline gelmiştir. Dini şiirlerin ele aldığı konular ise genel olarak Peygamber methiyeleri, zühd, hikmet, münâcât şeklinde karşımıza çıkmaktadır.

Özellikle Memlukler ve Osmanlılar döneminde büyük bir yaygınlık kazandığı gözlemlenen dinî şiirlerin bir parçası olarak kabul edilen Peygamber methiyeleri, bu dönemde dini şiirlerden bağımsız; gazel, medîh gibi belli kuralları olan müstakil bir şiir dalına dönüşmüş ve sıkça işlenen konular arasına girmiştir.²⁷² Bu nedenle araştırmalarda genelde müstakil bir başlık altında incelenmektedir.

Yûsuf el-Esîr'in divanının incelendiği bu çalışmada da Peygamber methiyeleri dini şiir başlığı altında incelenecektir zira divanda Peygamber methiyesi dışında Kur'ân-ı Kerîm methiyesi ve münacât olmak üzere dini şiir örnekleri bulunmaktadır. Bu nedenle bu üç

²⁷¹ Bkz. Yûsuf el-Esîr, *er-Ravdu'l-Erid*, 73-75.

²⁷² Mehmet Mesut Ergin, "Osmanlı Dönemi Arap Şiirinde Peygamber Methiyeleri" (1517-1798), *Marifé*, Konya, 2007, VII, 133.

unsuru bir arada incelemek üzere “*Dini Şiir*” adıyla tek başlık altında toplamak uygun görülmüştür.

5.1. Hz. Peygamber’i Methi

Hayata gözlerini yummuş olan bir kişi için söylenen şiire mersiye adı verilir ancak söz konusu Peygamber olunca şiir, methiye olarak adlandırılmaktadır.²⁷³

*“Dinî şiirlerin bir parçası olarak kabul edilen peygamber övgüleri, özellikle Memlükler ve Osmanlı döneminde büyük bir yaygınlık kazanmıştır. Buna neden olan faktörleri, sultanların aralarındaki siyasi çekişmeler, toplumda baş gösteren ekonomik sıkıntılar, yozlaşma, ahlakî çöküntü, Haçlı seferleriyle Moğol saldırıları olarak zikretmek mümkündür. Tüm bunların yanı sıra Müslümanların peygamberlerin sonuncusu olan Hz. Muhammed’e (s) duydukları sevgi ve saygıyı da gözden ırak tutmamak gerekir. Bu nedenle şairlerin birçoğunun bu sanat dalında yeteneklerini sergilemekten geri duramadıklarını görüyoruz.”*²⁷⁴

Bu şairlerden biri olan Yusuf el-Esir’in divanında Peygamber’i (s) methettiği 4 müstakil kaside yer almaktadır. Bunların biri aynı zamanda divanın beyit sayısı en fazla olan kasidesini de oluşturmaktadır.²⁷⁵

Şairler, Peygamber methiyelerinde Hz. Muhammed’in (s) doğumuna, nesebine, şirkin onunla ortadan kalkıp karanlığın yok olduğuna, güzel ahlakına, fiziki yapısına, mucizelerine, şefaatine, ondan yardım talep edilmesine, ona duyulan özleme, kutsal mekânlara, dünyanın onun sayesinde yaratıldığına, ona salât ve selam getirmeye, Ehl-i Beyt’e ve ashabına övgüye dair birçok konuya yer vermişlerdir.²⁷⁶

Yusuf el-Esir’in nebevî methiyelerinde, bahsi geçen unsurların tamamı yer almamakla birlikte bu şiirlerde sıkça karşılaşılan *nesebi, güzel ahlaktı, kendisinden yardım istenmesi ve şefaati ile her kasidenin sonunda yer alan salât ve selam* bulunmaktadır. Söz konusu unsurlara örneklik teşkil eden beyitler bu unsurlar ışığında ele alınacaktır.

²⁷³ Muhammed Sâlim Muhammed, *el-Medâihu’n-Nebeviyye Hattâ Nihâyeti’l-‘Asri’l-Memlûki*, 1.bs., Dimaşk, 1996, 53.

²⁷⁴ Ergin, “Osmanlı Dönemi Arap Şiirinde Peygamber Methiyeleri”, 120.

²⁷⁵ Yusuf el-Esir, *er-Ravdu’l-Eriç*, 4-8.

²⁷⁶ Ergin, “Osmanlı Dönemi Arap Şiirinde Peygamber Methiyeleri”, 120.

Hız. Peygamber'in (s) *nesebiyle* alakalı olan beyitler incelendiğinde onun şereflı bir kavimden ortaya çıkmış olduğu ve asalet sahibi, şereflı kimselerin en hayırlısı ifadeleri dikkat çekmektedir:²⁷⁷ [Silsile]

13 يَا خَيْرَ رَسُولٍ إِلَى الْخَلَائِقِ طُرًّا مِنْ أَشْرَفِ قَوْمٍ بَدَأَ بِأَشْرَفِ أَرْمَانِ

14 يَا خَيْرَ مَلَاذٍ وَخَيْرَ كُلِّ كَرِيمٍ كُنْ لِي وَتَشْفَعْ لَدَى مَرَا حِمِ دَيَّانِ

13-Ey en şereflı zamanda en şereflı kavimden ortaya çıkan, bütün yaratılanlara gönderilmiş en hayırlı Peygamber!

14-Ey en hayırlı kurtuluş yeri ve tüm şereflılerin en hayırlısı! Benim [yanımda] ol ve Allah'ın merhametinin yanında sen de şefa at et!

Yine aynı kasidede şair, Hz. Muhammed'in (s) *Kureyşli* ve *Hâşimî* olması gibi sıfatlarını zikrederek onun hakkında daha detaylı bilgiler vermiş ayrıca tertemiz bir nesebi olduğunu da şu beyitlerde belirtmiştir:²⁷⁸ [Tavîl]

28 هُوَ الْفُرَشِيُّ الْهَاشِمِيُّ مُحَمَّدٌ خِيَارُ خِيَارِ الْخَلْقِ مِنْ عَالَمِ الدَّرِّ

29 نَبِيٌّ زَكَا أَصْلًا وَفَرَعًا وَمَنْصَبًا وَذَاتًا وَأَوْصَافًا كَأَسْمَائِهِ الْعُرِّ

28-O, Kureyşli, Hâşimî, bütün âlemde yaratılanların hayırlılarının en hayırlısı Muhammed'dir.

29-Soy-sop, makam, kişilik ve taşıdığı özellikler bakımından tertemiz isimleri gibi arı duru bir nebîdir.

Yûsuf el-Esîr'in nebevî methiyelerinde Hz. Peygamber'e (s) dair zikrettiği bir başka özelliği de onun *güzel ahlakıdır*. Üstün yaratılışının yanı sıra sahip olduğu güzel ahlak ile insanların efendisi olan Hz. Muhammed'i (s) methettiği beyitte Yûsuf el-Esîr bu durumu şöyle zikretmiştir:²⁷⁹ [Silsile]

10 مَنْ سَادَ جَمِيعَ الْوَرَى بِأَجْمَلِ خُلُقٍ فِي أَحْسَنِ خَلْقٍ سَمَا وَأَوْسَعِ عِرْفَانِ

10-O, en üstün yaratılışla, en güzel ahlak ile ve en geniş irfânıyla bütün insanların efendisi olandır.

²⁷⁷ Yûsuf el-Esîr, *er-Ravdu'l-Eriç*, 3.

²⁷⁸ Yûsuf el-Esîr, *er-Ravdu'l-Eriç*, 6.

²⁷⁹ Yûsuf el-Esîr, *er-Ravdu'l-Eriç*, 3.

Bir diğerk nebevî methiyesinde yine Peygamber Efendimiz'in (s) üstün özelliklerini sıralayan şair onun *güzel ahlakından* söz ettiğı beyitlerinde ise bunu şu şekilde dile getirmiştir:²⁸⁰ [Tavîl]

32 كَرِيمٌ بِهِ كُلُّ الْمَكَارِمِ أَكْمَلَتْ سَوَى أَنَّهُ الْخَيْرُ الْأَجْلُ بِلَا شَرِّ
33 لَقَدْ جُمِعَتْ فِيهِ الْمَحَامِدُ كُلُّهَا كَوَامِلٌ حَتَّى زَادَ عَنْ كُلِّ ذِي قَدْرِ
34 عَلَى أَنَّهُ ذُو عِصْمَةٍ وَنَزَاهَةٍ فَمَا كَانَ سُوءٌ قَطُّ فِي قَلْبِهِ يَجْرِي

32-O, kendisiyle bütün yüce ahlakın tamamlandığı şerefli kimsedir. Ancak o, kendisinde hiçbir kötülük bulunmayan en yüce hayrdır.

33-Onda bütün övgüler tam olarak toplandı hatta bütün değerli şeyleri bile aştı.

34-Ayrıca o, günahsız ve arınmıştır ve onun kalbinden hiçbir zaman kötülük geçmemiştir.

Hız. Peygamber için yazılan methiyelerde yer alan unsurlardan birinin de kendisinden yardım talep edilmesi ve ümmetine şefaât etmesi olduğu zikredilmişti. Yûsuf el-Esîr'in divanındaki 21 beyitlik ilk kasidesinin 14 ilâ 20. beyitleri arasındaki bölüm buna güzel bir örneklik teşkil etmektedir.

Söz konusu beyitlerde şair Allah'ın merhametinin yanında Hız. Peygamber'in de (s) kendisine şefaât etmesini isteyerek yakarışta bulunmaktadır. Ayrıca imanının yanı sıra ona olan övgüsü, sevgisi ve sahip olduğu nesebini onun rızasını kazanmasının aracı olarak zikretmektedir. Sonraki beyitlerde de Allah'ın rızasını kazanmayı, tüm kederlerden kurtulmayı ve bağışlanmayı dileyen şair bunlar için Hız. Muhammed'i (s) vesile kılarak isteklerinin onun hürmetine kabul edilmesi için Rabbi'ne yakarmaktadır:²⁸¹ [Silsile]

14 يَا خَيْرَ مَلَاذٍ وَخَيْرَ كُلِّ كَرِيمٍ كُنْ لِي وَتَشْفَعْ لَدَى مَرَاكِمِ دَيَّانُ
15 اللَّهُ تَشْفَعْ بِنَجْدَتِي وَخَلَاصِي يَا مَعْدِنَ جُودٍ وَيَا خَلَاصَةَ عَدْنَانَ
16 أَسْبَابُ رِضَاكَ الَّتِي دَخَرْتُ لِضَيْقِي حُبِّي وَمَدِيحِي وَنَسْبَتِي مَعَ إِيمَانُ
17 يَا رَبِّ أَعْنِي لِكَيْ أُكَافِيَ فَضْلًا مِنْهُ لِي دَوْمًا مَدَى الزَّمَانِ بِشُكْرَانُ
18 يَا رَبِّ أَعْظِي بِجَاهِهِ وَأَجْرِي مِنْ سَخَطِكَ عَنِّي لِكَيْ أَدُومَ بِرِضْوَانُ

²⁸⁰ Yûsuf el-Esîr, *er-Ravdu'l-Erîd*, 6.

²⁸¹ Yûsuf el-Esîr, *er-Ravdu'l-Erîd*, 3-4.

19 وَأَسْمَحْ بِنَجَاتِي مِنَ الْعُمُومِ جَمِيعًا يَا خَيْرَ رَحِيمٍ فَأَنْتَ مُلْجَأٌ وَلِهَذَا

20 يَا رَبِّ لِيْ اغْفِرْ وَوَالِدَيَّ وَأَشْيَا خِي دَوْمًا بِجَاهِ أَحْمَدَ ذِي الشَّانِ

14-Ey en hayırlı kurtuluş yeri ve tüm şerefliilerin en hayırlısı! Benim [yanımda] ol ve Allah'ın merhametinin yanında sen de şefaati et!

15-Ey cömertlik kaynağı ve ey 'Adnân'ın özeti! Benim kurtuluşum ve bana yardım için Allah'a şefaatiçi ol!

16-Zor zamanlarım için sakladığım senin rızanın vesileleri; imanla birlikte [sana olan] sevgim, övgüm ve nesebidir.

17-Ey rabbim ondan bana gelen lütufa her zaman şükranla karşılık vermem için yardım et bana.

18-Ey rabbim onun makamı hürmetine bana yardım et. Senin rızanı kazanmaya devam etmem için bana olan öfkenden kurtar beni.

19-Ey merhametlilerin en hayırlısı bütün kederlerden kurtulmama izin ver çünkü sen âşıkların sığınağısın.

20-Ey rabbim şanlı Ahmed'in hürmetine her zaman beni, anne babamı ve hocalarımı bağışla.

Şair Hz. Peygamber'in (s) şefaati etme vasfını diğeri bir kasidesindeki şu beyitle dile getirmiştir:²⁸² [Tavîl]

54 فَيَشْفَعُ عِنْدَ اللَّهِ فِينَا بِإِذْنِهِ فَتَدْخُلُ فِي الْأَبْرَارِ مِنَّا بِلَا وَزْرِ

54-O, Allah katında onun izniyle bize şefaati eder, biz de içimizdeki iyi kimselerin arasına hiçbir günah olmaksızın gireriz.

Şairler Hz. Peygamber'i methettikleri şiirlerde genellikle ona salât ve selâmda bulunmuşlar yahut dua etmişlerdir. Bu durum genelde şairlerin kasidelerinin hatime bölümünde karşımıza çıkmaktadır. Yûsuf el-Esîr'in nebevî methiyelerinde de durum farklı değildir. O, yazmış olduğu dört nebevî medihin üçünün hatime bölümünde salât ve selâma

²⁸² Yûsuf el-Esîr, *er-Ravdu'l-Erîd*, 7.

birinde ise duaya yer vererek bu geleneği şiirlerine yansıtmıştır. Divanın ilk kasidesinin son beytinde bu durum görülmektedir:²⁸³ [Silsile]

21 أَزْكَى صَلَوَاتٍ لَهُ وَخَيْرٌ سَلَامٍ وَالْأَلِ وَصَحْبٍ وَتَابِعِينَ بِإِحْسَانٍ

21-En pak salavât ve en güzel selam ona, ailesine, ashabına ve ihsan ile ona tabi olanlara olsun.

Divanın ikinci aynı zamanda en uzun kasidesi olan bir diğer nebevî medîh şiirinin yine son beyiti Resullullah'a, âline ve ashabına salât ve selâm edilmesi tavsiyesi ile son bulmaktadır:²⁸⁴ [Tavîl]

67 وَصَلَّ عَلَيْهِمْ مَعَ سَلَامٍ وَاللَّهِمْ وَأَصْحَابِهِمْ دَوْمًا إِلَى مُنْتَهَى الْأَمْرِ

67-Onlara, ailelerine, ashabına işlerin son bulacağı [kıyamete] kadar sürekli salât ve selamda bulunun.

Yûsuf el-Esîr muvaşşah tarzında kaleme aldığı meth-i nebevîsinde de aynı üslûbu sürdürmüş ve son bölümde ona salât ve selâmda bulunmuştur:²⁸⁵ [Recez]

23 عَلَيْهِ مِنْ رَبِّي الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ وَاللَّهُ وَصَحْبِهِ الْعُرَّ الْكِرَامِ

23-Rabbimden ona, âline ve yüce ashâbına salât ve selâm olsun!

Son olarak Yûsuf el-Esîr'in Hz. Peygamber (s) için yazmış olduğu mukattaasını oluşturan dizelerde şair şiirini ona salât ve selâm ederek değil dua ile bitirmiştir. Beyit sayısı az olduğundan bu şiirin tamamını vermek bütünlük açısından daha isabetli olacaktır:²⁸⁶ [Kâmil]

1 مَا ضَلَّ مَنْ تَبَعَ النَّبِيَّ مُحَمَّدًا فِيمَا يَقُولُ بِلِ اهْتَدَى لِصَوَابِهِ

2 وَأَنَا بِحَمْدِ اللَّهِ عَبْدٌ مُؤْمِنٌ بِجَمِيعِ مَا هَذَا النَّبِيُّ أَتَى بِهِ

3 وَبِذَاكَ أَرْجُو أَنْ أَنْالَ شَفَاعَةً مِنْهُ لِأَنِّي مُقْتَدٍ بِجَنَابِهِ

4 وَلَقَدْ حَظَيْتُ بِهِ مَنَامًا بِاسْمًا مِنْ بَعْدِ تَشْرِيفِي بِحُسْنِ خِطَابِهِ

5 فَاللَّهُ يَجْزِيهِ بِجَيْرِ جَزَائِهِ عَنَّا وَيَمْنَحُهُ أَجَلَ تَوَابِهِ

²⁸³ Yûsuf el-Esîr, *er-Ravdu'l-Eriç*, 4.

²⁸⁴ Yûsuf el-Esîr, *er-Ravdu'l-Eriç*, 8.

²⁸⁵ Yûsuf el-Esîr, *er-Ravdu'l-Eriç*, 60.

²⁸⁶ Yûsuf el-Esîr, *er-Ravdu'l-Eriç*, 76.

1-Nebî Muhammed'in (s) söylediklerine tabi olan dalalete düşmez aksine doğru yolu bulur.

2-Ben de Allah'a hamdolsun bu nebînin getirdiği her şeye iman eden bir kulum.

3-Böylece onun şefaatine nail olmayı ümit ediyorum çünkü ben onun zattını örnek alan biriyim.

4-Onun güzel sözüyle uyandıktan sonra onunla tatlı bir rüyayı (uykuyu) elde ettim.

5-Allah onu en güzel şekilde mükâfatlandırsın ve ona en büyük sevabı bahşetsin.

Arap edebiyatı eleştirmenlerinin belirttiklerine göre Peygamber methiyelerinde olması gereken bir başka unsur da kasidelerin başlangıcında Hicaz kalıntılarından söz edilmesi ve “es-Sefh”, “el-‘Akîk”, “Taybe”, “Râme”, “el-‘Uzeyb”, “Eknâf Hâcir”, “Sel” gibi mekânların zikredilmesidir.²⁸⁷

Bu bağlamda Yûsuf el-Esîr'in divanı incelendiğinde medîh nebevîlerinde *Hicâz*, *Tihâme*, *Taybe*, *Kâbe*, gibi yer adlarının geçtiği görülmektedir. Bu bölümde söz konusu mekânların yer aldığı beyitleri sırasıyla vermek uygun olacaktır.

İlk olarak mukaddimesi gazel olan medîh nebevîsinde şair ilk beyitte “*Hicâz şimşegi*” ifadesiyle bahsi geçen mekânlardan biri olan Hicâz'a şiiirinde şu şekilde yer vermiştir:²⁸⁸ [Tavîl]

1 إِذَا ابْتَسَمَ الْبَرْقُ الْحِجَازِي فِي الْفَجْرِ أَقُولُ لِدَمْعِي حَانَ وَقْتُ الْبُكَاءِ فَاجْرٍ

1-Eğer şafak vakti Hicaz şimşegi tebessüm ederse gözyaşına derim ki: Geldi ağlama vakti haydi dökül!

Yine aynı kasidenin 17. beytinde şair bu kez Tihâme şimşegi ifadesiyle “*Arap Yarımadası'nın Kızıldeniz kıyılarını kapsayan ve Akabe Körfezi'nden Babu'l-Mendeb Körfezi'ne kadar uzanan yer*”²⁸⁹ olan Tihâme'den bahsetmiştir:²⁹⁰ [Tavîl]

17 وَيَجْلِبُهُ الْبَرْقُ التَّهَامِي خَلْبًا فَيَهْمِي لَهُ دَمْعِي فَيُصْبِحُ ذَا مَطَرٍ

²⁸⁷ İbn Hicce el-Hamevî, *Hizânetu'l-Edeb ve Gâyetu'l-Ereb*, şerh: 'İşam Şakyû, Dâr ve Mektebetu'l-Hilâl, Beyrût, 2004, I, 36-37.

²⁸⁸ Yûsuf el-Esîr, *er-Ravdu'l-Eriç*, 4.

²⁸⁹ Detaylı bilgi için bkz. Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemu'l-Buldân*, II, 63.

²⁹⁰ Yûsuf el-Esîr, *er-Ravdu'l-Eriç*, 5.

17-Tihâme şimşegi onu öyle bir kapar ki ardından gözyaşlarım dökülüp adeta bir yağmura dönüşür.

Kasidenin 19. beytinde ise Taybe'den²⁹¹ söz eden şair orada kendisini dolunaya benzettiği Hz. Muhammed'in (s) evinin ve kabrinin bulunduğunu da zikretmiştir:²⁹² [Tavîl]

19 وَفِي مُهَجَّتِي يَهْتَاخُ وَجَدِي إِذَا بَدَا بِأُفُقِي عَوَالِي طَيْبَةَ الْكَوْكَبِ الدَّرِّي
20 هِيَ الْجَنَّةُ الْخَضْرَاءُ طَيْبَةُ الثَّرَى هِيَ الْبَلْدَةُ الْعَرَاءُ مَنَزِلَةُ الْبَدْرِ
21 بِهَا الرَّوْضَةُ الْعَنَاءُ وَالْحَجْرَةُ الَّتِي هِيَ الْكَعْبَةُ الْعُلْيَا لَدَى كُلِّ ذِي حَجْرٍ
22 بِهَا قَبْرُ خَيْرِ الْخَلْقِ مُفْتَحِرًا بِهِ عَلَى سَائِرِ الْعَبْرَاءِ بَلْ وَالْعَلَا الْخُضْرِ

19-İnci gibi yıldız Taybe'nin (Medine'nin) yüce ufuklarında ortaya çıkınca kalbimin ortasında hüznüm harekete geçiyor.

20-O, toprağı güzel yeşil cennettir. O, dolunayın hanesi olan ak memlekettir.

21-Orada bol ağaçlı bahçe ve bütün akıl sahiplerine göre yüce olan Kâbe vardır.

22-Orada diğer topraklara ve hatta gökyüzüne karşı kendisiyle övündüğü, yaratılanların en hayırlısının kabri vardır.

Hz. Muhammed'in (s) methedildiği şiirlerde onun hem mahlûkata hem de diğer peygamberlere göre konumu göz önünde bulundurularak “*imamu'l-enbiyâ*”, “*hayru Mevlâ*”, “*seyyidu'l-kevneyn*”, “*seyyidu'l-halk*”, “*es-seyyidu'l-emced*”, “*hayru'l-vera*”, “*hayru'l-beriyye*”, “*eşrefu'l-beraya*”, “*eşrefu'r-rusul*”, “*hatemu resulillah*”, “*eş-şefî*”, “*el-melce*”, “*el-maksûd*”, “*el-meb'ûs*”²⁹³ gibi çeşitli lafızlar kullanılmıştır.

Yûsuf el-Esîr'in Peygamber methiyelerinde de yukarıda zikredilen lafızların kimi zaman aynısı kimi zaman benzerleri karşımıza çıkmaktadır. Örneğin mahlûkatın en hayırlısı ve efendisi olarak zikredildiği beyitlerde bu ifadeler *hayru'l-verâ* ve *sâde cemîa'l-vera* lafızları ile yansıtılmıştır:²⁹⁴ [Silsile]

4 قَدْ أَرْسَلَ خَيْرَ الْوَرَى بِخَيْرِ كِتَابٍ يَتْلُوهُ إِلَى خَيْرِ أُمَّةٍ هُوَ قُرْآنُ

²⁹¹ Medine şehrinin adlarından biridir. Detaylı bilgi için bkz. Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemu'l-Buldân*, IV, 53.

²⁹² Yûsuf el-Esîr, *er-Ravdu'l-Eriç*, 5.

²⁹³ Ergin, “Osmanlı Dönemi Arap Şiirinde Peygamber Methiyeleri”, 127.

²⁹⁴ Yûsuf el-Esîr, *er-Ravdu'l-Eriç*, 3.

4-İnsanların en hayırlısını, kendisini en hayırlı ümmete okuyacağı en hayırlı kitapla gönderdi ki o Kur'an'dır.

10 مَنْ سَادَ جَمِيعَ الْوَرَى بِأَجْمَلِ خُلُقٍ فِي أَحْسَنِ خَلْقٍ سَمَا وَأَوْسَعِ عِرْفَانٍ

10-O, en üstün yaratılışla, en güzel ahlak ile ve en geniş irfanıyla bütün insanların efendisi olandır.

Bir başka nebevî methiyesinde şair Hz. Peygamber'in (s) insanlar karşısındaki üstünlüğünü belirtmek için yine insanların en hayırlısı anlamına gelen *hayru'l-halk* şeklinde bir ifadeye yer vermiştir:²⁹⁵ [Tavîl]

22 هِيَ قَبْرُ خَيْرِ الْخَلْقِ مُفْتَحِرًا بِهِ عَلَى سَائِرِ الْعِبْرَاءِ بَلْ وَالْعُلَا الْخُضْرِ

22-Orada diğer topraklara ve hatta gökyüzüne karşı kendisiyle övündüğü, mahlûkatın en hayırlısının kabri vardır.

28 هُوَ الْقُرْشِيُّ الْهَاشِمِيُّ مُحَمَّدٌ خِيَارُ خِيَارِ الْخَلْقِ مِنْ عَالَمِ الدَّرِّ

28-O, Kureyşli, Haşimî, bütün âlemde yaratılanların hayırlılarının en hayırlısı Muhammed'dir.

Yine aynı kasidede Hz. Peygamber (s) için insanların en yücesi olduğunu belirttiği beytin sadr kısmında *ekramu'l-halk* lafzını kullanan şair aynı beytin acuz kısmında ise *hatmu'l-beşîrîn ve'n-nuzur* ifadesiyle onun peygamberlerin sonuncusu olduğunu da zikretmiştir:²⁹⁶ [Tavîl]

56 بَشِيرٌ نَذِيرٌ أَكْرَمُ الْخَلْقِ كُلِّهِمْ عَلَى رَبِّهِ خْتَمُ الْبَشِيرِينَ وَالنُّذِيرِ

56-Müjdecî ve uyarıcıdır. Allah katında bütün yaratılanların en şerefli, müjdecî ve uyarıcıların sonuncusudur.

Hız. Peygamber'in diğer peygamberlere göre sahip olduğu yüce konumu şiirlerine taşıyan şairlerin onu övmek adına çeşitli lafızlar kullandığı zikredilmişti. Bu bağlamda Yûsuf el-Esîr'in nebevî medîh şiirlerinde yer alan *hayru resûl* ifadesi bunlara örnek olarak verilebilir. Bu lafzın yer aldığı beyit şu şekildedir:²⁹⁷ [Silsile]

²⁹⁵ Yûsuf el-Esîr, *er-Ravdu'l-Eriç*, 5-6.

²⁹⁶ Yûsuf el-Esîr, *er-Ravdu'l-Eriç*, 7.

²⁹⁷ Yûsuf el-Esîr, *er-Ravdu'l-Eriç*, 3.

13 يَا خَيْرَ رَسُولٍ إِلَى الْخَلَائِقِ طَرًّا مِنْ أَشْرَفِ قَوْمٍ بَدَأَ بِأَشْرَفِ أَرْزَامَانِ

13-Ey en şerefli zamanda en şerefli kavimden ortaya çıkan, bütün yaratılanlara gönderilmiş en hayırlı peygamber!

Söz konusu ifadelerden bir diğeri de peygamberlerin önderi anlamına gelen *imâmu'r-rusul* ifadesidir. Şair vahyin beşiği ve Hz. Peygamber'in (s) barınağı olarak hitap ettiği Mekke şehrinde söz ederken Hz. Muhammed'i (s) Peygamberlerin imamı olarak nitelemiştir:²⁹⁸ [Tavîl]

27 قَدْ اخْتَارَهَا الرَّحْمَنُ مَهْبِطًا وَحِيَّةٍ وَمَأْوَى إِمَامِ الرُّسُلِ مُخْتَارِهِ النَّصْرِيِّ

27-Rahman orayı vahyin beşiği ve peygamberlerin önderi olan Nadarlı, seçilmiş [peygamberinin] barınağı olarak seçti.

“Osmanlı döneminde kaleme alınan nebevî methiyelerde şairler, kasidelerine geleneksel yapıyı koruyarak atıl (göç etmiş sevgilinin kalıntıları) ve gazelle başlamışlar daha sonra Hz. Muhammed'in (s) doğumuna, ahlakına, ona izafet edilen “imamu'l-enbiyâ”, “hayru Mevlâ”, gibi sıfatlara, menkıbelerine değinmişler, sonrasında da isra ve mi'rac gibi mucizelerden dem vurarak ondan kıyamet gününde şefaât talebinde bulunmuşlar ve son olarak ona, ehli beytine ve ashabına salât ve selam ile bitirmişlerdir.”²⁹⁹

Yûsuf el-Esîr'in yaşamış olduğu XIX. yy.'da da müslüman şairlerin neredeyse tamamı divanlarında medih nebevîye yer vermişler ve anlatımlarında, daha önceki dönem şiirlerinde geçen anlam ve lafızları yeni unsurlar eklemeksizin kullanmaya devam etmişlerdir.³⁰⁰

Yûsuf el-Esîr'in *Hz. Peygamber'i Methi* başlığı altında incelenen şiirlerinde de yukarıda bahsedilen özelliklerin mevcut olduğu görülmüş, gerek kullanılan lafızlar gerekse şiirlerde ele alınan konular açısından Osmanlı döneminde yazılmış olan nebevî medihlerden çok farklı yönleri olmadığı tespit edilmiştir. Bu anlamda Yûsuf el-Esîr'in nebevî medih şiirlerine yenilik getirmediği, var olan geleneği sürdürdüğü söylenebilir.

²⁹⁸ Yûsuf el-Esîr, *er-Ravdu'l-Eriç*, 5.

²⁹⁹ Ergin, “Osmanlı Dönemi Arap Şiirinde Peygamber Methiyeleri”, 128.

³⁰⁰ en-Nehhal, *eş-Si'ru'l-'Arabî*, 91.

5.2. Kur'an-ı Kerim'i Methi

XIX. yüzyıl Arap şiirinde görülen yeni eğilimlere örnek olarak Yûsuf el-Esîr'in Kurân-ı Kerîm'i methetmek için yazmış olduğu kasidesi örnek olarak gösterilmektedir.³⁰¹ Kimi zaman nebevî medih yahut zühd, hikmet şiirlerinin içerisinde birkaç beyitle değinilen Kur'an-ı Kerim'in yücelikleri ilk olarak Yûsuf el-Esîr tarafından müstakil bir şiirde ele alınmıştır.

Söz konusu kaside 10 beyitten oluşmaktadır. Şair ilk beyitte Kur'ân'ı bir bala benzetmiş ve bu konuda şahitlik etmeye bile gerek olmadığını söyleyerek Kurân'ın kıymetinin kendinden kaynaklandığını vurgulamıştır. İkinci beyitte ise bal benzetmesiyle bağlantılı olarak onda bir tatlılığın ve yüceliğin bulunduğunu belirten şair, Kurân'a vakıf olanların bu lezzet ve yücelikten çok daha fazlasını elde edeceğini ifade etmiştir.

Yukarıda bahsedilen beyitleri takip eden beyitlerde ise şair, Kurân'ın okuyanı asla bıktırmayan, zihninde şüphe bulunan insanların şüphelerini izale eden, kendisine sığınanları koruyan bir hidayet rehberi olduğunu zikretmiştir.³⁰² [Meczûu'l-Kâmil]

1	قُرْآنُنَا	شَهْدٌ	فَلَا	يُحْتَاجُ	فِيهِ	إِلَى	شَهَادَةٍ		
2	فِيهِ	الْحَلَاوَةُ	وَالثَّنَا	ءُ	وَأَجْرٌ	وَأَعِيهِ	زِيَادَةٌ		
3	بَلْ	هُوَ	مِنْ	أَهْدَى	الْهُدَا	لَنَا	وَمِنْ خَيْرِ الْعِبَادَةِ		
4	لَا	يَسْأَمُ	السَّمِيعُ	وَالْ	مَقَارِيُّ	مِنْهُ	بِالْإِعَادَةِ		
5	بَلْ	كُلَّمَا	كَرَّرَ	يَدُ	مَنْ	يَعِيهِ	بِهِ	إِفَادَةٌ	
6	بَلْ	حَامِلُوهُ	لِكُلِّ	مَنْ	بِالرَّحْمَنِ	سَادَةٌ			
7	أَقْوَى	دَلِيلِ	يَكْتَفِي	ذُو	الْعِلْمِ	فِيهِ	عَنِ الزِّيَادَةِ		
8	كَمْ	قَدْ	أَزَالَ	الشَّكَّ	مِنْ	خَامَرَ	الشَّكَّ	فُؤَادَةٍ	
9	يَهْوَى	الْقَنَاعَةَ	ذُو	الْهُدَى	مِنْهُ	وَيَأْتِلِفُ	الزِّيَادَةَ		
10	وَإِذَا	اسْتَجَارَ	بِهِ	احْتَمَى	مِنْ	كُلِّ	مَنْ	يَبْغِي	كِيَادَةَ

1-Kur'ân'ımız baldır. Onun [öyle olduğuna] şahitlik gerekmez.

2-Onda bir tatlılık ve yücelik vardır. Onu idrak edenlerin ecri ise daha fazladır.

³⁰¹ en-Nehhal, eş-Si'ru'l-'Arabî, 91.

³⁰² Yûsuf el-Esîr, er-Ravdu'l-Erîd, 77.

3-Hatta o, bizim için en iyi yol gösterici ve en hayırlı ibadetlerden biridir.

4-Onu dinleyen de okuyan da bunu tekrar tekrar yapmaktan sıkılmaz.

5-Üstelik [Kurân'ı] tekrar ettikçe onu kavrayan kimse [her seferinde yeni] bir anlam ile karşılaşır.

6-Bir de o [Kurân'ı] Rahmân'a iman etmiş [kullara] götürülenler, onların efendisi olurlar.

7-İlim sahibinin daha fazlasına ihtiyaç duymayacağı en güçlü rehberdir.

8-Gönüllerini şüphe kaplayan kimselerin şüphelerini nice kez yok etmiştir.

9-Hidayet ehli ondan kanaat ister de daha fazlasına kavuşur.

10-Ona sığındığında ise kendisine tuzak kurmak isteyen herkesten korunur.

Yûsuf el-Esîr Kurân-ı Kerîm'i methetmek için müstakil bir kaside yazmış olsa da söz konusu beyitler divanda Kurân'ın methedildiği yegâne beyitler değildir. Şair Hz. Peygamber'i (s) methetmek için yazmış olduğu kasidelerin birinde Hz. Muhammed'in (s) tebliği ile insanlara hidayet rehberi olarak indirilmiş olan Kurân-ı Kerîm'i, yüce vasıflarından söz ederek methetmiştir. Söz konusu beyitler şu şekildedir:³⁰³ [Tavîl]

35	رَسُولٌ حَبَانَا مَعَ بَلَاغٍ بَلَاغَةً	وَأَمَدَى لَنَا فِي هَدْيِهِ سُورَ الذِّكْرِ
36	كَلَامٌ قَدِيمٌ قَدْ حَوَى كُلَّ حِكْمَةٍ	وَحُكْمٍ سَدِيدٍ مُنْزَلٌ لَيْلَةَ الْقَدْرِ
37	كِتَابٌ صُدُورُ الْعَالَمِينَ مَقْرُوءٌ	وَذَاكَ لَدَى أَهْلِ النَّهْيِ أَعْظَمَ الدُّخْرِ
38	يَلِينُ إِذَا يُنْتَلَى بِهِ الصُّخْرُ خَاشِعًا	وَلَكِنَّ بَعْضَ النَّاسِ أَقْسَى مِنَ الصُّخْرِ
39	هُوَ الْآيَةُ الْكُبْرَى لَدَى كُلِّ عَارِفٍ	هُوَ النَّعْمَةُ الْعُظْمَى لَدَى كُلِّ مَنْ يَدْرِي
40	فَوَاللَّهِ لَوْ أُوتِيَتْ مُلْكًا مُؤَبَّدًا	عَلَى تَرْكِهِ لَمْ أَرْضَ بِالْمُلْكِ مَعَ فَقْرِي
41	فَشُكْرًا لِرَبِّي إِذْ هَدَانِي لِحِفْظِهِ	فَإِنِّي بِهِ أُحْيِيْتُ مُنْشَرِحَ الصَّدْرِ

35-Bize tebliğ ile belagatı bahşetti ve bize doğru yolu gösterirken Kurân'ın surelerini sundu.

36-Her türlü hikmeti ve dosdoğru hükmü içeren Kadir Gecesi indirilmiş kadîm bir sözdür o.

³⁰³ Yûsuf el-Esîr, *er-Ravdu'l-Erîd*, 6.

37-Yeri insanların göğsü olan ve akıl sahiplerince en yüce azık olan bir kitaptır o.

38-Okunduğunda kayalar korkusundan yumuşar ancak bazı insanların [kalpleri] kayalardan daha serttir.

39-Her irfan sahibinin nezdinde en büyük mucizedir o. Her idrak sahibinin nezdinde en büyük nimettir o.

40-Allah'a yemin olsun ki eğer bana onu terk etmem için sonsuz bir mülk (hakimyet) verilseydi, fakir kalacağımı bilsem de bu mülkü kabul etmezdim.

41-Rabbime şükürler olsun çünkü onu bana ezberletti ve o, bana gönül huzuruyla birlikte bahşedildi.

Pek çok şair Kur'ân-ı Kerîm'in yüce vasıflarına şiirlerinde yer yer değinmiştir. Ancak Yûsuf el-Esîr Kur'ân-ı Kerîm'i methetmek için müstakil bir kaside yazarak dini şiir alanında bir yenilik ortaya koymuştur.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

YUSUF EL-ESİR'İN ŞİİRİNDE ŞEKİL VE ÜSLUP ÖZELLİKLERİ

Çalışmanın bu bölümünde Yûsuf el-Esîr'in divanında yer alan şiirler şekil özellikleri ve edebî sanatların kullanılması yönüyle ele alınacaktır.

1. Şekil Özellikleri

Genel anlamda bir edebi eserin şekil özellikleri incelenirken onun, muhteva dışında kalan dış görünüş, anlatımla ilgili unsurlar, nazım biçimleri, kafiye, ölçü, ses, eserin uzunluk kısalığı, kelimelerin örgüsü gibi unsurları³⁰⁴ dikkate alınmaktadır.

Şiiri oluşturan temel unsurların ikincisi olan şekil özellikleri denilince de muhteva dışında kalan ve şiirdeki vezin, kafiye, nazım türleri ve anlatımı güçlendirmek için kullanılan sanatlar gibi unsurlar akla gelmektedir.

Yûsuf el-Esîr'in divanındaki şiirlerin şekil bakımından değerlendirilmesine geçilmeden önce değerlendirmelere ışık tutması bakımından Arap şiirinde yer alan şekil özelliklerine dair birkaç teknik bilgiyi zikretmek yerinde olacaktır.

Klasik Arap şiiri şekil bakımından değerlendirilirken dikkate alınan hususların başında şiirin uzunluğu gelmektedir. Nitekim şiirler sahip oldukları beyit sayısına göre kategorize edilmekte ve isimlendirilmektedir. Bu isimler şu şekilde sıralanmaktadır:

- Yetîm (يتيم) : 1 beyitten oluşan şiirlere verilen isimdir.³⁰⁵ Yûsuf el-Esîr'in divanında buna dair bir örnek bulunmamaktadır.

- Nutfe (نطفة)³⁰⁶ veya Dû beyt (دو بيت)³⁰⁷ : 2 beyitten oluşan şiirlere verilen isimdir. Yûsuf el-Esîr'in divanında bir adet nutfe yer almaktadır.

- Kıt'a (قطعة)³⁰⁸ veya Muqatta'a (مقطعة)³⁰⁹ : 3-6 arası beyitten oluşan şiirlere verilen isimlerdir.

³⁰⁴ Turan Karataş, *Ansiklopedik Edebiyat Terimleri Sözlüğü*, Yedi Gece Kitapları, İstanbul, 2001, 69.

³⁰⁵ el-İşfehâni, *el-Eğâni*, XXI, 59; Emîl Bedî' Ya'kûb, *el-Mu'cemu'l-Mufaşşal fi 'İlmi'l-'Arûd ve'l-Kâfiye ve Funûni's-Sîr*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrût, 1411/1991, 182.

³⁰⁶ Emîl Bedî', *el-Mu'cemu'l-Mufaşşal*, 445.

³⁰⁷ Abdulkâdir b. Ömer el-Bağdâdi, *Hızânetu'l-Edeb ve Lubbu Lubâbi Lisâni'l-'Arab*, thk.: Abdusselâm Muhammed Harûn, Mektebetu'l-Hânci, Kahire, 1418/1997, 4. bs., II, 6, 101, 117.

³⁰⁸ Emîl Bedî', *el-Mu'cemu'l-Mufaşşal*, 378.

³⁰⁹ Nu'mân 'Abdalmute'âl el-Kâdi, *Şi'ru'l-Futûhi'l-İslâmiyye fi Şadri'l-İslâm*, Mektebetu's-Sekâfe ed-Diniyye, Kahire, 1426/2005, s. 286.

- Kaşide (قصيدة) : 7 ve daha fazla beyitten oluşan şiirlere verilen isimdir.³¹⁰

Bunların yanı sıra Arap şiirine sonraki dönemlerde dâhil olan muvaşşah tarzında şiirler de mevcuttur. Yûsuf el-Esîr'in divanında yetim hariç yukarıda zikredilen türlerin hepsine dair örnekler mevcuttur. Bunlara başlıklar halinde değinilecektir.

1.1. Divandaki Nazım Türleri

Yûsuf el-Esîr'in divanında en kısası 2, en uzununu 67 beyitten oluşan toplam 67 adet şiir bulunmaktadır. Bu şiirler içerisinde nutfe, muḳaṭṭa'a ve kaşide yapısındaki şiir türleri bulunurken, divanda yetim şiir yer almamaktadır. Söz konusu şiirleri, bahsi geçen kategorilere göre tasnif ederek aşağıdaki şekilde tablolandırmak mümkündür:

(Şiirlerin ve beyitlerin sayıları tespit edilirken, Yûsuf el-Esîr'in divanı için yazılmış olan ve muhakkikin divanın sonuna eklemiş olduğu 3 takriz şiiri dikkate alınmamıştır.)

Divan'da Yer Alan Nazım Türleri	Şiir Sayısı	Beyit Sayısı
<i>Kaşide</i>	55	1019
<i>Muḳaṭṭa'a</i>	11	53
<i>Nutfe</i>	1	2
TOPLAM	67	1074

Tabloda verilen bilgiler incelendiğinde Yûsuf el-Esîr'in divanında yer alan şiirlerin büyük çoğunluğunun kaside yapısındaki şiirlerden oluştuğu görülmektedir. Bu durum Yûsuf el-Esîr'in şiirlerinin genel olarak uzun yapıda olduğunu göstermektedir. Bir adet nutfe bulunan divanda, yetim kategorisinde şiir yer almamaktadır. Geriye kalan 11 şiir de mukatta'a yapısındadır.

Divanda yer alan şiirlerin toplam şiirlere oranları incelendiğinde; kasidelerin %82, mukatta'a yapısındaki şiirlerin % 16,5, sadece 1 adet bulunan nutfe türündeki şiirin ise %1,5 gibi bir orana sahip olduğu görülmektedir. Yûsuf el-Esîr'in divandaki en uzun şiiri,

³¹⁰ Emîl Bedî', *el-Mu'cemu'l-Mufaşşal*, 376-377; Hüseyin Elmalı, "Kaside" *DİA*, İstanbul, 2001, XXIV, 562.

Peygamber Efendimiz’i (s) medîh için yazmış olduğu 67 beyitten oluşan kasidedir.³¹¹ Bunun dışında divanda yer alan kasidelerin beyit sayıları 7 ilâ 47 arasında değişiklik arz etmektedir. Kasidelerinin ortalama beyit sayısı ise 18,5 beyite tekabül etmektedir. En kısa şiir ise şairin Misbâh Efendi’nin divanı için yazmış olduğu nutfe yapısındaki 2 beyitlik takriz şiirdir.³¹² Bütün bu bilgiler ışığında Yûsuf el-Esîr’in kısa şiirlerden ziyade uzun şiirler söylemeyi tercih eden bir şair olduğunu söylemek mümkündür.

1.2. Divandaki Kasidelerin Yapısı

Yûsuf el-Esîr’in divanının büyük çoğunluğunu medîh ve ihvâniyyât temalı şiirler oluşturmaktadır ve bu şiirler divanda beyit sayısı olarak 7 ve üzeri sayıda beyitten oluşan kaside yapısındaki şiirler olarak karşımıza çıkmaktadır. Dolayısıyla bu şiirlerin kahir ekseriyeti uzun yapıda şiirlerden meydana gelmektedir. Bu da söz konusu kasidelerde klasik dönem şiirlerinde görülen şekil özelliklerini ve kaside planlamasını beraberinde getirmiştir. Nitekim Yûsuf el-Esîr de klasik kaside planlamasına riayet etmiş ve şiirlerini mukaddime, tehallus ve hatime bölümleri olarak planlamaya özen göstermiştir. Bu bölümlerin her biri müstakil başlıklar halinde ele alınacaktır.

1.2.1. Mukaddime

Mukaddime bölümü, şiirin anahtarı konumundaki matla³¹³ kısmından sonra gelen, kasidenin en temel ve edebiyat eleştirmenlerince üzerinde çokça durup farklı görüşler serdettikleri ana konuya geçiş öncesi bölümdür. İbn Kuteybe ve İbn Raşîk el-Ğayravânî’nin başını çektiği kimi edebiyat eleştirmenleri klasik kaside planına sadık kalmanın Arap şiirinde bir zorunluluk olduğunu belirtirler ve kasideye Cahiliye şiirinde görülen atlâl, sevgiliye gözyaşı dökme, sevgilinin tasviri, gece yapılan çöl yolculuğu gibi unsurlarla giriş yapılması gerektiğini görüşünü savunmaktadırlar.³¹⁴ Başta İbnu’l-Esîr olmak üzere bu görüşü benimsemeyenler ise şairin içerisinde yaşadığı dönemin şartlarına göre bu planın dışına çıkabileceğini, doğrudan medîh veya ihvâniyyât konusundan söz ederek şiire girişe yapılabileceği görüşünü ileri sürmüşlerdir.³¹⁵

³¹¹ Bkz.: Yûsuf el-Esîr, *er-Ravdu’l-Eriq*, 4-8.

³¹² Bkz.: Yûsuf el-Esîr, *er-Ravdu’l-Eriq*, 50.

³¹³ İbn Raşîk el-Ğayravânî, *el-Umde*, I, 218.

³¹⁴ İbn Kuteybe, *eş-Şîr ve ş-Su’arâ*, 76-77.

³¹⁵ İbn Raşîk el-Ğayravânî, *el-Umde*, I, 226-231; İbnu’l-Esîr, *el-Meselu’s-Sâir*, II, 223-224.

Yûsuf el-Esîr bazı şiirlerinde Arap şiirinin klasik kaside yapısına riayet etmekle birlikte, genellikle kasidelerine konuya doğrudan giriş yaparak başlamayı tercih etmiştir. Bu durum özellikle medîh ve ihvâniyyât şiirlerinde çokça görülmektedir. Şairin kasidelerinin ana konuları ve mukaddimeleri incelendiğinde karşımıza şu şekilde bir tablo çıkmaktadır:

MUĞADDİME	ANA KONU
Allah Teâlâ'yı Yüceltme →	Peygamber Methiyesi
Ġazel →	Peygamber Methiyesi
-----	Sultanları Methi
-----	Yöneticileri Methi
Ġazel →	Hocalarını Methi
-----	Hocalarını Methi
Ġazel →	İhvâniyyât
-----	İhvâniyyât

Tabloda da görüldüğü üzere Yûsuf el-Esîr, Osmanlı sultanlarını methettiği iki kasidesinde ve yöneticileri medîh için yazmış olduğu şiirlerde klasik kaside yapısının dışına çıkarak kasideye mukaddime ile başlamaksızın doğrudan ana konuya geçmiştir. Yûsuf el-Esîr'in medîh ve ihvâniyyât konulu şiirlerinin bazılarında ise kasideye klasik yapıya uygun olarak gazel ile giriş yaptığı görülmektedir. Divanda bu tür kasidelerin sayısı azdır. Her iki metotla da yazılmış kasidelerin mukaddimelerinden birkaç örnek zikretmek konunun anlaşılması için yeterli olacaktır.

Yûsuf el-Esîr'in mukaddimeleri gazel olan medîh şiirlerine daha çok hocaları ve âlimler için yazmış olduğu kasidelerde rastlanmaktadır. Örneğin hocası Muhammed eṭ-Ṭaṇṭâvî'yi methettiği şiirinin mukaddimesine gazel ile başlayarak, şiirine klasik kaside yapısına uygun bir giriş yapmıştır.³¹⁶ [Silsile]

³¹⁶ Yûsuf el-Esîr, *er-Ravdu'l-Erîd*, 50.

1 يَا عَادِلُ دَعْنِي مَعَ الْهُوَى فَأَنَا الْآنُ
 2 لَا الْعِشْقُ حَرَامٌ وَلَا الْمَحَبَّةُ إِثْمٌ
 3 أَفْدِيهِ غَزَالًا قَدْ اسْتَجَرَ فُؤَادِي
 4 مَا أَلْطَفَ مَا فِيهِ مِنْ رَشَاقَةٍ قَدْ
 5 كَالصُّبْحِ وَكَالرَّمْحِ قَامَةً وَوَحْيًا
 6 لَمْ أَنْسَ كُؤُوسَ الطَّلَا يُنَاوِلْنِيهَا
 7 وَالرَّوْضَةَ تَزْهُو بِرَهْرِهَا كَعُرُوسٍ
 8 وَالْعَيْدُ تَهَادِي بِهَا ثَلَاثَ وَمَثَى
 9 أَلْحَانِ قِيَانٍ عَزْفَنَ فِي يَدَيْهِنَّ الـ
 10 وَالْمَاءُ خَلَاخِيلٍ عَسَجِدٍ وَجَيْنٍ
 11 تَحْكِي بِجَيْنٍ هَذَا وَصَبَّ مِيَاهِ

1-Ey kınayan! Beni aşk ile baş başa bırak şu anda zaten kalbim aşkla dolup taşmış.

2-Sevgiliyi unutup avuntuyla teselli bulana kadar ne aşk haramdır ne de sevgi günah.

3-O cezlana canım feda olsun ki güzelliği kalbimi aşka sürüklediği için kara sevdaya tutuldu.

4-Endamının güzelliği ne kadar da zarif! Saltınarak bir yürürse selvi ağacının dalları nasıl da utanır.

5-Yüzü sabah, endamı da mızrak gibidir. Tükürüğü şarap, yanakları da kor gibidir.

6-Meşhur meltemin [festiği] ünsiyet bahçesinde bana sunduğu lezzet kadehlerini unutmadım.

7-Bahçe, üzerine rengârenk elbiseler [giyinip] süslenen bir gelin gibi çiçekleriyle ışıldar.

8-Genç ve zarif kadınlar orada ikişerli üçerli olarak saltınarak yürüdüler. Bülbül ise dalların üzerinde şarkılar söyledi.

9-Ellerinde müzik aleti çalan kadın şarkıcıların şarkısını... Defleri yapraklar, rakkaseleri de dallar olan...

10-Su, çeşit çeşit altın ve gümüşten halhallar gibidir. Dolapları da özlemle çağıldar.

11-[Dolabın] ona olan özlemi ve suları akıtması; benim şan şeref sahibi şeyhimden ayrı düştüğümdeki gözlerime ve kalbime benzer.

Dönemin âlimlerinden İbrahîm el-Ahdeb için yazmış olduğu medîh şiirine uzun bir mukaddime gazel ile başlayan şair, klasik kaside yapılarında görülen mukaddime türleri için bir başka örnek daha ortaya koymuştur.³¹⁷ [Seri']

1	يَا دَاتَ طَوِّقٍ فِي الضُّحَى شَادِيَةَ	أَنْتِ لِقَلْبِي ذِي الْهَوَى شَاجِيَةَ
2	دَكَّرْتَنِي أَهْلَ وِدَادِي الْأَلَى	بَانُوا وَخَلَّوْا مُهَجَّتِي دَامِيَةَ
3	أَوْلَيْكَ الْجِيرَةُ يَا جَارَتِي	جَارُوا وَفِيهِمْ أَدْمَعِي جَارِيَةَ
4	بَانُوا بِهَا فِي الْبَدْوِ فِي دُبْحَةِ	وَأَحْرَمُونِي لَدَّةَ الْعَافِيَةَ
5	لَمْ يَبْقَ لِي مِنْ جَلْدٍ بَعْدَهَا	وَفِي جُلُودِي أَعْظَمِي بَادِيَةَ
6	قَدْ شَعَلُوا بَالِي بِهَا دَائِمًا	بَلْ أَشَعَلُوا عِظَامِي الْبَالِيَةَ
7	يَا دَاتَ جِيدٍ عَاطِلٍ مِنْ حُلَى	فِي كُلِّ حَالٍ أَنْتِ لِي حَالِيَةَ
8	هَلْ عَهْدُ أَنْسٍ بَيْنَنَا فِي اللَّوَى	فِي الْفِكْرِ أَمْ أَنْتِ لَهُ نَاسِيَةَ
9	وَهَلْ أَرَى عِنْدَكَ مِنْ رَحْمَةٍ	لِي أَمْ عَلَى طُولِ النَّوَى نَاوِيَةَ
10	مَنْ لِي بِلُفْيَاكِ وَلَوْ أَنِّي	أَرَى بِهَا أَشْيَاءَ لِي شَاوِيَةَ
11	جَفْنَاكِ يَا وَيْلَ الْحَشَا مِنْهُمَا	مُضَارِعَانَ النَّصْلَةَ الْمَاضِيَةَ
12	وَقَدْكَ الْعَسَّالُ كَمْ طَعْنَةٍ	مِنْ صَدْرِهِ فِي كَبِدِي كَاوِيَةَ
13	وَخَالِكَ النَّقْطَةُ مِنْ عَنَرٍ	لَهُ فَعَالَ النَّقْطَةَ الْعَاشِيَةَ
14	مَا ضَرَّ لَوْ زُرْتِ عَلَيَّ غَفْلَةٍ	جُنْحَ الدُّجَى كَالنَّحْمَةِ السَّارِيَةَ
15	وَدُزْتِ فِي دَارِي وَلَوْ سَاعَةً	حَامِلَةً الْكَاسِ وَلِي سَاقِيَةَ
16	حَتَّى أَرَانِي وَاحِدًا فِي الْوَرَى	كَأَنِّي دُو الرُّبْتَةَ الثَّانِيَةَ

³¹⁷ Yûsuf el-Esîr, *er-Ravdu'l-Erîd*, 31.

1-Ey kuşluk vakti güzel sesiyle öten güvcercin. Sen benim aşk dolu kalbime üzüntü veriyorsun.

2-Sen bana, benden uzaklaşıp kalbimi kanatan sevgililerimi hatırlattın.

3-Ey komşum, o komşular gözyaşlarım onların arasında akarken bana zulmettiler.

4-Gecenin en karanlık zamanında onu benden uzaklaştırdılar ve ağzımın tadını bozdular.

5-Sonrasında bende sabır kalmadı ve derimin altında kemiklerim ortaya çıktı.

6-Benim zihnimi sürekli onunla meşgul ettiler. Hatta yıpranmış kemiklerimi yaktılar.

7-Ey boynunda hiçbir süs olmayan sevgili, sen her zaman benim için süslüsün.

8-Liva'daki aramızdaki samimiyeti hatırlıyor musun yoksa onu unuttun mu?

9-Sende benim için bir merhamet mi kalmadı yoksa niyetin benden uzaklaşmak mı?

10-Sana nasıl kavuşabilirim, kavuşmanın beni yakıp kavuracağını bile bile...

11-Gözlerin, iç organlarımı parçalayan keskin mızrağa benziyor.

12-Mızrak gibi endamın göğsünden ciğerime nice yakıcı darbe sapladı.

13-Yüzündeki amberden yapılmış ben, kalbimde gökten inen bir bela etkisi yapar.

14-Gecenin sonunda beliren sabahyıldızı gibi kısa bir süre ziyaret etsen bile ziyarı yok;

15-Susuzluğumu giderecek kavuşma kadehini taşıyarak az bir vakit evimde dolaşsan da!

16-Ta ki kendimi insanlar içerisinde üstün mertebeye sahip bir kimseymişim gibi görsem.

Bu iki medîh şiiri örneğinin dışında Hacı Huseyn Efendi'ye evlilik kutlaması için yazmış olduğu şiirin mukaddimesinde yer alan gazel beyitleri, Yûsuf el-Esîr'in mukaddimesi gazel olan ihvâniyyât şiirlerine güzel bir örnektir.³¹⁸ [Silsile]

³¹⁸ Yûsuf el-Esîr, *er-Ravdu'l-Erîd*, 22.

1	حَيِّ هُوَ وَالْجَنَّةُ الْبَهِيحَةُ سَيَّانُ	مِنْ كُلِّ بَهَاءٍ بِهِ لَطْرِي زَوْجَانُ
2	الْوَجْنَةُ وَرْدٌ وَالْيَاسَمِينُ مُحِيطٌ	وَالنَّرْحَسُ عَيْنَاهُ وَالنَّهْوُدُ كَرْمَانُ
3	وَالرِّيُّ رَحِيْقٌ حَلَا كَصَفْوَةٍ شَهْدِ	كَمْ فِيهِ شِفَاءٌ لِقَلْبٍ مَنْ هُوَ وَلَهَانُ
4	وَالْحَالُ وَنَعْرٌ وَمِبْسَمٌ وَلِثَاتُ	دُرٌّ وَعَقِيْقٌ وَعَنْبَرٌ وَكَمْزَجَانُ
5	أَفْسَمْتُ يَمِينًا بِهِ قَوْمٌ قَوَامِ	كَالْعَصْنِ إِذَا هَزَّهَ الشَّمَائِلُ مِنْ بَانُ
6	يَا صَاحِ أَقْلَانِي مِنَ الْمَلَامِ فَايِّي	مِنْ جَامِ مُدَامِ الْهَوَى وَجِدَّكَ سَكْرَانُ
7	إِنْ كُنْتُ مُحِبِّي فَخَلِّني وَعَرَامِي	فَالْعِشْقُ حَرَامٌ إِذَا يُشَابُ بِسَلْوَانُ
8	أَوْ سَلِّ فُرَادِي الْكَيْبِ بَابِنَةَ حَانَ	مَعَ شَدْوِ قِيَانٍ تَدُقُّ آلَةَ الْحَانَ

1-Dostumun hoş bir bahçeden farkı yoktur. Bakışlarım için o bahçedeki her güzellikten bir çift vardır.

2-Yanağı bir gül, yasemin de [o gülün] çevresidir, gözleri birer nergis, göğüsleri ise nar gibidir.

3-Tükürüğü balın saflığı gibi tatlı bir şaraptır. Kara sevdaya düşen bir kimsenin kalbi için onda nice şifalar vardır.

4-Beni bir inci, ağzı akik, gülüşü amber ve dişeti de mercan gibidir.

5-And olsun ki; rüzgârın titrettiği selvi ağacının dalları gibi kusursuz bir endama sahiptir.

6-Dostum beni kınamayı bırak! Çünkü ben aşk şarabının kadehinden ve senin ciddi tavırlarından dolayı şarhoşa döndüm.

7-Beni seviyorsan aşkımla beni baş başa bırak. Zira saçlar [sürekli] teselli edilmekle ağaracaksa o zaman aşk haramdır.

8-Ya da hancı kızın [dağıttığı içkiler] ve müzik aletlerine vuran cariyelerin şarkı söylemeleriyle dertli gönlümü teselli et.

Yûsuf el-Esîr'in medîh ve ihvâniyyât şiirlerinin çoğunu klasik kaside yapısı dışında yazdığı zikredilmişti. Divanda pek çok örneği bulunan bu kasidelerden medîh ve ihvâniyyât dair birkaç tane örnek vermek yeterli olacaktır.

Medih şiirindeki örnek olarak Yûsuf el-Esîr'in 'Abdulkâdir el-Cezâirî için yazmış olduğu medih şiiri örnek verilebilir. Şair 30 beyitten oluşan kasidesine mukaddime bölümü olmaksızın doğrudan 'Abdulkâdir el-Cezâirî'yi överek başlamakta ve şiirin sonuna kadar övgülerini devam ettirmektedir. Başlangıçtaki birkaç beyti zikretmek kasidenin mukaddime bölümünün olmadığını anlaşılması açısından yeterli olacaktır.³¹⁹ [Kâmil]

1	مَوْلَايَ	أَنْتَ	الْمَالِكُ	الْحُرُّ	وَأَنَا	الْأَسِيرُ	وَنِعْمَ	ذَا	الْأَسْرُ
2	فَنَدَاكَ	نَادَانِي	وَقَيَّدَنِي	يَا	حَبْدَا	صَفَدًا	بِهِ	الْيَسْرُ	الْيَسْرُ
3	أَكْسَبْتَهُ	شَرَفًا	فَأَنْتَ	بِهِ	فَخَرُّ	لَهُ	وَلَأَهْلِهِ	ذُخْرُ	ذُخْرُ
4	وَمَتَّى	حَلَلْتَ	بِمَنْزِلٍ	يَمُنْتُ	أَقْطَارُهُ	وَتَيَسَّرَ	الْقَطْرُ	الْقَطْرُ	الْقَطْرُ

1-Efendim! Sen özgür efendisin ben ise bir esir. Bu ne güzel bir esaret!

2-Cömertliğin beni esir aldı. Bu, kendisinde zenginliğin olduğu ne güzel bir kelepçe.

3-Sen ona şeref kazandırdın. Zira sen onun ve ailesi için bir kıvanç ve hazinesin.

4-Ne zaman bir yere yerleşsen oranın tüm bölgeleri bereketlenir ve oraya bol bol yağmur nasib olur.

Şairin medih şiirlerinde görülen bu duruma bir başka örnek de şairin Ahmed Cevdet Paşa için yazmış olduğu şu kasidenin başlangıcında karşımıza çıkmaktadır:³²⁰ [Tavîl]

1	أَحَقُّ	الْوَرَى	بِالْمَدْحِ	رَبُّ	الْفَضَائِلِ	وَمَنْ	قَدْ	تَحَلَّى	بِالْمَعَالِي	الْجَلَائِلِ		
2	كَجَوَدَتِ	بِأَسَا	صَاحِبِ	الدَّوْلَةِ	الَّذِي	لَهُ	شَهَدَتْ	بِالْفَضْلِ	كُلُّ	الْأَفَاضِلِ		
3	وَزَيْرٌ	عَلِيٌّ	الشَّانِ	قَدْ	شَادَ	مَنْزِلًا	مِنْ	الْمَجْدِ	مَعْمُورًا	بِحُسْنِ	الشَّمَائِلِ	
4	هُوَ	الْبَحْرُ	فِي	عِلْمٍ	وَجُودٍ	وَإِنَّمَا	تَنْزَهُ	فِي	الْوَصْفَيْنِ	عَنْ	نَهْرِ	سَائِلِ
5	فَلِلدَّوْلَةِ	العُلْيَا	اِفْتِحَاژُ	بِمِثْلِهِ	فَلَيْسَ	لَهُ	فِي	عَيْرِهَا	مِنْ	مُمَائِلِ		

1-İnsanların övgüye en layık olanı faziletlerin sahibi ve üstün yüceliklerle bezenmiş olanıdır.

³¹⁹ Yûsuf el-Esîr, *er-Ravdu'l-Erîd*, 18-19.

³²⁰ Yûsuf el-Esîr, *er-Ravdu'l-Erîd*, 12.

2-Bütün fazilet sahiplerinin erdemle kendisine tanık olduğu devlet adamı Cevdet Paşa gibi.

3-Şerefın üzerine en güzel ahlak yapısıyla onurdan bir ev inşa eden bir vezir.

4-İlim ve cömertlikte bir denizdir o. Hatta bu iki özelliğe akan nehirden bile üstündür.

5-Onun gibisiyle Devlet-i 'Âlî'de bir övünç vardır. Başka devlette onun benzeri yoktur.

1.2.2. Tehalluş

Tehalluş; Arap edebiyatında nesir yahut nazım türünde kaleme alınmış bir edebi eserde bir konudan başka bir konuya geçişin yapıldığı bölüme verilen addır.³²¹ Arap edebiyatı eleştirmenlerine göre husnu't-tehalluş adı verilen³²² bu bölümde şair, mukaddimedeki konudan ana konuya geçiş yaparken; geçiş yaptığını belli eden net ifadeler yerine okuyucuya geçiş yaptığını hissettirmeyeceği yalın ve güzel ifadeleri büyük bir ustalıkla kullanmalıdır.³²³

Mukaddime başlığı altında zikredildiği üzere Yûsuf el-Esîr'in divanında yalnızca bazı medih ve ihvâniyyât şiirlerinde mukaddime yer almaktadır. Dolayısıyla ana konuya geçişin yapıldığı tehalluş beyitleri de bu şiirlerde bulunmaktadır. Yûsuf el-Esîr'in şiirlerindeki tehalluş bölümleri incelendiğinde yukarıda zikredilen özelliklere haiz bazı güzel örnekler göze çarpmaktadır. Yûsuf el-Esîr, bazı kasidelerinde mukaddimedeki ana konuya geçiş yaparken şiirine konu ettiği kişinin ismini zikretmektedir. Şairin Hacı Hüseyn Efendi'nin evlilik kutlaması için yazmış olduğu ihvâniyyât şiirine gazel ile giriş yaptıktan sonra esas konu olan evlilik kutlamasına yaptığı geçiş buna örnek olarak gösterilebilir.³²⁴
[Silsile]

7 إِنَّ كُنْتَ مُحِبِّي فَحَلِّني وَعَظَمِي
فَالعِشْقُ حَرَامٌ إِذَا يُشَابُ بِسِلْوَانِ

8 أَوْ سَلِّ فُوَادِي الكَيْبِ بِأَبْنَةِ حَانَ
مَعَ شَدْوِ قِيَانٍ تَدُقُّ آلَةَ الحَانِ

³²¹ Maṭlûb, *Mu'cemu'l-Muṣṭalahâti'n-Nakdi'l-'Arabî*, 143.

³²² İbn Hicce, *Hizânetu'l-Edeb*, I, 329.

³²³ Ebu'l-Hasen İbn Ṭabâṭabâ Muhammed b. Aḥmed el-Hüseynî el-'Alevî, *İyâru's-Şîr*, thk.: 'Abdul'azîz b. Nâsîr el-Mâni', Mektebetu'l-Hancı, Kâhire, tsz., 184; Ebû Muhammed Abdullah b. Muhammed b. Sa'îd b. Sinân el-Hafâci, *Sırru'l-Fesâḥa*, Dâru'l-Mektebeti'l-İlmiyye, Beyrût, 1982, s. 268.

³²⁴ Yûsuf el-Esîr, *er-Ravdu'l-Erîd*, 22.

9 أَوْ خُذْ بِيَدِي كَيْ أَرَى زِفَافَ حُسَيْنٍ إِذْ كُلُّ كَرِيمٍ يُحْسِنُ ذَلِكَ جَذْلَانِ
10 يُدْعَى بِحُسَيْنٍ مُحَبَّبًا وَجَزِيلٍ حُسْنٍ مَعَ لُطْفٍ بِهِ وَعَايَةُ إِحْسَانِ

7-Beni seviyorsan aşkımla beni baş başa bırak. Zira saçlar [süreklî] teselli edilmekle ağaracaksa o zaman aşk haramdır.

8-Ya da hancı kızın [dağıttığı içkiler] ve müzik aletlerine vuran cariyelerin şarkı söylemeleriyle dertli gönlümü teselli et.

9-Yahut elimi tut ki Huseyn'in düğünü göreyim. Çünkü her asil kişi bu [düğünün] güzelliği ile mutlu olur.

10-Sevildiği için Huseyn diye çağrılır. Kibarlığıyla birlikte oldukça nezaket sahibi ve gayet iyilikseverdir.

Şair, mukaddimesi gazel olan şiirinin 9. beytinden önceki geçişi müzik aletiyle yaparak düğün kutlamasına uygun düşen bir geçiş yapmıştır. Dolayısıyla burada bir husnu't-tehallus örneği olduğunu söylemek mümkündür.

Yûsuf el-Esîr, mukaddimeden ana konuya geçiş yaparken kimi zaman methettiği kişinin ismini zikretmeksizin onun görev ya da konumuna bir atf yapmayı tercih etmiştir. Bu durum Mısır'dan ayrılıp St. Petersburg'a giden hocası Muḥammed eṭ-Ṭaṇṭâvî için yazmış olduğu kasidede karşımıza çıkmaktadır.³²⁵ [Silsile]

9 أَلْحَانَ قِيَانٍ عَزْفَنَ فِي يَدَيْهِنَّ أَلْ
10 وَالْمَاءِ خَلَاخِيلُ عَسَجِدِ وَبُجَيْنِ
11 تَحْكِي بِحَيْنٍ لَهَا وَصَبَّ مِيَاهِ
12 أُسْتَاذِي مَنْ قَدْ حَكَى الْخَلِيلَ ذَكَاءِ
أُورَاقُ دُفُوفٍ إِذِ الرُّوَاقِصُ أَغْصَانُ
شَيْ وَدَوَالِيهَا تَحْرُ بِتَحْنَانِ
عَيْنِي وَقَلْبِي لِيُعَدِّ شَيْخِي ذِي الشَّانِ
وَالسَّعْدَ بَيَانًا وَفِي الْفَصَاحَةِ حَسَانِ

9-Ellerinde müzik aleti çalan kadın şarkıcıların şarkısını... Defleri yapraklar, rakkaseleri de dallar olan...

10-Su, çeşit çeşit altın ve gümüşten halhallar gibidir. Dolapları da özlemle çağıldar.

11-[Dolabın] ona olan özlemi ve suları akıtması; benim şan şeref sahibi şeyhimden ayrı düştüğümdeki gözlerime ve kalbime benzer.

³²⁵ Yûsuf el-Esîr, *er-Ravdu'l-Erîd*, 25.

12-Zekâ yönünden *Halîl'e*, beyân bakımından *S'ad'a*, fesâhat bakımından da *Hassân'a* benzeyen hocam!

Şiirine gazel ile giriş yapan Yûsuf el-Esîr, 10. beyitte görüldüğü üzere dolaplardan akan suların güzelliğinden ve dolabın sulara olan özleminden bahsederken 11. beyitte konuyu hocasına getirerek dolaplardan akan suyu şeyhinden ayrı kaldığında gözlerinden akan yaşlara benzetmiş ve ana konuya geçişin yapıldığı tehallus beytini ortaya koymuştur. Sonrasındaki beyitte ise hocasına “أَسْتَاذِي” diye hitap ederek konumuna atıfta bulunup, onun zekâ, fesahat ve beyan açısından üstünlüklerini ortaya koyduğu medîh bölümüne geçiş yapmıştır.

Yûsuf el-Esîr, Peygembere Efendimiz'i (s) methettiği ve uzun bir mukaddimeye sahip olan bir başka şiirinde ise kasideye gazel ile giriş yaptıktan sonra Efendimiz'i (s) övdüğü beyitlere geçmeden önce Hz. Peygamber'e (s) “خَيْرِ الْخَلْقِ” ifadesiyle işaret ederek bir başka tehallus örneği ortaya koymuştur.³²⁶ [Tavîl]

18	وَأَطْرَبُ مِنْ مَرَسِ النَّسِيمِ إِذَا سَرَى	وَأَشْكُو لَهُ ضَرْبِي وَأُودِعُهُ سِرِّي
19	وَفِي مُهَجَّتِي يَهْتَاخُ وَجَدِي إِذَا بَدَا	بِأُفْقِي عَوَالِي طَيِّبَةَ الْكُوكَبِ الدُّرِّي
20	هِيَ الْجَنَّةُ الْخَضْرَاءُ طَيِّبَةُ الثَّرَى	هِيَ الْبَلْدَةُ الْعَرَاءُ مَنَزِلَةُ الْبَدْرِ
21	هِيَ الرَّوْضَةُ الْعَنَاءُ وَالْحَجْرَةُ الَّتِي	هِيَ الْكَعْبَةُ الْعُلْيَا لَدَى كُلِّ ذِي حَجْرِ
22	هِيَ قَبْرُ خَيْرِ الْخَلْقِ مُفْتَحِرًا بِهِ	عَلَى سَائِرِ الْعِبْرَاءِ بَلْ وَالْعَلَا الْخُضْرِ
23	بِهِ نَالَ هَذَاكَ الْمَكَانُ مَكَانَةً	كَمَا عَصْرُهُ أَضْحَى بِهِ غُرَّةَ الْعَصْرِ

18-Estiğinde meltemin esintisiyle kendimden geçerim. Acımı (zararımı) ona şikâyet eder ve sırrımı ona emanet ederim.

19-İnci gibi yıldız Taybe'nin (Medine'nin) yüce ufuklarında ortaya çıkınca kalbimin ortasında hüznüm harekete geçiyor.

20-O, toprağı güzel yeşil cennettir. O, dolunayın hanesi olan ak memlekettir.

21-Orada bol ağaçlı bahçe ve bütün akıl sahiplerine göre yüce olan Kâbe vardır.

³²⁶ Yûsuf el-Esîr, *er-Ravdu'l-Erîd*, 5.

22-Orada diğer topraklara ve hatta gökyüzüne karşı kendisiyle övündüğü, yaratılanların en hayırlısının kabri vardır.

23-Bu yer onunla (kıymetli) bir merteye elde etti. Ayrıca onun dönemi onunla zamanın alını (değerli) oldu.

Hicaz bölgesini anlatırken şikâyetini orada esen meltemlere emanet ettiğini belirten şair, Medine'den bahsederken Peygamber methiyelerinde sıkça kullanıldığı şekliyle Taybe diye söz ederek orada kalbinin hüznünün arttığını zikretmekte ve Hicaz bölgesini övmeye başlamaktadır. Orada bulunan güzellikleri sayan şair, 22. beyitte o toprakların, yeryüzünün diğer topraklarına hatta gökyüzüne karşı övünç kaynağının Hz. Peygamber'in (s) kabrinin orada bulunması olduğunu belirterek konuyu da Peygamber Efendimiz'e (s) getirmiş ve onu methetmeye geçmeden önce hoş bir tehallus örneği ortaya koymuştur.

Verilen örneklerde görüldüğü üzere Yûsuf el-Esîr'in ana konuya geçiş yaptığı tehallus beyitleri genel itibarıyla yalın ve geçiş yapıldığı okuyucuya açıkça hissettirilmeyen hoş örnekler olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu durum, tehallus yapılan beytin öncesi ve sonrasıyla anlam ve lafız bakımından uyumlu olmasını ve mukaddime ile ana konu arasında herhangi bir kopukluğunun bulunmamasını sağlamıştır.

1.2.3. Hâtîme

Bir edebiyat terimi olarak kasidenin son kısmına verilen isim olan³²⁷ hâtîme bölümünün nasıl olması gerektiği, edebiyat eleştirmenlerinin önemsedikleri ve üzerinde durdukları bir husustur. Nitekim mukaddime şiirin anahtarı ise hatime de onun kilididir³²⁸ diyen kimi edebiyat âlimlerinin belirttiği gibi hâtîme bölümü; şiiri okuyan kimsenin duyacağı son cümleler olması hasebiyle zihinde yer etmeye daha uygun olduğundan³²⁹ yazarken özen gösterilmesi gereken bir bölümdür.

³²⁷ Aḥmed Maṭlûb, *Mu'cemu'l-Muṣṭalahâti'l-Belâğiyye ve Tetavvuriha*, Mektebetu Lubnân Nâşirûn, Beyrût, 2007, 111.

³²⁸ İbn Raşîk el-Ḳayravânî, *el-'Umde*, I, 239.

³²⁹ İbn Raşîk el-Ḳayravânî, *el-'Umde*, I, 239; İbn Hıccce, *Hızânetu'l-Edeb*, II, 439.

Hâtîme ile ana konu birbirine uyumlu olmalı³³⁰ ve kullanılacak kelimeler seçilirken bu duruma özen gösterilmelidir. Hatta hâtîme bölümünü okuyucunun nezdinde daha da etkili kılmak için güzel bir teşbih, mesel veya hikmetli söze yer verilmelidir.³³¹

Eleştirilenlerce hâtîme konusunda dile getirilen bir başka husus ise hâtîmede duaya yer verilmesi konusudur. İbn Raşîk gibi âlimler hâtîmede duaya yer verilmesini tasvip etmemiştir çünkü ona göre dua, zayıf insanların işidir ve yalnızca krallar için söylenen şiirler dua ile bitirilebilir.³³²

Yûsuf el-Esîr'in şiirleri incelendiğinde kasidelerini ana konuya uygun olarak genellikle dua, salat-u selam, hikmet, özlem vb. ifadelerle sonlandırdığı görülmektedir. Yûsuf el-Esîr, medîh şiirlerini genellikle dua ile bitirmiştir. Divanda medîh şiirlerinin diğer şiirlerden sayıca fazla olması, şairin hâtîmelerinde dua üslubunu daha çok kullanmasını da beraberinde getirmiştir. Şairin sultanları, yöneticileri, hocalarını ve âlimleri methettiği tüm şiirlerinde bu duruma dair örnekler mevcuttur.

Şairin, Sultan Abdülaziz'i methettiği şiirin sonunda yer alan iki beyit, onun sultanları methinde duaya yer verdiği hâtîme örneklerinden biridir. Şair sultana duada bulunurken onun yüce vasıflarından ve merhametinden bahsetmeye devam ederek ana konuyla da bağlantılı bir hâtîme örneği ortaya koymuştur.³³³ [Vâfir]

14 فَلَا زَالَتْ مُؤَبَّدَةً عُلَاهُ مُؤَيَّدَةً مِّنَ الْمُؤَلَّى النَّصِيرِ
15 وَلَا بَرِحَتْ مَرَاجِمُهُ عَلَيْنَا مُظَلَّلَةً إِلَى أَمَدِ الدُّهُورِ

14-Yüceliği ebedî olmaya, yüce Allah tarafından desteklenmeye devam etsin.

15-Onun merhameti sonsuza kadar üzerimizde gölge yapmaya devam etsin.

Yöneticileri methettiği bir şiirinde ise memduhun üstün özelliklerini şiirinde saydıktan sonra hâtîme bölümünde adeta onların özeti niteliğinde ifadelerle Ahmed Cevdet Paşa'ya dua ederek kasidesini sonlandırmıştır.³³⁴ [Tavîl]

³³⁰ Ebû Hilâl el-‘Askerî, *Kitâbu’s-Sinâ’ateyn*, 443; Ebu’l-Hasen Hâzım el-‘Kartâcennî, *Minhâcu’l-Bulagâ ve Şerhu’l-Udebâ*, thk.: Muhammed el-‘Hüce, Dâru’l-‘Garbi’l-İslâmî, Beyrût, 1986, 306; İbn Hicce, *Hizânetu’l-Edeb*, II, 493-494.

³³¹ Ebû Hilâl el-‘Askerî, *Kitâbu’s-Sinâ’ateyn*, 442-444; el-‘Kartâcennî, *Minhâcu’l-Bulagâ*, 306.

³³² İbn Raşîk el-‘Kayravânî, *el-‘Umde*, I, 241.

³³³ Yûsuf el-Esîr, *er-Ravdu’l-Eriç*, 10.

³³⁴ Yûsuf el-Esîr, *er-Ravdu’l-Eriç*, 14.

20 فَدَامَ بِأَوْصَافِ الْكَمَالِ مُجَمَّلًا لِيَبْقَى لَهُ حُسْنُ الشَّائِءِ مُؤَبَّدًا
21 وَلَا بَرِحَتْ أَحْبَابُهُ بِمَسْرَةٍ وَلَا زَالَ بِالْحَقِّ الْمُبِينِ مُؤَيَّدًا

20-En güzel övgülerin kendisinde sonsuza dek kalması için mükemmellik vasıflarını bezenerek onları taşımaya devam etsin.

21-Dostları neşe içinde olmaya, kendisi de apaçık hak ile desteklenmeye devam etsin.

Yûsuf el-Esîr, dönemindeki âlimlerden biri olan İbrahim el-Ahdeb'i methettiği bir kasidesinde yukarıdaki örneklere benzer bir şekilde dua üslubunu kullanmış ve medîh şiirlerinin genelinde görülen hâtime üslubunu yinelemiştir.³³⁵ [Seri]

27 لَا زَالَ فِي أَوْجِ الْعُلَا كَامِلًا كَالْبَدْرِ لَا تَعْدُو لَهُ عَادِيَةٌ
27-Kendisine hiçbir şeyin zarar vermediği dolunay gibi tam anlamıyla yüceliğin son noktasına ulaşsın.

Medîh şiirlerindeki dua üslubundan farklı olarak şair, hocalarından Muhammed eṭ-Ṭaṭāvi'nin Mısır'dan gidişi üzerine kendisine yazdığı medîh şiirini, hâtime kısmında kendisine duyduğu özlemi vurguladığı şu beyitle bitirmiştir.³³⁶ [Silsile]

20 يَا حَائِزَ كُلِّ الْكَمَالِ مِنْكَ نُرَجِّي لُقْيَاكَ قَرِيبًا فَمِصْرُنَا بِكَ تَزْدَانُ
20-Ey bütün üstün özelliklere sahip olan! Sana en kısa zamanda kavuşmayı diliyoruz. Zira Mısırımız seninle süslenir.

Yûsuf el-Esîr, biri dışında divanındaki Peygamber methiyelerinin hâtimelerinde Peygamber Efendimiz'e (s) salât ve selâmda bulunarak şiirlerini sonlandırmıştır. Her biri için ayrı izahat yapılmadan bu üç örneği bir arada vermek konunun anlaşılması için yeterli olacaktır.

İlk örnek aynı zamanda divanın ilk kasidesi olan şiirde yer alan şu beyittir:³³⁷ [Silsile]

21 أَرْكِي صَلَوَاتٍ لَهُ وَخَيْرٍ سَلَامٍ وَالْأَلِ وَصَحْبٍ وَتَابِعِينَ بِإِحْسَانٍ

³³⁵ Yûsuf el-Esîr, *er-Ravdu'l-Eriḍ*, 32.

³³⁶ Yûsuf el-Esîr, *er-Ravdu'l-Eriḍ*, 26.

³³⁷ Yûsuf el-Esîr, *er-Ravdu'l-Eriḍ*, 4.

21-En pak salavât ve en güzel selam ona, ailesine, ashabına ve ihsan ile ona tabi olanlara olsun.

Konuya dair ikinci örnek ise divanda ikinci sırada yer alan ve aynı zamanda divanın en uzun kasidesi olan şiirin son beytidir.³³⁸ [Tavîl]

67 وَصَلِّ عَلَيْهِمْ مَعَ سَلَامٍ وَاللَّهِمْ وَأَصْحَابِهِمْ دَوْمًا إِلَىٰ مُنْتَهَى الْأَمْرِ

67-Onlara, ailelerine, ashabına işlerin son bulacağı [kıyamete] kadar sürekli salât ve selamda bulunun.

Medih şiirlerinin dışında Yûsuf el-Esîr, özlem konulu bir şiirinde dostuna duyduğu özlemi dile getirdikten sonra şiirini ana konuya uygun bir biçimde, onunla tekrar görüşmek için duyduğu hevesi belirttiği şu beyitle bitirmiştir.³³⁹

10 فَدَبَّرِي الْحِيلَةَ فِي وُصْلَتِي فَلَيْسَ لِلْمِيعَادِ عِنْدِي قَرَارٌ

10-Bana kavuşmak için bir yol bul çünkü buluşmak için bende bir karar (sabır) kalmadı.

Benzer bir duruma Yûsuf el-Esîr'in bir gazel şiirinde rastlanmaktadır. Şair, sevgiliyle tekrar görüşmeye duyduğu özlemi dile getirdiği bir beyitle kasidesini sonlandırarak ana konuyla uyumlu bir yapı ortaya koymuştur.³⁴⁰ [Basît]

14 قَدْ زُرْتَنِي مَرَّةً فِي بَعْضِ أَغْرَاضِي تَنِي وَلَا تَجْعَلِيهَا بَيْضَةَ الدِّيكِ

14-Bazı sebeplerden dolayı beni ziyaret ettin. Bunu ikinci kez yap ve onu horoz yumurtasına döndürme.

Beytin acuz kısmında yer alan “وَلَا تَجْعَلِيهَا بَيْضَةَ الدِّيكِ” ifadesi Araplar tarafından bir şeyin bir kez olduğunu belirtmek için kullanılan bir ifadedir. Bu söz, okuyucu tarafından hafızada tutulması kolay bir ifadedir. Dolayısıyla bu beyitte, hâtîme bölümünde bulunması gereken unsurlara uygun bir kullanım söz konusudur.

Yûsuf el-Esîr'in mersiye şiirlerinde incelendiğinde hâtîme bölümlerindeki beyitlerde ahirette insanı kurtaracak şeyin bu dünyadaki iyi amelleri olduğu, af ve mağfiret, kıyamet

³³⁸ Yûsuf el-Esîr, *er-Ravdu'l-Eriç*, 8.

³³⁹ Yûsuf el-Esîr, *er-Ravdu'l-Eriç*, 47.

³⁴⁰ Yûsuf el-Esîr, *er-Ravdu'l-Eriç*, 49.

günü Hz. Peygamber'in şefaathçi olacağı gibi ölümle ilintili unsurların yer aldığı ve şairin, hâtıme bölümündeki kelime seçimlerinin şiirinin konusuyla uyumlu olduğu göze çarpmaktadır. Şairin, Hacı Huseyn Efendi'ye yazmış olduğu mersiye'nin hâtıme bölümündeki beyitler buna güzel bir örnektir.³⁴¹ [Tavîl]

- 12 عَلَى أَنَّنَا نَلْقَى الْمَيِّ بَعْدَ مَوْتِنَا بِأَعْمَالِنَا الْحُسْنَىٰ فَهِنَّ نَوَافِعُ
13 عَلَى أَنَّنَا نَرْجُو مِنَ اللَّهِ عَفْوَهُ لِمَنْ خَلَطَ الْأَعْمَالَ فَالْعَفْوُ وَاسِعُ
14 أَلَيْسَ لَنَا يَا قَوْمُ أَعْظَمُ شَافِعٍ بِأُمَّتِهِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ شَافِعُ
15 عَلَيْهِ صَلَاةُ اللَّهِ ثُمَّ سَلَامُهُ مَدَى الدَّهْرِ مَا نَاحَ الْحَمَامِ السَّوَاجِعُ

12-Bizler, ölümümüzden sonra isteklerimize iyi amellerimiz sayesinde kavuşuruz. Ancak onlar bize fayda verir.

13-İyi amellere [kötü amelleri] karıştıran kimse için Allah'tan af dileriz çünkü onun affı geniştir.

14-Kıyamet günü ümmetinin yanında olacak en yüce kişi bize şefaathçi olmayacak mı?

15-Güvercinler tekrar tekrar ağlayıp inleyerek ağıt yaktığı sürece, sonsuza kadar salât ve selam onun üzerine olsun.

Yûsuf el-Esîr, birkaç istisna dışında divanında yer alan medîh şiirlerinin tamamını dua ile bitirmiştir. Peygamber methiyelerinin ise üçünün hatıme bölümünde salât ve selâma birinde ise duaya yer vermiştir. Doğum ve evlilik kutlaması için yazmış olduğu şiirlerinin bazılarını dua ederek bazılarını da tarih düşerek bitirmiştir. Gazel ve özlem konulu şiirlerinin son bölümünde ise kavuşmaya dair beyitler zikretmiştir. Mersiye şiirlerinde ise genellikle hikmetli sözler söyleyip vefat eden kimsenin üstün özelliklerine değinerek şiirlerini sonlandıran şair, şiirlerini genel anlamda ana konuyla uyumlu bir biçimde sonlandırarak başarılı hâtıme örnekleri ortaya koymuştur.

1.3. Vezin ve Kâfiye

Yûsuf el-Esîr, divanında kendine ait olan 67 şiirin 64'ünü, klasik Arap şiirinin geleneksel ölçüsü olan aruz vezninde söylemiştir. Şair söz konusu şiirleri söylerken 11

³⁴¹ Yûsuf el-Esîr, *er-Ravdu'l-Erîd*, 70.

farklı bahir kullanmıştır. Bunlar; tavîl, vâfir, kâmil, remel, hafif, mutekârib, serî', basît, munserih, recez bahirleridir. Şairin şiirlerinde kullandığı bahirler konularıyla birlikte verilecek olduğunda karşımıza şöyle bir tablo çıkmaktadır:

Şiir	Bahir	Konu	Şiir	Bahir	Konu	Şiir	Bahir	Konu
1	Silsile	Dini Şiir	24	Vâfir	Medîh	47	Hafif	İhvaniyyat
2	Tavîl	Dini Şiir	25	Mutekarib	İhvaniyyat	48	Basît	Gazel
3	Tavîl	Medîh	26	Tavîl	İhvaniyyat	49	Remel	Vasıf
4	Vâfir	Medîh	27	Vâfir	Medîh	50	Basît	İhvaniyyat
5	Tavîl	Medîh	28	Basît	İhvaniyyat	51	Basît	Vasıf
6	Tavîl	Medîh	29	Tavîl	Medîh	52	Muvaşşah	Dini Şiir
7	Tavîl	Medîh	30	Munserih	İhvaniyyat	53	Remel	Medîh
8	Tavîl	Medîh	31	Serî'	Medîh	54	Remel	İhvaniyyat
9	Tavîl	Medîh	32	Remel	İhvâniyyât	55	Remel	İhvaniyyat
10	Tavîl	Medîh	33	Tavîl	Medîh	56	Basît	İhvaniyyat
11	Kâmil	Medîh	34	Basît	İhvaniyyat	57	Mutekarib	İhvaniyyat
12	Tavîl	Medîh	35	Serî'	İhvaniyyat	58	Tavîl	Mersiye
13	Silsile	İhvaniyyat	36	Tavîl	İhvaniyyat	59	Tavîl	Mersiye
14	Tavîl	Medîh	37	Tavîl	Medîh	60	Serî'	Vasıf
15	Silsile	Medîh	38	Basît	Gazel	61	Serî'	Vasıf
16	Remel	Medîh	39	Basît	İhvaniyyat	62	Tavîl	Mersiye

17	Tavîl	Medîh	40	Tavîl	İhvaniyyat	63	Basît	Mersiye
18	Hafîf	İhvaniyyat	41	Tavîl	Medîh	64	Tavîl	İhvaniyyat
19	Mutekarib	Vasîf	42	Tavîl	Medîh	65	Tavîl	Dini Şiir
20	Serî‘	Medîh	43	Hafîf	Gazel	66	Kâmil	Dini Şiir
21	Vâfir	Medîh	44	Vâfir	İhvaniyyat	67	Kâmil	Dini Şiir
22	Basît	Medîh	45	Recez	İhvaniyyat			
23	Vâfir	Medîh	46	Munserih	İhvâniyyât			

Tablodan da anlaşılacağı üzere şairin en çok kullandığı bahir tavîldir. Nitekim Yûsuf el-Esîr; 15 medîh, 4 İhvâniyyât, 3 mersiye, 2 dini konulu toplam 24 şiiri bu bahirde söylemiştir. Yûsuf el-Esîr’in tavîl vezninden sonra en çok kullandığı bahir basittir. 5 İhvâniyyât, 2 gazel, 1 medîh, 1 mersiye, 1 vasîf konulu şiiri söz konusu bahirde söyleyen şair, toplamda divandaki şiirlerin %50’sinden fazlasını bu iki bahirde söylemiştir. Ayrıca şair tavîl ve basit bahirlerini tek bir konuya hasretmeksizin çeşitli konularda şiir söylerken kullanmıştır. Bunlar dışında şairin en çok kullandığı bahirler 6’şar kezle vâfir, remel, 5 seferle serî‘ bahirleridir. Bahirlerle ilgili dikkat çeken bir başka husus da şairin müstakil olarak söylemiş olduğu 3 gazel şiirinde de basit bahrini kullanmış olmasıdır.

Edebiyat âlimleri, Remel gibi kısa bahirlerin daha çok gazel ve musikinin ön planda tutulduğu şiirlerde kullanıldığını, uzun bahirlerin ise şairin duygu ve düşüncelerini şiire aktarmasına daha uygun olduğu için şairler tarafından daha çok tercih edildiğini belirtmişlerdir.³⁴²

Yûsuf el-Esîr’in divanında yer alan şiirlerin yaklaşık %78’i uzun, %16’sı ise kısa bahirlerden oluşmaktadır. Şiirlerinin çok büyük bir kısmını uzun bahirlerde söylediğini gösteren bu durum, şairin şiirlerinde manaya önem verdiğini ve duygularını ifade etme konusunu daha ön planda aldığını göstermektedir. Şairin, kısa bahirlerden oluşan birkaç şiirinin olması ise şiirlerinin bestelenmeye uygun olması gibi bir kaygı taşımadığını ortaya

³⁴² Emîl Bedî’, *el-Mu‘cemu’l-Mufaşşal*, 87, 92, 103.

koymaktadır. Şairin söylediği şiirleri, bahirlerinin uzunluğu – kısalığına ve sayılarına göre şu şekilde tabloştürmak mümkündür:

Uzun Bahirler	Tavîl	Basît	Vâfir	Kâmil	Haff	Mutekârib	Munserih	Recez
Şiir Sayısı	24	10	6	3	3	3	2	1
Kısa Bahirler	Remel	Serî'						
Şiir Sayısı	6	5						

Yûsuf el-Esîr, bunlar dışında 3 şiirinde sonradan ortaya çıkmış olan bir bahir türü olan silsile bahrini kullanmıştır. Kaynaklarda tam olarak ne zaman ve kim tarafından icat edildiği ve neden bu isimle adlandırıldığı konusunda herhangi bir bilgiye rastlanmayan bu bahir, daha çok halk şiiri türü olarak bilinmekte ve kullanımının az olması nedeniyle ölü doğmuş bir vezin türü olarak nitelendirilmektedir.³⁴³

Yûsuf el-Esîr'in divanındaki şiirler kafiye yönünden incelendiğinde, muvaşşah tarzında söylenmiş 4 şiiri dışındaki tüm şiirlerin baştan sonuna kadar aynı kafiye korularak söylendiği, geleneksel kafiye uslubuna uygun yazılmış şiirler olduğu görülmektedir. Klasik Arap şiirindeki kafiye sisteminde şiirlerin kafiye, son beyitlerinde bulunan ve revî diye adlandırılan sahih harflere nispetle belirlenir. Yûsuf el-Esîr de şiirlerinde bu sistemi kullanmış ve çeşitli kafiyelerde şiirler söylemiştir. Bu şiirlerde yer alan revîleri tablo halinde vermek konunun daha net anlaşılmasını sağlayacaktır.

Revî	Şiir Sayısı	Beyit Sayısı	Revî	Şiir Sayısı	Beyit Sayısı
ر	16	336	ح	2	29
ه	10	118	ب	2	28

³⁴³ Daha fazla bilgi için bkz.: İbrahim Enis, *Mûsika's-Şi'r*, Mektebetu'l-Anglo el-Mısıryye, 2.bs., Kahire, 1952, 216-217.

ن	7	93	ف	4	26
د	4	78	ك	2	20
ل	5	63	م	2	11
ق	3	63	ة	1	5
ع	4	55			

Arap şiirinde en çok kullanılan revî harfleri genellikle ر, ل, م, ن, ب, د gibi harfler olup, و, ظ, ز, ص, ش, غ, ث, ذ, ط, ض, gibi harflere revîde çok az yahut hiç verilmemektedir.³⁴⁴ Yûsuf el-Esîr'in şiirleri bu bilgiler ışığında incelendiğinde م ve ب harfleri revî olarak şairlerce çokça tercih edilen harfler olmalarına rağmen Yûsuf el-Esîr'in şiirlerinde toplam 4 şiir ve 39 beyit dışında kendilerine fazla yer bulamamışlardır. Yukarıdaki tabloda da görüldüğü üzere Yûsuf el-Esîr de buna paralel olarak şiirlerinde revî olarak en çok ر, ل, م, ن, د, ه, ق ve ع harflerine yer vermiştir. En az kullandığı revî harfleri ise ة, م, ك, ف, ب, ح olmuştur.

Yûsuf el-Esîr'in şiirindeki vezin ve kafiyeye dair bilgiler ışığında sonuç olarak şiirlerinde klasik kafiyeye düzeninin hâkim olduğu söylenebilir. Bu durum onun geleneksel şiir yapısına hâkimiyetini göstermektedir. Bunun yanı sıra muvaşşah tarzında ve silsile bahrinde söylediği şiirler göz önünde bulundurulursa, şiirdeki yeni üsluplara da açık bir şair olduğu ve bu tarzda şiirler kaleme alabilecek bilgi ve beceriye sahip olduğu görülmektedir.

2. Bedî' Sanatlarından ve Beyânî Anlatım Üslûbundan Yararlanma

2.1. Cinas

Tecnîs olarak da adlandırılan cinas, yazılışları yahut iştikakları aynı olup anlamları birbirinden farklı olan kelimelerin şiir veya nesirde bir arada kullanılmasına verilen addır.³⁴⁵

³⁴⁴ İbrahim Enis, *Mûsîka'ş-Şîr*, s. 246.

³⁴⁵ Maţlûb, *Mu'cemu'l-Muştalahâti'l-Belâgiyye*, 264.

Aralarında cinas bulunan kelimelerin oluşturdukları cinas türlerinin sayısı 60'a çıkarılsa da³⁴⁶ temelde cinas Tâ'm (Kâmil) Cinas ve Nâkıs (Ġayru Tâ'm) Cinas olmak üzere ikiye ayrılır. Bu ayrım; vucûh-u erba'a adı verilen ve cinası meydana getiren kelimelerin harfleri, sıraları, sayıları ve harekeleri olarak karşımıza çıkan dört özelliğin iki kelime arasında bulunup bulunmamasına göre yapılmaktadır. İki kelime arasında bahsi geçen dört unsur bakımından mutabakat varsa söz konusu cinasa Tâ'm (Kâmil) Cinas; bu unsurların bir ya da birkaçı eksik ise Nâkıs (Ġayru Tâ'm) Cinas adı verilmektedir. Yûsuf el-Esîr'in şiirlerinde yer alan cinas türleri de bu temel ayrıma göre incelenecektir.

İlk olarak yukarıda zikredilen dört unsur bakımından birbirine uyum sağlayan ve aralarında Tâ'm Cinas olan kelimeler ele alınacaktır. Yûsuf el-Esîr'in bir medîh şiirinde yer alan şu beyitleri bu kelimeler için güzel bir örnektir:³⁴⁷ [Vâfir]

عَارِ	كُلِّ	مِنْ	عَرِضُهُ	وَعَارٍ	حَالٍ	كُلِّ	فِي	حَالُهُ	وَحَالٍ	13
الْوَقَارِ	مَعَ	لِلضُّيُوفِ	وَقَارٍ	غَالٍ	وَالْقَدْرِ	نَعْتُهُ		وَعَالٍ		14

13-Onun durumu her halukarda güzeldir ve namusu tüm utançlardan arınmıştır.

14-Sıfatları ve mertebesi yücedir. Misafirlerini ağırbaşlı bir şekilde ağırlar.

Beyitlerde yer alan “حال” ve “عار” ile “وقار” kelimelerinde tam cinas bulunmaktadır.

İlk beytin başındaki “حال” kelimesi, “حالا” fiilinin ism-i failidir ve *güzel, tatlı, hoş* anlamlarına gelmektedir. İkinci “حال” kelimesi ise *hal, durum* anlamında bir isimdir. Aynı durum ilki *arınmış* ikincisi *ar, namus* anlamlarına gelen “عار” ve misafir ağırlamak ile vakar, ağırbaşlılık anlamlarına gelen “وقار” kelimeleri arasında da söz konusudur. Dolayısıyla lafızları aynı manaları farklı bu kelimeler arasında tam cinas söz konusudur. Ancak burada “وقار” örneği için bir parantez açmak gerekmektedir zira bu kelimedeki cinas, ilk kelimenin başına eklenmiş olan “و” harfi sayesinde meydana gelmiştir. Yani burada birden fazla kelimenin birleşmesiyle ortaya çıkan bir cinas söz konusudur ki bu cinasa da mürekkebin cinas³⁴⁸ adı verilmektedir.

³⁴⁶ Söz konusu cinas türlerinin tamamı için bkz. Mañlûb, *Mu'cemu'l-Muštalaḥâti'l-Belâġiyye*, 268-292.

³⁴⁷ Yûsuf el-Esîr, *er-Ravdu'l-Eriç*, 34-35.

³⁴⁸ Mañlûb, *Mu'cemu'l-Muštalaḥâti'l-Belâġiyye*, 273.

Yûsuf el-Esîr'in bir başka medîh şiirinde yer alan şu beytinde ise hem *ben* hem de *bela*, *musîbet* anlamlarına gelen “النُّقْطَةُ” kelimesinin tâm cinas oluşturmuş bir biçimde kullanıldığı görülmektedir:³⁴⁹ [Seri']

13 وَخَالَكَ النُّقْطَةُ مِنْ عَنَبٍ لَهُ فَعَالُ النُّقْطَةِ الْعَاشِيَةِ

13-Yüzündeki amberden yapılmış ben, kalbimde gökten inen bir bela etkisi yapar.

Yûsuf el-Esîr'in şiirlerinde yer alan bir başka tâm cinas örneği de aşağıdaki beyitte geçen “طَلَّقَ” karşımıza çıkmaktadır:³⁵⁰ [Tavîl]

39 قَدُمْ أَبَدًا طَلَّقَ الْمُحَيَّا نَدِيَّةُ وَكَفَّكَ كُلُّ مِنْهُمَا بِالنَّدَى طَلَّقُ

39-Her iki avucun da özgür bir halde her daim yüzün gülsün.

Anlamları ele alınacak olursa ilk olarak “طَلَّقَ الْمُحَيَّا” terkinde yer alan ve muzafun ileyhi ile birlikte güler yüzlü şeklinde bir anlam bütünlüğü oluşturan “طَلَّقَ” lafzı tek başına *açık*, *neşeli*, *şen* anlamlarına gelmektedir. Beytin ikinci şatırında geçen aynı kelime bu kez *özgür*, *serbest* anlamlarına gelmektedir. Böylece lafız olarak aralarında hiçbir fark olmayan manaları ise birbirinden farklı olan bu iki kelime arasında tâm cinas meydana gelmiştir.

Aralarında tâm cinas bulunan kelimelerin yer aldığı bir başka beyit de şu şekildedir:³⁵¹ [Vâfir]

1 نَرَى لُبْنَانَ أَهْلًا لِلتَّهَانِي فَقَدْ نَالَ الْأَمَانَ مَعَ الْأَمَانِي

1-Lübnân'ın kutlamaya hazır olduğunu görüyoruz zira güvenle birlikte arzusuna da kavuştu.

Beyitte geçen “الْأَمَانَ” *güven* ve “الْأَمَانِي” *arzu*, *istek*, *temenni* anlamlarına gelen bu iki kelime arasında her yönden bir uyum görülmektedir dolayısıyla iki sözcük arasında tâm cinas bulunmaktadır.

Vucûh-u erba'a'dan bir ya da birkaç özelliğin bulunmadığı cinas türüne Nâkis (Gayru Tâm) Cinaz adı verildiği daha önce zikredilmişti. Bu eksiklik yahut farklılıkların

³⁴⁹ Yûsuf el-Esîr, *er-Ravdu'l-Eriç*, 31.

³⁵⁰ Yûsuf el-Esîr, *er-Ravdu'l-Eriç*, 29.

³⁵¹ Yûsuf el-Esîr, *er-Ravdu'l-Eriç*, 29.

çeşidine göre nâkıs cinas da kendi içinde alt türlere ayrılmaktadır ancak burada bu başlıklar detaylı bir biçimde açıklanmadan verilen örnekler çerçevesinde yalnızca isimlerine temas edilecektir.

Aynı harflerden oluşmasına rağmen harflerinin yerleri farklı olduğu için nakıs cinas olarak değerlendirilen cinas türüne maktûb cinas adı verilmektedir.³⁵² Bunun örneği Yûsuf el-Esîr'in şu beytinde karşımıza çıkmaktadır:³⁵³ [Tavîl]

15 وَقَدْ نَالَ أَهْلُوهُ بِأَيَّامِكَ الْغِنَى فَلَمْ يَبْقَ فَقْرٌ فِي حِمَاهُ وَلَا قَفْرٌ

15-Oranın halkı senin döneminde zenginliğe kavuştu. Onun himayesinde ne fakirlik kaldı ne de çöl.

Yukarıdaki beyitte yer alan “فَقْرٌ” *fakirlik* ve “قَفْرٌ” *çöl* kelimeleri aynı harflerden ve aynı kalıptan oluşmaktadır ancak harflerin yerleri farklı olduğu için iki kelime arasında maktûb cinas bulunmaktadır.

Aynı duruma şairin başka bir şiirindeki şu beyti de örnek olarak verilebilir:³⁵⁴ [Vâfir]

8 وَأَنْتَ الشَّهْمُ مُحَمَّدُ الْمَرْأِيَا وَمَمْدُوحُ الْخِصَالِ بِلَا نِزَاعِ

8-Sen, tartışmasız bir şekilde yüce sıfatları ve övülmüş hasletleri olan, iyilik yapmaya can atan birisin.

Bu beyitte de “مَمْدُوحٌ” ve “مُحَمَّدٌ” kelimelerini oluşturan harfler hatta kelimelerin kalıpları aynı olup yalnızca harflerin sıralaması farklıdır. Burada da iki kelime arasında bir maktûb cinas meydana gelmiştir.

Nakıs cinasın bir başka türü olan lâhik cinas ise harf sayıları aynı olan iki kelime arasında mahreçleri farklı olan tek bir harfin farklı olduğu cinas türüdür.³⁵⁵ Bu harf farklılığı kelime başında, ortasında veya sonunda olabilir.

Aşağıdaki beyitte kelimelerin başındaki harflerin değişmesiyle oluşan nakıs cinasa örnek yer almaktadır:³⁵⁶ [Tavîl]

³⁵² İbn Hicce, *Hızânetu'l-Edeb*, I, 92.

³⁵³ Yûsuf el-Esîr, *er-Ravdu'l-Eriç*, 16.

³⁵⁴ Yûsuf el-Esîr, *er-Ravdu'l-Eriç*, 33.

³⁵⁵ İbn Hicce, *Hızânetu'l-Edeb*, I, 72.

7 خَرِيدَةٌ خَدِرٌ عَادَةٌ بَدْوِيَّةٌ فَرِيدَةٌ عَصْرٌ مَا بِهِ مِثْلُهَا خَلْقٌ

7-O, evine bağlı, ahlaklı, tertipli, düzenli bir bedevi kızdır. Eşi benzeri yoktur ve çağının benzersizidir.

Beyitteki cinas “خَرِيدَةٌ” ve “فَرِيدَةٌ” kelimeleri arasındadır ve görüldüğü üzere baştaki harfleri hariç her iki kelime de aynı harf sayısı ve kalıba sahiptir.

Aşağıdaki beyitte bir başka lâhik cinas örneği yer almaktadır:³⁵⁷ [Hafîf]

6 فَائِقٌ رَائِقٌ أَنْيَقٌ زَنِيقٌ مُعْجَبٌ مُطْرَبٌ رَشِيقٌ الْمَبَانِي

6-Üstün, ince, zarif ve ışıltılıdır. Hayranlık uyandırır, neşelidir ve endamı yerindedir.

Söz konusu cinas “زَنِيقٌ” ve “أَنْيَقٌ” kelimeleri arasındadır. Kelimelerin ilk harfleri farklı olmakla birlikte diğer harfleri, harf sayıları ve kalıpları aynıdır.

Bu iki kelime hakkında vurgulanması gereken bir diğer husus da aralarında itba‘ bulunmasıdır. İtba‘; bir kelimeyi te’kîd etmek amacıyla aynı revî ve vezne sahip olan başka bir kelimenin takip etmesidir.³⁵⁸ Tâbi olan kelime anlamlı olabileceği gibi manasız bir kelime de olabilir. Tanımda da bahsedildiği üzere itba‘da temel amaç anlamı pekiştirmektir.

Nitekim beyitte geçen “زَنِيقٌ” kelimesinin bir anlamı olmayıp kendisinden önceki “أَنْيَقٌ” kelimesini pekiştirmek maksadıyla kullanılmıştır.

Yazılış olarak her yönüyle aynı ancak harflerindeki noktaları farklı olan lafızlarla yapılan cinas, musahhaf cinas yahut cinas-ı hattî olarak adlandırılmaktadır.³⁵⁹ Bu cinas türünde kelimelerdeki harfler noktasız bir biçimde yazılırsa kelimeler birbirleriyle aynı hale gelmelidir.

Yûsuf el-Esîr’in aşağıdaki beyti nakıs cinasın bu türüne güzel bir örnektir:³⁶⁰ [Serî]

22 تَحَقَّقَتْ فِيهِ الْمَعَالِي فَمَا يَلْقَى الْمُعَالِي مِدْحَةً لَاغِيَةً

³⁵⁶ Yûsuf el-Esîr, *er-Ravdu'l-Erîd*, 27.

³⁵⁷ Yûsuf el-Esîr, *er-Ravdu'l-Erîd*, 30.

³⁵⁸ Nevin Karabela, “Arap Dilinde İtba‘”, *EKEV Akademi Dergisi*, yıl 7, sy.14, (Kış 2003), 230.

³⁵⁹ İbn Hicce, *Hizânetu'l-Edeb*, I, 86.

³⁶⁰ Yûsuf el-Esîr, *er-Ravdu'l-Erîd*, 32.

22-Yücelikler onun şahsında vücut bulmuştur. Onu öven kimse boş söz söylemiş olmaz.

Beyitte yer alan “المُعَالِي” ve “المُعَالِي” kelimeleri noktasız bir biçimde yazıldığında yukarıda bahsedilen durum görülmektedir. Dolayısıyla bu iki kelime arasında musahhaf cinas mevcuttur.

2.2. Tasrî‘

Tasrî‘ Bedi‘ ilminin muhassinât-ı lafziyye bölümünün sanatlarından biridir. Temelde arûz ilminin bir yansıması olan bu sanat, bir beytin sadrı ile acûzunun uyuşması, daha açık bir ifadeyle bir beyitte 1. şatırının son kelimesiyle 2. şatırın son kelimesi arasında kafiye, vezin ve irab yönlerinden uyumlu olması demektir³⁶¹. İbnu'l-Esîr'e göre şiirde uygulanan seci‘ demek olan tasrî‘³⁶², beyit sonlarındaki kafiyenin şatır sonlarında da bulunması sanatı³⁶³ şeklinde de tarif edilebilir.

Tasrî‘ sanatının, şiirin musikisini kuvvetlendirmenin yanı sıra pratik faydaları da vardır. Zira bu sanat daha çok şiirin 1. beytinde kullanılmış, bu sayede sözün başında söylenenin nesir değil de manzum olduğunu muhataba bildirme kastı güdülmüştür. Cahiliye şairlerinden İmru’u'l-Kays gibi şairlerden bazıları tasrî‘ sanatına sadece kasidenin matla‘ında değil, diğer beyitlerinde de yer vermiştir³⁶⁴. Özellikle tehallus beyitlerinde uygulanan tasrî‘, dinleyiciye şiirin muhtevasında bir bölümden diğerine geçildiğini bildirmektedir³⁶⁵. Tasrî‘ sanatını yedi farklı derecede tasnif eden İbnu'l-Esîr, en güzel tasrî‘in anlam olarak müstakil bölümden oluşan musarra‘lı ifade olduğunu söylemiştir³⁶⁶.

Yûsuf el-Esîr’in şiirleri arasında 67 kasidenin, 51’i tasrî‘ sanatının uygulandığı beyitle başlayan kasidelerdir. Şairin, kasidelerinin ekserisinde tasrî‘ sanatını kullanıyor olması, Yûsuf el-Esîr’in kelimelere olan nüfuzunu ve aruz ilmindeki yeterliliğini göstermektedir. Bu başlıkta şairin tasrî‘ sanatını kullanımına dair örnekler verilecektir.

³⁶¹ ‘Abdul‘azîm b. el-Vâhid b. Zâfir İbn Ebi'l-İşba‘ el-Mısri, *Tahrîru't-Tahrîr fî Şinâ'itî's-Şi'r ve'n-Nesr ve Beyâni İ'câzi'l-Kur'ân*, thk.: Hafnî Muhammed Şeref, Kahire, 1383, 305; Emîl Bedî, *el-Mu'cemu'l-Mufaşşal*, 333.

³⁶² İbnu'l-Esîr, *el-Meselu's-Sâir*, I, 242.

³⁶³ İbn Sinân el-Hafâci, *Sırru'l-Fesâha*, 221.

³⁶⁴ Kudâme b. Ca'fer, *Nağdu's-Şi'r*, 51.

³⁶⁵ İbn Raşîk el-Kayravânî, *el-'Umde*, I, 174.

³⁶⁶ İbnu'l-Esîr, *el-Meselu's-Sâir*, I, 242.

Aşağıda verilen beyit Yûsuf el-Esîr'in, İbrahim el-Ahdeb için söylediği methiyenin matla' beyitidir.³⁶⁷ [Seri']

1 يَا ذَاتَ طَوْقٍ فِي الضُّحَى شَادِيَةً أَنْتِ لِقَلْبِي ذِي الْهَوَى شَاجِيَةً

1-Ey kuşluk vakti güzel sesiyle öten güvcercin. Sen benim aşk dolu kalbime üzüntü veriyorsun.

Yukarıdaki beyitte 1. şatır nidâ harfiyle başlayan bir munâdâ cümlesi, 2. şatır ise bu munâdâ ifadesinin cevabı şeklindedir. Buna göre anlam bakımından iki müstakil cümleden oluşan bu beyit kâmil tasrî sanatının örneklerindedir.

Yûsuf el-Esîr'in afif gazellerinden olan bir kasidenin matla' beyiti şu şekildedir.³⁶⁸ [Basî't]

1 وَدَّعْتُهَا وَفُؤَادِي مُودِعٌ مَعَهَا وَخَلَّفْتَنِي حَرِيْقَ الْكِبْدِ مُوجِعَهَا

1-Kalbim ona emanet bir halde ona veda ettim. O da beni ciğeri yanmış, acı çeker bir halde geride bıraktı.

Yukarıdaki beyitin 2. şatırının “و” atıf harfiyle başlıyor olması ve devamında müstakil bir cümlenin gelmesi önemlidir. Zira bu beyitin sadrı olan “مَعَهَا” kelimesi ve beyitin acûzu olan “مُوجِعَهَا” kelimesi arasında şair yine kâmil tasrî sanatını kullanmıştır.

Şairin medîh şiirlerinden Muhammed Paşa eş-Şirvânî için söylediği methiyenin matla' beyti şöyledir.³⁶⁹ [Basî't]

1 مَوْلَايَ فَضْلُكَ مَا فَضْلٌ يُمَاتِلُهُ إِذْ أَنْتَ وَاحِدٌ هَذَا الْعَصْرِ فَاضِلُهُ

1-Efendim senin fazlının eşi benzeri yok çünkü sen bu çağın en mükemmeli ve üstünüsün.

Beyitte de görüldüğü gibi beytin sadrı ve acûzu arasında yine bir kâmil tasrî örneği bulunmaktadır.

³⁶⁷ Yûsuf el-Esîr, *er-Ravdu'l-Erid*, 31.

³⁶⁸ Yûsuf el-Esîr, *er-Ravdu'l-Erid*, 56.

³⁶⁹ Yûsuf el-Esîr, *er-Ravdu'l-Erid*, 33.

Yûsuf el-Esîr tasri‘ sanatına sadece matla‘ beyitlerinde değil, şiirlerinin diğer beyitlerinde de kullanılmaktadır. Şairin Mehmed Rüşdü Paşa eş-Şîrvânî için söylediği methiyede bu durumun güzel bir örneği bulunmaktadır. Söz konusu methiyenin matla‘ beyiti şu şekildedir³⁷⁰ [Tavîl]

1 بِمِثْلِكَ هَذَا الْعِيدُ أَضْحَى مُعَيِّدًا وَعَادَ بِهَيْجًا بِالْمَسْرَاتِ مُسْعِدًا

1-Bu bayram seninle bayrama dönüştü ve mutluluk veren sevinçlerle geri döndü.

Şair verilen beyitte “مُعَيِّدًا” kelimesi “مُسْعِدًا” ile kelimesi arasında kâmil tasri‘ sanatını uygulamıştır. Aynı şiirin 12. ilâ 14. beyitleri ise şöyledir.³⁷¹ [Tavîl]

12 فَكَمْ فَازَ مَظْلُومٌ لَدَيْكَ بِحَقِّهِ وَكَمْ مِنْ ظَلُومٍ قَدْ رَدَعْتَ إِذِ اعْتَدَا

13 وَكَمْ جَاءَ مَلْهُوفٍ لِنَحْوِكَ قَاصِدًا فَكُنْتَ لَهُ عَوْنًا مُعِينًا وَمُنْجِدًا

14 وَقَدْ جُمِعَتْ فِيكَ الْمَكَارِمُ كُلُّهَا فَأَنْتَ بِهَذَا الْعَصْرِ مِمَّنْ تَفَرَّدَا

12-Nice mazlum senin yanında hakkını kazandı (elde etti) ve nice zalimi de haddi aştığında def ettin.

13-Nice çaresiz sana yöneldi ve sen ona bir yardımcı ve bir kurtarıcı oldun.

14-Bütün yücelikler sende toplandı ki sen bu asırda bu konuda benzersizsin.

Yûsuf el-Esîr’in klasik kaside yapısından farklı olarak doğrudan Mehmed Rüşdü Paşa eş-Şîrvânî’yi medîh temasıyla başladığı bu methiyesinin 13. beyitinde de, aktarılan beyitlerde görüldüğü gibi, aynı anlatımı sürdürülmekte ve şair 13 beyitin öncesinde ve sonrasında memduhu övmeye devam etmektedir. Ancak 13. beyitin kafiye ve reviiy düzeneği diğerlerinden farklıdır. Bu beyitte “قَاصِدًا” kelimesi ve “مُنْجِدًا” kelimesi arasında kâmil tasri‘ sanatı kullanılmıştır. Söz konusu beyitin tehallus beyiti olmaması dikkate alınırca yapılan tasri‘ sanatı alışlagelmiş yerinde kullanılmamaktadır. Şairin matla‘ beyitleri dışında tasri‘ sanatını kullandığı ara beyitlerin tamamına yakınında bu durum göze çarpmaktadır.

³⁷⁰ Yûsuf el-Esîr, *er-Ravdu’l-Erîd*, 11.

³⁷¹ Yûsuf el-Esîr, *er-Ravdu’l-Erîd*, 11.

2.3. Raddu'l-'Acuz 'ale's-Şadr

Raddu'l-'acuz 'ale's-sadr, bedî ilminin muhassinât lafziyye sanatlarındandır. Beytin 2. şatırı olan 'acûz bölümünde bulunan bir lafzın aynı lafız ve aynı anlamda veya aynı lafzı farklı bir manada ya da 'acûzda geçen lafızla aynı kökten farklı bir lafzın beytin 1. şatırı olan sadr bölümünde kullanılmış olmasıdır.³⁷² Aynı lafzın ya da aynı kökten gelen farklı bir lafzın kullanılmasıyla ifadeye bir ahenk ve akıcılık kazandıran ve tasdîr olarak da isimlendirilen bu sanat İbnu'l-Mu'tezz'e göre en önemli bedî sanatlarındandır.³⁷³

Yûsuf el-Esîr şiirlerinde raddu'l-'acuz 'ale's-sadr sanatını kimi zaman aynı lafızları aynı manada kullanarak, kimi zaman da aynı kökten gelen farklı lafızları kullanarak uygulamıştır. Bu başlıkta şairin raddu'l-'acuz 'ale's-sadr sanatına şiirlerinde yer verme şekillerine dair örnekler verilecektir.

Aşağıdaki beyit Yûsuf el-Esîr'in, Niçola Naçkâş hakkında söylediği methiyenin 2. beyitidir.³⁷⁴ [Tavîl]

2 وَبَلِّغْ بِلُطْفِ يَا نَسِيمِ تَحِيَّتِي فَأَنْتَ لِي لُطْفٍ بُعِثَتْ رَسُولًا
2-Ey meltem! Nazikçe selamımı ilet çünkü sen lütuf sahibi birisine elçi olarak gönderildin.

Verilen beyitte de görüldüğü üzere “لُطْفٌ” kelimesi hem beyitin sadrında hem de 'acûzunda kullanılmak suretiyle raddu'l-'acuz 'ale's-sadr sanatı uygulanmıştır.

Yukarıdaki örneğe benzer bir diğer raddu'l-'acuz 'ale's-sadr örneği, şairin Hacı Huseyn Efendi için söylediği mersiyesinin aşağıda alıntılanan beyitinde bulunmaktadır. Söz konusu beyit şu şekildedir.³⁷⁵ [Tavîl]

14 أَلَيْسَ لَنَا يَا قَوْمُ أَعْظَمُ شَافِعٍ بِأُمَّتِهِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ شَافِعٍ
14-Kıyamet günü ümmetinin yanında olacak en yüce kişi bize şefaati olmayacak mı?

³⁷² İbn Raşîk el-Kayravânî, *el-'Umde*, II, 3; İbn Hicce, *Hizânetu'l-Edeb*, I, 255; Maflûb, *Mu'cemu'l-Muştalahâti'l-Belâgiyye*, 355.

³⁷³ İbnu'l-Mu'tez Ebu'l-'Abbas Abdullah b. Muhammed b. Cafer, *Kitâbu'l-Bedî*; Dâru'l-Mesîra, Beyrût, 1982, 47.

³⁷⁴ Yûsuf el-Esîr, *er-Ravdu'l-Erîd*, 48.

³⁷⁵ Yûsuf el-Esîr, *er-Ravdu'l-Erîd*, 70.

Beyitin hem sadrının hem de ‘acûzunun sonunda aynı kelime olan “شَافِعٍ” sözcüğünü kullanılmıştır. Yûsuf el-Esîr’in munâcât temalı bir şiirinin aşağıda aktarılan matla‘ beyitinde de durum aynıdır.³⁷⁶ [Tavîl]

1 عَنِ النَّاسِ الْإِسْتِعْنَاءُ لِلْمَرْءِ مُمَكِّنٌ وَلَكِنَّ عَنِ الرَّحْمَنِ لَيْسَ بِمُمَكِّنٍ

1-Kişinin insanlara muhtaç olmaması mümkündür ancak Rahman’sız yapabilmesi ne mümkün!

Verilen beyitte de görüldüğü gibi şair 1. şatırın sonundaki “مُمَكِّنٌ” kelimesini 2. şatırın sonunda sadece irabını değiştirip harf-i cerle mecrur getirerek “بِمُمَكِّنٍ” şeklinde kullanmak suretiyle şiirinde raddu’l-‘acuz ‘ale’s-sadr sanatına yer vermiştir.

Yûsuf el-Esîr’in şiirlerinde raddu’l-‘acuz ‘ale’s-sadr sanatını bazen de aynı kökten gelen kelimelerin farklı şekillerinde kullanımlarıyla uygulamaktadır. Şairin aşağıda aktarılan iki beyiti bu durumun güzel bir örneğidir.³⁷⁷ [Vâfir]

12 فَلَسْتُ أَرَى النَّدَامَةَ فِي امْتِدَاحِي وَلَسْتُ تَرَى النَّدَامَةَ فِي اصْطِنَاعِي

13 فَجَرَّبْتُ وَأَمْنَعُ الْإِحْسَانَ عَنِّي فَهَلْ تَلْقَى مَدِيحِي فِي امْتِنَاعِ

12-Ben övgümden bir pişmanlık görmüyorum sen de bana iyilik yaparsan pişman olmazsın.

13-Hadi dene, bana ihsanı kes! Benim övgülerimin kesildiğini göreceksin bakalım!

Şairin bir methiyesinden aktarılan yukarıdaki beyitlerin ilkinde 1. şatırdaki فَلَسْتُ أَرَى ifadesi, cümlenin başındaki harfin ve nakıs fiilin ismi değiştirilmek, ayrıca muzari fiilin farklı bir çekimi kullanılmak suretiyle وَلَسْتُ تَرَى şeklinde söylenmiştir. النَّدَامَةَ kelimesi ise her iki şatırda da aynı olarak kalmış ve bu durum raddu’l-‘acuz ‘ale’s-sadr sanatına dair beyitteki diğer iki kelimenin üslubunu pekiştirmiştir. 2. beyitin sadrındaki امْنَعُ kelimesiyle

³⁷⁶ Yûsuf el-Esîr, *er-Ravdu’l-Erîd*, 76.

³⁷⁷ Yûsuf el-Esîr, *er-Ravdu’l-Erîd*, 33.

‘acûzundaki اَمْتِنَاع kelimesi arasında da yine aynı kökten gelen farklı iki kelime kullanılmak suretiyle raddu’l-‘acuz ‘ale’s-sadr sanatına yer verilmiştir.

Yûsuf el-Esîr’in ‘Abdulkâdir el-Cezâirî için söylediği methiyenin matla‘ beyitinde de benzeri bir raddu’l-‘acuz ‘ale’s-sadr örneği bulunmaktadır. Söz konusu beyit şu şekildedir.³⁷⁸ [Tavîl]

1 فَطَمْتُ يِرَاعِي عَنْ مَدِيحِ الْوَرَى طُرَا سَوَى مَا يُرَاعَى مِنْ مَدِيحِ بَنِي الزَّهْرَا

1-Benî Zehrâ'nın hürmet edilmeye değer övgüleri dışında yaratılmışlara dair övgüleri tamamen terk ettim.

Yukarıdaki beyitin 1. şatırındaki “يِرَاعِي” fiili 2. şatırda meçhul çatıda “يِرَاعَى” şeklinde söylenmekte, beyitin sadrındaki “مَدِيحِ” kelimesinin başında “مِنْ” harf-i ceri kullanılırken beytin ‘acûzunda “عَنْ” harfine çevrilmektedir. Bu şekilde iki farklı yapıda raddu’l-‘acuz ‘ale’s-sadr uygulanarak ifadeye akıcılık kazandırılmıştır.

Yûsuf el-Esîr’in raddu’l-‘acuz ‘ale’s-sadr sanatını kullanımına dair yukarıda verilen örneklerden farklı olarak, şair kimi zaman da kelimenin iştikakını değiştirerek sadece aynı kökten gelen iki farklı kelime kullanmak suretiyle raddu’l-‘acuz ‘ale’s-sadr yapmaktadır. Divandaki vasıf temalı şiirlerden olan ve şairin Şaydâ şehrindeki Mescidu’l-Meczûb adıyla bilinen mescide tarih kaydı düşmek için söylediği bir şiirden alıntılanan aşağıdaki beyit, bu yapıdaki raddu’l-‘acuz ‘ale’s-sadr kullanımlarına güzel bir örnektir.³⁷⁹ [Remel]

5 فَاعْبُدُوا اللَّهَ بِهِ إِذْ أَرَّحُوا أَدْخُلُوهُ لِصَلَاةٍ يَا عِبَادَةَ

5-Bu mescitte Allah’a ibadet edin zira “Namaz için oraya girin ey kullar” (cümlesi) ile tarih düşmüşlerdir.

Verilen beyitin sadrında “اعْبُدُوا” şeklinde gelen fiille, beyitin ‘acûzunda aynı kökten ism-i fâili olan “عِبَادَةَ” kelimesi kullanılmak suretiyle raddu’l-‘acuz ‘ale’s-sadr yapılmaktadır.

³⁷⁸ Yûsuf el-Esîr, *er-Ravdu’l-Erîd*, 52.

³⁷⁹ Yûsuf el-Esîr, *er-Ravdu’l-Erîd*, 57.

Benzeri bir örnek şairin Muhammed Paşa eş-Şirvânî için söylediği mathiyenin matla‘ beyitinde bulunmaktadır. Söz konusu beyit şu şekildedir.³⁸⁰ [Basît]

1 مَوْلَايَ فَضْلُكَ مَا فَضْلٌ يُمَاتِلُهُ إِذْ أَنْتَ وَاحِدٌ هَذَا الْعَصْرِ فَاضِلُهُ

“Efendim senin fazlının eşi benzeri yok çünkü sen bu çağın en mükemmeli ve üstünüsün.”

Şair burada da beyitin 1. şatırında “فَضْلٌ” şeklindeki mastarı ve 2. şatırda aynı kökten ism-i fâil olan “فَاضِلٌ” kelimesini kullanmak suretiyle raddu’l-‘acuz ‘ale’s-sadr sanatını şiirinde uygulamaktadır.

Yûsuf el-Esîr’in raddu’l-‘acuz ‘ale’s-sadr sanatına dair yukarıdaki örnekler incelendiğinde şairin kelimelerin iştikakı ve bu sanatın kullanımında ustalığı ve becerisi net bir şekilde görülmektedir.

2.4. İktibâs

“القبس” kelimesinden türeyen *el-iktibâs* sanatının sözlük anlamı “ateş almak için bir yerden kor almak, ilim almak” şeklindedir.³⁸¹ Bir bedî‘ kavramı olarak el-iktibâs, manzum ya da mensur bir ifadede bir âyet veya hadîsin bir kısmını ya da tamamını, ifadenin ayet ya da hadis olduğunu belirtmeksizin, aynı kelimelerle ya da ayetin veya hadîsin lafızlarında bazı değişiklikler yaparak kullanılması sanatıdır.³⁸² Yûsuf el-Esîr şiirlerinde daha çok Kur’ân ayetlerinden iktibâs yapmakta, bazı şiirlerinde ise nadir de olsa hadis iktibaslarını da kullanmaktadır.

Yûsuf el-Esîr’in Osmanlı sultanlarından II. Abdülhamid için söylediği methiyesinden alıntılanan aşağıdaki beyit şairin iktibâs sanatını kullanımına güzel bir örnektir.³⁸³ [Tavîl]

7 وَقَدْ زَادَهُ الرَّحْمَنُ فِي الْخَلْقِ بَسْطَةً وَأَحْسَنَ فِيهِ الْخَلْقَ وَالرَّأْيَ وَالْفِكْرَ

³⁸⁰ Yûsuf el-Esîr, *er-Ravdu’l-Erid*, 33.

³⁸¹ İbn Dureyd, *Cemheratu’l-Luğa*, I, 338-339; el-Firûzâbâdî, *el-Kâmûsu’l-Muhîd*, s. 1024.

³⁸² Ebû İshâk İbrahim b. Ali b. Temim el-Şayrevânî, *Zehru’l-Âdâb ve Semeru’l-Elbâb*, thk.: Muhammed Muhyiddin Abdulhamid, Dâru’l-Cil, Beyrût, ty., 4.bs., IV, 1106-1108; el-Kalkaşendî, *Subhu’l-A’şâ*, I, 237-243; İbn Hicce, *Elizânetu’l-Edeb*, II, 455-477; Abdülhâdî el-Fukeykî, *el-İktibâs mine’l-Kur’âni’l-Kerim fi’ş-Şi’ri’l-‘Arabî*, Dâru’n-Nemir, Dımaşk, 1996, 11-15.

³⁸³ Yûsuf el-Esîr, *er-Ravdu’l-Erid*, 8.

7-Rahman onu hem bedenlen bereketli ve yetenekli kılmış ayrıca onun ahlakını, görüşünü ve düşüncesini iyileştirmiştir.

Beyitin 1. şatırındaki بِسْطَةً فِي الْخَلْقِ الرَّحْمَنُ فِي ifadesinde, Bakara suresinin şu ayetinden iktibâs yapılmıştır:

وَقَالَ لَهُمْ نَبِيُّهُمْ إِنَّ اللَّهَ قَدْ بَعَثَ لَكُمْ طَالُوتَ مَلِكًا قَالُوا أَنَّى يَكُونُ لَهُ الْمُلْكُ عَلَيْنَا وَنَحْنُ أَحَقُّ بِالْمُلْكِ مِنْهُ وَلَمْ يُؤْتَ سَعَةً مِنَ الْمَالِ قَالَ إِنَّ اللَّهَ اصْطَفَاهُ عَلَيْكُمْ وَزَادَهُ بَسْطَةً فِي الْعِلْمِ وَالْجِسْمِ وَاللَّهُ يُؤْتِي مُلْكَهُ مَنْ يَشَاءُ وَاللَّهُ وَاسِعٌ عَلِيمٌ

“Peygamberleri onlara, “Allah, size Tâlût’u hükümdar olarak gönderdi” dedi. Onlar, “O bizim üzerimize nasıl hükümdar olabilir? Biz hükümdarlığa ondan daha lâyığız. Ona zenginlik de verilmemiştir” dediler. Peygamberleri şöyle dedi: “Şüphesiz Allah, onu sizin üzerinize (hükümdar) seçti, onun bilgisini ve gücünü artırdı.” Allah, mülkünü dilediğine verir. Allah, lütfu geniş olandır, hakkıyla bilendir.”³⁸⁴

Yukarıdaki örnek beyitle aynı şiirde yer alan şu beyitte de yine bir ayetten iktibâs yapılmıştır.³⁸⁵ [Tavîl]

21 لَهُ رَأْفَةٌ بِالْعَالَمِينَ وَرَحْمَةٌ فَلَيْسَ يُرِيدُ الشَّرَّ جَهْرًا وَلَا سِرًّا

21-O insanlara karşı şefkatli ve merhametlidir. Çünkü o, ne açıktan ne de gizliden kötülük ister.

Beyitin 1. şatırındaki رَأْفَةً ve وَرَحْمَةً kelimelerinde Hadîd suresinin aşağıda verilen ayetinden iktibas yapılmaktadır.

ثُمَّ فَقَيْنَا عَلَى آثَارِهِمْ بِرُسُلِنَا وَقَفَيْنَا بِعَيْسَى ابْنِ مَرْيَمَ وَآتَيْنَاهُ الْإِنجِيلَ وَجَعَلْنَا فِي قُلُوبِ الَّذِينَ اتَّبَعُوهُ رَأْفَةً وَرَحْمَةً وَرَهْبَانِيَّةً ابْتَدَعُوهَا مَا كَتَبْنَاهَا عَلَيْهِمْ إِلَّا ابْتِغَاءَ رِضْوَانِ اللَّهِ فَمَا رَعَوْهَا حَقَّ رِعَائِهَا فَآتَيْنَا الَّذِينَ آمَنُوا مِنْهُمْ أَجْرَهُمْ وَكَثِيرٌ مِنْهُمْ فَاسِقُونَ

³⁸⁴ Bakara, 2/247.

³⁸⁵ Yûsuf el-Esîr, *er-Ravdu'l-Erîd*, 9.

“Sonra bunların peşinden ard arda peygamberlerimizi gönderdik. Onların arkasından da Meryem oğlu İsa’yı gönderdik, ona İncil’i verdik ve **kendisine uyanların kalplerine şefkat ve merhamet duygusu koyduk.** (Kendiliklerinden) icat ettikleri ruhbanlığa gelince; biz onu onlara farz kılmamıştık. Allah’ın rızasını kazanmak için onu kendileri icat etmişlerdi. Fakat ona da gereği gibi uymadılar. Biz de içlerinden iman edenlere mükâfatlarını verdik. Fakat onlardan birçoğu da fasık kimselerdir.”³⁸⁶

Yûsuf el-Esir’in ‘Abdulkâdir el-Cezâiri için söylediği methiyesinde yer alan aşağıdaki beyitte Hac suresinde yer alan bir ayetten iktibas yapılmıştır. Söz konusu beyit şu şekildedir:³⁸⁷ [Tavîl]

7 وَجَاهَدْتَ فِي الرَّحْمَنِ حَقَّ جِهَادِهِ فَأُولَآكَ فِي الْأُولَى الْوَجَاهَةُ وَالْآخِرَى

7-Rahmanın yolunda hakkıyla cihad ettin. Böylece dünyada ve ahrette seni saygınlığa layık kıldı.

Beyitin 1. şatırındaki جِهَادِهِ حَقَّ جِهَادِهِ ifadesinde aşağıda verilen ayetten iktibâs yapılmaktadır.

وَجَاهِدُوا فِي اللَّهِ حَقَّ جِهَادِهِ هُوَ اجْتَبَاكُمْ وَمَا جَعَلَ عَلَيْكُمْ فِي الدِّينِ مِنْ حَرَجٍ مَلَّةً أَيْبِكُمْ إِبْرَاهِيمَ هُوَ

سَمَّاكُمْ الْمُسْلِمِينَ مِنْ قَبْلُ وَفِي هَذَا لِيَكُونَ الرَّسُولُ شَهِيدًا عَلَيْكُمْ وَتَكُونُوا شُهَدَاءَ عَلَى النَّاسِ فَأَقِيمُوا الصَّلَاةَ وَآتُوا

الزَّكَاةَ وَاعْتَصِمُوا بِاللَّهِ هُوَ مَوْلَاكُمْ فَنِعْمَ الْمَوْلَى وَنِعْمَ النَّصِيرُ

“Allah uğrunda gereği gibi cihat edin. O, sizi seçmiş, babanız İbrahîm’in yolu olan dinde sizin için bir zorluk kılmamıştır. Daha önce ve Kuran’da, peygamberin size şahit olması, sizin de insanlara şahit olmanız için size müslüman adını veren O’dur. Artık, namaz kılın, zekat verin, Allah’a sarılın. O sizin sahibinizdir. Ne güzel sahip ve ne güzel yardımcıdır!”³⁸⁸

³⁸⁶ Hadid, 57/27.

³⁸⁷ Yûsuf el-Esir, *er-Ravdu’l-Erîd*, 17.

³⁸⁸ Hac, 22/78.

Yûsuf el-Esîr'in ayetlerden yaptığı iktibaslar için bir diğer örnek de şairin Şaydâ şehrindeki Mescidu'l-Meczûb'un yapılış tarihini düşmek için söylediği vasf şiirinin matla' beyitinde bulunmaktadır.³⁸⁹ [Remel]

1 مَسْجِدٌ قَدْ أَسَّسُوهُ بِالتَّقَىٰ فَبِإِخْلَاصٍ تَرَىٰ فِيهِ الْعِبَادَةَ

1-Takva üzere yapmış oldukları bir mescittir ki içerisinde ibadet edenlerin ihlâsla ibadet ettiğini görürsün.

Beyitin 1. satrındaki مَسْجِدٌ قَدْ أَسَّسُوهُ بِالتَّقَىٰ ifadesinde Tevbe suresinin aşağıdaki ayetinden iktibâs yapılmaktadır.

لَا تَقُمْ فِيهِ أَبَدًا لِمَسْجِدٍ أُسِّسَ عَلَى التَّقْوَىٰ مِنْ أَوَّلِ يَوْمٍ أَحَقُّ أَنْ تَقُومَ فِيهِ فِيهِ رِجَالٌ يُحِبُّونَ أَنْ يَتَطَهَّرُوا

وَاللَّهُ يُحِبُّ الْمُطَهَّرِينَ

*“O mescide hiç girme! İlk gününden beri Allah’a karşı gelmekten sakınmak için kurulan mescidde bulunman daha uygundur. Orada, arınmak isteyen insanlar vardır. Allah, arınmak isteyenleri sever.”*³⁹⁰

Yûsuf el-Esîr'in ayetlerden yaptığı iktibaslara dair yukarıda verilen örnekler incelendiğinde şairin iktibaslarında doğrudan aktarım yerine bazı tasarruflarda bulunduğu ve iktibas yaptığı ayetin bağlamından tamamen bağımsız konularda iktibas sanatını kullandığı görülmektedir. Bu durum şairin iktibaslarının edebî açıdan daha değerli hale getiren önemli unsurlardır.

Şairin ayetlerden yaptığı iktibaslar kadar yoğun olmamakla birlikte bazen hadislerden de iktibaslarına şiirlerinde yer vermektedir. Aşağıdaki beyit Yûsuf el-Esîr'in hadisten yaptığı iktibaslar için güzel bir örnektir.³⁹¹ [Basît]

2 أَرْجُوكَ أَرْجُوكَ فِي أَمْرٍ وَعَدْتِ بِهِ تَعْجِيلَهُ لِي فَخَيْرُ الْبِرِّ عَاجِلُهُ

2-Bana vaat ettiğin işin bir an önce gerçekleşmesini rica ediyorum. Zira iyiliğin en hayırlısı çabuk olanıdır.

³⁸⁹ Yûsuf el-Esîr, *er-Ravdu'l-Eriç*, 57.

³⁹⁰ Tevbe, 9/108.

³⁹¹ Yûsuf el-Esîr, *er-Ravdu'l-Eriç*, 33.

Yûsuf el-Esîr'in Muḥammed Paşa eş-Şîrvânî için söylediği methiyede yer alan yukarıdaki beyitin 2. şatırında yer alan “فَخَيَّرَ الْيَرَّ عَاجِلُهُ” ifadesi doğrudan hadisten yapılmış bir iktibastır. Söz konusu hadisin metni olarak ayrıca “حَيَاؤُ الْيَرِّ عَاجِلُهُ” şeklinde bir ifade daha kullanıldığı kaynaklarda zikredilmektedir. Ancak söz konusu rivayetle ilgili kaynaklarda verilen bilgiler bu rivayetin mevzû olduğu yönündedir.³⁹²

2.5. Tıbâk

Manayı güzelleştiren bedi'î sanatlardan biri olan³⁹³ ve tezâd, mutâbaka, tatbîk, tekâfu' ve mukâseme gibi adlarla da bilinen³⁹⁴ tıbâk; şiirde aralarında zıtlık bulunan iki kavramın aynı beyitte kullanılmasına verilen addır.³⁹⁵

Tıbâk kendi içinde bazı kategorilere ayrılır. Anlamları zıt iki ismin, iki fiilin veya iki harf-i cerin bir arada kullanılması şeklinde kendini gösteren tıbâk türüne tıbâku'l-îcâb adı verilmektedir. Tıbâku's-selb ise kelimelerin olumlu ve olumsuz hallerinin kullanılması esasına dayanan tıbâk çeşitleri olarak karşımıza çıkmaktadır. Bir başka tür olan mecazî tıbâk'a gelince aralarında tıbâk bulunan kelimelerin gerçek değil mecazî anlamları arasındaki zıtlıktan meydana gelen bir tıbâk türüdür.³⁹⁶

Yûsuf el-Esîr şiirlerinde tıbâk sanatına sıkça başvurmuştur. Anlatımı güçlendiren faktörlerden biri olan bu sanata dair divanda pek çok örnek mevcuttur. Bu örneklerden bazıları birbirlerinin tekrarı olmayacak ve tıbâk çeşitlerine temas edecek biçimde ele alınarak konu izah edilecektir.

Yûsuf el-Esîr'in şiirlerinde yer alan tıbâk örnekleri incelendiğinde genellikle tıbâku'l-îcâb türünün ağırlıkta olduğu görülmektedir. Bu durum şairin aşağıdaki beytinde karşımıza çıkmaktadır:³⁹⁷ [Tavîl]

8 وَهَلْ يُصْبِحُنْ مَنْ فِي حِمَاكَ بِعَسْرَةٍ
وَنَيْتُكَ الْحُسْنَاءُ يَصْحَبُهَا الْيُسْرُ

³⁹² 'Allâme Nureddin Ali b. Muhammed b. Sultan Molla Ali el-Kârî, *el-Esrâru'l-Merfû'a fi'l-Ahbâri'l-Mevzû'a*, nşr.: Muhammed es-Sabbâğ, Dâru'l-Emâne, Muessesetu'r-Risâle, Beyrût, 1971, 192; Ebu'l-Fidâ İsmail b. Muhammed el-'Aclûnî, *Keşfü'l-Hafâ ve Muzîlu'l-İlbâs 'ammâ İštehera mine'l-Ehâdîs 'ala Elsineti'n-Nâs*, Mektebetu'l-Kudsî, Kahire, 1351, I, 384.

³⁹³ el-Haṭîb Muhammed b. 'Abdirrahmân el-Ḳazvîni, *el-İdâh fi Ulûmi'l-Belâğa*, thk: Muhammed 'Abdu'l-Mun'im Hafâcî, 3.b, Dâru'l-Cil, Beyrût, tsz., III, 51.

³⁹⁴ Maṭlûb, *Mu'cemu'l-Muṣṭalahâti'l-Belâğiyye*, 522.

³⁹⁵ Yûsuf b. Ebî Bekr b. Muhammed b. 'Ali es-Sekkâkî, *Miftâhu'l-'Ulûm*, 2.bs., Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, Beyrût, 1987, 423.

³⁹⁶ Maṭlûb, *Mu'cemu'l-Muṣṭalahâti'l-Belâğiyye*, 522.

³⁹⁷ Yûsuf el-Esîr, *er-Ravdu'l-Erîd*, 15.

8-Senin himayende olan zorluğa düşer mi hiç? Senin iyi niyetine kolaylık refakat eder.

Bu beyitte şair “عَشْرَةَ” zorluk ve “الْيُسْرَةَ” kolaylık kelimelerini bir arada kullanarak aralarındaki karşıt anlam olgusundan yararlanmış böylece anlatımını güçlendirmiş ve ona zenginlik katmıştır. Aralarında tıbâku'l-îcâb bulunan her iki sözcüğün kelime türü olarak isim olduğu da vurgulanması gereken başka bir husus olarak karşımıza çıkmaktadır.

Yukarıdakine benzer bir diğer örnek, şairin yine aynı kasidesinde yer alan bir başka beytinde karşımıza çıkmaktadır.³⁹⁸ [Tavîl]

15 وَقَدْ نَالَ أَهْلُوهُ بِأَيَّامِكَ الْغِنَى فَلَمْ يَبْقَ فَقْرٌ فِي جِمْاهُ وَلَا فَقْرٌ

15-Oranın halkı senin döneminde zenginliğe kavuştu. Onun himayesinde ne fakirlik kaldı ne de çöl.

Görüldüğü üzere bu beyitte de tıbâk “الْغِنَى” zenginlik ve “فَقْرٌ” fakirlik şeklinde iki isim arasında meydana gelmiştir. Her iki isim de gerçek anlamlarında kullanıldığı için burada bulunan tıbâk türü de tıbâku'l-îcâbdır.

Bunun bir başka örneği de şairin şu beytinde yer alan “انْخِفاضٍ” azalmak ve “ارْتِفَاعٍ” artmak kelimeleridir.³⁹⁹ [Vâfir]

14 فَلَا زَالَتْ عِدَاكَ عَلَى انْخِفاضٍ وَلَا زَالَتْ عُلاكَ عَلَى ارْتِفَاعٍ

14-Düşmanların her zaman azalsın, yüceliklerin de her daim artsın.

Tıbâku'l-îcâb çeşidine bir başka örnek de şu beyitte görülmektedir:⁴⁰⁰ [Seri']

24 لَكِنْ لَهُ نَفْسٌ لِكُلِّ الْعَلَا مِنْ طَارِفٍ أَوْ تَالِدٍ حَاوِيَةٍ

24-Ancak onun yeni ve eski bütün yücelikleri kapsayan bir şahsiyeti vardır.

Bu beyitte “طَارِفٍ” yeni ve “تَالِدٍ” eski kelimeleri arasında tıbâku'l-îcâb bulunmaktadır.

Bu örnek hakkında söylenecek bir başka husus da bu beyitten önce verilen örneklerde aralarında tıbâk bulunan kelimeler birbirinden uzak bir şekilde farklı şatırlarda zikredilirken bu örnekteki kelimeler birbirine yakın bir biçimde aynı şatırda zikredilmiştir.

³⁹⁸ Yûsuf el-Esîr, *er-Ravdu'l-Eriç*, 16.

³⁹⁹ Yûsuf el-Esîr, *er-Ravdu'l-Eriç*, 33.

⁴⁰⁰ Yûsuf el-Esîr, *er-Ravdu'l-Eriç*, 32.

Karşıt anlamlı kelimelerin mecazî manada kullanıldığı mecazî tıbâk için ise aşağıdaki beyit güzel birer örnektir.⁴⁰¹ [Tavîl]

29 أَصِيلٌ لَهُ فَرْعٌ تَسَامَى إِلَى الْعُلَا وَأَصْلٌ عَرِيقٌ لَا يَزَالُ لَهُ عِرْقٌ

29-O, yüceliklere çıkan çocukları ve nesli her zaman devam edecek, köklü bir soyu olan asil biridir.

Esas itibariyle beyitte geçen “أَصْلٌ” kelimesi *kök*, “فَرْعٌ” kelimesi ise *dal* anlamına gelmektedir. Ancak beyitte de görüldüğü üzere “أَصْلٌ” kelimesinden kastedilen anlam kişinin nesebinin gelmiş olduğu babası, dedesi, ataları gibi *soyu*, “فَرْعٌ” kelimesi ile kastedilen ise bu soyu devam ettirecek olan *çocuklarıdır*. Dolayısıyla bu beyitteki tıbâk türü mecazî tıbâk olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bu duruma bir başka örnek şairin aynı şiirdeki şu beytinde geçen “بَحْرٌ” *deniz* ve “بَرٌّ” *kara* kelimelerinde görülen tıbâktır.⁴⁰² [Tavîl]

34 فَيَا بَحْرَ فَخْرٍ لَيْسَ يُدْرَى مُحِيطُهُ وَيَا بَرَّ جُودٍ عِنْدَهُ يُدْرِكُ الرَّزْقُ

34-Ey sınırı idrak edilemeyen itibarın denizi! Ey rızkın yanında anlaşıldığı cömertliğin toprağı!

2.6. Mukâbele

Mukâbele sanatı bedî ilminin manevî güzelleştiricilerindendir. Tıbâk sanatının bir üst düzeyi olan mukâbele sanatı, anlam bakımından birbiriyle uyumlu iki ya da daha fazla lafzın zikredilmesi, ardından da sıralanış tertibinde aynı olmak kaydıyla zikredilen lafızların anlamca zıt olanlarının söylenmesi yoluyla yapılan bedî sanatıdır.⁴⁰³

Bu başlıkta Yûsuf el-Esîr’in şiirlerinde sıklıkla kullanılan sanatlardan biri olan mukâbele sanatına dair örnekler verilecektir.

⁴⁰¹ Yûsuf el-Esîr, *er-Ravdu'l-Eriç*, 29.

⁴⁰² Yûsuf el-Esîr, *er-Ravdu'l-Eriç*, 29.

⁴⁰³ İbn Raşîk el-Kayravânî, *el-'Umde*, II, 15; es-Sekkâkî, *Miftâhu'l-'Ulûm*, 16; 'İzzuddin et-Tenûhî, *Tehzibu'l-İdâh*, Matba'atu'l-Câmi'ati's-Sûriyye, Dımaşk, 1367/1948, 32.

Şairin Ahmed Cevdet Paşa için söylediği methiyede yer alan aşağıdaki beyitte güzel bir mukabele örneği bulunmaktadır.⁴⁰⁴ [Tavîl]

15 رَحِيمٌ بِمَنْ قَدْ جَاءَهُ بِسَكِينَةٍ وَلَكِنَّهُ قَاسٍ عَلَى مَنْ تَمَرَّدَا

15-Huzuruna vakarlı bir şekilde gelene karşı merhametli ancak isyankârlık yapana karşı ise son derece serttir.

Yûsuf el-Esîr Ahmed Cevdet Paşa'nın merhametini ve isyankârlara karşı olan sert tavrını konu edindiği yukarıdaki beyitin 1. şatırında “رحيم” kelimesini ve ardından da “جاءه” ifadesini kullanmakta, 2. şatırda ise aynı sıralamayı takip ederek söz konusu kelimelerin zıt anlamına gelen “قاس” kelimesini ardından da “من تمرّدا” ifadesini kullanmaktadır. Bu bağlamda şair burada mukâbele sanatını uygulamıştır.

Aynı şiirin aşağıda verilen beyitinde de benzeri bir durum söz konusudur.⁴⁰⁵ [Tavîl]

18 فَيَأْلَفُ أَرْيَابَ الْمَكَارِمِ وَالتُّقَى وَيَأْنَفُ مِنْ أَهْلِ الْمَكَارِهِ وَالرِّدَا

18-Yücelik ve takva sahiplerine yakın dururken, kötü ve çirkeflerden nefret eder.

Beyitin 1. şatırıyla 2. şatırında kullanılan “يألف” ile “يأنف”, “أرياب المكارم” ile “أهل المكاره” ve “التقى” ile “الردا” şeklindeki ifadeler birbiriyle zıt anlamlıdır. Şairin bu şekilde oluşturduğu anlam ve ifade üslubu güzel bir mukâbele örneğidir.

Aşağıdaki beyit şairin Mehmed Rüşdü Paşa eş-Şirvânî için söylediği methiyeden aktarılmıştır. Söz konusu beyitte Yûsuf el-Esîr'in mukabele sanatını kullanımına dair farklı bir örnek bulunmaktadır.⁴⁰⁶ [Tavîl]

12 فَكُمْ فَارَ مَظْلُومٌ لَدَيْكَ بِحَقِّهِ وَكُمْ مِنْ ظُلُومٍ قَدْ رَدَعْتَ إِذِ اعْتَدَا

12-Nice mazlum senin yanında hakkını kazandı (elde etti) ve nice zalimi de haddi aşmıştı def ettin.

Şairin yukarıdaki beyitinde 1. şatırdaki “مظلوم” ile 2. şatırdaki “ظلم” kelimesi arasında zıtlık söz konusudur. Aynı şekilde “فار بحقه” ifadesi ile “اعتدا” fiili arasında da mana

⁴⁰⁴ Yûsuf el-Esîr, *er-Ravdu'l-Eriç*, 14.

⁴⁰⁵ Yûsuf el-Esîr, *er-Ravdu'l-Eriç*, 14.

⁴⁰⁶ Yûsuf el-Esîr, *er-Ravdu'l-Eriç*, 11.

bakımından zıtlık bulunmaktadır. Ancak burada mukâbele sanatının alışlagelmiş üslubundaki tertibe dikkat etme şartı gözetilmeden mukâbele kurgulanmıştır. Şairin nadir de olsa kimi şiirlerinde bu durum tekrarlanmaktadır.

Yûsuf el-Esîr'in mukâbele sanatını kullanımına dair son örnek, şairin Peygamber methiyesi temalı bir şiirinden aktarılan aşağıdaki beyitlerdir.⁴⁰⁷ [Tavîl]

63 فَطُوبَى لِمَنْ بَشَّ النَّبِيَّ بِوَجْهِهِ وَبُشِّرَى لِمَنْ يَلْقَى مُحَيَّاهُ بِالْبِشْرِ

64 وَيَا وَيْلَ مَنْ يَلْقَاهُ غَضَبَانَ مُعْرِضًا فَيُحْسَبُ مِنْ أَهْلِ الشَّقَاوَةِ وَالْحَقْرِ

63-Ne mutlu Nebî'nin yüzüne gülümsediği kimselere. Onunla müjdeyle yüz yüze gelene müjdelersun.

64-Onunla öfkeli ve yüz çevirmiş bir halde karşılaşana da yazıklar olsun. Ki o bedbaht ve aşağılık kimselerden sayılır.

Yukarıda verilen beyitlerin ilkinde şair 1. ve 2. şatır arasında murâ'âtu'n-nazîr sanatını kullanmaktadır. Devamında gelen beyit ise bir önceki beyitle anlam bakımından zıt unsurlar içermektedir. Yapı itibarıyla bir beyit içerisinde değil de iki beyit arasında zıt unsurları içermesi ve bunların sırasıyla söylenmiş olması bakımından burada mukâbele sanatının farklı bir örneği kullanılmaktadır.

2.7. Tevriye

Sözlükte “bir haberi gizlemek, saklamak” gibi anlamları olan tevriye bedî' ilminin manevî güzelleştiricilerindendir. İstilahta tevriye, biri uzak diğeri ise yakın iki anlamı bir lafzı, gizli bir karineye binaen açık ve yakın anlamında değil de gizli ve uzak olan anlamında kullanma sanatıdır. Bu sanat kaynaklarda tahyîl (تخييل), tevcîh (توجيه), ve tahyîr (تخيير) olarak da isimlendirilmiştir. Tevriyenin mecaz ve kinaye sanatlarından farkı, tevriyeli kelimenin yakın ve uzak anlamının her ikisinin de hakiki mana olması ve akla ilk gelene değil de uzak anlama yönlendiren karinenin ifadede ya da ifadenin zımında zikredilmemesidir.⁴⁰⁸ Yûsuf el-Esîr tevriye sanatını genellikle medih temalı şiirlerinde kullanmaktadır.

⁴⁰⁷ Yûsuf el-Esîr, *er-Ravdu'l-Erîd*, 7-8.

⁴⁰⁸ Şihâbüddin Ahmed b. Abdilvehhâb en-Nuveyrî, *Nihâyetu'l-Ereb fi Funûni'l-Edeb*, Dâru'l-Kutubi'l-Vecâik el-Kavmiyye, Kahire, 1423, VII, 131; İbn Hıccce, *Hizânetu'l-Edeb*, II, 39; İzzüddin et-Tenûhî, *Tehzibu'l-İdâb*, s. 89.

Aşağıda verilen beyit şairin tevriye sanatını kullanımına güzel bir örnektir.⁴⁰⁹ [Vâfir]

5 لَعُودَةَ شَاهِنَا الشَّهْمِ الْمُسَمَّى بَعْدَ لِلْعَزِيزِ مِنْ الْمَسِيرِ

5-el-Aziz'in kulu diye adlandırılan yiğit şahımız yolculuktan döndüğü için.

Yûsuf el-Esîr'in Osmanlı padişahlarından Sultan Abdülaziz için söylediği methiyede yer alan yukarıdaki beyitin 2. şatırındaki “المُسَمَّى بَعْدَ لِلْعَزِيزِ” ifadesinin yakın anlamı “el-Aziz (olan Allah'ın) kulu diye isimlendirilen” şeklindedir. Ama burada şairin asıl kastettiği anlam Sultan'ın ismi olan Abdülaziz anlamıdır. Bu bakımdan söz konusu ifadede tevriye yapılmıştır.

Yûsuf el-Esîr'in Kahire Hidivi Tevfik Paşa için söylediği methiyede yer alan aşağıdaki beyitte yine bir tevriye örneği bulunmaktadır.⁴¹⁰ [Tavîl]

16 وَأَزْهَرُ فِيهِ أَزْهَرُ الْعِلْمِ وَالْهُدَى وَأَيْعَ فِيهِ مِنْ عِنَائِكَ الرَّهْرُ

16-Orada bulunan el-Ezher, ilmin ve doğru yolun en parlaktır. Senin yardımın sayesinde orada çiçekler yetişti.

Beyitin 1. şatırının ilk kelimesi olan ifadesinin yakın anlamı “parlak göz alıcı” şeklindedir. Ama şairin buradaki kastı “Kahire'deki, İslam dünyasının günümüzde de varlığını bir üniversite olarak sürdüren en eski dini eğitim kurumu durumundaki cami ve etrafındaki külliye” anlamındaki el-Ezher'dir⁴¹¹.

Yûsuf el-Esîr'in İbrahîm el-Ahdeb için söylediği methiyede yer alan aşağıdaki beyitlerde yine güzel bir tevriye örneği bulunmaktadır.⁴¹² [Seri']

10 أَشْعَلَنِي عَنْ وَصْفِهَا مَدْحُ مَنْ عَلَى الْوَرَى بِالْمَالِ لَا يَبْخَلُ

11 فَذَاكَ إِبْرَاهِيمَ بَحْرُ النَّدَى صَاحِبُنَا الْمَعْرُوفُ لَا يُجْهَلُ

10-Onu vafsetmekten beni, insanlara malıyla cimrilik etmeyen kimseyi methetmem alıkoydu.

11-O kimse;, herkesçe tanınan dostumuz,cömertliğin denizi İbrahîm'dir.

⁴⁰⁹ Yûsuf el-Esîr, *er-Ravdu'l-Eriç*, 10.

⁴¹⁰ Yûsuf el-Esîr, *er-Ravdu'l-Eriç*, 16.

⁴¹¹ Bkz. Mustafa Uzun, “Ezher”, *DİA*, XII, 53-58.

⁴¹² Yûsuf el-Esîr, *er-Ravdu'l-Eriç*, 43.

Aktarılan beyitlerde görüldüğü üzere şair burada memduhun cömertliğini konu etmektedir. İlk beyitteki cömertlik vurgusu sonrasındaki beyitte bulunan “بَحْرُ النَّدى” “cömertliğin denizi” ifadesiyle sürdürülmüştür. Her iki beyitte de bulunan bu cömertlik vurgusu, 2. beyitin ilk şartındaki “فَدَاكَ إِبرَاهِيمُ” ifadesinde konu edilen İbrahim’in cömertliği ve misafirperverliğiyle meşhur olan peygamber Hz. İbrahim olduğunu zihinde çağrıştırmaktadır. Bu söz konusu ifadenin yakın anlamıdır. Ancak şairin ifadesiyle kastettiği anlam kelimenin uzak anlamı olan memduh yani İbrahim el-Ahdeb’dir. Bu bağlamda şair söz konusu ifadede tevriye yapmaktadır.

2.8. Murâ’âtu’n-Nazîr

Murâ’âtu’n-nazîr bedî‘ ilminin manevî güzelleştiricilerinden olan bir sanattır. Aralarında zıtlık dışında bir anlam ilişkisi bulunan ve anlamca uyuşan lafızları bir arada kullanma sanatı şeklinde tarif edilebilecek murâ’âtu’n-nazîr sanatı, kaynaklarda i’tilâf (ائْتِلاف), telifik (تَلْفِيق), tenâsub (تَنَاسُب), tevfiq (تَوْفِيق) ve mu’âhât (مُؤَاخَاة) gibi farklı şekillerde isimlendirilmektedir.⁴¹³ Yûsuf el-Esîr şiirlerinde murâ’âtu’n-nazîr sanatını sıkça kullanmaktadır. Bu başlıkta şairin söz konusu sanata yer verdiği beyitlerden örnekler verilecektir.

Aşağıda verilen beyit Yûsuf el-Esîr’in Mehmed Rüşdü Paşa eş-Şîrvânî için söylediği methiyenin beyitlerindedir. Bu beyitte şair memduhu överken ikbal, onur, refah, istekleri elde etme, mutluluk, şeref gibi birbiriyle uyuşan kelimeleri bir arada zikretmek suretiyle murâ’âtu’n-nazîr yapmaktadır.⁴¹⁴ [Tavîl]

19 وَدَامَ لَكَ الْإِقْبَالُ وَالْعِزُّ وَالْهَنَّا
وَنَيْلُ الْمُنَى وَالسَّعْدُ وَالْمَجْدُ وَالنَّدَا

19-İkbalin, onurun ve refahın; istek, mutluluk ve şerefleri elde etmen daim olsun.

Yukarıda da görüldüğü gibi neredeyse beyitin tamamı murâ’âtu’n-nazîr sanatına ayrılmıştır. Yûsuf el-Esîr’in Hacı Huseyn Efendi’nin evlilik merasimini tebrik etmek için

⁴¹³ es-Sekkâki, *Miftâhu’l-‘Ulûm*, s. 200; ‘Izzuddîn et-Tenûhî, *Tehzibu’l-‘Idâh*, s. 43; Maflûb, *Mu‘cemu’l-Muştalahâti’l-Belâgiyye*, 614.

⁴¹⁴ Yûsuf el-Esîr, *er-Ravdu’l-Erîd*, 12.

söylediği ihvâniyyât temalı bir şiirden alıntılanan aşağıdaki beyitte de benzeri bir durum söz konusudur.⁴¹⁵ [Silsile]

4 وَالْحَالُ وَتَعْرُ وَمِيسَمٌ وَلِثَاتٌ دُرٌّ وَعَقِيقٌ وَعَنْبَرٌ وَكَمْزَجَانُ

4-Beni bir inci, ağzı akik, dudağı amber ve dişeti de mercan gibidir.

Şair bu beyitin 1. şatırında “الحَالُ” (ben), “تَعْرُ” (ağız), “مِيسَمٌ” (dudak) ve “لِثَاتٌ” (diş eti) kelimelerini bir arada kullanarak, 2. şatırda da “دُرٌّ” (inci), “عَقِيقٌ” (akik), “عَنْبَرٌ” (amber) ve “كَمْزَجَانُ” (mercan) kelimelerini bir arada kullanmak suretiyle murâ’âtu’n-nazîr yapmaktadır. Bu beyitte kurgulanan murâ’âtu’n-nazîr sanatının bir önceki örnekten farkı burada her bir şatırda iki farklı murâ’âtu’n-nazîre yer verilmiş olmasıdır. Söz konusu beyitte eṭ-ṭayy ve’n-neşr sanatına⁴¹⁶ da yer verilmesi ifadeye ayrıca bir insicam ve güzellik katmıştır.

Yûsuf el-Esîr’in Hz. Peygamber (s) için söylediği bir peygamber methiyesinden alıntılanan aşağıdaki beyitte yine bir murâ’âtu’n-nazîr örneği bulunmaktadır. Şair bu beyitte ise yukarıdaki örneklerden farklı olarak birbiriyle anlamca uyumlu kelimeleri beyitin sadece 2. şatırında zikretmiştir. Söz konusu beyit şu şekildedir.⁴¹⁷ [Silsile]

16 أَسْبَابُ رِضَاكَ الَّتِي ذَخَّرْتُ لِضَيْقِي حُبِّي وَمَدِيحِي وَنَسْبَتِي مَعَ إِيمَانٍ

16-Zor zamanlarım için sakladığım senin rızanın vesileleri, [sana olan] sevgim, övgüm ve imanla birlikte nesebimdir.

Benzeri bir murâ’âtu’n-nazîr örneği yine aynı şiirde yer alan aşağıdaki beyitte de bulunmaktadır.⁴¹⁸ [Silsile]

21 أَرْكَى صَلَوَاتٍ لَهُ وَخَيْرٍ سَلَامٍ وَالْأَلِ وَصَحْبٍ وَتَابِعِينَ بِإِحْسَانٍ

21-En pak salavât ve en güzel selam ona, ailesine, ashabına ve ihsan ile ona tabi olanlara olsun.

⁴¹⁵ Yûsuf el-Esîr, *er-Ravdu’l-Eriḍ*, 22.

⁴¹⁶ eṭ-Ṭayy ve’n-Neşr bedî ilminin manevi güzelleştiriciler arasında yer alan bir sanattır. Bu sanatta önce birden çok unsur bir arada zikredilir. Sonrasındaki ifadede ise bu unsurlarla ilintili başka lafızlar bir arada zikredilir. Böylece okuyucunun ya da dinleyeninin ifade üzerinde dikkatini toplayıp düşünmesi ve ifadeyi özümsemeye çalışması hedeflenir. Bkz. es-Seyyid Ahmed b. İbrahim el-Hâşimî, *Cevâhiru’l-Edeb fî Edebiyyât ve İnşâi Luğati’l-‘Arab*, Muessesetu’l-Ma’ârif, Beyrut, tsz., 227-228.

⁴¹⁷ Yûsuf el-Esîr, *er-Ravdu’l-Eriḍ*, 4.

⁴¹⁸ Yûsuf el-Esîr, *er-Ravdu’l-Eriḍ*, 4.

Her iki örnekte de şair mana bakımından uyumlu kelimeleri beyitin 2. şatırında zikretmek suretiyle murâ'âtu'n-nazîr yapmaktadır.

2.9. Teşbîh

Teşbîh'in lügat anlamı “benzetmek, örneklendirmek” şeklindedir⁴¹⁹. İstilahta ise betimleme/tasvîr sanatı olan teşbîh⁴²⁰, iki varlık ya da olgunun, bir veya birden çok özellikte uyuşması veya birbirlerine yakın olması, bunun neticesinde de aralarında bir benzerliğin kurulması sanattır. Teşbihin; benzeyen (المشبه), kendisine benzetilen (المشبه به), benzetme edatı (أداة التشبيه) ve benzetme yönü (وجه لبشبه) şeklinde dört temel unsuru vardır⁴²¹. Belagatçılardan kimileri müşebbeh ve müşebbeh bih arasındaki ortak özellik olan vechu's-şebeh ne kadar güçlü olursa teşbihin de o kadar güzel kurgulanmış olacağı görüşündedir⁴²². Belagat kaynaklarında teşbîh, yukarıda bahsi geçen dört unsurun ifadede bulunup bulunmaması, ayrıca teşbihin gayesi ve anlamları gibi hususlar nedeniyle farklı isimlerde değerlendirilmektedir⁴²³. Çalışmanın sınırlarını aşmaması bakımından bu bölümde teşbîh sanatının alt türleri özel olarak konu edilmeyecek, Yûsuf el-Esîr'in şiirlerinde teşbîh sanatını kullanımına dair örnekler zikredilecek ve bu örneklerde bulunan teşbîh türüne dair açıklamalarla yetinilecektir. Zira söylediği şiirlerde şairin en yoğun kullandığı sanatların başında teşbih sanatı gelmektedir.

Aşağıdaki beyitte Yûsuf el-Esîr kendi şiiriyle övünmekte ve anlatımı kuvvetlendirmek için teşbih sanatına yer vermektedir⁴²⁴. [Tavîl]

1 أَلَا إِنَّ هَذَا الشُّعْرَ مِنْ أَفْخَرِ الشُّعْرِ وَمَا هُوَ إِلَّا كَالْعُثُودِ مِنَ الدَّرِّ

1-Bu şiir en görkemli şiirlere dendir ve o, inciden yapılmış bir gerdanlık gibidir.

⁴¹⁹ el-Halîl, *Kitâbu'l-'Ayn*, 396; el-Cevherî, *eş-Şihâh*, 533.

⁴²⁰ İbn Raşîk el-Şayravânî, *el-'Umde*, I, 120.

⁴²¹ Abdurrahman Hasen Habenneke el-Meydânî, *el-Belâgatü'l-'Arabiyye Esâsuhâ ve 'Ulûmuhâ ve Funûnuhâ*, Dâru'l-Kalem, 3. bs., Dimaşq, 2010, II, 161-162.

⁴²² Şudâme b. Ca'fer, *Naşdu's-Şi'r*, 124.

⁴²³ Teşbihin çeşitleri için bkz.: Ebû Hilâl el-'Askerî, *Kitâbu's-Sînâ'ateyn*, 240, 245-256; Ebû Bekr Abdulkâhîr b. Abdurrahman el-Curcânî, *Esrâru'l-Belâga*, thk.: Mahmud Muhammed Şâkir, Maṭba'atu'l-Medenî, Kahire, 1991, 90-237; Habenneke el-Meydânî, *el-Belâgatü'l-'Arabiyye*, II, 172-208; Aḥmed el-Hâşimî, *Cevâhiru'l-Belâga*, 157-178.

⁴²⁴ Yûsuf el-Esîr, *er-Ravdu'l-Erîd*, 75.

Verilen beyitte şair içerdiği anlamların ve lafızların uyumu ve güzelliği bakımından şiirini, inciden yapılmış bir gerdanlığa benzetmektedir. Söz konusu beyitte vechu'ş-şebeh zikredilmeyip diğer üç unsura yer verilmesi sebebiyle burada mucmel teşbih kullanılmıştır.

Yûsuf el-Esîr'in aşağıdaki beyiti, şairin Hz. Peygamber (s) için söylediği bir methiyeden alınmıştır⁴²⁵. [Tavîl]

4 وَكُونُوا مَعِي وَارْتُوا لِسَائِلِ مَدْمَعِي فَإِنِّي إِذَا أَمْسَيْتُ أَصْبَحُ كَالنَّهْرِ

4-Yanımda olun, akan gözyaşma ağıt yakın çünkü ben akşama erdiğimde nehre dönüşüyor.

Şair burada gözlerinden akan yaşların çokluğu ve şiddeti bakımından gözyaşlarını bir nehre benzetmektedir. Bir önceki örnekte olduğu gibi bu beyitte de vechu'ş-şebehin söylenmemesi sebebiyle burada mucmel teşbih bulunmaktadır.

Yûsuf el-Esîr'in aşağıda verilen beyiti, Ahmed Cevdet Paşa için söylediği bir methiyede geçmektedir⁴²⁶: [Tavîl]

4 هُوَ الْبَحْرُ فِي عِلْمٍ وَجُودٍ وَإِنَّمَا تَنْزَهُ فِي الْوَصْفَيْنِ عَنِ نَهْرِ سَائِلِ

4-İlim ve cömertlikte bir denizdir o. Hatta bu iki özellikte akan nehirden bile üstündür.

Şair bu beyitte Ahmet Cevdet paşanın ilimdeki enginliğini ve cömertlikteki genişliğini denize benzetmek suretiyle teşbih sanatını kullanmaktadır. Beyitteki ifade de görüldüğü gibi bu teşbihte herhangi bir teşbih lafzı kullanılmamıştır. Bu bakımdan söz konusu beyitteki anlatımda mükked teşbih uygulanmıştır.

Yûsuf el-Esîr'in, dostu Hacı Huseyn Efendi'nin evliliğini tebrik gayesiyle söylediği bir ihvâniyyât şiirinde geçen aşağıdaki beyitte birden çok teşbih sanatı kullanılmıştır. Söz konusu beyit şu şekildedir⁴²⁷: [Silsile]

2 الْوَجْنَةُ وَرْدٌ وَالْيَاسَمِينُ مُحِيطٌ وَالنَّرْجِسُ عَيْنَاهُ وَالنَّهْدُ كَرْمَانُ

2-Yanağı bir gül, yasemin de [o gülün] çevresidir, gözleri birer nergis, göğüsleri ise nar gibidir.

⁴²⁵ Yûsuf el-Esîr, *er-Ravdu'l-Eriç*, 4.

⁴²⁶ Yûsuf el-Esîr, *er-Ravdu'l-Eriç*, 12.

⁴²⁷ Yûsuf el-Esîr, *er-Ravdu'l-Eriç*, 22.

Şair burada, kırmızı renkli olması hasebiyle dostunun yanaklarını güle benzetmektedir. Kurgulanan bu teşbihte teşbih edatının ve vechu'ş-şebihin bulunmaması sebebiyle burada kullanılan belîğ teşbihtir. Yine aynı beyitte dostunun saçından sarkan zülûf ve perçemlerini yukarıdan aşağı sarkmış ve güle benzeyen yanaklarını çevrelemiş yasemin dallarına benzetmektedir. Ancak burada sadece müşebbeh bih zikredilmiş, müşebbeh ise hafzedilmiştir. Bu bakımdan “وَالْيَاسْمِينُ مُحِيطٌ” şeklindeki ifade teşbih değil istiâre sanatı kullanılmıştır. “وَالنَّجَسُ عَيْنَاهُ” ifadesinde de yine bir belîğ teşbih söz konusudur. Zira burada da sadece müşebbeh ve müşebbeh bih zikredilmiş, diğer iki unsura yer verilmemiştir. “التَّهْوُدُ كَرُمَانٌ” ifadesinde ise teşbih unsurlarından vechu'ş-şebih hafzedilmek suretiyle mücmel teşbih uygulanmıştır. Şairin tek beyitte birden çok teşbih sanatının yanı sıra istiareyi de akıcı bir üslupla kullanıyor olması ayrıca dikkati çekmektedir.

Aşağıdaki beyit Yûsuf el-Esîr'in Hz. Peygamber (s) için söylediği bir methiyesinin nesib bölümünde geçmektedir.⁴²⁸ [Tavîl]

10 وَقَدْ طَارَ مِنْ عَيْنِي الْكَرَى ثُمَّ لَمْ يَعُدْ كَمَا طَارَ كَرَوَانٌ فَضَلَّ عَنْ الْوَكْرِ

10-Uyku gözlerimden uçtu gitti ve geri de dönmedi tıpkı karavan kuşunun uçup yuvasını kaybetmesi gibi.

Şair öncesinde çektiği aşk acısı konu ederken bu beyitinde aşkın ıstırabından uyuyamadığını anlatmaktadır. Burada kaçan uykusunu ve ardından tekrar uykusunun dönmemesini, yuvasından uçup giden ve tekrar yuvasına dönmek istediğinde yolunu şaşırıp bir türlü yuvaya erişemeyen karavan kuşunun durumuna benzetmektedir. Bu anlam özellikleri sonucunda şairin burada kurguladığı teşbih türü temsîlî teşbihtir. Zira birden çok unsurdan meydana gelen bir durum yine birden çok unsura benzetilmektedir.

Aşağıdaki beyitte Yûsuf el-Esîr'in teşbih kullanımlarından dımnî teşbih bulunmaktadır.⁴²⁹ [Tavîl]

7 وَمَا كُلُّ حُبِّ يُمَكِّنُ الصَّبَّ كَنَّمَهُ إِذَا مَدَّ مَاءُ النَّهْرِ فَاضَ عَلَى الْجِسْرِ

7-Her aşkın gizlenmesi mümkün değildir. Nehrin suyu yükseldiğinde köprüden taşar.

⁴²⁸ Yûsuf el-Esîr, *er-Ravdu'l-Erîd*, 5.

⁴²⁹ Yûsuf el-Esîr, *er-Ravdu'l-Erîd*, 4.

Yukarıda verilen beyit Yûsuf el-Esîr'in Hz. Peygamber (s) için söylediği methiyelerinden birinin nesib bölümünde geçmektedir. Şair beyitin 1. şatırında aşkın bazen gizlenemeyeceğini anlatmaktadır. 2. şatırda ise bazen nehir sularının kabardığını ve olması gereken sınırları aşıp köprüünün üstüne kadar çıktığını ifade etmektedir. Her iki şatır bir arada düşünüldüğünde Yûsuf el-Esîr'in burada bazen aşkın gizli kalmayıp aşikâr olmasını, kimi zaman nehrin taşıp sularının köprüünün üstüne kadar çıkmasına benzettiği görülmektedir. Ama burada alışlagelmiş teşbih türlerinde olduğu gibi bir anlatım sergilenmemektedir. Zira bir durum başka bir duruma benzetilmek suretiyle temsili teşbih kurgulanmak istense de herhangi bir teşbih edatının bulunmaması sebebiyle bu ifadenin temsili teşbih olduğunu söylemek mümkün değildir. Bu bakımdan şairin bu beyitte uyguladığı teşbih sanatı dımnî teşbihtir.

Yukarıdaki örnekler düşünüldüğünde Yûsuf el-Esîr'in teşbih sanatına hâkim bir şair olduğu görülecektir. Pek çok farklı türde teşbih sanatını ifadelerinde başarılı bir şekilde kullanmış olması bu durumun göstergesidir.

2.10. İsti'âre

İsti'âre lügatte “ödünç almak” anlamında mastardır.⁴³⁰ Beyân sanatlarının başlıcalarından biri olarak ise, muşâbehet alakalı olmak ve lafzın gerçek anlamda kullanılmış olmasını engelleyen lafzan ya da manen bir karine bulunması kaydıyla, bir lafzın mecâzî manada kullanılması sanatına isti'âre denir.⁴³¹ Luğavî mecazlardan olan isti'âre,⁴³² İbn Raşîk el-Ğayravânî'ye göre, doğru ve yerinde kullanıldığında en üstün mecâz ve bedî' sanatlarının en güzeldir.⁴³³ İsti'âre hakkında aynı fikre sahip olan İbn Hicce belagatçıların isti'âreyi mecâzdan üstün gördüklerini belirtmektedir.⁴³⁴

İsti'âre sanatının mecazdan en önemli farkı özel isimlerde uygulanmamasıdır. İsti'âre câmid isimlerde ve mastarlarının isim olarak değerlendirilmesiyle fiillerde ve muştâk isimlerde yapılabilir.⁴³⁵ Alakası muşâbehet olan bir mecâz olması bakımından

⁴³⁰ el-Cevherî, *es-Sıhâh*, s. 754.

⁴³¹ el-Curcânî, *Esrâru'l-Belâğa*, 30; Ebu'l-Muzaffer Mueyyiduddevle Usâme b. Murşid İbn Munkız, *el-Bedi' fi Nakdi's-Sîr*, thk.: Ahmed Ahmed Bedevî, Hâmid Abdulmecid, Mustafa el-Babi el-Halebi, Kahire, 1960, 41; İbnu'l-Esîr, *el-Meselu's-Sâir*, I, 344; en-Nuveyrî, *Nihâyetu'l-Ereb*, VII, 49; Habenneke el-Meydânî, *el-Belâgatu'l-Arabîyye*, II, 229.

⁴³² Maflûb, *Mu'cemu'l-Muştalahâti'l-Belâğîyye*, 82.

⁴³³ İbn Raşîk el-Ğayravânî, *el-Umde*, I, 269.

⁴³⁴ İbn Hicce, *Hizânetu'l-Edeb*, I, 109.

⁴³⁵ en-Nuveyrî, *Nihâyetu'l-Ereb*, VII, 52-53.

muşebbeh ve muşebbeh bihten birini söyleyerek diğerini kastetme yoluyla yapılır.⁴³⁶ Bu bakımdan isti'ârenin:

1. el-Muste'âr minh (Muşebbeh bih)
2. el-Muste'âr leh (Muşebbeh) olmak üzere iki temel unsuru vardır.

'Abdulkâhir el-Curcânî isti'âreyi anlamca geniş ve zengin (mufid) ve dar anlamlı (ğayr-ı mufid) şeklinde tasnif etmiştir.⁴³⁷ Modern yaklaşımlar ise daha farklıdır. İsti'ârenin yapıldığı kelime çeşidi, muste'âr minh ile muste'âr leh arasındaki benzerlik yönünün bir ya da birden fazla olması, ifadede mulâimlerin bulunup bulunmaması gibi hususlar isti'ârenin tasnifinde rol oynayan unsurlardır.⁴³⁸ En yaygın tasnif ibarede muste'âr minh söylenmiş ve muste'âr leh söylenmemişse tasrîhî isti'âre, muste'âr leh zikredilmiş muste'âr minh hazfedilmişse meknî isti'âre şeklinde yapılan tasniftir. Meknî isti'ârenin karinesi genellikle tasrîhî ve aynı zamanda müştak bir kelime olması bakımından da tebe'î isti'âre olur.⁴³⁹

Yûsuf el-Esîr'in şiirlerindeki isti'âreler daha çok meknî isti'âredir. Ancak şairin diğer isti'âre türlerini de şiirlerinde başarılı bir şekilde kullandığı görülmektedir. Bu başlıkta şairin şiirlerinde yer alan isti'âre sanatlarından örnekler verilecektir.

Aşağıda verilen beyitler Yûsuf el-Esîr'in, Muhammed Tañâvî için söylediği bir methiyenin ilk üç beyitidir.⁴⁴⁰ [Silsile]

1 يا عاذِلْ دَعْنِي مَعَ الْهُوَى فَأَنَا الْآنَ
2 لَا الْعِشْقُ حَرَامٌ وَلَا الْمَحَبَّةُ إِثْمٌ
3 أَفْدِيهِ غَزَالًا قَدْ اسْتَجَرَّ فُؤَادِي
قَدْ أَصْبَحَ قَلْبِي مِنَ الصَّبَابَةِ مَلَانٌ
حَتَّى أَتَسَلَّى عَنِ الْحَيْبِ بِسِلْوَانٍ
لِلْعِشْقِ جَمَالٌ بِهِ فَأَصْبَحَ وَهَانٌ

1-Ey kıtayan! Beni aşk ile baş başa bırak şu anda zaten kalbim aşkla dolup taşmış.

2-Sevgiliyi unutup avuntuyla teselli bulana kadar ne aşk haramdır ne de sevgi günah.

3-O ceylana canım feda olsun ki güzelliği kalbimi aşka sürüklediği için kara sevdaya tutuldu.

⁴³⁶ es-Sekkâki, *Miftâhu'l-'Ulûm*, s. 369.

⁴³⁷ el-Curcânî, *Esrâru'l-Belâğa*, s. 30.

⁴³⁸ Örnek olarak bkz. Habenneke el-Meydâni, *el-Belâğatu'l-'Arabiyye*, II, 235-270.

⁴³⁹ Aḥmed el-Hâşimî, *Cevâhiru'l-Belâğa*, 185-186.

⁴⁴⁰ Yûsuf el-Esîr, *er-Ravdu'l-Erîd*, 25.

Yukarıda aktarılan beyitler kasidenin nesib bölümünün ilk beyitleridir. Şair burada sevgiliye duyduğu aşkı ve özlemi dile getirmektedir. 3. beyitteki “أَفْدِيهِ غَزَالًا” ifadesindeki “غَزَال” kelimesinin gerçek anlamı “ceylan”dır. Ama şair burada güzellikte ve narinlikte bir ceylanı andıran sevgiliyi kastetmektedir. Bu bakımdan burada muşebbeh bihi doğrudan söylemek ve muşebbeh olan sevgiliyi hazfetmek suretiyle tasrîhî isti‘âre yapmaktadır.

Benzeri bir örnek Yûsuf el-Esîr’in, Ebu’l-Hasen el-Beyrûti’nin şairliğini övmek için söylediği takriz temalı bir şiirinde geçen aşağıdaki beyittir:⁴⁴¹ [Vâfir]

2 بَدِيعُ اللَّفْظِ مُخْتَرَعُ الْمَعَانِي بِهِ رَوْضُ الْبَيَانِ يَطِيبُ قَطْفًا

2-Lafızları eşsiz, anlamları ise yeni keşfedilmiştir. İçerisinde güzellikler toplayacağı bir beyân bahçesi vardır.

Şair, Ebu’l-Hasen el-Beyrûti’nin şiirlerinin güzelliğini anlatırken “بِهِ رَوْضُ الْبَيَانِ” “İçerisinde bir beyân bahçesi vardır.” ifadesinde şiirlerin beyan bakımından zengin anlatımını güzel çiçekleri olan bir bahçeye benzetmektedir. İfadede sadece bahçe anlamındaki “رَوْضُ” kelimesi geçmekte ve muşebbeh olan şiirler zikredilmemektedir. Dolayısıyla burada şair tasrîhî isti‘âre kullanmıştır.

Yûsuf el-Esîr’in, Beşîr b. Naşîf el-Yâzicî için söylediği 41 beyitlik bir methiyesinin nesib bölümünden alıntılanan aşağıdaki beyitte yine tasrîhî isti‘âre bulunmaktadır.⁴⁴² [Tavîl]

6 فَإِنَّ الَّتِي قَدْ وَدَعْتَنِي وَدَعْتُهَا وَفِي طَرْفِهَا وَدُقُّ وَفِي كَبِدِي حَرْقُ

6-O beni uğurladı ben de onu ardında bıraktım. Onun gözlerinde iri taneli gözyaşı, benim ciğerimde ise yangın var.

Şair yukarıda aktarılan beyitte sevgiliden ayrılışını ve bu ayrılığın hem sevgiliyi hem de kendisini nasıl üzdüğünü anlatmaktadır. Beytin 2. şatırında “وَفِي كَبِدِي حَرْقُ” “benim ciğerimde ise yangın var.” ifadesinde yüreğindeki aşk acısının verdiği acıyı bir yangına benzetmekte ve “حَرْقُ” kelimesinde tasrîhî isti‘âre yapmaktadır.

⁴⁴¹ Yûsuf el-Esîr, *er-Ravdu'l-Erîd*, 54.

⁴⁴² Yûsuf el-Esîr, *er-Ravdu'l-Erîd*, 27.

Aşağıda alıntılanan Yûsuf el-Esîr'in Sultan Abdülaziz için söylediği methiyenin ilk beytinde, yukarıdaki örneklerden farklı olarak bir meknî istiâre bulunmaktadır.⁴⁴³ [Vâfir]

1 رَوَى الْفَرْحُ الْعَمِيمُ عَنِ الشُّرُورِ بَشِيرٌ لِلْوَرَى بِسَنَا الْحُضُورِ

1-Yayılan sevinç mutluluğu anlattı, onun gelişinin ışığını (aydınlığını) da insanlara müjdeliyor.

Şair bu beytinde sevinci, mutluluğun habercisi olan ve insanlara müjdeli haberler getiren bir haberciye benzetmektedir. Ancak ifadede geçen “الْفَرْحُ” kelimesinde sadece müşebbeh bulunmakta, “رَوَى” ve “بَشِيرٌ” kelimeleriyle müşebbeh bihin kendisi hazfedilip sıfatları zikredilmektedir. Bu bakımdan söz konusu beyitte kurgulanan meknî istiâredir. Ayrıca “الْفَرْحُ” kelimesi hakiki manada düşünüldüğü takdirde “رَوَى” ve “بَشِيرٌ” kelimelerinde tebe‘î ve tasrîhî istiâre söz konusudur.

Benzeri bir örnek aşağıdaki beytin 2. şatırında bulunmaktadır.⁴⁴⁴ [Tavîl]

1 أَحَقُّ الْوَرَى بِالْمَدْحِ رَبُّ الْفَضَائِلِ وَمَنْ قَدْ تَحَلَّى بِالْمَعَالِي الْجَلَائِلِ

1-İnsanların övgüye en layık olanı faziletlerin sahibi ve üstün yüceliklerle bezenmiş olanıdır.

Yûsuf el-Esîr'in Ahmed Cevdet Paşa için söylediği bir methiyenin ilk beyiti olan bu ifadede şair “تَحَلَّى بِالْمَعَالِي الْجَلَائِلِ” ifadesinde meknî istiâre kullanmaktadır. Zira burada üstün yücelikleri takınılacak süslere benzetmekte ve sadece müşebbehi zikretmektedir. “الْمَعَالِي” kelimesi hakiki manada düşünülürse “تَحَلَّى” fiilinde de tebe‘î ve tasrîhî istiâre yapılmış olur.

Yûsuf el-Esîr'in Sultan Abdülaziz için söylediği ve yukarıda ilk beyti örnek olarak verilen şiirin hâtimesinde yine bir meknî istiâre vardır.⁴⁴⁵ [Vâfir]

15 وَلَا بَرَحَتْ مَرَامُهُ عَلَيْنَا مُظَلَّلَةً إِلَى أَمَدِ الدُّهُورِ

15-Onun merhameti sonsuza kadar üzerimizde gölge yapmaya devam etsin.

⁴⁴³ Yûsuf el-Esîr, *er-Ravdu'l-Eriç*, 10.

⁴⁴⁴ Yûsuf el-Esîr, *er-Ravdu'l-Eriç*, 12.

⁴⁴⁵ Yûsuf el-Esîr, *er-Ravdu'l-Eriç*, 10.

Şair burada “وَلَا بَرَحْتُ مَرَّاجُهُ عَلَيْنَا مُظَلَّلَةً” ifadesiyle Sultan Abdülaziz’in merhametini, tebasını güneşin sıcaklığından ve yakıcılığından koruyacak bir buluta benzetmektedir. Muşebbeh bih olan bulutu ifadede söylemeyi, sıfatı olan “مُظَلَّلَةً” kelimesini zikretmek suretiyle “مَرَّاجِم” kelimesinde meknî isti‘âre kullanmaktadır. “مَرَّاجِم” kelimesi gerçek anlamında düşünüldüğünde de “مُظَلَّلَةً” kelimesinde tebe‘î ve tasrîhî isti‘âre söz konusudur. Burada şair diğer örneklerden farklı olarak fiil değil ism-i fâil olan bir müştak kelime tercih etmiştir.

Yûsuf el-Esîr’in Hz. Peygamber (s) için söylediği bir methiyesinin matla‘ beyiti olan aşağıdaki beyitte her iki şatırda da meknî isti‘âre bulunmaktadır.⁴⁴⁶ [Tavîl]

1 إِذَا ابْتَسَمَ الْبَرْقُ الْحِجَازِي فِي الْفَجْرِ أَقُولُ لِدَمْعِي حَانَ وَقْتُ الْبُكَ فَاجِرِ
1-Eğer şafak vakti Hicaz şimşegi tebessüm ederse gözyaşıma derim ki: Geldi ağlama vakti haydi dökül!

Bu beyitte şair Hicaz şimşegini gülümseyen bir insana ve kendi gözyaşlarını da konuşup dertleşeceği bir yoldaşa benzetmektedir. Bu bakımdan 1. şatırdaki “الْبَرْقُ” kelimesinde ve 2. şatırdaki “دَمْعِي” ifadesinde meknî isti‘âre vardır. Bu kelimeler hakiki anlamında düşünüldüğünde ise “ابْتَسَمَ” ve “أَقُولُ” fiillerinde tebe‘î ve tasrîhî isti‘âre yapılmış olur. Zira şimşegin parlaması tebessüme ve kişinin gözyaşı dökmeyi istemesi bunu gözlerine söylemesine benzetilmiş ve muşebbeh bih olan gülümsemek ve söylemek fiilleri doğrudan ibarede zikredilmiştir.

Aşağıda aktarılan, şairin Kahire Hidivi Tefk Paşa için söylediği methiyesinin matla‘ beyitinde yine iki ayrı meknî istiare örneği vardır⁴⁴⁷ [Tavîl]

1 تَوَارَدَ مِنْ كُلِّ الْأَنَامِ لَكَ الشُّكْرُ وَبَاهَتْ بِكَ الْأَيَّامُ وَابْتَهَجَ الْعَصْرُ
1-Tüm insanlardan sana teşekkür geldi, günler seninle övündü ve dönem seninle sevindi.

⁴⁴⁶ Yûsuf el-Esîr, *er-Ravdu'l-Erîd*, 4.

⁴⁴⁷ Yûsuf el-Esîr, *er-Ravdu'l-Erîd*, 15.

Yûsuf el-Esîr yukarıdaki beytin 2. şatırında günleri Tevfîk Paşa'nın Kahire'ye gelişiyile övünen insanlara benzetmek suretiyle “الأيام” kelimesinde meknî isti'âre yapmaktadır. Yine 2. şatırın sonunda çağrı mutlu olan bir insana benzeterek “العصر” kelimesinde de meknî isti'âre sanatını kullanmıştır. Bu kelimeler gerçek anlamında düşünüldüğünde ise “باهت” ve “ابتهج” fiillerinde tebe'î ve tasrîhî isti'âre bulunmaktadır.

Yûsuf el-Esîr'in Divân'ı incelendiğinde şairin ekseriyetle yukarıda örnekleri verilen meknî isti'âre sanatını kullandığı, bunun yanı sıra yalın olarak tasrîhî isti'âre sanatını daha az tercih ettiği görülmektedir. Meknî isti'ârenin tasrîhî isti'âreye nazaran daha zor bir kullanım olduğu göz önünde bulundurulursa şairin isti'âre sanatındaki mahareti dikkat çekmektedir.

2.11. Kinâye

Bir beyân sanatı olan kinâye, “bir şeyi açıkça söylememek, gizlemek” anlamlarına gelen “كفي” fiilinin mastarıdır.⁴⁴⁸ İstilah anlamı, bir lafzı gerçek manasını engelleyen bir karine bulunmamasıyla birlikte, başka bir mana kastederek kullanma sanatıdır. Başka bir deyişle hakiki anlamla mecâzî anlamı bir arada ifade edecek şekilde bir lafzı hem hakiki hem de mecâzî anlamda kullanma sanatıdır.⁴⁴⁹ İlk dönemlerden itibaren kullanılan bir sanat olan kinâyenin belagat kaynaklarında irdâf (إرداف), işâra (إشارة) ve ta'rîd (تعريض) gibi isimleri de bulunmaktadır.⁴⁵⁰

Yûsuf el-Esîr'in şiirlerinde kinâye sanatı nadiren de olsa kullanılmaktadır. Şairin teşbîh ve isti'âre sanatları kadar yoğun olarak kullanmadığı bu beyan sanatı için aşağıda verilen beyitler güzel bir örnektir.⁴⁵¹ [Tavîl]

12 فَيَا ذَا الْخَيْدِيَّ الَّذِي كُلُّ عَصْرِهِ عَلَى مِصْرِهِ عَيْدٌ لَهُ يَغْبُطُ الدَّهْرُ
13 فَيَا سَعْدَ قُطْرٍ أَنْتَ صِرْتَ عَزِيْرُهُ بَعْدَكَ أَمْسَى لَيْسَ يَعْدُلُهُ قُطْرُ

⁴⁴⁸ el-Halil, *Kitâbu'l-'Ayn*, 732.

⁴⁴⁹ İbnu'l-Esîr, *el-Meşelu's-Sâir*, III, 52. Habenneke el-Meydânî, *el-Belâgatü'l-'Arabîyye*, II, 135; Maflûb, *Mu'cemu'l-Muštalaḥâtî'l-Belâğîyye*, 568.

⁴⁵⁰ Kudâme b. Ca'fer, *Nakdu's-Sîr*, 157; İbn Raşîk el-Ḳayravânî, *el-'Umde*, I, 312; Ebû Hilâl el-'Askerî, *Kitâbu's-Sinâ'ateyn*, 350; İbn Sinân el-Hafâci, *Sırru'l-Fesâḫa*, s. 270.

⁴⁵¹ Yûsuf el-Esîr, *er-Ravdu'l-Erîd*, 16.

12-Ey her döneminin, Mısır için zamanın kendisine gıpta ettiği bir bayram olduğu Hidiv.

13-Ne mutlu o ülkeye ki sen onun Azizi oldun. Adaletin sayesinde dengi olmayan bir ülke oldu.

Yukarıda verilen beyitler şairin Hidiv Tevfik Paşa'nın Kahire'ye gelişi üzerine söylediği bir methiyede yer almaktadır. Birinci beyitte Tevfik Paşa'nın Kahire'ye gelişinin Mısır halkı için bir bayram sevinci olduğunu söyleyen şair, diğer beyitte “أَنْتَ صِرْتَ عَزِيْزُهُ” ifadesini kullanmaktadır. Buradaki “عَزِيْزٍ” kelimesi hem hakiki manada “yüce” anlamında, hem de وَقَالَ نِسْوَةٌ فِي الْمَدِيْنَةِ امْرَأَتُ الْعَزِيْزِ تُرَاوِدُ فَتَاهَا عَن نَّفْسِهِ قَدْ شَغَفَهَا حُبًّا إِنَّا لَنَرَاهَا فِي ضَلَالٍ مُّبِيْنٍ “Şehirdeki bazı kadınlar, "Aziz'in karısı, hizmetindeki genç ile beraber olmak istiyormuş; (Yûsuf'un) sevdası kalbine işlemiş! Biz onu gerçekten açık bir sapkınlık içinde görüyoruz" dediler.”⁴⁵² ayetinde geçen “Azîz” şeklinde mecâzî manada anlaşılabilir. Bu bakımdan söz konusu beyitte kinaye sanatı kullanılmıştır.

⁴⁵² Yûsuf Suresi, 12/30.

SONUÇ

Yûsuf el-Esîr XIX. yüzyılda Osmanlı Devleti'ne bağlı Suriye sancaklarından biri olan Şaydâ'da doğmuş, başta Lübnan olmak üzere, Mısır, Dımaşk, İstanbul gibi önemli merkezlerde ilmî ve edebî faaliyetlerde bulunmuş bir şahsiyettir. Pek çok alanda çalışmaları bulunmakla beraber özellikle fıkıh ve dil alanında temayüz ettiğini ifade etmek mümkündür. Tespit edilebildiği kadarıyla Yûsuf el-Esîr'in 12 adet eseri vardır. Bunların bir kısmı matbudur bazıları da kayıptır. Bu eserler içerisinde feraiz konusunda yazmış olduğu *Râidu'l-Ferâid* adlı manzumesi ve *er-Ravdu'l-Eriç* adlı divanı ön plana çıkmıştır.

Yûsuf el-Esîr'in hayatında ilim öğrenmek ve onu öğretmek her zaman ilk planda olmuştur. Babasının onu ticarete teşvik etmesi ve devlet kademelerinde çeşitli makamlarda görev teklif edilmesi hayatının hiçbir safhasında onu ilim yolundan alıkoymamıştır. Bu süreçte çeşitli okullarda hocalık yapmış ve özellikle XIX. yy'da etkisini artıran Nahda Hareketini geliştiren pek çok düşünür, edebiyatçı ve ilim adamının yetişmesine katkıda bulunmuştur. Bu da Yûsuf el-Esîr'i dolaylı da olsa Nahda Hareketi'nin öne çıkan şahsiyetlerinden biri haline getirmiştir.

Yusuf el-Esîr medîh, ihvâniyyât, gazel, mersiye, Peygamber methiyesi, münacat, Kurân-ı Kerîm methi gibi konularda şiirler kaleme almıştır. Divanında yer alan şiirler içerisinde Sultan II. Abdülhamit'e ve Sultan Abdülaziz'e yazmış olduklarının yanı sıra özellikle yöneticilere yazdığı methiyeler dikkat çekmektedir. Bu yöneticiler arasında nazırlar, paşalar, emirler, hidivler gibi yüksek mertebelerde görev yapan kişiler bulunmaktadır. Şair, yöneticiler dışında hocalarına ve âlimlere de medîh şiirleri yazmıştır. Bunların dışında divanda 4 adet Peygamber methiyesi 1 tane de Kur'an-ı Kerîm methiyesi yer almaktadır.

Yûsuf el-Esîr sultanları methettiği şiirlerde klasik medîh şiirlerindeki gibi memduhun üstün vasıflarını zikretmiş ve şiirlerini sultanlardan herhangi bir maddi beklenti içinde olmadan kaleme almıştır. Yöneticiler için yazmış olduğu medîh şiirlerinde ise genel olarak adalet, cesaret, asalet, akıl ve ilim sahibi olmak ile iffet ve cömertlik gibi unsurları ön plana çıkarmıştır. Bu yönüyle şair XIX. yy.'da yöneticileri methetmek için yazılmış olan Arap şiirlerinde ön plana çıkan özellikleri şiirlerine yansıtmıştır.

Yûsuf el-Esîr'in divanında yer alan ihvâniyyât şiirleri genel anlamda kutlama ve takriz konularında yazılmıştır. Şairin dostlarına kutlama maksatlı yazdığı şiirlerde onların evlenmeleri, çocuk sahibi olmaları ve görevde terfî etmeleri gibi durumlarını tebrik ettiği görülmüştür. Şair yazmış olduğu ihvâniyyât konulu şiirlerin girişlerinde genellikle muhatabı övdüğü medîh içerikli beyitlere yer vermiştir.

Takriz için yazmış olduğu şiirler arasında ise doğrudan eserin övüldüğü ve sözün çok uzatılmadığı ihvâniyyât konulu kasideler yer almaktadır. Divanda yer alan takrizlerde şiire genellikle eserin ve müellifin methedilmesiyle başlandığı görülmektedir. Şair bu şiirlerde müellifin edebî yönünü, şahsiyetini övmüş ayrıca bu şiirlerin çoğunda eser sahibinin adını zikretmiştir.

Gazel konulu şiirlerin genellikle medîh ve ihvâniyyât şiirlerinin mukaddimelerinde yer aldığı görülmüştür. Ancak az da olsa şairin müstakil gazel şiirleri de mevcuttur. Şair divanında hem afîf hem de hissi gazel türünde şiirlere yer vermiştir. Afîf gazel konulu şiirlerinde genel olarak aşk acısı, kara sevdaya tutulma, ayrılık, şikâyet, geçmişe ve kavuşmaya duyulan özlem, ızdırap, sevgiliye sitem etme, uykusuz kalma gibi konulardan bahsetmiştir.

Hissî gazel türüne giren şiirlerinde ise sevgilinin yüzü, yanağı, ağzı, boynu, benleri, gözleri, göz kapakları, endamı, gülüşü, diş eti gibi fiziksel özellikleri tasvir edilmiştir. Bu özellikler ise inci tanesi, amber, mercan, selvi ağacının dalları, şarap, nergis, nar meyvesi, gül, pınar gibi bir tat, fidan, misk damlası, bir ceylanın boynu gibi farklı unsurlara benzetilerek hoş bir anlatım ortaya konulmuştur.

Bunların dışında Yûsuf el-Esîr'in divanında dini şiir başlığı altında değerlendirilen Peygamber methiyesi, Kur'ân-ı Kerîm methiyesi ve münacât türünde şiirler yer almaktadır. Ancak bunların sayısı divanın hacmine oranla oldukça azdır. Şairin, Hz. Peygamber'i Methi başlığı altında ele alınan şiirlerinde, gerek kullanılan lafızlar gerekse şiirlerde değinilen konular açısından Osmanlı döneminde yazılmış olan nebevî medîhlerden çok farklı yönleri olmadığı tespit edilmiştir. Bu anlamda Yûsuf el-Esîr'in nebevî medîh şiirlerine yenilik getirmediği, var olan geleneği sürdürdüğü söylenebilir. Bunun dışında şair Kur'ân-ı Kerîm'i methetmek için müstakil bir kaside yazarak dini şiir alanında bir yenilik ortaya koymuştur.

KAYNAKÇA

- el-‘Aclûnî, Ebu’l-Fidâ İsmail b. Muḥammed, *Keşfü’l-Ḥafâ ve Muzîlu’l-İlbâs ‘ammâ İštehera mine’l-Eḥâdis ‘ala Elsineti’n-Nâs*, Mektebetu’l-Kudsî, Kahire, 1351,
- el-Aḥmer, Muḥsin, *eş-Şeyḥ Yûsuf el-Esîr Ḥayatuhu ve Nitâcuhu*, Arap Dili ve Edebiyatı Eğitimi Yeterlik Tezi, dan.: Cebbûr ‘Abdunnûr, Beyrût, el-Câmi‘atu’l-Lubnâniyye Eğitim Fakültesi, Haziran, 1970.
- el-‘Askerî, Ebû Hilâl el-Ḥasen b. ‘Abdillâh b. Sehl b. Sa‘îd b. Yaḥyâ, *Kitâbu’s-Sinâ’ateyn*, thk.: Ali Muḥammed el-Bicâvî, Ebu’l-Faḍl İbrâhîm, el-Mektebetu’l-‘Unşuriyye, Beyrût, h.1419.
- el-‘Attâr, Selvâ, *et-Tegayyurâtu’l-İctimâ‘iyye fî ‘Ahdî Muḥammed Alî*, Dâru’n-Naḥḍati’l-‘Arabiyye, Kahire, 1989.
- el-Baḡdâdî, Abdulkâdir b. Ömer, *Hızânetu’l-Edeb ve Lubbu Lubâbi Lisâni’l-‘Arab*, thk.: Abdusselâm Muḥammed Harûn, Mektebetu’l-Ḥâncî, Kahire, 1418/1997.
- el Baḡdâdî, Ebu’l-Ferec Ḳudâme b. Ca‘fer b. Ḳudâme, *Naḡdu’s-Şîr*, 1.bs., Matba‘atu’l-Cevâib, İstanbul, h.1302.
- el-Baḡdâdî, İsmâîl Paşa, *Hediyyetu’l-‘Ârifîn Esmâu’l-Muellifîn ve Âşâru’l-Muşannifîn*, Vekâletu’l-Me‘ârif, İstanbul, 1951.
- _____ *İdâḡu’l-Meknûn fî Zeyl-i ‘alâ Keşfi’z-Zunûn ‘an Esami’l- Kutub ve’l-Funûn*, İstanbul, 1972.
- el-Bayṭar, ‘Abdurrezzâk, *Hilyetu’l-Beşer fî Târîhi’l- Ḳarni’t-Tâsi’a ‘Aşer*, (thk.: Muḥammed Behcet Bayṭar), Dâru Şâdır, Beyrût, 1993.
- Bekrî Şeyḥ Emîn, *Mutâla‘ât fî’s-Şîri’l-Memlûki ve’l-‘Usmâni*, 4.bs., Dâru’l-‘İlm li’l-Melâyîn, Beyrût, 1986.
- Beydilli, Kemal, “Osmanlılar”, *DİA*, XXXIII, İstanbul, 2007.
- Birişik, Abdulhamit – Eren, A. Cüneyt, “Siddik Hasan Han”, *DİA*, XXXVII, İstanbul, 2009.
- Bozpinar, Şit Tufan, “Tevfik Paşa, Hidiv”, *DİA*, XXXXI, İstanbul, 2012.
- Brockelmann, Carl, *Geschichte der Arabischen Litteratur (GAL)*, Leiden, 1949.
- _____ *Geschichte Der Arabischen Litteratur/Zweiter Supplementband*, E.J. Brill, 1938.

- el-Cebûrî, Kâmil Selmân, *Mu‘cemu’l-Udebâ mine’l-‘Asri’l-Câhilî Hattâ Seneti 2002 Milâdî*, Dâru’l-Kutubi’l-‘İlmiyye, Beyrût, 2003.
- Cebbûr ‘Abdu’n-Nûr, *el-Mu‘cemu’l-Edebî*, 2.bs., Dâru’l-‘İlm li’l-Melâyîn, Beyrût, 1984.
- el-Cevherî, Ebû Naşr İsmail b. Hammâd, *es-Şihâh Tacu’l-Luga ve Şihâhi’l-‘Arabiyye Muratteb Tertîbiyyen Elifbâiyyen*, thk.: Halîl Me’mûn Şihâ, Dâru’l-Ma‘rife, Beyrût, 1428/2007.
- el-Cezerî, Ebu’l-Fetḥ Naşrullah b. Muḥammed b. el-Eşîr, *el-Meselu’s-Sâir fi Edebi’l-Kâtibi ve’s-Şâ’ir*, thk.: Muḥammed Muḥyiddîn ‘Abdulḥamîd, el-Mektebetu’l-‘Aşriyye, Beyrût, 1420.
- Corci Zeydân, *Terâcîmu Meşâhîri’s-Şarḥ fi’l-Ḳarnî’t-Tâsi’a ‘Aşer*, Matba‘atu’l-Hilâl, Mısır, 1922.
- el-Curcânî, Ebû Bekr Abdulkâhir b. Abdurrahman, *Esrâru’l-Belâğa*, thk.: Mahmud Muḥammed Şâkir, Maḥba‘atu’l-Medenî, Kahire, 1991.
- Çetin, Atilla, “el-Cevaib Gazetesi ve Yayını”, *İÜEF Tarih Dergisi*, 34, 1983/84, s. 475-484
- _____ “el-Cevâib”, *DİA*, VII, İstanbul, 1993.
- _____ “Fâris eş-Şidyâk”, *DİA*, XII, İstanbul, 1995.
- ed-Dehhân, Sâmi, *el-Ġazel munzu Neş’etihî hattâ Şadri’d-Devle el-‘Abbâsiyye*, Dâru’l-Ma‘rife, Kâhire, 1954.
- Dernîka, Muḥammed Aḥmed, *Mu‘cemu A lâmi Şu‘arâi’l-Medḥi’n-Nebevî*, Dâru ve Mektebetu’l-Hilâl, byy., tsz.
- De Tarrâzî, el-Vikont Philippe, *Târîhu’s-Şihâfeti’l-‘Arabiyye*, Dâru Şâdir, el-Matba‘atu’l-Edebiyye, Beyrût, 1913.
- Durmuş, İsmail – Sadgrove, Philip Charles, “Tantâvî, Muḥammed ‘Ayyâd” *DİA*, XXXIX, İstanbul, 2010.
- Ebû Ali, Nebîl Hâlid, “Me‘ânî Şi’ri’l-Ġazel Beyne’t-Taḳlîd ve’t-Tecdîd fi’l-‘Aşri’l-Memlûkî ve’l-‘Uşmânî”, *Mecelletu’l-Câmi‘ati’l-İslâmiyye*, 2009.
- _____ *el-Edebu’l-‘Arabî beyne ‘Asreyni’l-Memlûkî ve’l-‘Uşmânî*, 4.bs., Mektebetu’l-Merkezi’d-Devliyyi li’t-Ṭibâ’a ve’n-Neşr, Ġazze, Filistin, 2013.

- Ebu Hâka, Aḥmed, *el-Funûnu'l-Edebiyye 'inde'l-'Arab 11: Fennu'l-Mediḥ*, Dâru's-Şarkı'l-Cedîd, Beyrût, 1962.
- Ebû Raḥḥâb, Ḥassân, *el-Gazel 'Inde'l-'Arab*, Maṭba'atu Mısır, Kâhire, 1947.
- Elmalı, Hüseyin, “Kaside” *DİA*, XXIV, İstanbul, 2001.
- Emîl Bedî' Ya'kûb, *el-Mu'cemu'l-Mufaşşal fî 'İlmi'l-'Arûd ve'l-Kâfiye ve Funûni's-Şi'r*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrût, 1411/1991.
- Ergin, Mehmet Mesut, *İbn Ma'sûm el-Medenî Şâ'iran*, 1.bs., Dâru'l-Beyrûtî, Dımaşq, 2004.
- _____ *İbnu'n-Nahhâs el-Halebî ve Şiirleri*, 1.bs., Araştırma Yay., Ankara, 2008.
- _____ “Osmanlı Dönemi Arap Şiirinde Sosyal Unsurlar”, *Nüşa*, Ankara, 2006, VI.
- _____ “Osmanlı Dönemi Arap Şiirinde Peygamber Methiyeleri” (1517-1798), *Marifê*, Konya, 2007, VII.
- el-Esîr, Yûsuf b. es-Seyyid 'Abdulkâdir b. Muḥammed el-Ḥuseynî, *er-Ravdu'l-Eriḍ*, thk.: İbrahîm el-Meczûb, el-Matba'atu'l-Lubnâniyye, Beyrut, 1888.
- el-Ezherî, Ebû Manşûr Muḥammed b. Aḥmed el-Herevî, *Tehzîbu'l-Luġa*, thk.: Muḥammed 'Avd Mur'ib, 1.bs., Dâru İhyâi't-Turâsi'l-'Arabî, Beyrût, 2001.
- Fidan, İbrahim, *Osmanlı Dönemi Arap Şairlerinden İbnu'n-Nakîb el-Huseynî ve Şiirleri*, Gece Kitaplığı, Ankara, 2016.
- el-Fîrûzâbâdî, Mecduddîn Ebû Ṭâhir Muḥammed b. Ya'kûb, *el-Ḳâmûsu'l-Muḥîṭ*, thk.: Muḥammed Na'îm el-Arḳşûşî, 8.bs., Muessesetu'r-Risâle, Beyrût, 2005.
- _____ *el-Ḳâmûsu'l-Muḥîṭ*, thk.: Ḥalîl Me'mûn Şîḥâ, Dâru'l-Ma'rife, Beyrût, 1429/2008.
- el-Fukeykî, Abdulhâdî, *el-İktibâs mine'l-Kur'âni'l-Kerîm fî's-Şi'ri'l-'Arabî*, Dâru'n-Nemîr, Dımaşq, 1996.
- Gencer, Ali İhsan, “Ahmed Esad Paşa”, *DİA*, II, İstanbul, 1989.
- Hacımüftüoġlu, Nasrullah, “Ahdeb”, *DİA*, I, İstanbul, 1988.
- Halaçoġlu, Yusuf - Aydın, M. Akif, “Cevdet Paşa”, *DİA*, VII, İstanbul, 1993.

- el-Halil b. Aḥmed el-Ferâhîdî, *Kitâbu'l-'Ayn*, thk.: Dâvûd Sellûm, Dâvud Selmân el-'Anbekî, İn'âm Dâvûd Sellûm, Mektebetu Lubnân Nâşîrûn, Beyrût, 2004.
- el-Hâşimî, es-Seyyid Aḥmed b. İbrahîm, *Cevâhîru'l-Edeb fî Edebiyyât ve İnşâi Luġati'l-'Arab*, Muessesetu'l-Ma'ârif, Beyrut, tsz.
- Hitti, Philip, *Târîhu Sûriye ve Lubnân ve Filistîn*, ter: Corc Haddâd, Abdulkерim Rafîk, Dâru's-Sekâfe, Beyrût, 1951.
- el-Işfehânî, Ebu'l-Ferec Ali b. el-Huseyn, *el-Eġânî*, thk.: İhsân 'Abbâs, Dâru Şâdır, Beyrût, 1429/2008.
- İbn Dureyd, Ebû Bekr Muḥammed b. el-Ḥasen el-Ezdî, *Cemheratu'l-Luġa*, Dâru'l-İlm li'l-Melâyîn, thk.: Remzî Munîr Be'albekkî, Beyrût, 1987.
- İbn Fâris, Aḥmed, *Mu'cemu Mekâyîsi'l-Luġa*, thk.: 'Abdusselam Muḥammed Harûn, Dâru'l-Fikr, Beyrût, 1399/1979.
- İbn Hıccce el-Ḥamevî, *Hızânetu'l-Edeb ve Ğâyetu'l-Ereb*, şerh: 'İşam Şaḳyû, Dâr ve Mektebetu'l-Hilâl, Beyrût, 2004.
- İbn Kuteybe, Ebû Muḥammed 'Abdullâh b. Muslim, *eş-Şi'r ve ş-Su'arâ*, Dâru'l-Ḥadîs, Kâhire, h.1423.
- İbn Manzûr, Ebu'l-Faḳl Muḥammed b. Mukrim b. Ali Cemâluddîn el-Enşârî, *Lisânu'l-'Arab*, 3.bs., Dâru Şâdır, Beyrût, h.1414.
- İbn Munķız, Ebu'l-Muzaffer Mueyyiduddevle Usâme b. Muşşid, *el-Bedi' fî Nakdi's-Şi'r*, thk.: Aḥmed Aḥmed Bedevî, Hâmid Abdulmecîd, Mustafa el-Babi el-Ḥalebi, Kahire, 1960.
- İbnu'l-Mu'tez, Ebu'l-'Abbas Abdullah b. Muḥammed b. Cafer, *Kitâbu'l-Bedi'*, Dâru'l-Mesîra, Beyrût, 1982.
- İbn Raşîk, Ebû Ali el-Ḥasen el-Ḳayravânî el-Ezdî, *el-'Umde fî Meḥâsini's-Şi'r ve Âdâbih*, thk.: Muḥammed Muḥiddin 'Abdulḥamîd, 5.bs., Dâru'l-Cil, Beyrût, 1981.
- İbn Sinân el-Ḥafâcî, Ebû Muḥammed Abdullah b. Muḥammed b. Sa'îd, *Sırru'l-Fesâḥa*, Dâru'l-Mektebeti'l-İlmiyye, Beyrût, 1982.
- İbn Ṭabâtabâ el-'Alevî, Muḥammed b. Aḥmed el-Ḥuseynî, *İyâru's-Şi'r*, thk.: 'Abdul'azîz b. Nâşîr el-Mânî, Mektebetu'l-Hancî, Kâhire, tsz.
- İbrahîm Enîs, *Mûsîka's-Şi'r*, Mektebetu'l-Anglo el-Mısıryye, 2.bs., Kahire, 1952.

- İzzuddîn et-Tenûhî, *Tehzîbu'l-İdâh*, Matba'atu'l-Câmi'ati's-Sûriyye, Dımaşk, 1367/1948.
- el-Kalkaşendî, Aḥmed b. Ali b. el-Ferazî, *Subḥu'l-A'şâ fî Şinâ'ati'l-İnşâ*, thk.: Muḥammed Huseyn Şemsuddîn, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrût, 1987.
- Karabela, Nevin, "Arap Dilinde İtba", *EKEV Akademi Dergisi*, yıl 7, sy.14, (Kış 2003).
- Karataş, Turan, *Ansiklopedik Edebiyat Terimleri Sözlüğü*, Yedi Gece Kitapları, İstanbul, 2001.
- el-Kârî, 'Allâme Nureddin Ali b. Muḥammed b. Sultan Molla Ali, *el-Esrâru'l-Merfû'a fî'l-Ahbâri'l-Mevzû'a*, nşr.: Muḥammed es-Sabbâğ, Dâru'l-Emâne, Muessesetu'r-Risâle, Beyrût, 1971.
- el-Kartâcennî, Ebu'l-Ḥasen Ḥâzım, *Minḥâcu'l-Bulağâ ve Şerḥu'l-Udebâ*, thk.: Muḥammed el-Ḥûce, Dâru'l-Ġarbi'l-İslâmî, Beyrût, 1986.
- Kaştan, Yüksel, "Osmanlı Devleti'nden Türkiye Cumhuriyeti'ne Siyasal Partileşme Süreci", *Osmanlı Medeniyeti Araştırmaları Dergisi*, c.3, sy.5, s.89-97.
- el-Kâyâtî, Muḥammed 'Abdulcevâd, *Nefḥatu'l-Beşâm fî Riḥleti's-Şâm*, Dâru'r-Râidi'l-'Arabî, Beyrût, 1981.
- el-Kayrevânî, Ebû İshâk İbrahîm b. Ali b. Temim, *Zehru'l-Âdâb ve Semeru'l-Elbâb*, thk.: Muḥammed Muhyiddîn Abdulhamîd, Dâru'l-Cil, 4.bs., Beyrût, tsz.
- el-Kazvîni, el-Ḥaṭîb Muḥammed b. 'Abdirrahmân, *el-İdâh fî 'Ulûmi'l-Belâğâ*, thk.: Muḥammed 'Abdu'l-Mun'im Ḥafâcî, 3.b, Dâru'l-Cil, Beyrût, tsz.
- Keḥḥâle, Ömer Rıza, *Mu'cemu'l-Muellifîn*, Muessesetu'r-Risâle, Beyrût, 1993.
- _____ *el-Edebu'l-'Arabî fî'l-Câhiliyye ve'l-İslâm*, Dımaşk, 1972.
- Keleş, Erdoğan, *Cebel-i Lübnan'da İki Kaymakamlı İdari Düzenin Uygulanması ve 1850 Tarihli Nizamnâme*, byy., tsz.
- Kızıltan, Yılmaz, *I. Meşrutiyetin İlanı ve İlk Osmanlı Meclis-i Mebusanı*, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Genel Türk Tarihi Anabilim Dalı, Ankara, 1994.

- Köksal, Osman, “Sultan Aziz’in Avrupa Seyahati Dönüşü Münasebetiyle Yapılan Kutlamalar ve Bir Manzum Tarihçe” *Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, c.4, sy.1, Haziran, 2003.
- Kunalalp, Sinan, *Son Dönem Osmanlı Erkân ve Ricali (1839-1922) Prosopografik Rehber*, İSİS Yay., İstanbul, 1999.
- Kuran, Ercüment, “Abdülkâdir el-Cezâiri”, *DİA*, I, İstanbul, 1988.
- Küçük, Cevdet, “Abdülaziz” *DİA*, I, İstanbul, 1988.
- _____ “Abdülhamid II” *DİA*, I, İstanbul, 1988.
- Küçüksarı, Mücahit, *Arap Şairlerden es-Sefercelânî ve Şiiri*, Çizgi Kitabevi, Konya, 2017.
- el-Mar’aşlî, Yûsuf b. Abdurrahmân, *Nesru’l-Cevâhir ve’d-Durer fi’Ulemâi’l-Şarnî’r-Râbi’a’ Aşer ve bi Zeylihi İqdu’l-Cevher fi’Ulemâi’r-Rub’îl-Evvel mine’l-Şarnî’l-Hâmise’ Aşer*, Dâru’l-M’arife, Beyrût, 2006.
- Matlûb, Ahmed, *Mu’cemu’l-Muştalahâti’n-Nakdi’l-‘Arabiyyi’l-Şadîm*, Mektebetu Lubnân Nâşirûn, Beyrût, 2001.
- _____ *Mu’cemu’l-Muştalahâti’l-Belâğîyye ve Tetavvurihâ*, Mektebetu Lubnân Nâşirûn, Beyrût, 2007.
- el-Meydânî, Abdurrahman Hâsen Habenneke, *el-Belâğatu’l-‘Arabiyye Esâsuhâ ve Ulûmuhâ ve Funûnuhâ*, Dâru’l-Kalem, 3. bs., Dimaşk, 2010.
- el-Misrî, ‘Abdul’azîm b. el-Vâhid b. Zâfir İbn Ebi’l-İşba’, *Tahrîru’t-Tahrîr fi Sînâ’ti’ş-Şîr ve’n-Nesr ve Beyâni İcâzi’l-Kur’ân*, thk.: Hafnî Muhammed Şeref, Kahire, 1383.
- el-Muḥâfıza, Ali, *el-İtticâhâtu’l-Fikriyye inde’l-‘Arab fi’Asri’n-Nahḍa*, Dâru’l-Ehliyye, Beyrût, 1987.
- el-Muḥâmî, Muhammed Ferit Beg, *Târîhu’d-Devleti’l-‘Aliyyeti’l-‘Usmâniyye*, Dâru’l-Cil, Beyrût, 1977.
- Muhammed Sâlim Muhammed, *el-Medâihu’n-Nebeviyye Hattâ Nihâyeti’l-‘Asri’l-Memlûkî*, 1.bs., Dimaşk, 1996.
- en-Nakḳâş, Mârûn Efendi, *Urzetu Lubnân*, el-Matba’atu’l-‘Umumiyye, Beyrût, 1869.

- en-Nehhal, Menâl Selim Sâlim, *eş-Sîru'l-'Arabî fî'l-Ḳarnî't-Tâsi'a 'Aşer el-Milâdî/eş-Sâlişe Aşer Hicrî, Aḡrâduhu Zevâhiruhu İtticâhâtuhu Ḳaḏâyâhu*, el-Câmi'atu'l-İslâmiyye, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ğazze, 2013.
- Nu'mân 'Abdulmute'âl el-Ḳâḏî, *Şîru'l-Futûḫî'l-İslâmiyye fî Şadri'l-İslâm*, Mektebetu's-Sekâfe ed-Dîniyye, Kahire, 1426/2005.
- en-Nuveyrî, Şihâbuddîn Aḡmed b. Abdilvehhâb el-Ḳuraşî, *Nihâyetu'l-Ereb fî Funûni-Edeb*, Dâru'l-Kutub ve'l-Veşâikî'l-Ḳavmiyye, Kahire, 1423.
- Özdemir, Yılmaz, Beyrutla İstanbul Arasında Yûsuf el-Esîr Hayatı ve Eserleri, *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 8 (1), 129-145.
- Pakalın, Mehmet Zeki, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, MEB Yay., İstanbul, 1993.
- Poyraz, Cengiz – Öztop, Fatih, “19. Yüzyılda Yabancıların Gözüyle Osmanlı Eğitimi”, *Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi*, c.2, sy.1.
- er-Râfi'î, Mustafa Şadık b. 'Abdirrezzâk b. Sa'îd b. Aḡmed b. Abdilkâdir, *Târîhu Âdâbi'l-'Arab*, Dâru'l-Kitâbi'l-'Arabî, tsz.
- Riyâḏ Ḳâsım, *el-İtticâhâtu'l-Baḡşî'l-Luḡaviyyi'l-Ḥadîs fî'l-Âlemi'l-'Arabî, I. Cilt: Lubnân fî'l-Ḳarnî't-Tâsi'a 'Aşer (1801-1900)*, Muessesetu Nevfel, Beyrût 1982.
- Rothstein, Theodore, *Târîhu Mişr Ḳable'l-İḫtilâli'l-Briṭânî ve Ba'dehu*, Arapça'ya ter.: Ali Aḡmed Şukrî, Mektebetu'l-Hilâl, Kahire, 1927.
- Samancı, Yusuf Sami, *Osmanlı Dönemi Arap Şairlerinden Mencek Paşa ve Şiirleri*, Çizgi Kitabevi, Konya, 2017.
- es-Sekkâkî, Yûsuf b. Ebî Bekr b. Muḡammed b. 'Ali, *Miftâhu'l-'Ulûm*, 2.bs., Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrût, 1987.
- Serkîs, Yûsuf Elyân, *Mu'cemu'l-Matbû'âti'l-'Arabiyye ve'l-Mu'arrabe*, Matba'atu Serkîs, Mısır, 1346/1928.
- Sirâcuddîn Muḡammed, *el-Ġazel fî's-Şîri'l-'Arabî Mevsû'atu Ravâi'î's-Şîri'l-'Arabî*, Dâru'r-Râtib el-Câmi'iyye, Beyrût, tsz.
- _____ *er-Rişâ fî's-Şîri'l-'Arabî Mevsû'atu'l-Mubdi'ûn*, Dâru'r-Râtib el-Câmi'iyye, Beyrût, tsz.

- Şelebî, Aḥmed, *Târîhu Mısr ve Sûriyâ munzu Matla'î'l-İslâm ile'l-Ân*, Mektebetu'n-Naḥdati'l-'Arabiyye, Kahire, 1986.
- Şevkî Dayf, *Funûnu'l-Edebi'l-'Arabiyyi el-Fennu'l-Gınâî 2: er-Risâ*, Dâru'l-Ma'ârif, Kahire, 1955.
- _____ *Târîhu'l-Edebi'l-'Arabî el-'Aşru'l-Câhilî*, Dâru'l-Ma'ârif, Kâhire, 1976.
- _____ *Târîhu'l-Edebi'l-'Arabî el-'Aşru'l-İslâmî*, 7.bs., Dâru'l-Ma'ârif, Kâhire, 1976.
- _____ *Târîhu'l-Edebi'l-'Arabî el-'Aşru'l-'Abbâsî el-Evvel*, 12.bs., Dâru'l-Ma'ârif, Kâhire, 1993.
- eş-Şeyḥ, Râfet, *Târîhu'l-'Arabiyyi'l- Ḥadîs*, Dâru 'Ayn, el-Heram, 1999.
- Şeyho, Rızkullah b. Yûsuf b. 'Abdulmesîḥ b. Ya'kûb, *Târîhu'l-Âdabi'l-'Arabiyye, fi'l-Ḳarni't-Tâsi'a 'Aşer ve'r-Rub'u'l-Evvel mine'l-Ḳarni'l-İşrîn*, Dâru'l-Meşriḳ, Beyrût, tsz.
- Taḥḥân, Muḥammed Rislân, *Şerḥu'l-Mu'allakâti'l-'Aşr li'z- Zevzenî ve't-Tebrîzî*, Dâru Muhrât li'l-'Ulûm, Humus, 1428/2008.
- Tasa, Muhammet, *İbnu's-Semmân ve Şiirleri*, 1.bs., Adal Ofset, Konya, 2007.
- et-Tenûḥî, Muḥammed, *el-Mu'cemu'l-Mufaşşal fi'l-Edeb*, 2.bs., Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrût, 1999.
- Topdemir, Hüseyin Gazi – Polar, İbrahîm Ethem, “Türk Matbaacılığının Gelişiminde Bir Sayfa: Cevâib Matbaası”, *Nüşa*, Yıl:4/14 (Yaz 2004), 87-102.
- Vehbe, Mecdî, Kâmil el-Muhendis, *Mu'cemu'l-Muştalahâti'l-'Arabiyye fi'l-Luğati ve'l-Edeb*, Mektebetu Lubnân, Beyrût, 1984.
- Yâgî, İsmâil Aḥmed, *el-'Âlemu'l-'Arabiyyu fi't-Târîḥ i'l- Ḥadîs*, 1.bs., Mektebetu'l-'Abîkân, Riyad, 1997.
- Yâḳût el-Ḥamevî, *Mu'cemu'l-Buldân*, 2.bs., Dâru Şâdir , Beyrût, 1995.
- ez-Zebîdî, Muḥammed b. Muḥammed b. 'Abdurrezzâḳ el-Ḥuseynî, *Tâcu'l-'Arûs min Cevâhiri'l-Ḳâmûs*, Dâru'l-Hidâye, byy., tsz.
- ez-Ziriklî, Ḥayruddîn Maḥmûd b. Muḥammed, *el-A'lâm*, 15.bs., Dâru'l-İlm li'l-Melâyîn, Beyrût, 2002.
-